

Förord

Skrivandet av detta förord sätter punkt för en tid som forskarstuderande som blev längre än jag hade tänkt mig. Hösten 2004 inledde jag forskarstudier med temat negativa polaritetsuttryck – ett tema jag redan hade behandlat i min avhandling pro gradu. Tanken var att vidareutveckla pro gradu-projektet till en licentiatavhandling och sedan till en doktorsavhandling. Under arbetet med de negativa polaritetsuttrycken insåg jag emellertid att min håg som forskare stod till en mer datadriven forskning, gärna med en språkhistorisk vinkling. När jag sommaren 2006 hade färdigställt ett licentiatavhandlingsmanuskript, ansåg jag följaktligen det inte vara mödan värt att göra något desto mer av det, utan manuskriptet fick en plats på en hylla i ett skåp. Jag ställdes i all enkelhet inför valet att börja från rent bort med ett nytt projekt eller avbryta forskarstudierna. Jag valde det första alternativet. Våren 2007 inledde jag sålunda projektet om den indefinita artikelns utveckling i svenskan. Föga insåg jag vilket arbete som väntade. Arbetet har krävt studier i latin, svensk språkhistoria, svensk litteraturhistoria, filologi och funktionell grammatik – ämnen som jag egentligen inte visste något om när jag började med projektet. Det var därför med en känsla av tillfredsställelse jag strax före midsommaren 2012 skrev ut avhandlingsmanuskriptet och konstaterade att projektet i allt väsentligt var klart.

Det tar oss fram till nuet, april 2013, och väntan på tryckningstillstånd. Ett lämpligt tillfälle att tacka lämpliga personer och bidragsgivare infinner sig. Först vill jag tacka alla finansörer som sedan 2004 har finansierat mina forskarstudier, dvs. (i alfabetisk ordning) Finska Vetenskaps-Societeten; Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II (Svenska litteratursällskapet i Finland); Forskarskolan Langnet; Språkvetenskapliga nämnden (Svenska litteratursällskapet i Finland); Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut; Svensk-Österbottniska Samfundet; Tage Rohloffs fond, samt Waldemar von Frenckells stiftelse.

Vad arbetets vetenskapliga karaktär beträffar måste det väl sägas att det i hög grad har utförts självständigt från början till slut. Trots det vill jag tacka två personer. Jag vill i första hand tacka min handledare Erik Andersson, mer bestämt i tre avseenden: (i) för att jag fått fria händer att utforma projektet enligt egen önskan – det är så jag velat ha det; (ii) för alla kommentarer på manuskriptet i dess olika varianter när en mer sammanhängande textmassa väl tog form; (iii) för ett gott samarbete när det gällt att i sista stund få iväg stipendieansökningar. En annan person jag vill tacka är Lars Wollin. Lars var professor vid ämnet, dvs. Svenska språket vid Åbo Akademi, i början av 2000-talet och kom genom sin egen forskningsverksamhet att utöva ett inspirerande inflytande på mig. Arbetet har

vidare förbättras när jag beaktat förhandsgranskarnas synpunkter. Jag tackar därför Bo Ralph och David Håkansson för responsen på manuskriptet.

På ett socialt plan vill jag inledningsvis tacka alla som jobbar eller forskar vid ämnet. Ämnet upprätthåller trivsamma gemensamma umgängesformer med både nuvarande och tidigare verksam personal, och dessa är utan tvivel är viktiga för arbetsandan. Ett extra tack går till dem som jag delat forskarrum med under åren. Det är trevligt att ibland höra andra tangentbord än det egna – det kan rentav inbjuda till spontana konversationer. Utanför ämnet vill jag tacka min ursprungsfamilj och släkt, dvs. mina föräldrar Nina och Björn, mina syskon Annika och Hanna med respektive familjer, min faster Benita med maken Sten, och min mormor Göta, vilka alla utan att ifrågasätta mitt yrkesval följt med processen med ett diskret men uppmuntrande intresse och på olika sätt underlättat den. Att ägna så mycket tid av sina s.k. bästa år åt att grubbla över hur *en* användes som indefinit artikel under medeltiden kan ur ett objektiva perspektiv te sig betänkligt, oavsett hur stort och livsavgörande ämnet än upplevs när man är mitt uppe i arbetet. Vänner och bekanta som funnits till hands tackas kollektivt. Gemensamma nöjen i form av luncher, fester, gemensamma träningspass m.m. är en viktig ingrediens för att tillvaron skall bli balanserad.

Det största och sista tacket går till Katja och våra tre barn Philip, Julia och Claudia. En tanke går också till den till katthimlen gångne Franciskus. Katjas säkra språkkänsla har ofta kommit till användning när jag behövt testa någon mening för att utröna diverse betydelsenyanser och grammatisk acceptabilitet. Philip, Julia och Claudia har i sin tur kommit till världen med två års mellanrum börjandes från 2006. Småbarnsliv har således präglats nästan hela forskarstudietiden. Att finna en balans mellan forskningen och familjen är inte alla gånger det lättaste, men som helhet är jag nöjd med kompromisserna. Kombinationen av stimulerande intellektuell verksamhet, intensivt familjeliv och en del fritid har sammantaget gjort forskarstudietiden till en mycket tillfredsställande del av mitt liv.

Åbo, april 2013.

Anders Stendahl

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Inledande presentation av problematiken	1
1.1.1 Nominalfraser, indefinit betydelse och indefinita artiklar	1
1.1.2 Utvecklingen av den indefinita artikeln och forskningsläget	3
1.2 Syfte, metod, material, huvudsaklig tes, teori och uppläggnig	6
1.2.1 Syfte, metod och material	6
1.2.2 Huvudsaklig tes	6
1.2.3 Val av övergripande teoretisk modell	7
1.2.4 Avhandlingens uppläggnig	8
2. Teori och bakrund	9
2.1 Centrala grammatiska termer	9
2.1.1 Semantisk referens	9
2.1.2 Pragmatisk referens och topikalitet	12
2.2 Den topikalitetsorienterade markeringsstrategin	14
2.2.1 Inledning: topikalitetshypotesen	14
2.2.2 Exempel på språk som begagnar sig av strategin	14
2.2.3 Varför markeras pragmatiskt refererande nominalfraser?	22
2.2.4 Varför väljs 'en' som optionell topikalitetsmarkör?	23
2.2.5 Vilka egenskaper har den typiska topikala nominalfrasen?	27
2.3 Den indefinitetsorienterade markeringsstrategin	30
2.3.1 Inledning	30
2.3.2 Grammatikaliseringsteori	30
2.3.3 Heines modell för artikelns utveckling	34
2.3.4 Utvecklingen av artikeln på kontinenten	37
2.3.5 Exempel på ett språk som begagnar sig av strategin: nusvenska	40
2.4 Den fornsvenska artikelns källor	47
2.4.1 Bakgrund	47
2.4.2 Lagar	48
2.4.3 Profan litteratur	50
2.4.4 Religiös litteratur	52
2.4.5 Icke-litterära genrer	55
2.5 Tidigare forskning om den fornsvenska artikeln	57
2.5.1 Ternér (1922)	57
2.5.2 Leijström (1934)	59
2.5.3 Nivre (2002)	62
2.5.4 Brandtler & Delsing (2010)	63
2.5.5 Skrzypek (2012)	63
2.6 Reflektion: intensifierande användningar av 'en'	64

3. Metod och material	67
3.1 Metod	67
3.1.1 Presentation av metoden: markeringsgrader	67
3.1.2 Identifiering av indefinita, individuativa, singulara nominalfraser	78
3.1.2.1 Species	78
3.1.2.2 Individuativitet	79
3.1.2.3 Numerus	80
3.1.2.4 Konventionellt omarkerade nominalfraser	81
3.1.2.5 Någon istället för en	83
3.1.2.6 Andra användningar av en än artikeln	83
3.1.3 Gränsdragningar mellan analyskategorier	85
3.1.3.1 Semantiskt refererande och icke-refererande nominalfraser	85
3.1.3.2 Prototypiska och icke-prototypiska nominalfraser	87
3.2. Material	89
3.2.1 Motiveringar för val av material	89
3.2.2 De enskilda verken	93
3.2.2.1 Period 1: Början av 1300-talet	93
3.2.2.2 Period 2: Slutet av 1300-talet	94
3.2.2.3 Period 3: Mitten/slutet av 1400-talet	95
3.2.2.4 Period 4: Början/mitten av 1500-talet	96
4. Resultat	98
4.1. Koncentrerad översikt	98
4.1.1 Fornsvenska legendariet	100
4.1.2 Pentateukparafrasen	102
4.1.3 Flores och Blanzeflor	104
4.1.4 Erikskrönikan	106
4.1.5 Apostlagärningarna A	108
4.1.6 Birgittas uppenbarelser bok 7	110
4.1.7 Karl Magnus	112
4.1.8 Sju vise mästare	114
4.1.9 Barlaam och Josaphat	116
4.1.10 Judit och Ester	118
4.1.11 Didrik av Bern	120
4.1.12 Namnlös och Valentin	122
4.1.13 Linköpingslegendariet	124
4.1.14 Historia Trojana	126
4.1.15 En svensk krönika	128
4.1.16 Apostlagärningarna 1541	130
4.2 Gruppering av texterna	132
4.2.1 Inledning	132
4.2.2 Grupp A. Texter med indefinithetsorienterad markeringsstrategi	135

4.2.2.1 Konkreta refererande nominalfraser	135
4.2.2.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser	136
4.2.2.3 Abstrakta refererande nominalfraser	137
4.2.2.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser	138
4.2.2.5 Kommentar	140
4.2.3 Grupp B: texter med i huvudsak indefinitetsorienterad markeringsstrategi	141
4.2.3.1 Konkreta refererande nominalfraser	141
4.2.3.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser	142
4.2.3.3 Abstrakta refererande nominalfraser	143
4.2.3.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser	143
4.2.3.5 Kommentar	144
4.2.4 Grupp C: texter med tendens till topikalitetsorienterad markeringsstrategi	145
4.2.4.1 Konkreta refererande nominalfraser	145
4.2.4.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser	146
4.2.4.3 Abstrakta refererande nominalfraser	147
4.2.4.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser	148
4.2.4.5 Kommentar	149
4.2.5 Grupp D: texter med topikalitetsorienterad markeringsstrategi	150
4.2.5.1 Konkreta refererande nominalfraser	150
4.2.5.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser	151
4.2.5.3 Abstrakta refererande nominalfraser	152
4.2.5.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser	153
4.2.5.5 Kommentar	154
4.2.6 Dividuativa nominalfraser	155
4.2.7 Specialkategorier	157
4.2.8 Sammanfattning	159
5. Tolkning och diskussion	161
5.1 Inledning	161
5.2 Den svenska artikeln i höviska och reformatoriska texter	163
5.2.1 Inledning	163
5.2.2 Markerade dividuativa nominalfraser	163
5.2.3 Artikeln i Flor och Erik	165
5.3 Den latiniserade artikeln	170
5.3.1 Texter med tydlig latinsk påverkan	170
5.3.1.1 Inledning	170
5.3.1.2 Undersökning (i): Apostlagärningarna	171
5.3.1.3 Undersökning (ii): Birgittaautograferna	174
5.3.1.4 Undersökning (iii): Fornsvenska legendariet	177
5.3.2 Texter med mindre framträdande latinsk påverkan	181

5.3.2.1 Det senbirgittinska artikelbruket	181
5.3.2.2 Övriga typer av latinsk påverkan	183
5.3.3 Kommentar	186
5.4 Den norvagerade artikeln	188
5.5 Handskriftsfaktorn och alternativa förklaringar	191
5.6 Syntes: utvecklingen av artikeln i de nordiska språken	196
6. Sammanfattning och avslutning	199
Summary	203
Källförteckning	209

Tabeller

Tabell 1. Markerade och omarkerade individuativa nominalfraser i Apg. 1385	72
Tabell 2. Markerade och omarkerade individuativa nominalfraser i Apg. 1541	73
Tabell 3. Översikt över materialet	97
Tabell 4. Markerade och omarkerade nominalfraser i Forn	100
Tabell 5. Markerade och omarkerade nominalfraser i Pent	102
Tabell 6. Markerade och omarkerade nominalfraser i Flor	104
Tabell 7. Markerade och omarkerade nominalfraser i Erik	106
Tabell 8. Markerade och omarkerade nominalfraser i ApoA	108
Tabell 9. Markerade och omarkerade nominalfraser i Birg	110
Tabell 10. Markerade och omarkerade nominalfraser i Karl	112
Tabell 11. Markerade och omarkerade nominalfraser i SjuV	114
Tabell 12. Markerade och omarkerade nominalfraser i Barl	116
Tabell 13. Markerade och omarkerade nominalfraser i JuEs	118
Tabell 14. Markerade och omarkerade nominalfraser i Didr	120
Tabell 15. Markerade och omarkerade nominalfraser i Namn	122
Tabell 16. Markerade och omarkerade nominalfraser i Link	124
Tabell 17. Markerade och omarkerade nominalfraser i Hist	126
Tabell 18. Markerade och omarkerade nominalfraser i EnSv	128
Tabell 19. Markerade och omarkerade nominalfraser i ApoB	130
Tabell 20. Texterna rangordnade enligt total markeringsgrad	132
Tabell 21. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp A	135
Tabell 22. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp B	141
Tabell 23. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp C	145
Tabell 24. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp D	150
Tabell 25. Markerade nominalfraser i specialkategorierna	158
Tabell 26. Markeringsgraderna för grupperna som helhet	159
Tabell 27. Texterna rangordnade enligt total mark.grad. inom respektive grupp	162

Grafer

Graf 1. Förhållandet mellan markeringsgraderna för Apg. 1385 och Apg. 1526	74
Graf 2. Förhållandet mellan en top.orient. och en indef.orient. mark.strategi	75
Graf 3. Gruppernas genomsnittliga markeringsgrader	160

1. Inledning

1.1 Inledande presentation av problematiken

1.1.1 Nominalfraser, indefinit betydelse och indefinita artiklar¹

En nominalfras används i första hand för att beteckna det som en talare vill säga något om, dvs. en referent. En referent är ett fenomen i talarens och/eller lyssnarens bild av verkligheten, och nominalfrasen används för att utpeka detta fenomen. Det ofta substantiviska huvudordet anger till vilken klass av referenter den avsedda referenten hör, medan eventuella fram- och efterställda attribut beskriver den betecknade referentens egenskaper eller dess relation till andra referenter. I dessa avseenden är (1a) och (1b) identiska:

- (1) a. *Den svartvita katten* satt på stenen.
b. *En svartvit katt* satt på stenen.

I båda nominalfraserna anger huvudordet att referenten tillhör den klass av referenter som brukar benämnas med substantivet *katt*, och i båda nominalfraserna anger adjektivattributet att referenten har egenskapen att vara svartvit. Skillnaden mellan (1a) och (1b) beror istället på huruvida nominalfraserna har definit eller indefinit betydelse. Om referenten är sådan att talaren utgår ifrån att lyssnaren kan identifiera den, dvs. lyssnaren har en mental representation av den, har nominalfrasen definit betydelse. Syntaktiskt uttrycks denna betydelse genom att den bestämda artikeln *den* och de bestämda formerna hos adjektivet och substantivet används. Om talaren inte utgår ifrån att lyssnaren kan identifiera referenten, har nominalfrasen indefinit betydelse. Den semantiskt indefinita nominalfrasen används därför typiskt när talaren önskar att lyssnaren skall etablera en ny referent i sin bild av verkligheten eller i en fiktiv värld, en referent som talaren sedan kan beteckna med en definit nominalfras. Syntaktiskt uttrycks denna indefinita betydelse ovan genom att den indefinita artikeln *en* och de obestämda formerna hos adjektivet och substantivet används.

Den indefinita artikeln *en/ett* har utvecklats ur räkneordet *en/ett*. Räkneordet *en* anger ental i kontrast mot högre antal, medan artikeln anger indefinitet. På grund

¹ Kapitlet bygger på olika delar av Svenska Akademiens grammatik (SAG), Heine (1997) och Givón (2001). Mer precisa källhänvisningar följer senare.

av sitt upphov i räkneordet står artikeln på räkneordets plats och används vanligtvis endast i individuativa och singulara nominalfraser. I modern svenska är användning av indefinit artikel nästan alltid obligatorisk vid indefinita individuativa singulara nominalfraser, förutsatt att nominalfrasen saknar andra kvantitetsattribut. Följaktligen strider användning av ommarkerad nominalfras i (1b) mot svenskans grammatiska regler:

(2) **_Svartvit katt* satt på stenen.

I dylika nominalfraser ger svenskan inte språkbrukarna någon valfrihet huruvida artikeln kan användas eller inte. Denna obligatoriskhet har även framförts som en definierande egenskap hos artikeln.² Ommarkerade nominalfraser förekommer emellertid i svenskan. Om talaren med den syntaktiskt indefinita nominalfrasen t.ex. vill ange klassen en referent tillhör snarare än etablera en referent i lyssnarens bild av verkligheten, måste ommarkerad nominalfras användas:

(3) a. Hon är *_läkare*.
b. *Hon är *en läkare*.

Men om talaren vill ange beskaffenheten hos en referent snarare än etablera en referent i lyssnarens bild av verkligheten måste artikeln åter användas:

(4) a. *Hon är *_bra läkare*.
b. Hon är *en bra läkare*.

Det finns även många fall där användning av artikeln är optionell. I en av meningarna i texten ovan kan såväl ommarkerad som markerad nominalfras användas:

(5) I modern svenska är användning av {*en/Ø*} indefinit artikel nästan alltid obligatorisk vid indefinita individuativa singulara nominalfraser.

Nominalfrasen *indefinit artikel* ovan kan av någon anledning konstrueras både med och utan indefinit artikel. Trots att artikeln kan sägas vara obligatorisk i indefinita individuativa singulara nominalfraser i nusvenskan, finns åtskilliga undantag från regeln.

² Se t.ex. Leijström (1934, s. 1): "...med artikel mena vi ju ett hjälporde eller ett affix, som regelbundet användes för att utmärka ett substantiv såsom bestämt eller obestämt."

1.1.2 Utvecklingen av den indefinita artikeln och forskningsläget

En förklaring till att det finns undantag från regeln att artikeln är obligatorisk är att svenskan inte alltid använt indefinita artiklar på samma sätt som idag. Svenskan har successivt övergått från ett stadium utan artiklar till ett stadium med artiklar. Det är möjligt, kanske sannolikt, att svenskans artikel i framtiden kommer att erövra nya kontexter – även om utvecklingen av allt döma är långt gånge. Användningen av mer eller mindre obligatorisk indefinit artikel har vuxit fram i västeuropeiska språk över en lång tid. Artikeln i de västeuropeiska språken förenas av att den i samtliga fall etymologiskt kan härledas till räkneordet *en*, eller 'en'.³ I svenskan är räkneordet *en* och artikeln *en* identiska i skrift, medan t.ex. artikeln *a(n)* och räkneordet *one* i engelskan genomgått olika ljudutvecklingar som lett till att en formell skillnad uppstått. Att datera när utvecklingen mot en mer obligatorisk indefinit artikel i de västeuropeiska språken ägt rum är svårt på grund av källäget, men man kan med säkerhet säga att 'en' i många avseenden användes som en modern indefinit artikel i vissa västeuropeiska litteraturspråk under hög- och senmedeltiden. Samtidigt är det välkänt att latinet saknade regelbundna indefinitmarkörer. Eftersom utvecklingen av moderna artiklar förfaller vara en allmän västeuropeisk process, en del av de gemensamma strukturella förändringar som präglade de västeuropeiska språkens historia,⁴ är det rimligt att anta att även protogermanskan saknade regelbundna indefinitmarkörer. Uppkomsten av indefinita artiklar i västeuropas språk, fattade här som mer regelbundna indefinitmarkörer, bör därför ha inletts tidigast i samband med att olika språk började utvecklas ur latinet och protogermanskan.

Framväxten av indefinita artiklar i de västeuropeiska språken och i språk överlag har tilldragit sig forskningens intresse.⁵ Viktiga forskningsfrågor i litteraturen är varför indefinita artiklar utvecklas, hur de utvecklas och när de utvecklats. På svenskt håll har forskningen försökt ta reda på när artikeln trängt in i svenskan och hur den utvecklats i svenskan. Frågan om när artikeln trängt in i

³ Med 'en' avses ett ord med räkneordsbetydelsen 'en' utan hänsyn till fonologisk form. Det är ett universellt förekommande drag att indefinita artiklar kan härledas till räkneordet 'en' (Heine, 1997, s. 71).

⁴ Se Anward & Swedenmark 1997 (s. 21): "I likhet med många andra västeuropeiska språk är den moderna svenskan resultatet av ett flertal historiska processer, som alla har avlägsnat språket från den gängse eurasiatiska ("nostratiska") språktypen." Till dessa historiska processer hör: 1. SOV ersätts av SVO; 2. Ordföljden fixeras; 3. Subjekt och objekt blir obligatoriska satsdelar; 4. Subjektskongruensen reduceras; 5. Kasusböjningen hos adjektiv och substantiv reduceras eller försvinner; 6. Ett system för markering av bestämdhet hos nominalfrasen växer fram (s. 22).

⁵ Indefinita artiklar är tämligen vanliga i språk. I en undersökning hade 47 av 108 språk någon typ av grammatikaliserad indefinitmarkör. Undersökningens resultat är redovisat i Heine (1997, s. 70), men data i Heine (1997) kommer från Moravcsik (1969).

svenskan kan man i första hand besvara genom att studera äldre svenska texter, men en viss ledning bör även gå att få från ett studium av artikelns utveckling i de nordiska språken och andra västeuropeiska språk. De äldsta språkliga minnesmärkena, runinskrifterna, är pga. sin längd och karaktär inte lämpliga att användas som material för en undersökning om artikelns framväxt. Detta innebär att de äldsta svenska texterna som kan ge ledning om utvecklingsprocessen härstammar från 1200-talet. Litteraturen från det århundradet – lagar och längder över kungar, biskopar och lagmän – är emellertid inte tillräckligt omfattande och varierande för att säkra slutsatser om artikelns användning och utveckling i svenskan skall kunna dras. Först uppemot år 1300 produceras litteratur av lämpligare slag i och med att de tre Eufemiavisorna och Fornsvenska legendariet översattes till svenska. Något senare skrevs Erikskrönikan och ungefär samtidigt (eller tidigare) översattes Pentateukparafrasen. Det innebär att det borde gå att få en uppfattning om hur artikeln använts i svenskan ungefär från år 1300, även om de befintliga handskrifterna är yngre än originaltexternas ålder. I jämförelse med vissa andra germanska och romanska språk blir svenskan i vilket fall om helst ett skriftspråk i egentlig bemärkelse tämligen sent, och säker kunskap om den svenska artikelns tidigaste utveckling är inte möjlig att erhålla.⁶

Förmodligen är det detta förhållande som förklarar varför forskningen om den svenska indefinita artikelns framväxt kommit till motstridiga resultat. Den dominerande uppfattningen förefaller vara att det är under den litterära fornsvenska tiden, dvs. från ca 1300 framåt, som artikeln slår igenom och utvecklas till en modern indefinit artikel. Svenskan blir ur detta perspektiv ett litteraturspråk i rätt tid för att utvecklingen skall gå att skönja i materialet och vara möjlig att beskriva. I standarverket av Wessén, Svensk språkhistoria III, uppges att artikeln förekommer i texter från 1300-talet, "om också jämförelsevis sparsamt" (Wessén 1965, s. 49). Under medeltiden förekommer enligt Wessén även ett "utsträckt" bruk av 'en' som artikel, men Wessén skriver inte när detta bruk förekommer. Men eftersom Wessén beskrivit 1300-talsbruket av artikeln som sparsamt, kan man anta att Wessén här syftar på den yngre fornsvenskan, som framför allt täcker 1400-talet. Som förklaring till det utsträckta bruket uppges att "främmande" inflytande sannolikt spelat en roll. I läroboken Pettersson (2005, s. 115-117 & 184) framgår att artikeln saknas i lagarna och att artikeln därtill förekommer "ytterst sparsamt" i de äldsta fornsvenska texterna. Bruket av artikeln ökar sedermera successivt och når enligt Pettersson det moderna stadiet in på 1700-talet. I en nyligen publicerad studie (Brandtler & Delsing 2010) konstaterar författarna att det är tydligt att artikeln är en novation i svenskan

⁶ Som exempel kan ges att den första svenska bibelöversättningen är från 1300-talet medan den första bibelöversättningen till gotiska är från 300-talet.

ca 1300. Under 1300- och 1400-talet sprider sig artikeln till fler kontexter, och i början av 1500-talet är artikelbruket mycket likt det nusvenska (s. 34). Ungefär samma resultat kommer Skrzypek (2012) till.

Verken ovan antar således antingen explicit eller implicit att en diakron utveckling av artikeln pågår under fornsvensk tid, dvs. att artikelns användning i de kvarvarande texterna speglar en pågående förändring i språksystemet. En avvikande uppfattning framförs i Leijström (1934). Leijström visar att det förekommer en variation i artikelanvändningen mellan olika texter redan i äldre fornsvensk tid. Lagarna saknar artiklar, den religiösa prosan (Fornsvenska legendariet och Pentateukparafrazen) har en del artiklar och den profana litteraturen (Eufemiavisorna och Erikskrönikan) har ett nästintill modernt artikelbruk. Leijström avvisar emellertid lagarna som källa för artikelns utveckling eftersom de till sitt innehåll och sin stil är "mycket artschilda" från den övriga litteraturen (s. 175). Lagspråket beskrivs av Leijström som så pass traditionsbundet att det måste ha dröjt länge innan artikeln kan ha trängt in i det (s. 175). Därefter hävdar Leijström att inte heller den äldsta religiösa litteraturen, som har en del artiklar, kan anses representera artikelns naturliga användning under den tid litteraturen skrevs. Den religiösa prosan kan enligt Leijström vara skriven med en specifik stil och att "den ofta förekommande artikellösheten i texter med religiöst innehåll måhända [är] ett konservativt stildrag" (s. 176). Detta konservativa stildrag kan enligt Leijström bero på att religiösa texter skrevs inom en speciell tradition, men det kan också vara så att "latinska mönster" kan ha påverkat den svenska artikelanvändningen (s. 176). Leijström tar alltså fasta på såväl genremässiga stildrag som textursprunget, dvs. att texterna är översatta från latin, som förklaring till att artiklarna är relativt sparsamt förekommande i den äldsta religiösa prosan. Den fornsvenska religiösa prosan är normalt latinöversatt, och det är naturligt att tänka sig att latinismer utgör en del av denna stils särdrag. Leijström uppfattar därför riddardiktningens tämligen moderna artikelbruk som representativt för svenskan under den tid riddardiktningen skrevs. Han hävdar att man kan anta att det moderna bruket av artikeln var utvecklat redan i början av 1300-talet, trots att det inte finns handskrifter från 1300-talet med en modern indefinit artikel (s. 175). Detta innebär också att Leijström placerar utvecklandet av den indefinita artikeln i svenskan bortom räckvidden för det befintliga svenska textmaterialet.

1.2 Syfte, metod, material, huvudsaklig tes, teori och uppläggnig

1.2.1 Syfte, metod och material

Denna avhandling tar avstamp i det oklara forskningsläget som råder kring den indefinita artikelns utveckling i svenskan. Uppfattningarna om när det moderna bruket av artikeln etableras skiljer sig åt med hundratals år. Mitt syfte med detta arbete är att genom en textundersökning försöka ringa in den eller de faktorer som kontrollerar variationen i artikelanvändningen under fornsvensk tid. Pågår en diakron utveckling av artikeln eller är variationen stilistisk? Jag kommer att placera artikeln i ett antal fornsvenska texter på en skala från arkaisk till modern artikel och se vilka texter som placerar sig var på skalan. Utgående från det drar jag sedan slutsatser om vilken eller vilka de kontrollerande faktorerna är och lägger slutsatserna till grund för ett förslag om när och hur den svenska artikeln utvecklats i talspråket.

Mitt material består av 16 narrativa texter av antingen profan eller religiös art, ur vilka jag analyserar ett textblock om ca 15 000 ord per text. Den undersökta perioden sträcker sig från ca 1300 till 1541. Dessa årtal omfattar hela den medeltida period under vilken narrativ litteratur på svenska skrevs. Pilotundersökningar som jag utfört i anslutning till projektet har visat att variation i artikelanvändningen i narrativa texter inte förekommer på samma sätt under nysvensk tid. De yngsta texterna jag undersöker är därför Olaus Petris krönika samt Apostlagärningarna från Gustav Vasas bibel, vilka brukar räknas som nysvensk litteratur. De 16 texterna härrör från fyra kortare tidsperioder: tidigt 1300-tal, sent 1300-tal, mitten/slutet av 1400-talet, samt första halvan av 1500-talet. Två texter per tidsperiod är därtill översatta från latin medan två texter är översatta från ett folkspråk eller ursprungligen skrivna på svenska.⁷

1.2.2 Huvudsaklig tes

De faktorer som orsakar artikelvariationen kan vara många. Det kan röra sig om en diakron utveckling av artikelns användning som pågår under den fornsvenska perioden, men det kan även vara frågan om en stilistisk variation. Den stilistiska

⁷ Termen svenska är i viss mån anakronistisk eftersom klart definierade nordiska nationalspråk skapades först under reformationen. När termen svenska i detta arbete används avses samtliga östnordiska dialekter som antingen talades inom det medeltida Sveriges gränser eller härstammade därifrån. I princip kunde dessa dialekter även sammanfattas under termen götiska. Översättaren av den latinska legenden om S:ta Amalberga, Nicolaus Ragvaldi, skrev t.ex. 1503 följande: "Oc wändhes henna legenda oppa götha maal Anno domini Mdiij widh sancti vrbani tidh" (Stephens 1874, s. 320). Även Fornsvenska legendariet innehåller anmärkningar om vad latinska ord betyder "A göscu thungu" (Jansson 1934, s. 6).

variationen kan i sin tur vara motiverad av många olika faktorer. Det kan handla om en allmän genremässig stilskillnad, på så sätt att religiösa texter skrevs med en viss artikel och profana texter med en annan. Det kan också handla om textursprung och översättningsstrategi. Latinbaserade texter skrevs kanske med en artikel som motsvarade artikelbruket i den latinska förlagan, medan folkspråkliga texter kanske skrevs med en mer svensk artikel. En annan möjlighet är att den kontrollerande faktorn är handskriftens ålder. Unga handskrifter har kanske ett modernare språk än äldre handskrifter – oavsett verkets tillkomsttid. Man kan också föreställa sig att vissa centrala kulturinstitutioner som t.ex. Vadstena kloster utvecklade en speciell användning av artikeln, medan andra stilideal odlades i andra litterära miljöer osv.

Att systematiskt gå igenom alla dessa faktorer är inte möjligt i detta arbete. Jag kommer emellertid att argumentera för att artikelns variation bäst förstås som ett uttryck för en stilistisk variation som var rådande under hela den fornsvenska perioden snarare än som ett uttryck för en diakron utveckling av språkssystemet under fornsvensk tid. I texter med en arkaisk artikel antas artikeln inte representera svenskans naturliga artikel vid den tidpunkt texten skrevs. Istället antas en arkaisk artikel i en text vara ett stildrag. Som förklaring till detta stildrag lyfter jag fram framför allt latinskt och västnordiskt inflytande, men även andra faktorer diskuteras.

1.2.3 Val av övergripande teoretisk modell

Som teoretisk modell för arbetet har jag valt funktionell grammatik. Funktionell grammatik är en term som används för att beskriva många olika typer av grammatiska forskningstraditioner. Målet för den variant av funktionell grammatik som används här kan sägas vara att förklara varför de strukturer som finns är som de är. Varför finns indefinita artiklar? Varför härstammar de vanligen från räkneordet 'en'? Varför utvecklas de som de gör? Dessa är typiska frågor som den funktionella grammatiken ställer. För att kunna ställa frågorna på det sättet måste man först ha studerat vad det är som är vanligt i språk överlag, vilket gör språktypologi till en av teorins hörnstenar. Sedan använder teorin sig av grammatikaliseringsteori för att visa hur lexikala ord omtolkas och successivt får mer och mer grammatiska funktioner. Typologi och grammatikaliseringsteori är således de pelare på vilka denna funktionella grammatik vilar. Talmy Givón är mig veterligen den lingvist som aktivast sammanfattat och förmedlat insikterna som denna grammatiska tradition kommit fram till. Verk som presenterar denna funktionella grammatik på ett översiktligt plan är framför allt Givón (1979), Givón (1995) och Givón (2001).⁸ Mindre modernare verk som mer specifikt berör artikeln är Givón (1981), Givón (1985), Wright & Givón (1987), Gernsbacher & Jescheniak (1995) och Heine (1997).

⁸ Givón (2001) består av två volymer. Alla hänvisningar till Givón (2001) i fortsättningen rör volym 1.

1.2.4 Avhandlingens uppläggning

Avhandlingen är upplagd på följande vis: I kapitel 2 behandlar jag först relevanta grammatiska termer, innan jag beskriver de två markeringsstrategierna. Därefter följer en översikt över den fornsvenska litteraturen samt referat av tidigare forskning om den svenska artikeln. I kapitel 3 presenteras metoden och materialet, och i kapitel 4 redovisar jag för resultatet. Jag inleder resultatredovisningen med en koncentrerad översikt text för text, innan jag grupperar texterna enligt artikelns utvecklingsgrad. I kapitel 5 tolkar jag resultatet och försöker besvara vilka faktorer det är som kontrollerar variationen i de fornsvenska texterna och vad det betyder för en datering av artikelns utveckling i det svenska talspråket. Därefter ger jag en helhetsbild över artikelns utveckling i de nordiska språken. I kapitel 6 följer en sammanfattning och avslutning.

2. Teori och bakgrund

2.1 Centrala grammatiska termer

2.1.1 Semantisk referens

I kapitel 1.1.1 konstaterades att en nominalfras kan ha definit eller indefinit betydelse och att denna distinktion rör frågan huruvida lyssnaren antas kunna identifiera referenten eller inte. Men en nominalfras behöver inte alltid peka ut en referent, den kan också användas enbart för att beskriva en referent – t.ex. som predikativ. Som jag tolkar SAG har nominalfrasen referentiell betydelse om den både beskriver och pekar ut, dvs. refererar till, en faktisk eller tänkt referent i någon värld, men svagt referentiell betydelse om den endast beskriver referenten.⁹ Den referentiella betydelsen kan sedan delas in i olika undertyper. Om referenten existerar i en värld, dvs. referenten är faktisk, är den referentiella betydelsen specifik (1a). Om referenten inte existerar i en värld, dvs. referenten är tänkt, är den referentiella betydelsen icke-specifik (1b). Och om nominalfrasen används om en arbiträr medlem av en klass är den referentiella betydelsen generisk (1c). Av nominalfraserna nedan har (1a,b,c) således referentiell betydelse och (1c,d) svagt referentiell betydelse:

- (1) a. Hon tog med sig *en räfsa*.
b. Hon önskade att hon tagit med sig *en räfsa*.
c. *En räfsa* används för att samla ihop löv.
d. Han är *kock*.
e. Han är *en duktig kock*.

Detta system skiljer sig från Givóns system, som endast räknar med en distinktion mellan "semantiskt refererande" och "semantiskt icke-refererande" nominalfraser.¹⁰ När nominalfrasen refererar till en faktisk referent i en värld, som fallet är för t.ex. *en räfsa* i (1a), är nominalfrasen semantiskt refererande. När nominalfrasen inte refererar till en faktisk referent i en värld är den semantiskt icke-refererande. Av meningarna ovan är således (1b,d,e) semantiskt icke-refererande. Subjekt med generisk referens betraktas av Givón som ett specialfall av semantiskt refererande betydelse. Jag kommer i detta arbete att huvudsakligen använda Givóns system men

⁹ För SAG:s syn på semantisk referens se vol. 3 (s. 169-183).

¹⁰ Givón använder termerna "referring" och "non-referring". För en översikt över Givóns syn på semantisk referens se (2001, kap. 10.3).

tolka nominalfraser med generisk betydelse som icke-refererande. Jag kommer dock att vid behov använda termerna specifik och icke-specifik referens som synonymer till semantiskt refererande och semantiskt icke-refererande nominalfraser.

Semantisk referens handlar om en distinktion mellan refererande och icke-refererande nominalfraser. Antingen avser talaren referera till en existerande företeelse eller inte. Referensen beskrivs som semantisk därför att den är oavhängig kontexten som satsen ingår i. Alla företeelser som grammatiken kan beskriva inom ramen för den enskilda satsen/propositionen betraktad i isolation är i Givóns system "semantiska". Med semantisk referens förstås därför att referensen kan utläsas ur satsen betraktad i isolation. Ur enbart (1a) kan man dra slutsatsen att en räfsa existerar. Förutsatt att talaren inte ljugar eller är felinformerad innebär satsen att en viss räfsa existerar. I en affirmativ påståendesats i presens eller preteritum, de grundläggande satstyperna i språkbeskrivningar, är en indefinit nominalfras alltid semantiskt refererande. Om den grundläggande satstypen modifieras på olika sätt kommer dock i vissa fall en referentiell tvetydighet att uppstå, dvs. det blir möjligt att tolka nominalfrasen som både refererande och icke-refererande. Nominalfrasens referens beror i sådana fall på talarens referentiella intention, dvs. vilken avsikt talaren har med nominalfrasen (Givón 2001, s. 439). Exempel (1b) är referentiellt tvetydigt. Personen kan tänka på en räfsa i allmänhet eller på en specifik räfsa som hon glömde ta med.

Tvetydig semantiskt referens uppstår i många kontexter, t.ex. i tempus futurum: *Hon skall köpa en ny dator*. Den framtida handlingen kan rikta sig mot en dator i allmänhet, men den kan även rikta sig mot en viss dator som man t.ex. redan reserverat i en butik. Även vissa aspekter är associerade med referentiell tvetydighet, t.ex. habituell aspekt: *Hon läser alltid en bok efter kaffet*. Här kan man avse att personen tar upp samma bok gång på gång och läser den, men *en bok* kan även referera till en bok i allmänhet. Frågor är en annan kontext som ger upphov till referentiell tvetydighet: *Tog du med dig en räfsa?* Talaren kan syfta på en räfsa allmänhet, men det är också möjligt att talaren har en viss räfsa i åtanke. I kontexter som dessa kan talaren göra nominalfrasen mer refererande genom att använda attribut. Relativsatser styr t.ex. gärna tolkningen mot specifik referens: *Tog du med dig en räfsa som stod lutad mot garaget?* Här tänker talaren på en viss räfsa och preciserar för lyssnaren vilken räfsa han eller hon tänker på. Men det är fortfarande möjligt att referensen är icke-specifik om räfsorna t.ex. är ordnade så att en viss typ av räfsor har placerats lutade mot garaget i kontrast mot en annan typ av räfsor som ligger på marken. Uppmaningar fungerar på samma sätt: *Ta med dig en räfsa (som står lutad mot garaget)*! Den omodifierade nominalfrasen ges förmodligen normalt en icke-specifik tolkning medan den modifierade varianten gör det mer sannolikt att talaren tänker på en viss räfsa.

En i sammanhanget viktig nominalfrastyp som är referentiellt tvetydig är nominalfraser som står som predikativ, dvs. nominala predikat. Givón belyser den referentiella kontrasten med följande exempel (2001, s. 303):

- (2) a. *She's a teacher* (I'd like you to meet).
b. *She's a teacher.* (That's what she does for a living.)

I (2a) är nominalfrasen refererande och kan tänkas svara på frågan *Vem är hon?* Även här är det relativsatsen som styr tolkningen mot specifik referens. I (2b) anger nominalfrasen endast vilket yrke referenten har, och *a teacher* är därför icke-refererande. Man kan tänka sig att satsen svarar på frågan *Vad är hon?* eller *Vad gör hon?* Även om exemplen är tydliga och analysen förefaller välgrundad är det stundtals oklart när en predikativ nominalfras är refererande. Antagligen är det så att predikativ normalt är icke-refererande. En ungefär motsvarande situation gäller för en annan i undersökningen viktig nominalfrastyp, nämligen nominalfraser med den semantiska rollen sätt: *Hon bakar baguetter som en fransman*. Denna nominalfras tolkas normalt som icke-refererande. Om nominalfrasen broderas ut med bestämningar frammanas dock en specifik tolkning: *Hon bakar baguetter som en fransman som har ett bageri på Eriksgatan*.

En sats kan betecknas som kombinationen av en proposition och viss modalitet.¹¹ Modaliteten berör handlingens verklighetsstatus, dvs. hur starkt talaren hävdar att propositionen är sann. Den indefinita nominalfrasens referentiella status används av Givón som kriterium på hurdan typ av propositionell modalitet satsen har. Realismodalitet används när talaren starkt hävdar att en proposition är sann, som i (1a) ovan. I satser med realis-modalitet är indefinita nominalfraser följaktligen alltid refererande. Om talaren endast svagt hävdar att propositionen är sann, eller att den är möjlig, sannolik etc., är modaliteten irrealis. Det är denna osäkerhet kring propositionens verklighetsstatus som leder till att indefinita nominalfraser i satser med irrealismodalitet är referentiellt tvetydiga. Referentiell tvetydighet utmärker alltså satser med irrealis-modalitet. Den tredje propositionella modaliteten av betydelse här är negativ modalitet. Denna modalitet är ett slags negativ motsvarighet till realis, dvs. satsen har negativ modalitet när talaren starkt hävdar att en proposition är falsk. I satser med negativ modalitet kan indefinita nominalfraser endast tolkas som icke-specifika: **/? Han köpte inte en kattunge, nämligen Rufus*. Negationen *inte* ger satsen negativ modalitet, medan *nämligen Rufus* förutsätter att referensen är specifik. Meningen blir därför ogrammatikalisk, eller åtminstone avvikande. Frågan huruvida indefinita objekt i satser med negativ modalitet kan vara

¹¹ För en översikt över Givóns syn på propositionella modaliteter se (2001, kap. 6.4).

semantiskt refererande eller inte har diskuterats i Givón (1975). Trots att vissa motexempel kan anföras menar Givón att refererande indefinita objekt i satser med negativ modalitet inte förekommer i engelskan,¹² och förmodligen gäller normalt detsamma i svenskan. Om *en* ovan är betonat och fungerar som ett räkneord blir den semantiskt refererande tolkningen naturligare.

2.1.2 Pragmatisk referens och topikalitet

När företeelsen ifråga endast kan beskrivas med hänsyn till den diskurs satsen ingår i blir företeelsen "pragmatisk" (se Givón 2001, kap. 1.2.3.2). Enligt Givón är grammatikens domän i första hand diskursen, trots att den grammatiska strukturen realiseras i de enskilda satserna. En diskurs består i typfallet av flera enskilda satser som tillsammans utgör en välformad, eller välfungerande, helhet. Nedan finns fyra satser som utgör en dylik helhet:¹³

- (3) *En studerande* gick till butiken och Ø köpte *en glass, läsk och nötter*. Sedan gick *hon* hem och Ø knäppte på tv:n.

Kriteriet på en välformad diskurs är att den är koherent.¹⁴ Koherens uppstår när det finns något eller några element i diskursen som återkommer (Givón 1995, s. 343), t.ex. en referent. Den referent en utsaga handlar om är "topikal". Den topikala referenten utgör satsens "topik" eller "tema". I SAG (1, s. 231) definieras temat som det som påståendet handlar om, och SAG konstaterar att temat ofta anges med subjektet. Men man kan också se saken som så att det egentligen är diskursen som har ett tema snarare än de enskilda satserna.¹⁵ Den topikala referenten i diskursen, "diskurstemat", kodas sedan typiskt som subjekt i de satser som utgör diskursen. Den grammatiska rollen subjekt kodas således den pragmatiska funktionen topik.¹⁶ För referensen del innebär detta att nominalfraser även kan vara pragmatiskt refererande eller icke-refererande. En pragmatiskt refererande nominalfras kodas en

¹² Givón (1975, s. 65): "It is thus clear that even though the introduction of referential indefinite object nouns in negative sentences is 'grammatically possible' in ENGLISH, it is an extremely rare and largely shunned discourse strategy."

¹³ Nämligen: 1. *en studerande gick till butiken*; 2. *Ø köpte glass, läsk och nötter*; 3. *sedan gick hon hem*; 4. *Ø knäppte på tv:n*.

¹⁴ För en mycket kort presentation av förhållandet mellan ord, satser och diskurser se Givón (2001, kap. 2.1.1)

¹⁵ Givón 2001 (s. 198): "...*topic* is not an intra clausal but rather and [sic] extra-clausal function, relating to the clause's discourse context."

¹⁶ Subjekten i de fyra satserna i (3) är: *en studerande*, *Ø*, *hon*, *Ø*. Notera Givón 2001 (s. 198): "...the subject and DO [direkt objekt] of clauses can be viewed as the grammaticalized primary and secondary topics of the discourse at the time when the clause in which they partake is being processed."

referent som är viktig, tematiskt prominent eller topikal i diskursen. Om man beskriver vad diskursen i (3) handlar om skulle man säga att den handlar om en studerande, diskurstemat, som gjorde ett antal saker. Den studerande träder fram i lyssnarens medvetande som en individuell företeelse i avgränsning mot omgivningen. Nominalfrasen *en studerande* är därför pragmatiskt refererande till skillnad från t.ex. *en glass, läsk och nötter*, vilka är pragmatiskt icke-refererande. Man skulle inte säga att texten i första hand handlar om nötterna, glassen eller läsk. Texten handlar förvisso om dem också, men deras roll i diskursen är oviktig i förhållande till den roll den studerande har. Av de fyra semantiskt refererande nominalfraserna *en studerande, en glass, läsk och nötter* är således *en studerande* pragmatiskt refererande, medan de andra är pragmatiskt icke-refererande.

Talarens val av de definitiva subjekten *hon* och "noll" i (3) signalerar att referenten nominalfraserna betecknar är den samma som redan är aktiv i lyssnarens medvetande (se Givón 2001, s. 277). Nominalfraserna *hon* och "noll" är således "anatoriskt" topikala. Men den indefinita nominalfrasen *en studerande* betecknar det motsatta, nämligen en ny referent som kommer att vara topikal i lyssnarens medvetande. Nominalfrasen *en studerande* är därför "katoriskt" topikal. Detta skiljer *en studerande* från de tre andra indefinita nominalfraserna *en glass, läsk och nötter*. Dessa introducerar också nya referenter, men referenterna omtalas inte i det följande. Nominalfraserna *en glass, läsk och nötter* är följaktligen inte katoriskt topikala. En indefinit nominalfras som är pragmatiskt refererande introducerar således typiskt en katoriskt topikal referent, dvs. en referent som kommer att omtalas i den fortsatta diskursen. Men man kan också tänka sig att en ny tematiskt prominent referent omnämns endast en gång i en diskurs. En sådan nominalfras är i så fall pragmatiskt refererande men inte katoriskt topikal.¹⁷

¹⁷ För en översikt över Givóns syn på koherens och anatoriska och katoriska aspekter av topikalitet, se (1995, kap. 8.2). För diskussion om pragmatiska och semantiska aspekter av referensbegreppet, se Givón (1985) och Wright & Givón (1987).

2.2 Den topikalitetsorienterade markeringsstrategin

2.2.1 Inledning: topikalitetshypotesen

I mänsklig kommunikation är det pragmatisk referens som är relevant snarare än semantisk referens.¹⁸ Grammatiken kring indefinitet i ett språk har vanligtvis sin upprinnelse i att ett ord, ofta en kvantifierare, börjar användas för att signalera att den introducerade referenten är tematiskt prominent, eller viktig, i diskursen (Givón 2001, s. 474). När ett ord tilldelats denna uppgift har språket enligt min mening fått en indefinit artikel.¹⁹ Eftersom talaren kan välja om den vill markera en nominalfras eller inte, är markören optionell. Jag kallar därför artikeln i detta tidiga utvecklingsstadium för en "optionell topikalitetsmarkör". Språk som använder sig av en dylik artikel kan i sin tur sägas begagna sig av en "topikalitetsorienterad markeringsstrategi". Hypotesen att indefinita artiklar uppstår för att markera pragmatiskt refererande nominalfraser kallas i detta arbete för "topikalitetshypotesen".

Nedan kommer jag att behandla den topikalitetsorienterade markeringsstrategin ur olika synvinklar. Jag kommer att: i kap. 2.2.2 visa hur strategin tar sig uttryck i olika språk; i kap. 2.2.3 förklara varför topikala indefinita nominalfraser får markering i språk; i kap. 2.2.4 förklara varför räkneordet 'en' väljs som markör; i kap. 2.2.5 visa vilka egenskaper som utmärker topikala nominalfraser.

2.2.2 Exempel på språk som begagnar sig av strategin

Gemensamt för de språk jag diskuterar nedan är att artikeln är optionell. Om artikeln är optionell i ett språk kan man misstänka att viktiga nominalfraser är markerade medan icke-viktiga nominalfraser är omarkerade. Språk som begagnar sig av denna strategi kan förstås också använda artikeln något olika. I vissa språk är artikeln kanske mer frekvent och använd även vid nominalfraser med något mindre framträdande prominens, medan den i ett annat språk kan vara hänvisad till enbart de mest topikala nominalfraserna.

Det första språket jag demonstrerar är latin. Latinet saknar indefinit artikel men använder pronomenet *quidam* 'en viss' som optionell topikalitetsmarkör. Följande exempel är från den latinska bibelöversättningen (Apg 5:1),²⁰ och det återges tillsammans med den svenska versionen från Bibel 2000.

¹⁸ Givón (1995, s. 347): "In the grammar of referential coherence, referent NPs are identified as either those that will be important, topical, and thus persistent in the subsequent discourse, or those that will be unimportant, non-topical, and thus non-persistent."

¹⁹ När ett ord kan beskrivas som en artikel är förstås en definitionsfråga.

²⁰ Följande utgåva av den latinska bibeln har använts i hela arbetet: *Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam nova editio: breviario perpetuo et concordantiis aucta, adnotatis etiam locis qui in*

- (1) *Vir autem quidam nomine Ananias cum Saphira uxore sua vendidit agrum*
En man som hette Ananias sålde tillsammans med sin hustru Sapfeira en egendom

I fortsättningen av berättelsen berättas om hur Ananias försnillar pengar och dödas av Gud som straff för sin lögn. I latinska texter förefaller det vara vanligt att nya topikala referenter introduceras med *quidam*. Om referenten inte är lika viktig används "noll" (Apg 12:13):

- (2) *Pulsante autem eo ostium ianuae, processit puella ad audiendum nomine Rhode*
Petrus bultade på porten, och *en tjänsteflicka* som hette Rhode gick för att låsa upp

I (2) presenteras referenten, tjänsteflickan, tämligen grundligt. Hon får sitt namn givet och läsaren får i ett par meningar veta vad hon företar sig. Likväl har hon en biroll i berättelsen. Tanken är att visa att församlingsmedlemmarna blir till den grad omtumlade av Petrus uppdykande att de inte tror på tjänsteflickan när hon säger att han står vid dörren. Rhode har därför endast en lokal roll i sammanhanget, vilket här tydligen inte här räcker för att nominalfrasen skall markeras.

Quidam är den normala topikalitetsmarkören i det klassiska latinet, men även *unus* 'en' kan användas som markör. Leijström (1934, s. 109) ger (bl.a.) följande exempel på *unus*, vilket ges tillsammans med en engelsk översättning (Riley 1912).²¹ Den engelska översättningen är något oklar eftersom det naturliga vore att *unum* i detta fall skulle återges med *a* i engelskan. Att det inte förhåller sig så kan tyda på att *unum* och *one* kanske har något slags emfatisk betydelse (som i *He's one funny guy!*), snarare än att de signalerar pragmatisk referens:

- (3) *dico unum ridiculum dictum*
I said *one funny saying*

Hur det än förhåller sig med den saken hade *unus* enligt Leijström (1934, s. 238), som undersökt äldre markeringsystem och deras förhållande till den moderna artikeln, en svagare framhävande betydelse än *quidam*. Det kan vara en av

monumentis fidei sollemnioribus et in liturgia romana usurpari consueverunt/curavit Aloisius Gramatica, Vatikanstaten: Typis Polyglottis Vaticanis, (1951). Alla svenska översättningar av bibeltext i kapitlet är från Bibel 2000.

²¹ Från Plautus (ca 250-184 f.Kr.) komedi Captivi. Akt 3, scen 1.

förklaringarna till att det var *unus* som sedermera utvecklades till indefinit artikel i de romanska språken och inte *quidam*. Om *quidam* endast användes för att introducera de mest högtopikala referenterna, blev *quidam* kanske aldrig så pass frekvent använt som markör att en grammatikaliseringsprocess kom igång – till skillnad från hur fallet var med *unus*.

Nästa språk är gotiska, det äldsta germanska skriftspråket. Här möter vi ungefär samma system som i latinet, dvs. det finns flera olika markörer. En av markörerna är *sums* 'någon'. Följande exempel har jag funnit i Luk 10:25 (Bernhard 1875, s. 208):

- (4) Jah sai *witodafasteis sums* usstob̄ fraisands ina jah q̄ipands
En *laglär̄d* som ville sätta honom på prov reste sig och sade

Denna mening inleder liknelsen om den barmhärtige samariern. Den *laglär̄de* introduceras när ett nytt innehållsligt avsnitt i evangeliet börjar, och referenten går in i en dialog med Jesus som varar under hela avsnittet. Som kontrast kan man betrakta den ommarkerade nominalfrasen nedan (Mark 1:11):

- (5) jah *_stibna* qam us himinam: þu is sunus meins sa liuba, in þuzei waila galeikaida.
Och en *röst* hördes från himlen: "Du är min älskade son, du är min utvalde."

Talaren är Gud, och ämnet i texten, Jesu dop, är innehållsligt centralt i evangeliet. Rösten har således en viktig funktion i och med att den frambringar viktig information. Likväl agerar inte rösten desto mer i texten efter att den framfört sitt budskap, och den beskrivs inte heller närmare. Förmodligen är det därför den står ommarkerad.

Den andra markören i gotiskan är *ains* 'en'. Leijström anser (1934, s. 3-4) att användningen av *ains* som markör i den gotiska bibelöversättningen bör förstås som ett resultat av inverkan från den grekiska originaltexten. Trots det menar Leijström att *ains* också hade en naturlig inhemska användning som markör. Följande exempel är från (Joh 6:9), taget från Leijström (1934, s. 123):

- (6) ist *magula ains* her
Här är en *pojke*

Referenten har ingen viktig roll i texten. Pojken håller i bröd och fisk, vilka senare läggs till grund för ett mirakel som Jesus utför. Det framstår som något överraskande

att en så pass gammal språkform som den gotiska skulle ha använt *ains* mer eller mindre som en vanlig artikel, vilket är fallet här.²²

Gotiskan är unik för de germanska språken, eftersom den är belagd i egentliga texter redan på 300-talet. Övriga germanska dialekter utvecklades till skriftspråk i modern mening (jag bortser från runorna) från och med 600-talet. I anglosaxiskan kan man följa utvecklingen av artikeln ända från andra halvan av 600-talet framåt. I anglosaxiskan användes *sum* som topikalitetsmarkör. Följande exempel kommer från den anglosaxiska översättningen av Bedes *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (Bright 1917, s. 9), presenterad tillsammans med en översättning till modern engelska (Bede 1990, s. 248):

- (7) þā stōd him *sum mōn* æt þurh swefn, ƿnd hine hālette ƿnd grētte, ƿnd hine be his nōman nemde
Suddenly in a dream he saw *a man* standing besides him who called him by his name

Exemplet demonstrerar en presentativ kontext, och det är därför inte överraskande att nominalfrasen är markerad. Mer överraskande är det att kataforiskt topikala nominalfraser även kunde stå ommarkerade i anglosaxiskan. Exempel (Joh 1:6) från Rissanen (1967, s. 270):

- (8) *_Mann* wæs fram Gode asend, þæs nama wæs Iohannes
Det kom *en man* som var sänd av Gud, hans namn var Johannes

Här kan man misstänka att latinet påverkat (*Fuit _homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes*). Enligt Hopper & Martin (1987) fanns det en översättningskonvention i anglosaxiskan som gick ut på att *quidam* skulle översättas med *sum*.²³ Om *quidam* saknas är det därför naturligt att även den anglosaxiska nominalfrasen är ommarkerad. Men även *an* 'en' användes som markör i anglosaxiskan. Hopper & Martin menar att *an* var associerat med topikalitet, men *an* markerade inte de mest topikala nominalfraserna, vilka *sum* markerade. Detta påminner om förhållandet i latinet, där *unus* hade svagare topikaliserande betydelse än *quidam*.²⁴ Det anglosaxiska

²² Hypotesen att det är grekisk påverkan det är frågan om förutsätter att den grekiska texten har en markör vid motsvarande nominalfras, men jag har inte tittat närmare på det här.

²³ Hopper & Martin baserar diskussionen om översättningskonventionen av *quidam* och *unus* på personlig kommunikation med Paolo Ramat.

²⁴ Å andra sidan hävdar Rissanen (1986, s. 201) att *an* hade en starkare individualiserande (*individualizing*) betydelse än *sum*. Med individualisering förstås ungefär detsamma som att nominalfrasen är pragmatiskt refererande/topikal (se Rissanen 1986, s. 197).

förhållandet beror säkerligen till en del på att man tenderade översätta *unus* med just *an* (Hopper & Martin 1987), men Hopper och Martin menar likväl att översättningskonventionen var förankrad i anglosaxisk grammatik.²⁵ *An* kunde således användas utan att *unus* fanns i förlagan. Exemplet nedan (Matt 14:8) kommer från Rissanen (1967, s. 273):

- (9) Syle me on *anum disce* Iohannes heafod
Låt mig genast få Johannes döparens huvud på *ett fat*

Den latinska bibeln har här *Da mihi, inquit, hic in _disco caput Ioannis Baptistae*. Som framgår är *disco* omarkerat och icke-topikalt, men ändå har den anglosaxiska översättningen *anum*.²⁶

Om vi förflyttar oss till de nordiska fornspråken, finner vi att fornvästnordiskan, dvs. det språk som föregick dagens isländska och norska, hade ett system med tre optionella topikalitetsmarkörer: *einn*, *nokkur* eller *einhver*. Dessa kontrasterade mot "noll". Exempel från Leijström (1934, s. 19-20):

- (10) a. þeir sá *mann einn* ganga ofan af nesinu
b. þar möttu þeir *manni nokkurum*
c. þa suarar *maðr einnhuerr*
d. þar sat *_maðr* á stóli

Eftersom jag kommer att diskutera Leijströms (1934) verk om de fornnordiska artiklarna senare, nöjer jag mig här med att konstatera att *einn* i Leijström (1934) uppges ha den svagaste topikaliserande betydelsen av de tre (s. 138). Likväl framställer Leijström tydligt det fornvästnordiska *einn* som en optionell topikalitetsmarkör, så som jag definierat termen.

I fornsvenskan förekommer i stort sett endast *en* som optionell topikalitetsmarkör. Exakt hur man skall förstå ordets användning är temat för denna avhandling och kommer att diskuteras ingående senare i arbetet. Här kan endast nämnas att en av ordets funktioner var att introducera topikala referenter. Exempel från Apg 5:1 (Klemming 1877-78, s. 139):

- (11) *En man* Ananias at nampne mz sinne hustru saphira saalde akir

²⁵ Enligt Hopper & Martin utvecklades den engelska artikeln sedan genom att *an* först började användas i *sum*:s ställe och därefter konkurrerade ut "noll" som markör.

²⁶ Man kan därtill notera att *anum disce* har icke-specifik referens, vilket tyder på att utvecklingen av den engelska artikeln i detta skede (1000-talet) är ganska långt gången.

I fornsvenskan kunde topikala referenter introduceras även med "noll", framför allt i laglitteraturen. Följande exempel är från Upplandslagen från 1297 (Schlyter 1834, s. 14), presenterat med en arkaiserande nusvensk översättning (Holmbäck & Wessén 1933, s. 14):

(12) Nu ær *_kirkiæ* byriæþ mæþ *_grundvali*. oc lyctæþ owæn mæþ *_huwi*
Nu är *kyrka* börjad med *grundval* och lyktad upptill med *huv*

Med tanke på att texten är från ett så pass sent datum som 1297 och inte kan vara direkt påverkad av latinet är det anmärkningsvärt, i jämförelse med de övriga ovan beskrivna språken, att en ny topikal referent introduceras i inledningen av ett stycke utan att nominalfrasen förses med en topikalitetsmarkör. Detta är fallet i hela laglitteraturen, som ju nästan helt och hållet saknar artiklar. Detta tyder på att de artikellösa nominalfraserna är ett stildrag i laglitteraturen.

Förmodligen har även *nokor*, och kanske även *enhvar*, använts som markörer i talad fornsvenska. Att de inte förekommer i fornsvenska texter, åtminstone mig veterligen inte i någon större utsträckning, kan tyda på att *en* redan hade konkurrerat ut dem innan den äldre fornsvenska narrativa litteraturen började skrivas ca 1300 (Fornsvenska legendariet, Pentateukparafrasen, Eufemiavisorna och Erikskrönikan). Eventuellt har de nordgermanska dialekterna i urnordisk tid också använt en föregångare till *sumber* som optionell topikalitetsmarkör, på samma sätt som gotiskan och anglosaxiskan använde *sums* respektive *sum*. I Söderwalls artikel över *sumber* uppges att ordet kan betyda 'någon', men i exemplen står *sumber* antingen i pluralis (*här synas som thing vnderlik*) eller i neutrum i betydelsen 'något' eller 'en del' (*sompt giældir gudh ok sompt östan wädhir; sompt hans folk vidh skipin bidha*). Denna utveckling påminner om utvecklingen för fornengelskans *sum*, som fr.o.m. 900-talet specialiserade sig på att markera "plurals and generics" (Hopper & Martin 1987, s. 300). Kanske *sumber* i urnordiskan genomgick en motsvarande utveckling?

Utanför den indoeuropeiska familjen finns gott om exempel på språk med optionella topikalitetsmarkörer. Finskan saknar indefinit artikel och begagnar sig i stället av optionella topikalitetsmarkörer. Standardspråkets normala markör är *eräs* 'en viss'. Nedan följer Apg 5:1 enligt NT (1938):

(13) Mutta *eräs mies*, nimeltä Ananias, ja hänen vaimonsa Safiira myivät maatilän
En man som hette Ananias sålde tillsammans med sin hustru Sapfeira en egendom

Är referenten mindre viktig används noll (Apg 12:13):

- (14) Ja kun Pietari kolkutti eteisen ovea, tuli siihen *_palvelijatar*, nimeltä Rode, kuulostamaan
Petrus bultade på porten, och *en tjänsteflicka* som hette Rhode gick för att låsa upp

Som framgår är exemplen desamma som exemplifierade latinet ovan, och finskans system förefaller likna latinets. Och precis som i latinet och de andra språken kan finskan även använda *yksi* 'en' som markör, kanske mer frekvent i talspråk. Följande exempel är från Jarva & Nurmi (2006, s. 500):²⁷

- (15) Mä inhoon *yhtä tyyppiä*, joka vainoo mua
'Jag avskyr *en typ*, som förföljer mig'

Även *joku* 'någon' kan användas som markör, men *joku* verkar tona ned referentens betydelse (jfr med hur svenskan kan använda *någon*). Exempel från Jarva & Nurmi (2006, s. 104):

- (16) Se oli vaan *joku väärä hälytys*
'Det var bara *något falskt alarm*'

Den bild som framträder av presentationen hittills är att språk kan ha flera markörer, och en av dem är 'en'. Av de olika markörerna utvecklas sedan 'en' till indefinit artikel (förutsatt att en sådan utvecklas). Det finns därför ett tillstånd i dessa språks utveckling där 'en' börjat användas frekventare och expanderat till mindre topikala nominalfraser, samtidigt som de andra markörerna lever kvar som markörer vid de mest topikala nominalfraserna – innan de eventuellt faller ur bruk och ersätts med artikeln. Förmodligen har denna utveckling historiskt pågått i talspråket utan att den alltid synts i skrift. Den markör som fått en utvidgad användning, vilken uppenbarligen ofta varit räkneordet 'en', kan ha upplevts för talspråklig för det uppburna skriftspråket. Mot den bakgrunden är det inte omöjligt att 'en' använts mer frekvent som markör i olika talspråk än vad historiska källor ger vid handen.

Jag avrundar med exempel från ett par kreolspråk. I kreolspråk fungerar 'en' normalt som optionell topikalitetsmarkör.²⁸ Följande kreolspråksdata är från

²⁷ Jarva & Nurmi (2006) är en ordbok över det finska talspråket.

²⁸ Bickerton hävdar att detta gäller för i princip alla kreolspråk (1981, s. 56).

Bickerton (1981, s. 23-24 & 56). Exempel (17a,d,e) representerar "Hawaiian Creole English" och (17b,c) "Guyanese Creole".²⁹

- (17) a. hi get *wan* blaek buk. daet buk no du eni gud
'He has a black book. That book doesn't do any good'
- b. Jan bai *wan* buk
'John bought a (particular) book'
- c. Jan bai _buk
'John bought a book or books'
- d. _kaenejan waif, ae, get
'He has a Canadian wife'
- e. bat nobadi gon get _jab
'But nobody will get a job'

I (17a) framgår att *wan blaek buk* är pragmatiskt refererande eftersom nominalfrasen är kataforiskt topikal, medan Bickerton i (17b) med sin översättning antagligen vill visa att nominalfrasen är pragmatiskt refererande i och med att referentens (*wan buk*) individuella identitet är viktig. I (17c) är *buk* semantiskt refererande men inte pragmatiskt refererande. Subjektet (*Jan*) utförde något slags bokköp, inget mer. I (17d) och (17e) är *kaenejan waif* respektive *jab* semantiskt icke-refererande, vilket i praktiken är en underavdelning av de pragmatiskt icke-refererande nominalfraserna. De två pragmatiskt refererande nominalfraserna är således markerade av *wan* 'en' medan resten av nominalfraserna är omarkerade, oavsett semantisk referens.

Ett semitiskt språk som uppstått under delvis kreolliknande omständigheter är modern talad hebreiska. Givón (1981, s. 36) visar hur *exád* 'en' fungerar som optionell referensmarkör i det mest informella registret av talad hebreiska:³⁰

- (18) ba hena ish-*xad* etmol ve-hitxil le-daber ve-hu....
came here man-*one* yesterday and-started to-talk and-he
'A man came in yesterday and started talking and he..'

Exempelmeningen påminner om åtskilliga andra meningar ovan, i vilka en kataforiskt topikal human referent introduceras.

²⁹ Språknamnen från Bickerton (1981) under rubriken "Abbreviations and Acronyms".

³⁰ Givón (1981, s. 36): "Street Hebrew (as well as all other languages using 'one' as a referential-indefinite marker) makes a pragmatic distinction as to whether the referentiality ('specific identity') of the subject 'really mattered', or whether it was incidental [sic], and the real issue was the subject's type."

2.2.3 Varför markeras pragmatiskt refererande nominalfraser?

Ovan har jag exemplifierat ett relativt stort antal språk, i vilka pragmatiskt refererande nominalfraser markeras av ett särskilt ord, t.ex. 'en', 'någon' eller 'en viss', medan pragmatiskt icke-refererande nominalfraser står omarkerade. Varför betar sig språk på det här sättet? I kapitel 2.1.2 framgick att kriteriet på en välformad diskurs är att den är koherent samt att koherens uppstår i och med det finns något eller några element som återkommer i texten.³¹ Det är därför diskursen som har ett tema, snarare än de enskilda satserna. Mot denna bakgrund ter sig orsaken till att en talare vill markera en pragmatiskt refererande nominalfras mycket naturlig: talaren önskar signalera att referenten är avsedd att bli diskursens tema.

I Gernsbacher & Jesheniak (1995) har denna aspekt av indefinitetsmarkering undersökts ur ett språkpsykologiskt perspektiv. Enligt Gernsbacher & Jesheniak bygger lyssnaren upp en representation av texten genom att först konstruera en grund. Om den inkommande informationen upplevs som koherent, byggs representationen av texten upp på denna grund.³² När talaren använder sig av en topikalitetsmarkör, instruerar talaren lyssnaren att placera den topikala referenten som en grund för den kommande textrepresentationen. Markörerna är således en del av de verktyg språket begagnar sig av för att samtalsparterna hela tiden skall kunna fokusera uppmärksamheten, en ändlig kognitiv resurs, på samma "koncept" (referent).

Gernsbacher & Jesheniak visar i serie experiment hur detta fungerar, men det är knappast nödvändigt att här diskutera experimenten i detalj. Sammanfattningsvis kan dock nämnas (se s. 52) att markörerna har tre olika typer av inverkan på hur referenten behandlas i lyssnarens medvetande. För det första blir referenten mer framträdande i lyssnarens medvetande. För det andra blir andra referenter mindre framträdande i lyssnarens medvetande. För det tredje skyddas den topikala referenten mot konkurrens om uppmärksamheten från andra referenter som nämns i den fortsatta diskursen, förutsatt att dessa nya referenter inte är markerade för topikalitet. Denna kognitiva inverkan hos lyssnaren har positiva effekter för både talaren och lyssnaren (se s. 24). Talaren vinner på att nya topikala koncept får en privilegierad status i lyssnarens mentala representation av texten, eftersom talaren, som redan vet vilka referenter som kommer att vara topikala i diskursen, då kan referera till samma referent på nytt i förvisning om att referenterna är lätt tillgängliga för lyssnaren. Lyssnaren i sin tur vinner på denna typ av markering, eftersom han eller hon kan sätta den topikala referenten som utgångspunkt för den

³¹ Givón (1995, s. 343): "Coherence is the continuity or recurrence of some element(s) across a span (or spans) of text".

³² Om den nya informationen inte upplevs som koherent i förhållande till den tidigare diskursen, börjar lyssnaren istället konstruera en ny grund.

mentala representation av texten han eller hon försöker konstruera, i takt med att talaren förmedlar mer information. Följaktligen gäller följande universella princip för mänskliga (Givón 1995, s. 347): ”Topical referents are most commonly given special grammatical marking, while non-topical ones are left unmarked.”³³

2.2.4 Varför väljs 'en' som optionell topikalitetsmarkör?

Av någon anledning verkar 'en' alltid ingå i den arsenal av topikalitetsmärker ett språk begagnar sig av. Det måste därför finnas någon betydelse hos 'en' som möjliggör att en referent så naturligt kan få en privilegierad status i lyssnarens medvetetande genom markering av 'en'. Den yttersta rekonstruerbara föregångaren till 'en' i de indoeuropeiska språken är protoindoeuropeiskans³⁴ **h₁oinos* (Mallory & Adams 2006, s. 310). Vad exakt den protoindoeuropeiska stammens ursprungliga betydelse var är inte klarlagt med säkerhet. Det står dock klart att **h₁oinos* i något skede under protoindoeuropeisk tid fungerade som ett räkneord med entalsbetydelse, samt att **h₁oinos* med denna betydelse gick i arv till dotterspråk, i vilka den dåvarande formen, t.ex. **ainaz* i protogermanskan,³⁵ fungerade som en topikalitetsmarkör.

Varför är 'en' vanlig som optionell topikalitetsmarkör? Svaret är antagligen dels att topikal referenter tenderar att ha betydelsekomponenter som är kompatibla med räkneordets betydelse, dels att uppsättningen potentiella markörer är begränsad. Topikal nominalfrasers referenter speglar den typ av koncept eller teman som människor normalt talar om. Om det är så att indefinita artiklar börjar sin karriär som topikalitetsmarkörer, bör det faktum att obligatoriska indefinita artiklar genomgående uppstår vid individuativa singulara nominalfraser tolkas som att människor väljer enskilda spatialt avgränsbara företeelser som diskursteman. Svenskan saknar ju t.ex. (obligatoriska) artiklar vid plurala och dividuativa nominalfraser: *De såg _fåglar vid stranden. De gav _mat åt dem.*³⁶ Det vore i princip

³³ En möjlighet är också att optionella topikalitetsmarkörer utvecklas för att visa att ett subjekt inte har definit betydelse (subjektet är typiskt definit). I finskan kan ommarkerade nominalfraser tolkas både definit och indefinit: *Poika istui* 'En pojke/pojken satt'. I teorin är det lika möjligt att *poika* betyder såväl 'en pojke' som 'pojken', men i praktiken kommer *poika* kanske oftare att tolkas definit. Om betydelsen trots allt är indefinit måste detta eventuellt markeras särskilt.

³⁴ Talad ca 4000 f. Kr. (Ringe 2006, s. 4).

³⁵ Talad ca 500 f. Kr. (Ringe 2006, s. 67).

³⁶ Dividualisering och pluralisering kan ses som dereferentiella strategier i kontrast mot individualisering av referenten: *Det syntes spår av en/?_älg utanför huset. Den hade gått förbi lidret ut mot bryggan.* Om talaren väljer den dividualiserade artikellösa varianten kan satsen omskrivas med t.ex. pluralis (*Det syntes älgspår utanför huset*). Om talaren väljer artikel konstaterar talaren mer specifikt att en viss älg rört sig på tomt i en viss riktning. Den dividuativa nominalfrasen *älg* väljer således inte ut en enskild referent (jfr med SAG 2, s. 19). Val av pluralis ses också av Givón som en markör för pragmatisk icke-referens (Givón 2001, s. 454).

lika naturligt att en obligatorisk artikel förekom vid dessa plurala och dividuala nominalfraser, som att svenskan har en artikel som är nästan obligatorisk vid dividuala singulara nominalfraser. Att det trots allt är vid dividuala singulara nominalfraser som artiklar uppstår (undantag kan förstås finnas bland världens språk) visar att denna nominalfrastyp är av speciell betydelse för mänsklig kommunikation, och enligt Givón handlar referens egentligen om att en enskild referent väljs ut, ges prominens och avgränsas mot omgivningen.³⁷

Räkneordet 'en' är i sin egenskap av singular grundtal kompatibelt med dividuala och singulara nominalfraser (SAG 2, 486), och det kan därtill användas endast i indefinit nominalfras (SAG 2, s. 486). Räkneordet 'en' har således en betydelse och distribution som matchar de indefinita topikala nominalfrasernas karaktär. Men räkneordet 'en' har också egenskaper som gör att ordet lätt kan utveckla ett flertal olika betydelsenyanser. Det anglosaxiska räkneordet *an* 'en' är speciellt väl undersökt i detta avseende, i både Christophersen (1939) och Rissanen (1967).³⁸ Christophersen (1939, s. 98-99) urskiljer sex olika huvudbetydelser hos *an*: (i) den rena räkneordsbetydelsen 'exakt en, inte fler'; (ii) den partitiva betydelsen 'en i kontrast mot andra'; (iii) betydelsen 'en och samma'; (iv) betydelsen 'en enda'; (v) betydelsen 'allena', 'ensam'; (vi) den pregnant betydelsen 'unik i sitt slag'. Christophersen konstaterar att räkneordet 'en' genom året behållit de fyra första huvudbetydelserna, medan *an* i den femte huvudbetydelsen förstärkts med ett framförstållt *all* (*alone*).³⁹ Detta verkar även gälla svenskan: *Vi fick 'en aborre och två mörtar* (ren räkneordsbetydelse); *En av mörtarna kokades åt katten* (partitiv betydelse); *Vi slog två flugor i 'en smäll* ('en och samma'); *Vi fick inte 'en gädda* ('en enda'); *Han gick på bio allena*. För den indefinita artikelns vidkommande är det den partitiva betydelsen som är intressant. När 'en' förekommer med partitiv betydelse kan nämligen fokus lätt flyttas från antalet till individen. Rissanen (1967, s. 51) ger följande exempel: *There are three boys in the room. One is called John*. Här refererar *one* i första hand till en specifik individ snarare än informerar om att endast en av pojkarna heter John. När antalsangivelsen tonats ned till förmån för en refererande betydelse, har den s.k. individualiserande betydelsen hos räkneordet 'en' uppstått. Rissanen (1967, s. 51) beskriver denna betydelse som att "the speaker not only tells

³⁷ Givón (1985, s. 135): "Within the discourse universe, then, entities are considered 'referential' only if the nature of their participation in the thematic organization makes their unique referential identity important enough. Otherwise, they are consigned to the same nondistinct grab-bag of masses, plurals, objects of habit, groups or types, all of which may or may not exist at some meta level, but whose individual identity does not matter in this particular thematic context."

³⁸ Med anglosaxiska avses alltså s.k. Old English, talad ca 450-1050 e.Kr.

³⁹ *An* har utvecklats till *one* som räkneord. Den pregnant betydelsen anses av Christophersen inte ha haft betydelse utanför poesin.

the hearer that he refers to one person or thing but he wants to call special attention to certain qualities or factors which distinguish this individual (person or thing, known to the speaker but not yet known to the hearer) from others of the same kind". Men 'en' kan förstås också användas med ren räkneordsbetydelse i satser som *En av mörtarna kokades åt katten, inte alla*. Man kunde därför tala om en partitiv konstruktion istället för en partitiv betydelse, och i denna partitiva konstruktion framträder lätt en individualiserande betydelse hos räkneordet 'en' vid sidan av den rena räkneordsbetydelsen.

En specifik individualiserande betydelse hos räkneordet 'en' har alltså uppstått i partitiva konstruktioner, och när räkneordet används för att i första hand refererera till en faktisk eller hypotetisk referent i kontrast mot andra referenter, är det den individualiserande betydelsen som realiseras.⁴⁰ Den individualiserande betydelsen kan enligt Rissanen (se s. 50-105) ta sig många uttryck. Individualiserande 'en' kan förekomma i partitiva konstruktioner med betydelsen 'en viss' som ovan, självständigt bl.a. i betydelsen 'man' (*One should love one's neighbour as oneself*), självständigt med anaforisk betydelse (*He rents a house but I own one*),⁴¹ i tidsuttryck (*She arrived one morning*), i kontrast till 'annan' (*For one reason or another...*) osv. Som framgår av exemplen används räkneordet *one* än idag med individualiserande betydelse, och samma betydelser förekommer hos *en* även i svenskan: *En borde inte sova, Han hyr ett hus, men vi äger ett, En dag i april gick jag till ån, Av en eller annan orsak (...)*. Dessa betydelser hos *en* kan således betraktas som individualiserande betydelser hos räkneordet *en*.⁴²

Av de olika individualiserande betydelserna och användningarna av 'en' är det historiskt *en* som är av speciellt intresse för utvecklingen av den indefinita artikeln, och det är när individualiserande 'en' markerat en nominalfras som introducerar en specifik referent som kommer att bli omtalad i diskursen. Eftersom 'en' i denna betydelse och funktion utvecklats till den moderna artikeln, anges betydelsen här med uttrycket *en viss*:

⁴⁰ Rissanen arbetar i själva verket med både en individualiserande och pronominal betydelse av 'en', och skillnaden mellan dem beror på om referenten väljs ut inom en begränsad mängd referenter eller inte. Ju mer obegränsad referentdomänen är, desto mer pronominal blir betydelsen. De två betydelsenyanserna är svåra att skilja från varandra, och Rissanen konstaterar också att gränsen mellan dem endast är en definitionsfråga (s. 52-54). Med individualiserande betydelse avser jag här både individualiserande och pronominal betydelse i Rissanen (1967).

⁴¹ Dessa två exempel är från Rissanen (1967, s. 66 & s. 63.)

⁴² Notera även att den artikellösa finskan kan använda *yksi* 'en' i t.ex. motsvarande tidsuttryck: *Yhtenä aamuna heräsin* 'jag vaknade en morgon'. I svenskan används dock *en* utan betoning i satser som *Han anlände till Champagne en ruggig morgon*. Man kunde således se 'en' också som artikel i dylika svenska tidsuttryck.

(19) Han hoppades få träffa *en viss* kvinna på krogen. Han visste inte vad hon hette, men han hade sett henne flera gånger förr och ...

När räkneordet 'en' med individualiserande betydelse används på detta sätt, dvs. som topikalitesmarkör i en indefinit nominalfras med lexikalt huvudord, fungerar det enligt detta arbetes definitioner som den indefinita artikeln i sin tidigaste inkarnation. I denna betydelse och funktion möts så att säga kategorierna räkneord och artikel, och det är i denna betydelse och funktion ordet grammatikaliserats till en modern indefinit artikel och expanderar till nya kontexter. Men man kunde även reservera termen artikel för 'en' när ordet redan genomgått en viss grammatikaliseringsprocess. Gränsen mellan räkneordet och artikeln är således svårdragen, eftersom utvecklingen sker gradvis (Rissanen 1967, s. 272): "If this suggestion of the gradual development of the English indefinite article is accepted, the futility of the discussion of the exact point of development at which the word can be called an article becomes evident". Ytterst rör det sig således om en definitionsfråga.⁴³

Den individualiserande betydelsen 'en viss' tenderar i många fall att styra referensen mot en specifik tolkning.⁴⁴ Ovan i (19) har personen en existerande kvinna i åtanke som han hoppas få träffa. Om *viss* saknas kan nominalfrasen tolkas som semantiskt icke-refererande: *Hon hoppades få träffa en man på krogen. Hon var trött på att vara ensam.* Att artikeln tidigast använts med betydelsen 'en viss' för att markera semantiskt refererande nominalfraser har länge stått klart för forskningen. SAOB konstaterar under uppslagsordet *en* att artikeln "vann tidigare insteg i de fall där en viss (ej närmare angiven) person l. sak avsågs, än då uppmärksamheten huvudsakligen vilade på typen". Leijström hävar i samma anda (1934, s. 139): "Man

⁴³ Av intresse är även uppdelningen av räkneordet 'en' i en "singulativ" och "numerär" i Huddleston & Pullum (2002, s. 386-387). När 'en' har numerär betydelse kontrasterar ordet antalet referenter mot ett högre antal referenter av samma typ: *We have one son and two daughters, I need one or more volunteers.* När 'en' har numerär betydelse kan det bytas mot t.ex. *two* eller *three*. Man kan alltså säga *We have two sons and two daughters* och *I need three or more volunteers.* När 'en' har singulativ betydelse kontrasterar ordet istället en referent av en viss typ mot andra referenter av samma typ: *She arrived one rainy morning, For one reason or another they (...), That's ONE big elephant!* Här är utbyte mot högre räkneord inte på samma sätt möjligt. De två första exemplen blir ogrammatikaliska (**She arrived two mornings, *For two reasons or another they...*). I det tredje exemplet, där kraftigt betonat *one* ger en "emotive effect" (s. 386), kan man förstås tänka sig en sats som *These are two big elephants.* Men den satsen saknar den emfas som *one* bidrar med.

⁴⁴ Det går emellertid också att konstruera exempel där 'en viss' har en semantiskt icke-refererande betydelse: "Du kommer att bli anställd för *en viss tid* (som för tillfället är oklar)." Betydelsen är dock fortfarande "bestämd" i det avseendet att *en viss* då understryker att "för varje omständighet avses en bestämd referent som inte får bytas ut mot vilken som helst annan referent av samma slag" (SAG 2, s. 429).

synes vara ense om, att obestämd artikel ursprungligen haft 'individualiserande' betydelse: 'en viss'." Och modern litteratur instämmer; t.ex. hävdar Hopper & Traugott (1993, s. 117) att anglosaxiskans *an* 'en' inledningsvis hade betydelsen 'a certain'. Att språket väljer topikalitetsmarkörer som samtidigt anger semantisk referens förklaras av att pragmatiskt refererande nominalfraser kan ses som en delmängd av de semantiskt refererande nominalfraserna. Pragmatiskt refererande nominalfraser är således i praktiken semantiskt refererande, medan det motsatta inte gäller (Wright & Givón 1987, s. 29): "If a nominal is PRAG-referential, then it is most likely to also be SEM-referential (but not vice versa)." Detta är en naturlig följd av att människor till vardags talar om faktiska företeelser snarare än om hypotetiska företeelser.⁴⁵

Semantiskt icke-refererande nominalfraser kan dock vara topikala i vardagliga sammanhang, t.ex. om man planerar inköp av något (hypotetiskt) föremål som beskrivs utförligt (*Vi behöver en ny soffa. Den skall vara grön och...*). Forskning har även bekräftat existensen av topikalitetsmarkörer som kan markera sådana topikala semantiskt icke-refererande nominalfraser: "...this overlap between the semantics and the pragmatics of reference should not obscure the fact that when the two are in conflict, the grammar opts to go with the pragmatics" (se Wright & Givón 1987, s. 12). Huruvida 'en' i sitt tidigaste skede som optionell topikalitetsmarkör i de västeuropeiska språken även markerat semantiskt icke-refererande nominalfraser är emellertid oklart.

2.2.5 Vilka egenskaper har den typiska topikala nominalfrasen?

Genomgången hittills har visat dels att den typiska indefinita pragmatiskt refererande nominalfrasen är individuativ, singular och semantiskt refererande, dels att räkneordet 'en' har en inneboende individualiserande betydelse som lyfter fram en individ i kontrast mot andra exemplar av samma typ. Mot denna bakgrund framstår det som naturligt dels att 'en' så ofta rekryteras som topikalitetsmarkör, dels att 'en' med tiden tenderar "vinna" över de andra eventuella topikalitetsmarkörerna. Det finns emellertid en egenskap till hos de pragmatiskt refererande nominalfraserna som jag vill lyfta fram, och det är att de typiskt har humana huvudord. I flera exempel i 2.2.2 är det humana nominalfraser som är markerade av topikalitetsmarköreren, vilket inte är en slump. Tvärtom följer det naturligt av det faktum att språket väljer agenten som primärt tema i diskursen, vilket i sin tur säger

⁴⁵ Wright & Givón (1987, s. 15): "... it is not an accident that the overwhelming majority of 'one'-marked- pragmatically important - nouns are also semantically referential. The mandarin texts studied were folk stories about everyday life of simple people."

en del om hur människan betraktar världen.⁴⁶ Subjekten kodar diskursens tema, och i konkurrens om subjektstatus vinner agenten över patienten och andra semantiska roller. Ett språk som begagnar sig av en topikalitetsorienterad markeringsstrategi kommer därför att typiskt markera nominalfraser med humana huvudord.

Jag har kontrollerat om det ovanstående, som går att utläsa ur teoretisk litteratur och tidigare forskning, stämmer. Jag har samlat nominalfraser med varierande tematisk status i en fornsvensk text och sett i vilken utsträckning nominalfraserna är semantiskt refererande och har humana huvudord. Materialet består av de hundra första indefinita nominalfraserna i Fornsvenska legendariet (ca 1300) enligt Codex Bildstenianus (mitten av 1400-talet), enligt Janssons faksimilutgåva (1966). Nominalfraserna har kategoriserats i tre topikalitetskategorier utgående från hur många gånger referenterna återkommer i diskursen efter att de introducerats. Inom kategorierna har nominalfraserna grupperats i två grupper: 1. semantiskt refererande + humant huvudord; 2. övriga.⁴⁷

Den första gruppen består av högtopikala nominalfraser. De introducerar referenter som återkommer fem gånger eller fler i den efterföljande diskursen. Den högtopikala referenten, t.ex. *en judhe* nedan, har således ofta huvudrollen i en berättelse:⁴⁸

(20) Var *en judhe* Joachim at nampne j nazaræth, han tok sik hustrv mz gudz laghum godha oc gudhelika Annam aff bædhleem aff dawid konungx slækt oc ædhla, the bodho samman gudhlika mz mykle dygdh allom til gaghñ oc engom til genwerdho. Threm lundum skiptu the oc Ø skipadhu alt thz gudh gaff thøm at ægha

Det fanns 28 högtopikala nominalfraser i materialet, och av dessa var 26 st. (93 %) semantiskt refererande med humana huvudord.

Den andra gruppen består av lågtopikala nominalfraser. De introducerar referenter som återkommer en till fyra gånger i diskursen. Referenterna, t.ex. *præst* nedan, har en viss lokal roll i berättelsen men försvinner snabbt ur bilden:

⁴⁶ Givón (2001, s. 200): "...[there is] a clear bias in human language toward considering the event's human/animate actor-initiator (Agt) the most topic-worthy in discourse." Se även Keenan (1976) för diskussion om subjektets egenskaper.

⁴⁷ Undersökningen är inspirerad av motsvarande undersökningar i Wright & Givón (1987).

⁴⁸ Även *hustrv* är högtopikal.

(21) En ærlik ok wælbodin frw hafdhe storan godh wilia at thiæna ware frw hon hafdhe cappellam siælf j sinom gardhe: Ok *præst* at sighia daghlica ware frw mæssø: En kyndelmissø dagh: kom hæne swa fall: Ok men at hon gat ey hema mæssø fangit. Thy at hæne præster war fiærrin farin

Det fanns 34 lågtopikala nominalfraser i materialet, och av dessa var 11 st. (34 %) semantiskt refererande med humana huvudord.

Den tredje kategorin består av icke-topikala nominalfraser. De introducerar referenter som inte återkommer över huvud taget i diskursen. Dessa är ofta semantiskt icke-refererande nominalfraser, som *dwa* nedan:

(22) ok aff hwilkins thera wand blomster vt springir ok *dwa* cumbar øfwer flyghande: Han skal fæsta faghra jomfru Maria första møbarn som lofwadhe gudhi lifwa j renliue

Det fanns 38 lågtopikala nominalfraser i materialet, och av dessa var 2 st. (5 %) semantiskt refererande med humana huvudord.

De tematiskt viktigaste nominalfraserna var således semantiskt refererande och hade humana huvudord, medan de tematiskt minst viktiga nominalfraserna inte hade dessa egenskaper. Man bör förstås inte generalisera för mycket utgående från en mindre undersökning av en enskild text som denna, men resultatet ligger i linje med teorin som presenterats ovan.

2.3 Den indefinithetsorienterade markeringsstrategin

2.3.1 Inledning

Den topikalitetsorienterade markeringsstrategin utgör startpunkten för artikelns utveckling. Den optionella topikalitetsmarkören betraktas alltså i detta arbete som den indefinita artikeln i sin tidigaste inkarnation. Ur denna funktion som topikalitetsmarkör utvecklas successivt de moderna mer eller mindre obligatoriska indefinithetsmarkörerna som utmärker t.ex. svenskan (*en/ett*) och engelskan (*a(n)*). Alla språk som har en modern artikel, t.ex. svenskan, har enligt denna teori, "topikalitetshypotesen", befunnit sig i ett skede där 'en' fungerat som en optionell topikalitetsmarkör.

Slutpunkten för utvecklingen utgörs av den s.k. indefinithetsorienterade markeringsstrategin. I språk som begagnar sig av denna strategi markerar artikeln alla eller nästan alla indefinita individuativa singulara nominalfraser utan hänsyn till nominalfrasernas tematiska status eller deras semantiska referens. Artikeln kan i detta skede sägas koda endast indefinitet. Parallellt med att artikeln expanderar till alla typer av indefinita individuativa singulara nominalfraser och når högre grader av obligatoriskhet, blir artikeln även proklitiskt ansluten till nominalfrasen. Förekomstfrekvensen är därför högre än för den optionella topikalitetsmarkören. De två strategierna representerar varsin ytterpunkt på ett tänkt diakront utvecklingskontinuum.

I kapitel 2.2 har jag beskrivit den topikalitetsorienterade markeringsstrategin. Här kommer jag istället att beskriva den indefinithetsorienterade markeringsstrategin ur olika synvinklar. Jag kommer att: i kap. 2.3.2 förklara varför indefinithetsorienterade markeringsstrategier existerar; i kap. 2.3.3 presentera en modell för utvecklingen av moderna artiklar; i kap. 2.3.4 skissera upp den historiska utvecklingen av artikeln i de kontinentala västeuropeiska språken; i kap. 2.3.5 visa hur strategin fungerar i ett modern västerländskt språk genom att beskriva nusvenskans system.

2.3.2 Grammatikaliseringsteori

Varför finns moderna indefinita artiklar som endast kodar indefinitet? Ett svar på den frågan är att de utför en viktig funktion i språket som underlättar kommunikationen genom att koda distinktionen definit/indefinit (se Leijström 1934, s. 2). Ett problem med det svaret är att många språk inte använder artiklar, vilket verkar fungera väl. Språk kan förvisso vara grammatiskt underkodade i vissa avseenden, dvs. grammatiken gör onödigt få distinktioner inom ett betydelsefält, men avsaknad av regelbunden (in)definithetsmarkering hör knappast till den

kategorin. Orsaken till att språk ofta saknar artiklar är att nominalfrasens (in)definithet i princip är förutsägbar utgående från nominalfrasens semantiska och grammatiska roll. Alla roller, förutom patienten/objektet och de semantiska rollerna sätt och instrument, är semantiskt definitiva i mer än 90 % fallen. De semantiska rollerna sätt och instrument är i sin tur semantiskt indefinita i mer än 90 % av fallen. Den enda roll som har tvetydig (in)definithet är patienten/objektet, som är associerad med definithet och indefinithet i ungefär lika hög grad (se Givón 1995, s. 47; Givón 2001, s. 473-474). En strängt genomförd markering av distinktionen definit/indefinit är följaktligen mer eller mindre redundant.

Ett mer trovärdigt svar på frågan varför det finns artiklar är att de utvecklas genom en delvis omedveten process som sker enligt en speciell logik. När ett betydelsebärande uttryck används flitigt kan uttrycket förlora betydelse och omtolkas. Ett exempel på logiken bakom denna process är givandet av dricks.⁴⁹ Först ger man dricks för att visa en speciell uppskattning av betjäningen och maten. Med tiden kan bruket att ge dricks bli så allmänt att det börjar uppfattas som en naturlig del av restaurangbesöket, och i slutändan debiteras en drickssumma automatiskt av restaurangen. Betydelsen av att ge dricks har i det skedet blivit påtagligt förbleknad, eftersom dricksgivandet har institutionaliserats som en obligatorisk del av restaurangbesöket. Denna process, som innehåller både medvetna och omedvetna aspekter, representerar ett slags grammatikalisering av ett betydelsebärande uttryck.

Med grammatikalisering i ett språkligt perspektiv förstås mer specifikt att ett fritt lexikalt morfem utvecklas mot ett bundet grammatiskt morfem (Hopper & Traugott 1993, s. 7):

(1) lexikalt ord > grammatiskt ord > klitiserat morfem > böjningsaffix

Som räkneord är 'en' ett lexikalt ord, och antagligen bör 'en' som en tidig optionell toptikalitetsmarkör även räknas som ett lexikalt ord när betydelsen 'en viss' tydligt framträder. I detta skede har ju 'en' fortfarande ett specifikt betydelseinnehåll och språkbrukaren har ett val mellan att använda markören eller inte. När 'en' mer rutinmässigt markerar indefinita nominalfraser utan att betydelsen 'en viss' tydligt framträder övergår 'en' till ett grammatiskt ord, och så småningom växer det fast vid nominalfrasen som ett proklitiskt morfem. I det skedet har språkbrukaren inget annat val än att använda artikeln, och användandet av den är automatiserat och omedvetet. Slutligen kan morfemet integreras som en böjningskategori hos lexikala ord, vilket t.ex. hänt för den tidigare enklitiskt anslutna bestämda artikeln *inn* (Pamp 1971, s. 130).

⁴⁹ Exemplet taget från Dahl (2004, s. 73).

Varför inleds processen mot en ökad grammatikalisering av topikalitetsmarkören? När den optionella topikalitetsmarkören har utvecklats till en (nästan) obligatorisk indefinitetsmarkör har språket gått miste om möjligheten att koda den psykologiskt och kommunikativt viktiga distinktionen topikal/icke-topikal. Istället har språket "vunnit" ett uttryck som kodar den redundanta distinktionen definit/indefinit. Man kan således inte tänka sig att det finns någon målinriktad strävan efter att göra språket till ett bättre kommunikationsinstrument involverad i processen, utan andra förklaringar måste sökas.

En förutsättning för att processen skall komma igång är att det relevanta morfemet som kommer att grammatikaliseras är frekvent förekommande (Hopper & Traugott 1993, s. 95): "The lexical items that become grammaticalized must first serve commonly needed discourse functions". Ju mer frekvent något förekommer, desto vanare blir man vid företeelsen och desto mindre intryck gör den (jfr med kraftuttryck som överanvänds). Om det är så att 'en' i många västeuropeiska språk varit en svagare topikalitetsmarkör än konkurrenterna, kan 'en' ha haft fler användningstillfällen och på den vägen blivit frekventare än de andra markörerna.

Men varför utvecklas 'en' över huvud taget till den grad att den blir associerad med mindre topikala nominalfraser? En möjlig förklaring är att det är omöjligt för talaren att i förväg bestämma hur en diskurs skall utvecklas. Genom att markera fler referenter än nödvändigt som topikala, kan talaren gardera sig ifall han eller hon skulle ändra sig om vad diskursens önskade tema bör vara. Ett annat möjligt svar är att en annan del av språkssystemet rubbas, vilket stimulerar till mer genomgripande förändringar i språkssystemet. Här kan teorin som nämndes i inledningen (Anward & Swedenmark 1997) fungera som förklaring. Regelbunden definitetsmarkering verkar i regel utvecklas tidigare än indefinitetsmarkering i språk, vilket även gäller svenskan. Svenskans definitiva artikel har uppstått två gånger. Den första definitiva artikeln uppstod när ett efterställt demonstrativt pronomen *inn* i urnordisk tid affixerades vid substantivet (Pamp 1971, s. 130). Den andra definitiva artikeln uppstod när ett framförställt demonstrativt pronomen *þæn* (Pamp 1971, s. 157) nådde regelbundenhet som definitetsmarkör på frasnivå. När språk utvecklar en framförställd definit artikel kan det hända att den framförställda indefinita topikalitetsmarkören 'en' reanalyseras som en indefinit motsvarighet till den definitiva artikeln. Framförställt 'en' har alltså kunnat tolkas som stående i en "paradigmatiskt kontrasterande" relation till den bestämda artikeln (Anward & Swedenmark 1997, s. 25), vilket har lett till ökad användning av 'en'. Anward och Swedenmark föreslår vidare, försiktigt, att frekvensen av framförställda definitiva artiklar i något skede kan ha ökat som en följd av att ordföljden VO etablerat sig på OV:s bekostnad – men sambanden är inte klarlagda (s. 33). Hur utvecklingen av definitiva och indefinita artiklar egentligen förhåller sig till varandra kommer inte att diskuteras vidare här,

men något slags samband torde finnas. I en undersökning framkom t.ex. att endast 5 av 108 undersökta språk hade indefinita artiklar utan att samtidigt ha definitiva artiklar (Heine 1997, s. 70; baserat på statistik från Moravcsik (1969)).

Även om det inte går att säga med säkerhet varför en viss grammatikaliseringsprocess kommer igång är det frågan om en process som sker naturligt i språk. I praktiken går processen till på det sättet att flera alternativa uttrycksmöjligheter existerar parallellt i språket. Valet att inte markera en nominalfras (av en viss typ) existerar parallellt med valet att markera den. Med tiden får den nya markerade varianten överhanden och tränger ut den gamla. Denna utveckling visas schematiskt nedan för artikelns spridning i predikativ. A betecknar den äldre ommarkerade konstruktionen och B den nyare markerade konstruktionen. Den övre satsen i varje par betecknar alltid den vanligare varianten vid en viss tidpunkt:⁵⁰

(2)	(i)	a. Hon är <i>_glad flicka</i>	A
		b. *Hon är <i>en glad flicka</i>	B
		>>>	
	(ii)	a. Hon är <i>_glad flicka</i>	A
		b. Hon är <i>en glad flicka</i>	B
		>>>	
	(iii)	a. Hon är <i>en glad flicka</i>	B
		b. Hon är <i>_glad flicka</i>	A
		>>>	
	(iv)	a. Hon är <i>en glad flicka</i>	B
		b. *Hon är <i>_glad flicka</i>	A

I (i) förekommer endast ett grammatikaliskt uttryckssätt, det ommarkerade. I (ii) har den markerade formen trängt in som ett alternativ, och i (iii) har den markerade formen blivit den vanligare formen. I (iv) slutligen har den gamla konstruktionen blivit omöjlig att använda och språksystemet har genomgått en förändring.

Ett antal fenomen är förknippade med processen ovan. Ett ord som grammatikaliseras förlorar fonologisk och prosodisk substans, dvs. ordet avbetonas, fonem faller bort och allofoner neutraliseras. Successivt tappar ordet kontakten med sin lexikala källform och utvecklas till ett nytt morfem i en eventuellt ny ordklass. Detta förklarar varför språk kan ha många små svärdefinierande ordklasser med grammatiska morfem, medan de lexikala ordklasserna är få, stora och tydligt semantiskt definierbara.

⁵⁰ Schemat är en något modifierad variant av det som finns i Hopper & Traugott (1993, s. 56-60).

Skillnaden mellan räkneord och artikel syns tydligt i engelskan. I dagens engelska har räkneordet och artikeln t.o.m. olika former i skrift, trots att båda formerna utvecklats ur det anglosaxiska räkneordet *an* 'en'. Som lexikalt ord har *one* ett fonetiskt rikt innehåll [wʌn], medan det som grammatiskt morfem *a(n)* har reducerats till [ə], med nasalen realiserad endast före vokal (Hopper & Traugott 1993, s. 117).⁵¹ Semantiskt har räkneordets relativt konkreta betydelse 'exakt en', vilken t.ex. lätt kan gestikuleras genom att visa ett finger, övergått till artikelns mer abstrakta betydelse 'indefinithet'. Syntaktiskt har ordet övergått från att vara ett fritt morfem i ordklassen kvantifierare (som inkluderar bl.a. räkneord) till att vara ett bundet morfem i ordklassen determinerare (som inkluderar bl.a. artiklar):⁵²

(3) I bought *a*-doughnut. Did you buy *one*/**a* as well?

Ett fritt lexikalt ord *one* har utvecklats till ett semantiskt, syntaktiskt och fonetiskt reducerat morfem *a*, som inte kan stå självständigt. På motsvarande sätt kan man i svenskan skilja mellan *en* i ordklassen kvantifierare och *en* i ordklassen determinerare. Det potentiellt betonade räkneordet *en* med två segment [en:, e:n, et:] (SAG 2, s. 407) har utvecklats till en obetonad artikel *en*, som stundtals är reducerad till endast en nasaliserad schwa-vokal [ə] (Engstrand 2007, s. 92-93). Vid en översättning av (3) till svenska, *Jag köpte en doughnut. Köpte du också en?*, är alltså *en* i *en doughnut* artikel (förutsatt att *en* är obetonat), medan *en* i den andra satsen är räkneordet i nominal funktion (se SAG 2, s. 488).⁵³

2.3.3 Heines modell för artikelns utveckling

Bernd Heine presenterar i (1997, s. 71-72) en vid det här laget välkänd modell för hur indefinita artiklar utvecklas. Utvecklingen bygger på tanken att räkneordet rekryteras för att markera pragmatiskt refererande nominalfraser. Sedan sprider sig artikeln i semantiskt refererande nominalfraser överlag utan hänsyn till nominalfrasens topikalitet, för att senare sprida sig även till semantiskt icke-

⁵¹ Se för övrigt Heine & Kutewa (2007, s. 45-46) för en demonstration av hur grammatikaliseringsteori kan kombineras med intern rekonstruktion för att rekonstruera den indefinita artikelns källform.

⁵² För Givóns syn på nämnda ordklasser, se (2001, kapitel 2.8.3 och 2.8.6).

⁵³ Även andra analyser är tänkbara. I Andersson (1993, s. 89-90) analyseras istället artikeln som huvudord i nominalfrasen. Ett argument är just att *en* kan stå självständigt i satser som *Jag såg en (liten) (ekorre)*. Enligt den analysen är förstås båda förekomsterna av *en* i den svenska översättningen av (3) artiklar, vilka dock i sin tur analyseras som en speciell typ av pronomen (s. 90). Se även Dahl (2004, kapitel 7.5 & s. 176) för diskussion om kategoritillhörighet i allmänhet och den eventuella skillnaden mellan svenskans *en* som räkneord respektive artikel i synnerhet.

refererande nominalfraser. I det sista skedet kan artikeln även markera dividuativa och plurala nominalfraser. I skede 1 fungerar 'en' följaktligen endast som räkneord:

(4) a. Heines skede 1: Räkneord

Ø *Flicka* stod och studerade Ø *bläsand*. Hon hoppades dock få se Ø *skedand*, som hon aldrig sett förut. Hon hade endast sett *en andart* tidigare. Hon kände Ø *stor glädje*. Plötsligt flög Ø *grågäss* förbi.

Ovan är alla indefinita nominalfraser omarkerade förutom den nominalfras som har en kvantifierande betydelse (*en andart*, *en* är betonat), dvs. antalet arter kontrasteras mot högre antal. Artikeln uppstår vid skede 2, då 'en' rekryteras som en optionell topikalitetsmarkör.

b. Heines skede 2: Markör av presentativa nominalfraser⁵⁴

En flicka stod och studerade Ø *bläsand*. Hon hoppades dock få se Ø *skedand*, som hon aldrig sett förut. Hon hade endast sett *en andart* tidigare. Hon kände Ø *stor glädje*. Plötsligt flög Ø *grågäss* förbi.

Nu har den första nominalfrasen blivit markerad och språket har fått en optionell topikalitetsmarkör, dvs. en artikel i det tidigaste skedet av sin utveckling. 'En' markerar i detta skede semantiskt refererande nominalfraser som samtidigt är pragmatiskt refererande. De markerade nominalfraserna är i detta skede ofta subjekt början av berättelser och referenten är typiskt human. Antagandet att 'en' i skede 2 markerar endast, eller främst, semantiskt refererande nominalfraser är underförstått i Heines modell, eftersom 'en' i skede 3 sprider sig till alla semantiskt refererande nominalfraser, oavsett deras pragmatiska referens.

c. Heines skede 3: Markör av semantiskt refererande nominalfraser

En flicka stod och studerade *en bläsand*. Hon hoppades dock få se Ø *skedand*, som hon aldrig sett förut. Hon hade endast sett *en andart* tidigare. Hon kände Ø *stor glädje*. Plötsligt flög Ø *grågäss* förbi.

Nu har även den andra nominalfrasen fått markering. Den är semantiskt refererande men pragmatiskt icke-refererande. De markerade nominalfraserna förekommer nu även mitt inne i berättelsen. När artikeln expanderat till semantiskt icke-refererande nominalfraser, Heines skede 4, närmar sig processen sitt slut:

⁵⁴ Enligt Heine fungerar 'en' i skede 2 som en "presentative marker".

d. Heines skede 4: Markör av semantiskt icke-refererande nominalfraser
En flicka stod och studerade en bläsand. Hon hoppade dock få se *en skedand*,
som hon aldrig sett förut. Hon hade endast sett *en andart* tidigare. Hon kände
Ø *stor glädje*. Plötsligt flög Ø *grågäss* förbi.

Nu är samtliga tre första nominafraser markerade. I detta skede kan man säga att artikeln är på god väg att bli en typisk modern indefinit artikel, som obligatoriskt markerar alla eller de flesta typer av singulära indefinita nominalfraser.⁵⁵ I artikelutvecklingens sista skede tappar artikeln slutligen sin association med individuativa och singulära nominalfraser, vilket innebär att den kan markera dividuativa och plurala nominalfraser:⁵⁶

e. Heines skede 5: Den generaliserade artikeln
En flicka stod och studerade en bläsand. Hon hoppade dock få se *en skedand*,
som hon aldrig sett förut. Hon hade endast sett *en andart* tidigare. Hon kände
en stor glädje. Plötsligt flög *en grågäss* förbi.

Den markerade plurala nominalfrasen ovan är naturligtvis ogrammatikalisk i svenskan (istället skulle t.ex. *några* användas), men enligt Heine kan artikeln i spanskan användas på ungefär detta sätt (1997, s. 73).⁵⁷ I Heines exempel är emellertid artikeln *unos* böjd i pluralis (se fotnot (57)). Även svenskans artikel kan böjas i pluralis, men endast om nominalfrasen har s.k. emotiv betydelse (SAG 2, s. 410). Med lätt modifikation av nominalfrasen går det då att konstruera ett grammatikaliskt exempel med artikel: *Plötsligt flög ena riktigt trinda grågäss förbi.*

I skede 5 kan även vissa individuativa och singulära nominalfraser fortfarande vara omarkerade, t.ex. klassificerande nominala predikat (*Han är lärare*) (Heine 1997, s. 73-74). Man måste således alltid räkna med att vissa nominalfrastyper i ett språk kan vara markeringsresistent oavsett hur grammatikaliserad artikeln blir. Eftersom svenskan gärna tar artikel vid vissa typer av dividuativa nominalfraser och i

⁵⁵ Man måste räkna med att det kan ta lång tid från det att artikeln börjar förekomma i icke-specifika nominalfraser till det att den är obligatoriskt förekommande i dem (vilket även gäller artikelns spridning i semantiskt refererande nominalfraser). Grammatikaliseringsprocessen kan förstås även stanna vid något skede. I svenskan är ju t.ex. inte alla singulära indefinita nominalfraser obligatoriskt markerade.

⁵⁶ Det kan noteras att alla förekomster av 'en' som topikalitetsmarkör och indefinitetsmarkör borde återges som klitiserade morfem i skrift, dvs. som *en-flicka*, *en-bläsand* etc.

⁵⁷ Heines exempel: Un dia ven- ian un- o- s hombres
one day come- 3PL.PRET.IMPERF one- M- PL men
'One day there came some men...'

viss mån även vid plurala nominalfraser kan man säga att svenskan erövat hela skede 4 och en del av skede 5. Men man kan reflektera över om inte åtminstone den plurala formen *ena* hos SAG:s emotiva artikel (SAG 2, s. 410) representerar en speciell betydelsenysans hos räkneordet 'en' snarare än hos artikeln.⁵⁸ Om 'en' kunde användas neutralt utan emotiv betydelse i plurala nominalfraser, skulle det enligt min mening vara naturligt att hävda att artikeln trängt in i plurala nominalfraser. Som förhållandena nu är, anser jag att frågan delvis är oklar.

Heines modell gör inte anspråk på att beskriva diskreta skeden. Tvärtom understryker Heine (1997, s. 71) att grammatikaliseringsprocessen sker gradvis genom "a large number of small, contextually defined extensions". Femstegsmodellen är ett verktyg för beskrivningen av denna gradvisa process. På samma sätt måste inte artikeln bli obligatorisk i ett visst skede innan den sprider sig till nästa betydelsekategori. Semantisk förblekning är ett oberoende fenomen i förhållande till obligatorifiering, även om fenomenen korrelerar med varandra. Det är därför möjligt, eller t.o.m. troligt, att en artikel i ett visst utvecklingskede kan markera t.ex. semantiskt icke-refererande nominalfraser, trots att den fortfarande är optionell i semantiskt refererande nominalfraser. Heines modell hävdar däremot att en artikel som markerar semantiskt icke-refererande nominalfraser också markerar semantiskt refererande nominalfraser, medan det motsatta inte gäller.

2.3.4 Utvecklingen av artikeln på kontinenten

Många västeuropeiska språk har genomgått den ovan beskrivna processen, dock inte nödvändigtvis till slut. Dessa språk har någon gång i en av källor svagt upplyst forntid använt sig av optionella topikalitetsmarkörer, av vilka en, dvs. 'en', med tiden grammatikaliserats som en nästan obligatorisk indefinitivmarkör. Trots att källmaterialet är begränsat för de äldsta tiderna, går det att urskilja vissa huvuddrag i hur artikeln utvecklats i de romanska och germanska språken. På basis av främst uppgifter i ordböcker och andra verk har Leijström (1934, främst kap. 5) gjort en sådan sammanställning, vilken refereras nedan.

I latinet fungerade *unus* som en optionell topikalitetsmarkör. Under fornfransk tid (ca 800-1300) var 'en' tämligen regelbundet förekommande i semantiskt refererande nominalfraser och optionell i semantiskt icke-refererande nominalfraser, men det bör rimligtvis ha skett förändringar i artikelns distribution under den långa fornfranska perioden.

Eftersom de germanska dialekterna använde 'en' som topikalitetsmarkör när de blir synliga i skrift (se Rissanen 1967, s. 3), är det rimligt att anta att protogermanskans **ainaz* fungerade på samma sätt som *unus* i latinet, dvs. som en

⁵⁸ För mer kommentarer kring detta, se nedan kap. 2.3.5 och kap. 2.6.

optionell topikalitetsmarkör.⁵⁹ Samtliga germanska dialekter ärvde sedan funktionen som topikalitetsmarkör från protogermanskan. I gotiskan (300-talet) fungerade 'en' som topikalitetsmarkör. I fornhögtyskan (ca 500-1050) var 'en' "mycket vanlig" vid semantiskt refererande nominalfraser. Vid predikativ och *som*-fraser är 'en' belagt från 1000-talet, och under medelhögtysk tid (1050-1350) blev artikeln generell regelbunden (s. 4). Fornlågtyiskan (ca 700-1100) är dåligt dokumenterad, men 'en' är i alla fall "regel" vid semantiskt refererande nominalfraser i texten Heliand från första halvan av 800-talet (s. 124).

I fornengelskan (450-1100) från tiden före 1000-talet är markerade semantiskt refererande nominalfraser vanliga, men det finns även belägg på markerade semantiskt icke-refererande nominalfraser från samma tid (Rissanen 1967, s. 270-272). På 1200-talet hade artikeln blivit mer regelbunden även i semantiskt icke-refererande nominalfraser. Rissanen (1967, s. 272): "It⁶⁰ is recorded as early as the writings of Alfred's time, but, according to Süßkand (pp. 76-7, 81), the first texts in which it gains some regularity are the thirteenth-century Ancr. and Gen. & Ex." Engelskan är väl undersökt i detta avseende, och resultaten är intressanta för detta arbete. Enligt Christophersen (1939, s. 103) expanderade artikeln gradvis under perioden 1050 och 1250. Artikeln var före denna tid vanlig som topikalitetsmarkör men ovanlig annars. Efter 1050 blev 'en' vanligare i semantiskt icke-refererande nominalfraser, och redan i texter från 1100-talet är t.ex. markerade predikativ nästan lika vanliga som omarkerade predikativ (s. 103). Vid mitten av 1200-talet accelererade utvecklingen: "My own investigations point to an increasingly rapid development in the latter half of the century [1200-talet], so that about the turn of the century the use of the word in natural style seems to have been practically the same as in present-day English".⁶¹ Christophersen skiljer också noggrant mellan utvecklingen i talspråk och artikelbruket i skrift (1939, s. 105-106): "All things considered, I think it's fairly safe to say that about the year 1300 the indefinite article was in ordinary use in spoken language. In the literary style archaic forms lingered on for a long period, some of them to this very day ...".

Om Heines schema appliceras på framställningen ovan på detta verkar 'en' i latinet och protogermanskan ha befunnit sig i skede 2 under antiken (dvs. fram till ca 500 e.Kr.). Under den tidiga medeltiden (500-1000 e.Kr.) blev artikeln mer

⁵⁹ Detta kan betyda att 'en' fungerade som topikalitetsmarkör även i tidigare indoeuropeiska språkformer. Kommentaren om protogermanskt **ainaz* finns för övrigt inte i Leijström.

⁶⁰ *An* vid semantiskt icke-refererande nominalfraser.

⁶¹ Christophersen (1939, s. 106) argumenterar för övrigt explicit mot tanken på att fransk influens kan förklara utvecklingen i engelskan.

regelbunden i semantiskt refererande nominalfraser.⁶² I detta skede inträffade således Heines skede 3. I icke-specifika nominalfraser är artikeln belagd från och med 800-talet, och utvecklingsprocessen verkar ha pågått fram till ca 1300. Här, 800-1300, verkar alltså Heines skede 4 inträffa. Den slutliga utvecklingen av 'en' som en mer eller mindre obligatorisk indefinitivmarkör vid individuativa nominalfraser bör således ha skett på 1100- och 1200-talen (Leijström 1934, s. 169): "Regelbundet genomförd i de västeuropeiska språken blir obestämd artikel icke förrän efter 1000-talet, ehuru rötterna till detta bruk sträcker sig några århundraden tillbaka."

Att baserat på få skriftliga källor sammanfatta en lång utveckling över ett stort område är förstås förknippat med många osäkerhetsmoment. Dateringen av utvecklingsskedena skall betraktas som skissartad, och man måste räkna med att olika västeuropeiska språk och dialekter kan ha utvecklats långsammare (eller snabbare) vad artikelbruket beträffar. En tidsperiod om t.ex. 500 år är därtill en lång period, och mycket hinner hända i ett språk på den tiden – men det är också möjligt att väldigt lite händer. Man skall således inte föreställa sig utvecklingen som en process som pågår i ett visst tempo. Långa perioder av stabilitet i språket kan avlösas av snabba förändringar. Politiska förändringar, ökade eller minskade folkmängder, folkvandringar, uppkomster av handelsleder, ny kommunikationsteknologi etc. i kombination med inomspråkliga förändringsmekanismer påverkar alla på sitt sätt hur en novation sprider sig i ett språksamfund. Vidare måste man ta i beaktande att artikeln inte nödvändigtvis syns i skrift på exakt samma sätt som den förekommer i tal. Man kan således räkna med att utvecklingen i det otvungna talspråket kan ha föregått artikelns inträngande i skriftspråket, i synnerhet artikelns inträngande i mer traditionsbundna skriftgenrer. Det till sin natur konservativa skriftspråket kan alltså vara ett steg efter i utvecklingen och återge ett äldre språkstadium, på samma sätt som artikeln i svenskan i skrift ser ut som ett självständigt ord trots att den är klitiserad vid nominalfrasen.⁶³ Det klassiska latinets artikellsöhet kan därtill ha utövat ett inflytande överlag på folkspråken vad gäller synen på hur 'en' skall användas i skrift.

⁶² Vad som exakt menas med "regelbunden" kan här lämnas därhän. Betydelsen skall förstås som "mycket vanligt" eller "frekvent förekommande".

⁶³ Se Givón (2001, s. 48).

2.3.5 Exempel på ett språk som begagnar sig av strategin: nusvenska

I nusvenskan används 'en' för att markera kontrasten mellan indefinita och definitiva nominalfraser:

(5) Jag såg *en älg/älgen* vid *en skogsdunge /skogsdungen* och *en sol/solen* lyste.

De definitiva nominalfraserna signalerar i samtliga fall ovan att lyssnaren på något sätt antas kunna identifiera referenten, dvs. referenten är "unikt identifierar" i kontexten (Andersson 1993, s. 63). De indefinita nominalfraserna signalerar däremot att referenten inte är unikt identifierbar, vilket innebär att det finns flera referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning (s. 64). Säger man *En sol lyste* antyder man samtidigt att det finns flera solar, och med nominalfrasen väljer man ut en av dessa.

Svenskans artikel *en/ett* markerar idag obligatoriskt nästan alla singulara individuativa nominalfraser oberoende av semantisk och pragmatisk referens (förutsatt att nominalfrasen saknar andra kvantitetsattribut), vilket innebär att omarkerade individuativa singulara indefinita nominalfraser med vissa undantag är ogrammatikaliska. Eftersom det trots allt finns en del undantag från regeln att individuativa singulara indefinita nominalfraser skall markeras av *en/ett*, samverkar artikeln med "noll" som markör. I detta arbete använder jag normalt termen "omarkerade" nominalfraser istället för "noll", men ett alternativ vore också att kalla dem för "nakna" nominalfraser (se t.ex. Andersson 1993, kap. 25).

Svenskans omarkerade nominalfraser är många, men de är ofullständigt undersökta.⁶⁴ Generellt ingår omarkerade nominalfraser i konstruktioner som betecknar vanliga företeelser i språksamfundet, t.ex. sådant som folk i allmänhet brukar vara, göra eller äga. Normalt fungerar den omarkerade nominalfrasen som predikativ, objekt eller rektion. Som predikativ anger de omarkerade nominalfraserna yrken, religioner, nationaliteter o.dyl. Exempel inspirerade av SAG (3, s. 176):

- (6) a. Han jobbar som *_präst*
b. Hon är *_finsk medborgare*
c. Han är född *_lutheran*

Som objekt fungerar den omarkerade nominalfrasen ofta tillsammans med verb som har allmän betydelse. Exempel inspirerade av SAG (3, s. 179):

⁶⁴ Jag bortser från de marginella grupper (bl.a. rubrikstil) som behandlas i SAG 3 (s. 56-59).

- (7) a. De har *_hund*.
b. Jag åker *_bil* till jobbet.
c. Deras son spelar *_blockflöjt*.

Som rektion ingår den ommarkerade nominalfrasen gärna i fraser som uttrycker de semantiska rollerna sätt eller instrument. I traditionell grammatik betraktas dessa fraser som prepositionsfraser innehållande preposition plus nominalfras, men i Givóns grammatik är det frågan om nominalfraser med kasusmarkörer. En fras *med spruta* är alltså en nominalfras som innehåller en kasusmarkör (*med*) som anger den semantiska rollen sätt.⁶⁵

- (8) a. Hon anlände klädd i *_mörk klänning*.
b. De sövde katten *med _spruta*.
c. Vi åker till sommarstugan *med _bil*.

SAG (3, s. 180) konstaterar att det ibland rör sig om lexikala tillfälligheter vilka nominalfraser som kan stå ommarkerade. Som exempel ger SAG bl.a. paret *skriva uppsats* och *skriva en artikel*, av vilka endast det första substantivet kan konstrueras utan artikel som objekt till *skriva*. Det finns därför inte någon allmängiltig regel som språkbrukarna kan följa vid valet av markerad eller ommarkerad form. Taleren måste ha kulturell kunskap om t.ex. vilka sysselsättningar som är institutionaliserade i språksamfundet (i skolan skriver man t.ex. regelbundet uppsatser, men inte artiklar), vilka husdjur som är så pass vanliga att de normalt konstrueras med ommarkerad nominalfras (man har normalt hundar som husdjur men inte grodor, följaktligen säger man *ha hund* men normalt inte *ha groda*) osv. Därtill kommer den ommarkerade formen som "ett paket". Jag kan söva en katt *med spruta*, men vill jag modifiera sprutan med ett adjektiv måste jag använda artikel: *Jag sövde katten med en kraftig spruta*. Någon kan *vara präst*, och i sådana fall anger man klassen referenten tillhör genom att placera den i en yrkeskategori. Om man däremot vill beskriva referentens beskaffenhet med hjälp av ett adjektiv, måste man använda artikel: *Hon är en utmärkt präst*/**Hon är _utmärkt präst*.⁶⁶ Jag har därför valt att kalla ommarkerade nominalfraser i nusvenskan för "konventionellt ommarkerade nominalfraser". Med detta vill jag lyfta fram att det vid en viss tidpunkt är en konvention inom språksamfundet att vissa nominalfraser konstrueras utan artikel i vissa konstruktioner.

⁶⁵ En annan kategori som ofta tar ommarkerade nominalfraser är samordningar, t.ex. *papper och penna, hem och skola, ort och ställe* (se SAG 3, s. 182).

⁶⁶ Ett adjektiv kan dock ibland ingå i den ommarkerade nominalfrasen, som i *Hon är edsvuren translator* (se Andersson 1993, s. 66).

En annan term som omfattar åtminstone verb-objekt-kombinationerna ovan är "kvasi-inkorporering" (*quasi-incorporation*), introducerad i Dahl (2004, kap. 10.3). Med denna term avses konstruktioner i vilka olika element "enters into closely-knit units ... but stop short of actually being incorporated" (s. 218). Med inkorporering avses i sin tur ett "one-word pattern which contains more than one lexical element" (s. 210). Ett traditionellt exempel på inkorporering i språk är när ett objekt inkorporeras i verbet som en del av det,⁶⁷ men Dahl ordnar även sammansättningar under termen inkorporering. Om ett ord är kvasi-inkorporerat förblir det däremot ett eget ord, trots att ordet ingår i en "tät" förbindelse med ett annat ord. Dahl ger exemplet *Vi har _häst* och konstaterar att nominalfrasen *häst* har reducerad grammatisk markering i och med att artikeln saknas, samtidigt som konstruktionen förutsätter att samhället ser ägandet av en häst som något normalt (s. 216-217). Dahl räknar vidare upp bl.a. följande egenskaper som karaktäriserar kvasi-inkorporerade objekt i ungerskan: (i) de är icke-refererande; (ii) de kan inte modifieras; (iii) de konstituerar en enskild fonologisk enhet med det obetonade verbet; (iv) de är normalt lexikaliserade; (v) de har en fast position omedelbart före verbet. Bortsett från att svenska objekt står efter verbet och att konventionellt ommarkerade nominalfraser även kan vara rektion och predikativ, kan dessa egenskaper sägas karaktärisera nominalfraser som här beskrivs som konventionellt ommarkerade.

Varför förekommer ommarkerade nominalfraser i svenskan? Givón menar att topikalitet kan förklara fenomenet. Enligt Givón är rollerna sätt (*Hon kom klädd i mörk klänning*) och instrument (*Han rensade fisken med kniv*) de roller som i lägst grad är associerade med topikalitet, och han visar även att det är en universell tendens att språk med indefinita artiklar har ommarkerade nominalfraser vid dessa roller (2001, s. 474). Nominalfraser som är maximalt pragmatiskt icke-refererande kan därför sky artikeln. SAG postulerar i sin tur en speciell referenskategori "svag referentiell betydelse" för nominalfraser som är ommarkerade. Om talaren inte vill peka ut en faktisk eller tänkt referent utan endast beskriva en referent, är referensen svag, och då kan ommarkerad nominalfras användas (SAG 3, s. 175). På detta sätt kan man förklara skillnaden mellan *De åker med ett tåg* respektive *De åker med _tåg*. Den första satsen lyfter fram det enskilda tåget, medan den andra satsen betecknar fortskaffningssättet i allmänhet. SAG:s analys förefaller således vara pragmatisk i den bemärkelse Givón använder ordet. En svagt referentiell betydelse hos SAG är ungefär detsamma som att nominalfrasen är maximalt pragmatiskt icke-refererande, dvs. ingen enskild referent väljs över huvud taget ut.

⁶⁷ Dahl (s. 211) ger bl.a. följande exempel från klassisk Nahuatl (exemplet från Launey 1999, s. 352):

Ni-naka-kwa
 1SG-flesh-eat
 'I eat meat.'

Ett något annat perspektiv på problematiken presenteras i Dyvik (1979). Dyvik behandlar framväxten av artiklarna i norska och konstaterar att ommarkerad form är förpassad till nominalfraser med icke-specifik referens. Medan *en bil* i *Jeg bad ham om å kjøpe en bil* har tvetydig referens, dvs. nominalfrasen kan tolkas som både semantiskt refererande och icke-refererande, har *bil* i *Jeg bad ham om å kjøpe bil* endast icke-specifik referens (s. 66). Dyvik menar att detta förhållande speglar artikelns historiska utveckling från markering av semantiskt refererande nominalfraser till markering av icke-refererande nominalfraser. Artikeln har alltså generaliserats till fler och fler kontexter, men ännu inte trängt in i samtliga icke-refererande kontexter. Detta stämmer måhända för norskan, men i svenskan kan ommarkerad nominalfras även vara semantiskt refererande: *Vi köpte bil igår*. Denna sats kan yttras för att beskriva en situation där nominalfrasen *bil* förutsätter existensen av en viss bil, men den ommarkerade formen lyfter fram själva bilköpet på bekostnad av utpekandet av den specifika referenten.

Dyvik ser alltså ommarkerade nominalfraser, eller åtminstone vissa av dem, som kontexter som ännu inte erövrats av artikeln. Min uppfattning är att detta inte nödvändigtvis stämmer. Om kulturen förändras och det blir normalt att ha grodor som husdjur, kan uttrycket *ha groda* tämligen snabbt etableras som en lika naturlig fras som *ha hund* eller *ha häst*. Den relevanta informationen i språksamfundet kan vid en dylik kulturell förändring bli om man förverkligar livsformen ifråga eller inte, dvs. fokus hamnar på "grodhavandet" snarare än på de enskilda referenterna. Att språket kodar detta genom att stryka referensmarkörer (som artiklar) framstår snarast som ett förutsägbart utslag av ikonicitet i språket.

Föruom *en* och "noll" kan även *någon* användas som artikel i svenskan. Nedan exemplifieras bruket av *en* och *någon* som artiklar:

- (9) (i) *En/nån man* gick till butiken och köpte (ii) *en/nån glass*. Han gick sedan förbi (iii) *en/nån kiosk* och kom ihåg att han skulle köpa (iv) *en/nån dagstidning*. Eftersom han inte hittade (v) *en/nån intressant tidning* lät han det vara.

Det första nominalfrasen (i) är semantiskt och pragmatiskt refererande. Det två följande är semantiskt refererande men inte pragmatiskt refererande. Den fjärde är semantiskt icke-refererande i en sats med irrealismodalitet, och den femte är semantiskt icke-refererande i en sats med negativ modalitet. Exempelen vill visa hur *en* och *någon* är utbytbara i alla kontexter. Det huvudsakliga budskapet som texten förmedlar, dvs. satsernas propositionella innehåll, förändras ovan inte av valet av

artikel. Däremot signalerar valet av artikel andra egenskaper hos referenten, vilka kan vara nog så viktiga i en kommunikativ situation.⁶⁸

Betydelseskilnaden mellan *en* och *någon* kan härledas ur deras ursprungliga betydelse. Enligt SAOB har *någon* utvecklats ur en urnordisk sats **ne wait ek hwariR*, 'jag vet icke vilken'. *Någon* har således inledningsvis använts när man introducerat en viss referent, som man av *någon* orsak saknat närmare kunskap om (se Haspelmath 1997, s. 132-133). Denna betydelse har *någon* även idag, dvs. talaren kan med *någon* välja ut en referent som talaren inte kan beskriva närmare, men *någon* kan även användas om det är ointressant eller irrelevant vem referenten är. *Någon* har sedan – precis som 'en' – expanderat mot semantiskt icke-refererande nominalfraser. Idag har *någon* specialiserat sig på att markera icke-specifika nominalfraser i satser med negativ modalitet, och därför upplevs artikeln *en* vid nominalfras (v) markerad.⁶⁹ Samtidigt har *någon* tappat funktioner bland de semantiskt refererande nominalfraserna, och därför upplevs i sin tur *någon* vid (i) markerad. Detta kan beskrivas inom ramen för topikalitetsbegreppet. Nominalfras (i) är mest topikal och nominalfras (v) är minst topikal, och *en* och *någon* tar typiskt hand om varsin ända av topikalitetskontinuumet. Nominalfraserna mitt emellan dessa poler, främst (iii) och (iv), kan i sin tur ta markeras av både *en* och *någon*, beroende på vilken betydelsen talaren vill uttrycka. Varianterna med *någon* verkar i första hand signalera att referentens individuella identitet är ointressant.⁷⁰ Denna betydelseskilnad mellan *en* och *någon* leder även till att de i satser med tvetydig semantisk referens, dvs. i kontexter med irrealis-modalitet, kan användas för att koda semantisk referens. *En* signalerar starkare semantisk referens, medan *någon* signalerar starkare semantisk icke-referens (jfr Givón 2001, s. 449; SAG 2, s. 422-424):

(10) Står det *en/någon* bil på gatan?

⁶⁸ För diskussion om valet mellan *en* och *någon* och deras betydelse, se Nivre (2002).

⁶⁹ Artikeln (*en*) används i negativa satser främst om talaren har en specifik referent i åtanke, som bättre beskrivs med ett annat substantiv: *Jag fann inte en tidning, jag fann en tidskrift.*

⁷⁰ Nominalfras (ii) är i sin tur något avvikande eftersom varianten med *nån* delvis styr tolkningen mot en kvantifierande betydelse. Både *en* och *någon* är ju kvantifierare vid sidan av sina funktioner som artiklar. Om *en* används som kvantifierare har det en tydlig betydelse 'exakt en' (SAG 2, s. 478), vilken anger kontrast mot högre antal. Om *någon* används som kvantifierare har det en approximativ betydelse 'ungefär en, knappast mer än två' (SAG 2, s. 416), som i *Vi drack väl något glas vin.* Exakt vilka kontexter som framkallar vilka tolkningar är ett intressant ämne att studera, men det ligger utanför detta arbetes ramar.

Ovan är det mer sannolikt att talaren förväntar sig att en viss bil skall stå på gatan om *en* används än om *någon* används. *Någon* kan därför tolkas som en dereferentiell mekanism i nusvenskan, vid sidan av t.ex. dividualisering och pluralisering.⁷¹

Att svenskans artikel *en/ett* är associerad med individuativa singulara nominalfraser har framgått ovan. Men svenskans artikel förekommer även vid dividualiserade och eventuellt vid plurala nominalfraser. Användningen av artikel vid plurala nominalfraser är dock begränsad till emotiva nominalfraser. Exempel från SAG (2, s. 410):

(11) Hon uppfostrade sina barn till *ena riktiga snobbar*.

Talaren uttrycker här en negativ värdering av den typ som nominalfraser beskriver, vilket möjliggör användning av *en*.⁷²

I dividualiserade kontexter är artikeln desto mer frekvent. Generellt gäller att nominalfraser som består enbart av ett dividualiserat substantiv inte kan ta artikel:

(12) Han upplevde {**en/_*} *eufori*.

Om nominalfrasen utvidgas med bestämmningar, t.ex. adjektivattribut eller relativsätser, kan artikeln däremot användas:

(13) Han upplevde {*en/_*} *våldsamt eufori som skakade om hans liv i grunden*.

SAG förklarar detta med att attributet skapar underkategorier av euforin, vilket gör nominalfrasen mer dividualiserad (2, s. 408). Här kan man också fundera på om inte artikeln i dessa kontexter är på väg att bli mer obligatorisk. Åtminstone uppfattar jag den markerade varianten som något mer naturlig när relativsatsen ingår i nominalfrasen. Även detta kan förklaras med topikalitetsbegreppet. I en relativsats ingår ju nominalfrasens huvudord som ett led, och referenten, euforin, kodas som ingående i flera sätser.⁷³

⁷¹ Samspelet mellan *en* och *någon* förefaller vara ett gott exempel på hur s.k. referentiell intention kan signaleras. Se Givón (2001, s. 439).

⁷² För fler kommentarer om emotiv artikel se kap. 2.3.3 ovan och kap. 2.6 nedan

⁷³ En kategori jag inte berört desto närmare i texten är artikeln förekomst i måttsangivande nominalfraser. Enligt min mening är det oklart om *en* fungerar som artikel eller kvantifierare i dessa. Måttsangivande nominalfraser har det abstrakta måttet som referent (SAG 3, s. 181) och kan vara t.ex. durationsangivande adverbial (*Han läste en stund*) eller kvantitetsattribut (*Han plockade en liter lingon*). I motsvarande sätser med *någon* får *någon* gärna egen kvantitetsbetydelse, vilket kan tolkas som att också *en* har egen kvantitetsbetydelse och därför bör analyseras som en kvantifierare.

Grammatikaliseringen av den indefinita artikeln i svenskan är inte avslutad. Det finns nominalfrastyper som är omarkerade och som kan tänkas få obligatorisk artikel i framtiden. Artikeln kan t.ex. sprida sig till yrkesbetecknande nominala predikat (jfr engelskans *He is a teacher*). Artikeln kan även bli mer regelbunden i dividuativa nominalfraser samtidigt som kravet på deskriptiva attribut i de dividuativa nominalfraserna kan luckras upp. Men det kan även hända att processen stannar eller har stannat upp. Oavsett hur det förhåller sig med den saken ligger huvuddelen av artikelns utveckling i det förflutna, vilket innebär att svenskan också kan förändras genom att en ny topikalitetsmarkör rekryteras. När en artikel utvecklats till en mer eller mindre obligatorisk indefinitivmarkör, är språket tillbaka vid utgångsläget – dvs. nästan alla indefinita nominalfraser är identiskt markerade. Ett sådant system är öppet för rekrytering av en ny optionell topikalitetsmarkör, vilket är vad som hänt i engelskan. I vissa talade engelska varieteter har följaktligen *this* börjat fungera som en topikalitetsmarkör för semantiskt refererande nominalfraser, dvs. *this* tränger in i språket på samma sätt som 'en' gjorde tidigare (se Wright & Givón 1987, s. 28):

(14) I'm looking for *this book* that I lost yesterday.

Det återstår att se om svenskan deltar i denna utveckling och börjar använda motsvarande pronomenen för motsvarande funktion. Det är inte omöjligt att detta bruk redan förekommer i talspråk.

2.4 Den fornsvenska artikelns källor

2.4.1 Bakgrund

Svenskans artikel har genomgått utvecklingen från topikalitetsmarkör till indefinitivmarkör. Frågan är i vilken mån denna utveckling är möjlig att beskriva och belysa. När har utvecklingen skett, och hur har den gått till? Studier av motsvarande utveckling i andra språk kan ge viktig information om detta, men de säkraste svaren på frågorna får man genom att studera äldre svenska texter under antagandet att artikelbruket i dem ger information, dock inte nödvändigtvis fullständig sådan, om hur författarna använde artikeln i sitt naturliga och vardagliga talspråk. Detta innebär att vi inte kommer längre bakåt i tiden än till 1200-talet för svenskans del, eftersom det är först då egentliga svenska texter börjar skrivas. I detta kapitel ger jag en allmänt hållen översikt över de medeltida litterära texter som kan fungera som källor för en beskrivning av den svenska artikelns användning under medeltiden.⁷⁴ Kapitlet är i första hand baserat på nyare och äldre referenslitteratur. Om inte annat anges är uppgifterna baserade på (i) s. 37-225 i Ny illustrerad svensk litteraturhistoria från 1967 (kapitlet om profan litteratur är skrivet av Carl Ivar Ståhle och kapitlet om religiös litteratur av Birgit Klockars); (ii) s. 15-123 i Den svenska litteraturen från 1987 (de relevanta kapitlen är skrivna av Lars Lönnrot och Anders Piltz); (iii) Den fornsvenska litteraturen (1943) av Rolf Pipping.

Utgångspunkten för en svensk litterär kultur är Sveriges integration i den västerländska kulturfären. Med början från vikingatiden, dvs. från 800-talet, inlemmades Norden successivt i den västeuropeiska kulturfären, i vilken den katolska kyrkan fungerade som sammanhållande kraft (Lenhammar 2001, s. 6). Biskopsdömen grundades i Danmark redan på 900-talet, och genom starka kristna kungar som Olav den Helige i Norge (död 1030) eller alltingsbeslut som det isländska år 1000, kom kristendomen med tiden att ersätta hedendomen i Norden. Även i Sverige grundades ett biskopsdöme kring år 1000, det i Skara. Med den katolska kyrkans ankomst anlände även latinet, bokkulturen och det antika och medeltida kulturarvet till Sverige, vilket bl.a. inkluderade ett antal för det hedniska Norden okända litterära genrer (Söderberg 1994). Att kyrkans liv, gudstjänst och förvaltning gick på latin är givet. Eftersom de medeltida riksbildningarna i hög grad stödde sig på kyrkans organisation och ideologi, kom latinet emellertid också att användas för världsliga administrativa och ekonomiska uppgifter (Öberg 1994).

Under medeltiden uppkom nya skolformer och monastiska ordnar som spred sig över Europa. Redan på 1000-talet studerade nordbor vid kontinentala

⁷⁴ För diskussion om varför jag inskränker mig till litterära texter se kapitel 3.2.1.

lärdomscentra. Den värld skandinaverna då mötte präglades enligt Ståhle (1967, s. 38) av:

...den medeltida renässansens kulmen under 1000- och 1100-talen, då man vid katedralskolan i Chartres efterbildade Horatius och Vergilius, då Abelard undervisade i filosofi i Paris, då studiet av den kanoniska rätten grundlades och förutsättningarna för universiteten skapades. Under denna tid behandlas efter klassiska mönster även nationella ämnen: Galfridus skriver sin stora Historia regum Britannie, en sagohistoria om Englands konungar, som börjar med den landsflyktige trojanen Brutus och bl.a. innehåller sagorna om kung Artus. Då blomstrar också litteraturen på folkspråken: till denna period hör chanson de geste, den provensalska lyriken, roman breton och den tyska minnesången.

I förhållande till de övriga nordiska länderna låg Sverige emellertid något efter i utvecklingen, ungefär 100 år, och övergångsperioden från hedniskt ättensamhälle till kristet kungadöme ägde rum under en lång tid, ca 1000-1300.

När den katolska kyrkan etablerade sig på 1000-talet importerades även latinska böcker, främst för gudstjänstbruk. I slutet av 1100-talet producerades de första inhemska latinska texterna, och under 1200-talet började man använda det latinska alfabetet för produktion av svensk text. Det dröjde dock ända fram till slutet av 1200-talet och början av 1300-talet innan en mer omfattande produktion av svenska texter kom igång. Sverige saknade därtill tidiga kulturpersonligheter som kunde beskriva den hedniska litteraturen och historien medan den ännu levde i befolkningens minne. Den medeltida svenska litteraturen består därför till stor del av översatta verk inom importerade genrer, som t.ex. hövvisk epik och helgonlegender. Endast på ett område, juridikens, förelåg en kontinuitet på så sätt att texternas innehåll till största delen har inhemskt ursprung.

2.4.2 Lagar

Laggenren har sin förelöpare i lagmännens funktion att föredra lagen på tinget varje år inom sin lagsaga, dvs. det område inom vilket lagen gällde. Denna muntliga litteratur tecknades upp på svenska från och med 1200-talets första hälft, och de äldsta lagarna (s.k. rättsböcker) skall ses som skriftlig kodifiering av gällande praxis inom ett landskap eller lagsaga. De medeltida lagarna är således i många avseenden inhemska och ålderdomliga, men inte i alla avseenden. Förmodligen har den importerade romerska kyrkorätten först tecknats upp, vilket i sin tur gett impulser till upptecknandet av den inhemska bonderätten. Ungefär samtidigt har även lagstiftning på riksnivå i form av edsöreslagar integrerats i landskapslagarna. Landskapslagarna innehåller därför flera olika skikt och kan betraktas som ett led i Sveriges centraliseringsprocess.

De första lagarna tecknades upp i Västergötland. Den Äldre Västgöotalagen härstammar från 1220-talet och den förnyades i slutet av seklet. Det västgötska lagarbetet fungerade som exempel för andra landskap, och ungefär samtidigt med den Yngre Västgöotalagen redigerades därför Östgöotalagen. Även de övriga götalandskapen – Värmland och Småland – har haft egna lagar, men dessa har till stor del gått förlorade. I Svealand stadfästes Upplandslagen 1296, vilken i högre eller lägre utsträckning fungerades som modell för de övriga svealagarna – med vilka förstås Dalalagen, Västmannalagen, Södermannalagen och Hälsingelagen. Vidare nedskrevs Bjärköarätten, en lag som kom att reglera stadslivet i hela Sverige trots att den ursprungligen var avsedd endast för Stockholm. Lagarbetet kulminerade med uppkomsten av en för hela Sverige gällande landslag, Magnus Erikssons landslag från 1347, samt densammes stadslag.

Landskapslagarna speglar innehållsmässigt brytningen mellan järnålder och medeltid. Framställningsmässigt speglar landskapslagarna brytningen mellan en äldre konkret muntligt traderad rättstradition och en ny abstrakt skriftligt traderad rättsvetenskap. Den äldre muntliga formen bygger på att hypotetiska rättsfall berättas som om de skett, och sedan döms faktiska rättsfall analogt med dessa. Eftersom de hypotetiska rättsfallen skulle memoreras och föredras, fick lagstilen karaktäristiska drag som utmärker muntligt traderad litteratur. Lagstilen utmärks bl.a. av "fast rytm, formelartade vändningar och många stilistiska konstgrepp" (Pamp 1971, s. 207). Andra stildrag är ordknapphet, som kommer av att småord, t.ex. vissa grammatiska morfem, gärna utelämnas. De ord som kvarstår är således betydelsefulla och uppstår betoning, vilket leder till att språket präglas av en viss rytm. Enligt Pamp återspeglar lagarna i detta avseende äldre språkliga förhållanden när språket innehöll färre grammatiska morfem. Lagstilen präglas sålunda av arkaismer, och Pamp betraktar t.ex. frånvaro av indefinit artikel som en arkaism (1971, s. 208). I kontrast mot denna äldre framställningsstil förekommer en modern stil med rötter i romersk rättsvetenskap. Denna stil karaktäriseras av en större allmängiltighet och abstraktion. I stället för att enskilda fall återges, ibland extrema sådana för att täcka alla tänkbara fall mellan extremfallen, formulerar man allmängiltiga regler i konditionalsatsens form, vilka omfattar alla enskilda fall. Sammanfattningsvis bör arkaismerna och de olika konstgreppen förstås som ett uttryck för en medveten stilistisk strategi, och Pamp sammanfattar lagspråket som ett "särpräglat konstspråk" (1971, s. 207). Ett av motiven för den arkaiska formuleringskonsten kan enligt Lönnroth (1987, s. 53) vara att den ger auktoritet även åt yngre bestämmelser.

2.4.3 Profan litteratur

Både landskapslagarna och landslagen hör hemma i den äldre fornsvenskan. Kristoffers landslag från 1442, en försiktig revision av Magnus Erikssons landslag från 1347, hör dock hemma i den yngre fornsvenskan. På samma sätt är den höviska litteraturen en genre som omspanner såväl 1300-talet som 1400-talet. Den höviska litteraturen introducerade riddarkulturen på ett litterärt plan i Sverige. Denna litteraturform, s.k. roman breton, har sin upprinnelse i 1100-talets högre franska feodalkretsar, från vilka den spreds över Västeuropa. Hjälten i dessa texter överensstämmer med den uppfattning vi idag har om den ädle medeltida riddaren, dvs. han är ridderlig. Texternas syfte var att underhålla de högsta sociala kretsarna och fostra publiken till en aristokratisk mentalitet genom att visa vilka ideal publiken borde identifiera sig med. När denna kultur utbreddes lät andra hov översätta de franska romanerna till det egna tungomålet. I Norge blev denna litteratur populär på 1220-talet, då kung Håkon Håkonsson från sitt hov i Bergen lät översätta riddarromaner till prosa. Till svensk språkdräkt vändes hövisk litteratur första gången i början av 1300-talet, då Norges drottning Eufemia lät översätta de s.k. Eufemiavisorna till svenska med anledning av att dottern Ingeborg trolovades med den svenske hertigen Erik Magnusson 1302. De svenska översättningarna är skrivna på knittelvers, trots att den norska prosaversionen i åtminstone ett av fallen (Flores och Blanzeflor) fungerat som huvudsaklig förlaga (Pipping 1943, s. 69). Traditionellt hävdas att det är tysk knittel som tjänat som förebild för den svenska knitteln. Detta vore naturligt eftersom det ofta var i tysk tappning de svenska stormännen kom i kontakt med den franska kulturen. Följaktligen har man även sett den myckna användningen av formelartade vändningar i Eufemiavisorna som ett stildrag baserat på tyska förebilder, även om man också noterat att balladformen i dansk tappning och annan lyrisk visdiktning försett Eufemiavisornas översättare med formler.⁷⁵ Ett annat utmärkande stildrag är ledigheten i språkbehandlingen, vilken hänger samman dels med genrens strävan efter modernitet, dels med inslaget av realism (Pipping 1943, s. 72).

Besläktad med Eufemiavisorna är Erikskrönikan, en rimkrönika som skildrar Sveriges historia från mitten av 1200-talet fram till valet av den då treåriga Magnus Eriksson till kung 1319. Magnus Eriksson var son till den 1318 mördade Erik Magnusson, och verket har beställts och skrivits av en eller flera personer i den döde hertigens krets någon gång i på 1320-talet. Historieskrivning på vers upplevde en blomstringsperiod i Tyskland på 1200-talet, och det är denna tyska krönikegenre som utgör den främsta förebilden för Erikskrönikan. Men Erikskrönikan är trots det

⁷⁵ Lilja (2006) argumenterar emellertid mot synen på tyskan som förebild för den svenska knitteln i Eufemiavisorna. Se kap. 5.2.3 nedan.

en del av den höviska litteraturen. Eufemiavisorna hade redan etablerat en svensk hövisk litterär form, som Erikskrönikan ansluter sig till, och tillsammans bildar Eufemiavisorna och Erikskrönikan den äldre fornsvenskans episka profana litteratur.⁷⁶ Den äldre fornsvenska profana litteraturen vilar sålunda på lagarna och den höviska diktningen. Eran, ca 1250 till 1370, är förknippad med folkungarna och representerar i traditionell syn på svensk medeltida kultur och litteratur en "guldålder", men denna syn har ifrågasatts i modern tid (Wollin 2000). I kontrast mot denna klassiska fornsvenska guldålder har den yngre fornsvenska perioden traditionellt betraktats som en tid av kulturell och litterär tillbakagång, men även denna bild ses idag som förlegad (se Wollin 2000, s. 48).

Pofan litteratur i form av riddarromaner och krönikor fortsätter skrivas under hela medeltiden, men man får gå fram till mitten av 1400-talet innan rimkrönikeproduktionen kommer igång på nytt efter skapandet av Erikskrönikan. Under loppet av 1400-talet blev hela Sveriges medeltida historia beskriven i rimkrönikeform i och med författandet av Engelbrekts-, Karls- och Sturekrönikorna. Andra krönikor från senmedeltiden är den på prosa skrivna Prosaiska krönikan från mitten av 1400-talet, vilken utgjort grunden för Lilla Rimkrönikan, en kungalängd där kungarna i monologform berättar om sina gärningar. Båda verken har kunnat knytas till miljöer nära Karl Knutssons kansli, och de kan anses utgöra utgångspunkten för den götiska historieskrivningen, dvs. en svensk statsledd nationalistisk historieskrivning.

Efter Eufemiavisornas tillkomst dröjde det till ca 1380 innan nya romaner översattes. Två latinbaserade profana verk, Konung Alexander och Sju Vise Mästare (vilken dock även uppfattats som folkspråksbaserad), härstammar från sent 1300-tal. Konung Alexander, översatt på beställning av drotsen Bo Jonsson Grip, är en uppdiktad biografi över Alexander den store, medan Sju vise mästare är en novellsamling som hålls samman av en ramberättelse om en kung som vilseleds av sin onda hustru. Novellsamlingen härstammar ytterst från Indien och översattes från och med 1100-talet till olika europeiska språk, bl.a. tre gånger till svenska. Ungefär samtidigt översattes den västnordiska Karlamagnús-saga till svenska. Sagan, som handlar om Karl den store och hans riddare, fick på svenska ett arkaiserande språk med många norvagismer. En annan västnordisk saga, Þiðreks saga af Bern, skriven i Bergen på 1200-talet utgående från tyskt sagostoff, översattes till svenska på 1450-talet. Den svenska Didrikssagan är betydligt svenskare till sin språkdräkt än Karl Magnus och anses ingå i den götiska litteratur som skrevs under influens av Karl Knutsson. Ungefär samtidig med Didrikssagan är Eufemiavisornas enda egentliga

⁷⁶ Ett verk i hövisk anda är även Konungastyrelsen – en från latin översatt politisk traktat som förhållig furstemakten och resonerar kring det höviska härskaridealet.

efterföljande från 1400-talet: *Namnlös och Valentin* – en lågtyskbaserad roman om två kungasöner som vid födseln skiljs från varandra och senare återförenas under överraskande former. Texten är skriven på prosa med insprängda knittelstrofer, som både språkligt och kulturellt ansluter sig till den äldre fornsvenskans höviska epik. Texten antas ha tillkommit i huvudstaden, och därför knyts även detta verk till Karl Knutssons miljö (Ståhle 1967, s. 115) – men antagandet är spekulativt. Den medeltida profana översättningslitteraturen avslutades 1529 med en svensk version av *Historia Troiana*. Det yttersta ursprunget till denna är en fransk roman breton från ca 1160. Denna översattes till latin och från latinet vidare till folkspråk, bl.a. till svenska. Den svenska versionen har blivit negativt värderad i litteraturhistorien bl.a. på grund av sitt osjälvständiga förhållande till latinet.

2.4.4 Religiös litteratur

Latinet var medeltidens intellektuella språk. Svenska lärda skrev på latin inte bara för lärda utlänningar utan även för andra lärda svenskar. Antalet personer med fullständiga latinkunskaper kan emellertid inte ha varit stort, och i Sverige bör de inledningsvis ha varit färre än i Danmark och Norge (Gustavson 1994). För att fler människor skulle få tillgång till den religiösa litteraturen översattes därför delar av den till folkspråk. De primära målgrupperna var dels fromma lekmän (för att styra deras religiösa intresse rätt), dels klostersystrar (Klockars 1967, s. 130).

Översättningen av religiös litteratur från latin till svenska under medeltiden följde en av två huvudlinjer: den "dominikanska" eller den "birgittinska" (Wollin 2009). Den dominikanska linjen karaktäriseras av att måltexten förhåller sig fritt i förhållande till källtexten, medan den birgittinska linjen innebär en strävan efter ekvivalens mellan käll- och måltext. Under äldre fornsvensk tid dominerade den dominikanska linjen, vilket framför allt ses i två verk. Det ena verket är legendsamlingen *Fornsvenska legendariet*. En legend är en helgonberättelse.⁷⁷ Legenderna var i sin latinska form tänkta att läsas högt på helgonens högtidsdagar, som ett led i undervisningen om helgonen. Legendgenren fick emellertid en vidare spridning och kom i folkspråklig tappning att få även en underhållande funktion. *Fornsvenska legendariet* är således riktat till lekmän i både ett underhållande och undervisande syfte. Det är översatt någon gång mellan 1276 och 1307, eventuellt av en östgötsk dominikan, och bygger i första hand på den latinska legendsamlingen *Legenda aurea* från 1260-talet – men även andra källor har använts. Den typiska legenden i *Fornsvenska legendariet* förhåller sig fritt till sin latinska förlaga, och den betonar med en enkel syntax handlingsinriktade element i berättelsen.⁷⁸ Enligt

⁷⁷ De fornsvenska legenderna har undersökts i Carlquist (1996).

⁷⁸ Carlquist talar om en "populariserande publikanpassning" (1996, s. 224).

Klockars (1967, s. 157) har språket ålderdomliga svenska stildrag som allitteration, men även latinismer förekommer. Som helhet har innehållet i *Legenda Aurea* omstrukturerats enligt en kronologisk princip. Resultatet av den svenska överflyttningen, dvs. Fornsvenska legendariet, är således en samling underhållande narrativa texter med enkel syntax, som i praktiken fungerar som en kyrkohistoria (Carlquist 1996, s. 223). Eftersom legendariet innehåller över 100 legender är Fornsvenska legendariet en legendsamling i ordets sanna bemärkelse. Det står därmed i kontrast till andra legendkällor, som ofta innehåller endast någon enstaka legend (Carlquist 1996, kap. 2.2.2). Enskilda legender är således ofta integrerade i texter som tillhör andra genrer.

Det andra viktiga religiösa verket som överflyttades i dominikansk anda är *Pentateukparafrasen*, kanske skriven ca 1330-40. Namnet syftar på att boken innehåller de fem Moseböckerna på fornsvenska, men verket rymmer även annan litteratur, t.ex. världshistoria och skolastiska resonemang baserade på *Tomas av Aquinos Summa Theologica*. Arbetet är en fri kompilation av många olika latinska källor, eventuellt skrivet som en handledning för yngre präster av en person med västgötsk bakgrund (Klockars 1967, s. 162). *Pentateukparafrasen* är överflyttad i samma fria tradition som *Fornsvenska legendariet*. Författaren överflyttar vissa element ur sin källtext medan andra element stryks. Vissa ord och fraser förklaras och definieras, och ibland kommenteras hela passager utförligt. Innehållet förvanskas inte, men återges på författarens eget sätt i enlighet med hans målsättningar med arbetet (Wollin 1999). Språket är ålderdomligt och syntaxen enkel, men talrika latinska lånord, även profana sådana, existerar (Pamp 1971, s. 228-229). De nästan jämgamla *Pentateukparafrasen* och *Fornsvenska legendariet* förenas således av många likheter. Ett väsentligt gemensamt drag är det fria förhållandet till förlagan.

Den birgittinska linjen härstammar från Vadstena kloster – Birgittinordens moderkloster. Aktivt 1374-1595 (Lindell 2000, s. 26), men invigt 1384, kom Vadstena klostrets textproduktion att "utan starkare konkurrens och i stigande grad [dominera] den litterära verksamheten i Sverige i medeltidens slutskede" (Wollin 1991a, s. 256). Upphovskvinnan till såväl klostret som Birgittinorden var Birgitta Birgersdotter, eller Heliga Birgitta – född 1303 i Uppland inom rikets högsta kretsar. Efter en längre tid som maka och mor genomgick hon efter makens död 1344 en religiös omvändelse. I visioner mottog hon budskap från ovan som hon skrev ned på sitt eget modersmål. Sedan översattes dessa visioner till latin av hennes biktfaeder, varvid Birgitta jämförde den egna texten med den latinska översättningen och kontrollerade dess riktighet. Alternativt dikterade hon uppenbarelsen för sin biktfaeder, som i sin tur översatte den till latin för en skrivare som satte den på pränt.

Birgitta dog i Rom 1373, där hon huvudsakligen vistats sedan 1350, och biktfadern Alfonso redigerade därefter uppenbarelserna på latin.⁷⁹

Birgittas svenska originaltexter tillhör den äldre fornsvenska perioden, men de är med fragmentariska undantag försvunna. Istället föreligger Himmelska Uppenbarelser på yngre fornsvenska. Förmodligen har en översättning av uppenbarelserna till svenska varit det första översättningsprojekt som Vadstena kloster åtog sig, vilket innebär att uppenbarelserna översattes från latin till svenska på 1380-talet (Lindell 2000, s. 18). I denna översättning var man "tvingad att skapa en ekvivalent fornsvenskt text av klostrets viktigaste ideologiska skrift", dvs. av Himmelska Uppenbarelser (Carlquist 1996, s. 227). Ett modernt översättningsideal, dvs. att källtexten översätts till ett korrekt målspråk så att både innehåll och stil förmedlas så källtexttroget som möjligt, utbildades följaktligen i Vadstena, och som en följd av detta kom Vadstena kloster att få ett avgörande inflytande på svenskan. Den av bl.a. enhetlighet och högre abstraktionsgrad präglade Vadstenasvenskan lade grunden för framtidens svenska skriftspråk (Wollin 1991b). Men en stark trogenhet vid källtexten kan även leda till att målspråket påverkas onödigt mycket av källspråket. Så kom återöversättningen av Himmelska Uppenbarelser att präglas stilistiskt av en latinbunden syntax. Lindell (2000, s. 84) noterar t.ex. förekomsten av frekventa latininfluerade participial- och genitivkonstruktioner, hypotaktiska satsrelationer och ett vacklande prepositionsbruk. Men relativt snabbt, i början av 1400-talet, har återöversättningen genomgått en språkrevision i försvenskande riktning. Äldre ord har bytts ut mot yngre, pronomen med högre stilvalör har bytts ut mot pronomen med lägre stilvalör, fler preciserande ord har lagts till, underordningar har ibland ersatts med samordningar, ordföljden har i viss mån moderniserats etc.⁸⁰ Den yngre fornsvenska uppenbarelslitteraturen föreligger därför i två olika skikt: ett ursprungligt latiniserat skikt (1380-tal) och ett reviderat försvenskat skikt (början av 1400-talet). Men trots språkrevisionen är det yngre skiktet inte väsensskilt från det äldre, utan likheterna i språkformen är stora.

I Vadstena kloster kom även legender och bibeltext att produceras under senmedeltiden. För de mer betydande legendsamlingarna utanför Fornsvenska legendariet gäller att handskrifterna generellt kan knytas till Vadstena, t.ex. *Vitae patrum* (A 110, ca 1390), *Själen tröst* (A 108, ca 1440) och *Linköpingslegendariet* (B 70a, ca 1520) – även om innehållet inte behöver vara påverkat av birgittinsk ideologi. Legender som mer specifikt skrevs eller översattes för Birgittinordens systrar översattes enligt den birgittinska linjen med en innehållslig betoning på uppbyggelse framför underhållning. Det narrativa inslaget tonades ned till förmån för ett inslag

⁷⁹ Redogörelsen för uppenbarelsernas tillkomst bygger på Wollin (1991b).

⁸⁰ Lindell antar att språkrevisionen motiverades av en önskan om en text som var bättre anpassad för högläsning inför ett auditorium (s. 127).

av monastisk ideologi, och bundenheten till förlagan ledde till att den syntaktiska komplexiteten ökade (se Carlquist 1996, s. 227-228). Samma gäller för de yngre medeltida bibeltexterna, vilka utgörs av ett drygt halvdussin översatta bibelböcker (ett par är apokryfa) från sent 1400-tal och tidigt 1500-tal. Dessa är, som de yngre monastiska legenderna, översatta i en birgittinsk tradition. Så är t.ex. Jöns Buddes bibelöversättningar från det sena 1400-talet genomsyrade av samma översättningsideologi som styrte arbetet med Bibel 2000 (Wollin 2009). Men även här är syntaxen latiniserad. Pamp konstaterar t.ex. (1971, s. 230) att de sena bibelöversättningarna har en enkel men latinberoende syntax i och med ett flitigt bruk av satsförkortningar med presens particip (som i *Han gick ut tagandes boken med sig* istället för *Han gick ut och tog boken med sig*).

Mellan Pentateukparafrasen och de sena bibelöversättningarna finns därtill en översättning av Apostlagärningarna från sent 1300-tal. Den finns i en Vadstenahandskrift, men den är inte typisk för den birgittinska traditionen eftersom kapitlen ibland är förkortade i den svenska översättningen. Däremellan följer emellertid den svenska texten noggrant den latinska.⁸¹

2.4.5 Icke-litterära genrer

Ovan har de viktigaste litterära genrerna och verken behandlats översiktligt. Texterna kan betraktas som litterära. Vad som skall förstås med "litterär" är en svår fråga (se t.ex. Landgren 2002). Här avser jag i alla fall att texten kan uppfattas som ett slags konstverk, dvs. det skall finnas en medveten estetisk dimension i framställningen. Samtidigt har jag begränsat mig till episk litteratur i kontrast mot lyrisk litteratur, som det också finns en del av i det fornsvenska materialet.⁸² Detta innebär att framställningssättet i litteraturen jag beskrivit ovan är narrativt. Ett händelseförlopp återges som ett kronologiskt ordnat mönster av olika skeenden. Med definitionen av "litterär" ovan blir gränsen mot icke-litterära texter diffus, men det är knappast av större relevans att ägna utrymme åt de frågorna här. Här vill jag dock kort behandla ett par genrer och texttyper som inte fick rum ovan och som inte så tydligt omfattas av definitionen på litterär text.

En förhållandevis viktig religiös genre, med vissa litterära kvalitéer, utgör de fornsvenska predikningarna. Pamp (1971) urskiljer en specifik predikostil, som dock företräder påfallande likheter med de senmedeltida bibelöversättningarna. Detta förklaras av att predikosamlingarna, postillorna, har sitt ursprung i Vadstena. Följaktligen är syntaxen enkel, med undantag för de participiella

⁸¹ En elektronisk ordräkning visar t.ex. att kapitel 1 i den latinska texten har 430 ord och den svenska översättningen 440 ord.

⁸² Fornsvensk (religiös) dramatik finns förvisso också, men i mycket ringa mängd.

satsförkortningarna. Framställningen är ofta icke-narrativ. Ett religiöst budskap presenteras, ofta med allegorins hjälp, och systematiseras med hänvisningar till olika religiösa auktoriteter. Predikolitteraturen har även narrativa inslag i form av t.ex. legender som sprängs in i texten. Vid sidan av predikningarna finns åtskilliga andra religiösa genrer. Det finns skolastiska redogörelser (Lucidarius), diverse texter som behandlar klosterliv (t.ex. Själens kloster), verk för rituellt bruk, dvs. officier (Jungfru Marie Örtagård), olika texter skrivna inom den religiösa mystikens genre (t.ex. Heliga Mechtilds uppenbarelser), texter med explicit undervisande och uppbygglig karaktär (Jungfruspegeln, Fjorton råd om ett gudligt leverne) m.m.

En förhållandevis viktig icke-religiös genre i svenskans historia är kanslisvenskan. Kanslisvenskan har sina rötter i de medeltida diplomerna. Ett diplom är enligt Nationalencyklopedin "ett öppet brev, en offentlig handling av rättsgrundande natur, uppsatt efter ett mer eller mindre fast formulär". Diplom skrevs fram till 1340-talet på latin, men därefter utvecklades även, med viss trevan, ett svenskt diplomspråk. Enligt Pamp (1971, 217-221) tog man modell dels av äldre latinska diplom, dels av samtida diplom skrivna på andra folkspråk – främst tyska diplom. Diplomen utmärks, med stora individuella skillnader, av en komplex meningsbyggnad, latininfluerade participiella satsförkortningar, tyskinfluerad placering av det finita verbet sist i satsen (i sena texter), förekomst av tyska lånord, tyska ordbildningsmorfem och en latininfluerad disposition. Förutom diplomerna finns även andra profana genrer, som beroende på definition mer eller mindre tydligt kan anses vara litterära. Det finns t.ex. verk som behandlar medicin (läke- och örteböcker), flera på utländska källor baserade traktater ur Peder Månssons hand om t.ex. lantbruk och sjöfart (Bondakonst respektive Sjökonsulatet), en del senmedeltida privatbrev (t.ex. av biskop Hemming Gadh), diverse stadgar och ordspråkssamlingar.

2.5 Tidigare forskning om den fornsvenska artikeln

Översikten av verk och genrer ovan visar vilket i vissa avseenden stort material som finns till förfogande vid en språkhistorisk undersökning av svenskan. Till skillnad från i litteraturhistorien är alla språkliga dokument av intresse för språkhistorikern, även facklitteratur och andra icke-litterära texter. I praktiken är det dock litterära texter som utgjort materialet för de hittills utförda undersökningarna av den indefinita artikelns framväxt i svenskan. Nedan kommer jag att i kronologisk ordning mer detaljerat redogöra för de mer omfattande undersökningar som utförts på 1900- och 2000-talet.

2.5.1 Terner (1922)

Terner undersöker i sin doktorsavhandling (1922), vilken utgör basen för SAOB:s artikel om *en*, främst den nysvenska användningen av *en*. I kapitel 8B förekommer emellertid också en utredning om olika "etapper" vid artikelns utbredning, och Terner genomför en undersökning (s. 144-147) av artikelbruket i Fornsvenska legendariet enligt Codex Bureanus (Bure, 1350-1385).⁸³ Terner analyserar belägg på *en* som artikel i Bure och delar in dessa i två betydelsekategorier. Den första kategorin omfattar fall i vilka betydelsen 'en viss' framträder tydligt. Denna kategori kallas av Terner för "individualiserande användning" av *en*, dvs. en viss enskild referent lyfts fram. Den andra kategorin omfattar fall i vilka betydelsen 'en viss' inte framträder tydligt. Terners resultat är att *en* i Bure oftast har individualiserande betydelse. Ett par fall visar dock "otvetydigt" att betydelsen hos *en* i Bure redan utvidgat sig till en icke-individualiserande betydelse. Det exempel han väljer att redovisa är intressant (s. 146):

- (1) runno hans øghon som *en kælda*

Nominalfrasen *en kælda* är en typisk semantiskt icke-refererande nominalfras. Ögonen liknas vid en källa, existensen av viss en källa förutsätts inte. Terner menar dessutom att utvecklingen av artikeln avslöjas i Bureanus. Processen beskrivs som "mekanisk överföring" (s. 146). Med detta avser Terner att *en* i nominalfraser med specifik referens "drar med sig" *en* till nominalfraser med icke-specifik referens, vilka i sin tur "drar med sig" *en* till nominalfraser med generisk referens. Från *En gammal man visade mig vägen* (specifik referens) sprids *en* till *Sök fatt på en gammal man* (icke-specifik referens), och därifrån till *En gammal man kan inte stå ut med lika mycket som en ung* (generisk referens).⁸⁴

⁸³ Datering från Carlquist (1996, s. 26).

⁸⁴ Samtliga exempel är Terners (s. 146).

Begreppet "individualisering" är lätt att förstå. Det är dock svårare att i skrift finna objektiva kriterier för när en referent är individualiserad och när den inte är det, och det är därför oklart vilka Terners kriterier för individualisering är. I följande exempel är nominalfrasen enligt Terners individualiserad (s. 145):

(2) Manghe vngge muncka *ens klostars* som stoþ við fluitande vatn

Referenten för *ens klostars* är modifierad av en relativsats, men referenten återkommer annars inte i berättelsen. Betyder detta att Terners anser att det är relativsatsen i (2) som gör *ens klostars* individualiserad? Nedan återkommer referenten för *eno bærghe* inte explicit i berättelsen, men berget utgör likväl scenen för handlingen. Trots det är *eno bærghe* inte individualiserad enligt Terners:

(3) En tima . a . þóm væghenom þa þe vildo huilas vndi *eno bærghe*

Detta tyder på att det är relativsatsen i (2) som gör nominalfrasen *ens klostars* individualiserad enligt Terners. Personbetecknande nominalfraser kan enligt Terners nästan alltid tolkas med betydelsen 'en viss', men Terners anser att nominalfrasen nedan inte är individualiserad (s. 145):

(4) hanom teþes þær *en dyawl* fram koma

Med tanke på att djävulen har en viktig funktion i berättelsen är det oklart varför Terners inte analyserat nominalfrasen som individualiserad.

Även skillnaden mellan markerade och omarkerade predikativ beskrivs av Terners med hjälp av individualiseringsbegreppet. Den springande punkten är "huruvida åt individen som sådan ägnas någon (större) uppmärksamhet eller ej" (s. 151). När artikeln används är tanken riktad på det individuella i substantivet, medan motsvarande individuella fokusering saknas i omarkerat predikativ:

- (5) a. Han är *en hjälte*.
b. Han är *_soldat*.

Skillnaden mellan (5a) och (5b) är den ofta noterade skillnaden mellan deskriptiv och klassificerande betydelse. Trots att *en hjälte* i (5a) är semantiskt icke-refererande, är den enligt Terners individualiserande.

Ur ett teoriehistoriskt perspektiv kan det noteras att Terners redan på 1920-talet arbetade med både ett semantiskt och pragmatiskt perspektiv på referens. Terners ifrågasätter nyttan av en strängt semantisk syn på referens, eftersom man på det

sättet drar upp gränslinjer som knappast existerar ”för levande språkkänsla” (s. 143). Ternér återger meningen *Hon baar ett hyend' in-under en arm* från Stiernhielms *Hercules* och konstaterar att författaren endast velat konstatera att föremålet varit av typen hyende, trots att nominalfrasen är semantiskt refererande. Författaren, Stiernhielm, har inte velat individualisera hyendet på ett sådant sätt att betydelsen 'en viss' framträder. Nominalfrasen *ett hyend'* är således semantiskt refererande men inte pragmatiskt refererande, och Terners egen analys bygger på huruvida betydelsen 'en viss' framträder eller inte, dvs. i vilken mån nominalfrasen är pragmatiskt refererande. Likheten med Givóns resonemang om semantisk och pragmatisk referens är påtaglig, trots att Ternér skrev på 1920-talet.

2.5.2 Leijström (1934)

Leijström gör i sin avhandling (1934) en genomgång av bruket av den indefinita artikeln i den fornvästnordiska litteraturen, främst av artikelbruket i ätte- och riddarsagorna. Ättesagorna handlar om kolonisationstiden på Island och kan betraktas som ett försök av den isländska eliten att visa att "også människor som utövde æresvold i et første statlig samfunn var ærefulle mennesker" (Nedkvitne 2009, s. 98). Riddarsagorna är, som i svenskan, översatta från franska och tyska riddarromaner och speglar dåtidens europeiska världsliga elitkultur (se t.ex. Nedkvitne 2009, s. 104-105). Även om dateringen av de tidigaste av dessa verk är något oklar, kommer den huvudsakliga västnordiska produktionen av både inhemska ättesagor och importerade riddarromaner igång under tidigt 1200-tal.

Leijströms kungstanke är att det finns en gammal inhemsk ("nordisk") indefinit användning av räkneordet 'en' och en modern utländsk ("främmande") användning av 'en' som artikel. Den insikten bygger på iakttagelsen att isländskan bevarat ett äldre språktillstånd, medan de fastlandsskandinaviska språken, som ett resultat av medeltidens tyska invandring till städerna (s. 176), utvecklade en modern användning av 'en' som indefinit artikel. Genom att studera nyisländskans användning av *einn* och jämföra den med de moderna fastlandsskandinaviska språkens bruk av indefinit artikel, kan Leijström identifiera det äldre systemet och skilja det från det moderna. De två systemen karaktäriseras på följande vis:

- (6) Äldre indefinit användning av räkneordet 'en'
- (i) *einn* används optionellt när en viss individ introduceras;
 - (ii) *einn* användas optionellt i predikativ och "jämförelsesatser" om en s.k. förstärkande betydelse föreligger, dvs. om talaren vill uttrycka en subjektiv inställning till typen: *ek em iarl einn* 'jag är endast en jarl' (s. 79);
 - (iii) *einn* används optionellt vid icke-specifik referens, förutsatt att referenten på något sätt tänkes som existerande: *ger grof eina* 'gör en grop'.
- (7) Yngre användning av 'en' som artikel
- (i) *einn* används regelbundet i nominalfraser med betydelsen 'en viss';
 - (ii) *einn* används regelbundet i predikativ och *som*-fraser utan att en s.k. förstärkande betydelse föreligger (*Hon är en begåvad flicka*);
 - (iii) *einn* används regelbundet även i alla andra semantiskt icke-refererande nominalfraser.

Leijström studerar sedan fornvästnordiska texter och kategoriserar dem utgående från vilket system de företräder. Resultatet är följande: I ättesagorna fungerar *einn* i huvudsak enligt det äldre systemet. En liten men befintlig modernare användning av *einn* vid predikativ utan förstärkande betydelse förekommer, t.ex. i *hann var einn illgerðamaðr* (s. 85). Leijström menar att detta antingen kan bero på främmande inflytande eller vara ett resultat av att senare tiders bearbetare moderniserat språket i handskrifterna – de undersökta ättesagorna finns nämligen enbart bevarade i handskrifter från 1300-talet (s. 89). I riddarsagorna har *einn* en utvidgad användning. *Einn* befinner sig här mittemellan det äldre och det yngre stadiet. Dels används *einn* tämligen frekvent i semantiskt refererande nominalfraser, dels används *einn* stundtals i predikativ och jämförelsesatser utan att en förstärkande betydelse föreligger, t.ex. i *Hann var einn ríkr maðr í Danmork* (s. 50). Enligt Leijström fungerar *einn* ändå inte som en modern indefinit artikel i riddarsagorna eftersom *einn* inte förekommer tillräckligt frekvent. Leijström menar att *einn* i riddarsagorna har fått denna utvidgade användning eftersom riddarsagorna representerar litteratur där "ett främmande inflytande beträffande stil och ordförråd i allmänhet gjort sig i högre grad gällande än i ättesagorna" (s. 85). Det utvidgade bruket av *einn* i riddarsagorna under 1200-talet skall alltså förstås som påverkan på skriftspråket från de franska/tyska förlagorna. Baserat på detta resultat anser Leijström (s. 87) att man inte med säkerhet kan säga i vilken mån det utvidgade bruket av *einn* hade trängt in i talspråket när litteraturen skrevs. För norskans del anser Leijström (uppenbarligen) att artikeln var utvecklad senast vid reformationstiden (s. 87). För isländskans del lutar Leijström mot att en utvidgad användning aldrig har trängt in i talspråket (s. 87 & s. 180). De norska nybyggarna skulle ha tagit med sig den gamla nordiska

användningen av 'en' till Island, där användningen levde vidare i (mer eller mindre) oförändrad form – trots att främmande influenser gjorde sig gällande i skriftspråket. Leijström håller emellertid dörren öppen för att Islands kulturella elit, med täta band till det övriga Europa, kan ha använt en modernare artikel än den mer isolerade allmogen (s. 180).⁸⁵

Trots att Leijström främst intresserar sig för västnordiska språk, ägnar han också ett kapitel åt den fornöstnordiska artikeln. Han undersöker ett omfattande fornsvenskt material men diskuterar det relativt kortfattat (se Leijström 1934, kap. 7). Som helhet betraktat är resultatet i vilket fall som helst informativt: (i) i runstenarna verkar det finnas ett enda exempel på artikel; (ii) i lagtexterna saknas vanligen artiklar, men några exempel finns trots allt. Samma gäller Gutasagan och Vidhemsprästens anteckningar; (iii) i den äldre religiösa prosan (1300-talet) är artikeln ganska vanlig, men den är ändå inte tillräckligt vanlig för att beskrivas som en modern indefinit artikel. I Fornsvenska legendariet, Vitae patrum och Birgittas uppenbarelser är ommarkerade nominalfraser frekventa, medan det i Pentateukparafrasen vanligen är icke-refererande nominalfraser som är ommarkerade; (iv) i den äldsta riddardiktningen (första halvan av 1300-talet) är det moderna systemet nästan genomfört; (v) i texter från yngre fornsvensk tid (1375-1526) är likaså det moderna systemet nästan genomfört.

Leijström visar att artikelbruket varierar mellan genrer. Det finns lagar, religiös prosa och riddardiktning från ungefär samma tid, ca 1300, som skiljer sig åt vad artikelbruket beträffar. Lagarna har inga artiklar, den religiösa prosan har en del artiklar och riddardiktningen har många artiklar. Leijström (s. 175) drar emellertid slutsatsen att lagarnas brist på artiklar inte representerar autentiskt artikelbruk, eftersom lagtexterna inte består av fall där nominalfraserna refererar till specifika individer. Lagspråket kan därtill pga. sin karaktär ha skytt användning av artikel. Men inte heller den nästan moderna artikeln i riddardiktningen kan enligt Leijström

⁸⁵ Leijströms metod är intressant men delvis problematisk. Detta är han medveten om, och han infogar en reservation när han konstaterar att nyisländskans *einn* inte nödvändigtvis används identiskt med fornvästnordiskans *einn*. Nyisländskan är delvis ett resultat av en puristisk rörelse. Enligt Halldórsson (1979) finns belägg på en medveten isländsk purism från ca 1600 framåt, även om det är först på 1800-talet som purismen lyckas omvandla språket. Ordböjningen tillrättalades enligt arkaiserande principer (Halldórsson, s. 80), man utrotade danismer och bekämpade bl.a. bruket av *einn* som artikel (Leijström 1934, s. 71). Detta ledde till att man rensade bort alla utvidgade användningar av *einn* från det isländska skriftspråket (s. 71-74). Enligt Leijström ville man genom denna puristiska verksamhet lägga de konservativa allmogedialekterna till grund för skriftspråket (s. 72), vilka följaktligen måste ha saknat en utvidgad användning av *einn*. Leijström antyder också att modern isländska kan representera en överdrivet negativ syn på *einn* som artikel, en syn som inte tar i beaktande att det även finns en gammal korrekt användning av *einn* som artikel (s. 73-74). Purismens attacker på *einn* som artikel skulle alltså ha gått för långt.

användas som bevis för hur artikeln användes i början av 1300-talet. Orsaken är att handskrifterna är från 1400-talet. Leijström tar därför fasta på artikeln i Fornsvenska legendariet (ca 1300) enligt Codex Bureanus (1350-1385) och jämför Bure med fornvästnordiska texter. Resultatet är att *en* i Bure fungerar ungefär på samma sätt som *einn* fungerar i riddarsagorna, dvs. användningen ligger någonstans mittemellan det gamla och det nya systemet (s. 177). Moderna drag i Bure är enligt Leijström (s. 178): (i) den i förhållande till nyisländskan höga frekvensen av *en* i semantiskt refererande nominalfraser; (ii) en viss användning av *en* i predikativ och "jämförelsesatser" utan att en s.k. förstärkande betydelse föreligger; (iii) användning av *en* i nominalfraser med *annar*.

Trots detta resultat avvisar Leijström även Bure som ett uttryck för t.ex. 1350-talets svenska talspråk. Orsaken är att den trots allt relativt arkaiska artikeln i Bure kan vara ett religiöst stildrag eller ett resultat av latinsk påverkan. Leijströms slutsats blir därför att man kan anta att ett modernt artikelbruk var utvecklat i svenskan kring år 1300 eller tidigare (s. 175-176), trots att handskrifter med modern artikel är belagda först på 1400-talet.⁸⁶

2.5.3 Nivre (2002)

I en artikel behandlar Nivre den moderna betydelseskillnaden mellan *en* och *någon*. Utgående från en klassifikation av indefinita nominalfrasers funktioner presenterad i Haspelmath (1997, s. 2), konstaterar Nivre att användningen av *en* som markör för indefinita nominalfraser inledningsvis signalerade att talaren hade en viss kunskap om referenten. *Någon* signalerade däremot att talaren inte hade kunskap om referenten, trots att nominalfrasen var semantiskt refererande (Nivre 2002, s. 33). Nivre återger även Heines artikelutvecklingsschema och hävdar, med reservation pga. brist på undersökningar, att historiska data i svenskan verkar vara kompatibla med Heines modell. Grunden för detta påstående är Terners undersökning av Codex Bureanus (Nivre 2002, s. 45, fotnot 20). Enligt Nivre befinner sig svenskan idag i det stora hela i skede 4. Nivre noterar därtill existensen av pluralformen *ena* men konstaterar att pluralformen har en mycket begränsad distribution, vilket visar att svenskan inte erövrat skede 5 (se s. 32 & s. 45, fotnot 19).

⁸⁶ Leijström urskiljer även ett antal nominalfrastyper i vilka artikeln inträder senare än i övriga nominalfrastyper, nämligen nominalfraser bestämda av *annar*, *poliker*, *svadan* och *sva* (s. 181): "Vid *annar*, *halfer* o. dyl. samt vid vissa pronomen och pronomina adverb: *sliker*, *tholiker*, *sa* m.fl., fördröjes genomförandet av obestämd artikel."

2.5.4 Brandtler & Delsing (2010)

I en artikel presenterar Brandtler & Delsing resultatet av en undersökning om hur artikeln används i ett fornsvenskt material. Heines schema utgör bakgrunden. Materialet består av fyra legendsamlingar, samtliga översatta från latin. Den första samlingen är Fornsvenska legendariet (ca 1300) enligt Codex Bureanus (1350-85). Den andra och tredje samlingen är Järteckensboken respektive Helga manna leverne, båda enligt Codex Holm. A 110 (1385). Den fjärde samlingen är de legender översatta av Nicolaus Ragvaldi kring år 1500 som finns i det s.k. Linköpingslegendariet (Linc.B 70a, 1520-talet). Författarna undersöker hur artikeln är distribuerad i semantiskt refererande och icke-refererande nominalfraser. Resultatet är följande: I texterna från 1300-talet är artikeln vanlig vid semantiskt refererande nominalfraser, men även omarkerade semantiskt refererande nominalfraser förekommer – främst i Bureanus. Semantiskt icke-refererande nominalfraser är omarkerade. Artikeln har därför inte helt erövrat Heines skede 3 kring 1350-1385. I den fjärde samlingen finner författarna att artikeln används ungefär som i modern svenska. Artikeln används i både semantiskt refererande och semantiskt icke-refererande nominalfraser, t.o.m. i negerade satser. Tolkningen av resultatet är att artikeln var en novation i svenskan ca 1300. Under loppet av 1300-talet uppnådde artikeln regelbundenhet vid semantiskt refererande nominalfraser, dvs. skede 3 erövrades. Under 1400-talet spreds artikeln sedan till semantiskt icke-refererande nominalfraser, och under loppet av århundradet erövrades Heines skede 4, dvs. det moderna systemet uppnåddes.

2.5.5 Skrzypek (2012)

Till ungefär samma slutsats som ovan kommer Skrzypek (2012), som i ett abstrakt presenterar preliminära resultat från en undersökning om den medeltida svenska artikelns utveckling. Modellen är Heines schema, och materialet utgörs av 16 texter bestående av lagar, religiös prosa och profan prosa. Utvecklingen kan enligt Skrzypek beskrivas på följande vis: Först, bl.a. i Codex Bureanus, fungerar artikeln som presentationsmarkör (Heines skede 2). Under sent 1300-tal och fram emot mitten av 1400-talet erövrar artikeln skede 3, men även sporadiska förekomster av markerade semantiskt icke-refererande nominalfraser förekommer i detta skede. Under andra halvan av 1400-talet och i början av 1500-talet etablerar sig *en* slutligen som markör i semantiskt icke-refererande nominalfraser.⁸⁷

⁸⁷ Skrzypek har även gett ut en monografi om grammatikaliseringen av (in)definithet i svenskan (2012). Tyvärr har det inte varit möjligt att få tag på den i samband med skrivandet av denna monografi.

2.6 Reflektion: intensifierande användningar av 'en'

I tre av de ovan refererade verken har Heines schema använts som modell för hur artikeln utvecklas. Så görs även i detta arbete, även om Heines schema främst används som ett slags summering av Givóns forskning. I samtliga modeller eller beskrivningar av artikelns utveckling antas artikeln först markera semantiskt refererande nominalfraser och sedan semantiskt icke-refererande nominalfraser. Leijström (1934) menar emellertid att artikelns föregångare, den s.k. indefinita användningen av räkneordet 'en', även kunde markera semantiskt icke-refererande nominalfraser. Villkoret var då att 'en' hade en förstärkande betydelse eller gav större eftertryck åt substantivet: "Det intryck av förstärkning en användning av *einn* ger åt substantivet innebär, att talarens (författarens) subjektiva uppfattning om ifrågasvarande sort blir ytterligare markerad. Man kunde i svenska vid översättningen använda förstärkande adverb som 'blott', 'bara', el.dyl." (s. 65).

Min uppfattning är att Leijström här talar om en användning av räkneordet *en* som inte är relaterad till utvecklingen av artikeln. I många språk finns det exempel på att räkneordet 'en' kan användas som ett förstärkande element, notera t.ex. *That's ONE big elephant* från kap. 2.2.4 (fotnot 43). I finskan, som saknar indefinit artikel, kan *yksi* 'en' också användas med olika "förstärkande" betydelser. Jarva & Nurmi (2006) ger bl.a. följande exempel:⁸⁸

- (1) a. Tää elämä on *yhtä helvettiä*
'Det här livet är *ett fullständigt helvete*'
b. Voiko nyt *yks tämmönen pienviljelijä* yhtään mitään vaikuttaa asioihin?
'Kan nu *blott en småbrukare* påverka sakerna något alls?'

Ovan får 'en' delvis olika betydelser. Medan 'en' (*yhtä*) i (1a) ger en extra förstärkning åt en redan starkt emfatisk utsaga, verkar 'en' (*yks*) i (1b) ha betydelsen 'blott'. Exempelen i (1) påminner om hur *unus* enligt Leijström fungerar i latin. Följande exempel är från Leijström (1934, s. 110):

- (2) a. bellus ille urbanus Suffenus *unus caprimulgus* aut fossor rursus videtur
b. Quae Charybdis tam vorax. Charybdim dico? Quae si fuit, fuit *animal unum*

I (2a) har *unus* en pejorativ betydelse. En viss Suffenus ses, enligt Leijström, som "en riktig fåraherde" och avsikten är att uttrycka förakt. Men *unus* kan även betyda 'blott'

⁸⁸ Översättningarna till svenska är ungefärliga. Det kan noteras att *yksi* 'en' inte kan användas i neutrala predikativ: Hän on {**yksi/Ø*} *hyvä ystävä*, 'Han/hon är en god vän'.

som i (2b), där Charybdis, ett antikt havsmonster, är "blott ett djur" (Leijström 1934, s. 110). Även fornvästnordiskans och den nutida isländskans 'en' har en motsvarande användning. Följande fornvästnordiska exempel innehåller en förstärkande användning av 'en', som enligt Leijström (1934) ter sig motiverad även för "en nutida islänning" (s. 80): *Ek em maðr einn, Hann þótti þar fól eitt, þá muntu nema vilia þá atgærni, sem hefir einn kuennmaðr.* Leijström översätter *maðr einn* med 'endast en människa', *fól eitt* med 'en dåre' och *einn kuennmaðr* med 'till och med en kvinna'.⁸⁹

Som framgått ovan (kap. 2.3.3 & 2.3.5) har även nusvenskan en s.k. emotiv artikel. Svenska Akademiens grammatik (2, s. 410) beskriver betydelsen på följande sätt: "Emotiv artikel är en obestämd artikel som används i starkt rematiska nominalfraser. Nominalfras med emotiv artikel anger en anmärkningsvärd egenskap hos sin predikationsbas. Karakteristiken är normalt värderande (från talarens synvinkel), inte sällan pejorativ." Exempel (s. 410) på företeelsen utgörs av bl.a. *Det är en riktig skurk han har handlat med, Han hade en förskräcklig huvudvärk* och *Ni betedde er som ena kvalificerade dumbommar.* Jag har emellertid svårt att se poängen med en skild kategori emotiv artikel i de två första exemplen, eftersom det är svårt att se på vilket sätt den emotiva betydelsen ligger hos artikeln. I det första fallet är artikeln obligatorisk: **Det är _riktigt skurk han har handlat med.* Detta gäller oavsett huvudord och bestämning: *Hon är {en/*_} konservativ präst.* I det andra exemplet är artikeln optionell, eftersom nominalfrasen är dividuativ och bestämd av ett adjektivattribut. Omarkeerat nominalfras kan enligt min mening användas utan att den emotiva betydelsen, dvs. den betydelse som "anger en anmärkningsvärd egenskap hos sin predikationsbas", blir mindre tydlig: *Jag har _grym huvudvärk!* Den plurala formen *ena* verkar dock bidra med en specifik emotiv betydelsen.

I Rissanen (1967, s. 5) listas tio olika betydelsenyanser (*shades of meaning*) eller funktioner hos ordet 'en' som är relevanta för en beskrivning av 'en' i anglosaxiska och medelengelska. Ur dessa urskiljer Rissanen tre stycken huvudsakliga betydelsenyanser, som representerar "inherent forces of 'one'" (1967, s. 5). Dessa är den renodlade entalsbetydelsen (*strictly numerical sense*) 'exakt en', den individualiserande (*individualizing*) betydelsen 'en viss' och den "exklusiva" (*exclusive*) betydelsen 'ensam', 'endast'. Dessa tre betydelsenyanser har samtliga bidragit till uppkomsten av en s.k. "intensifierande" (*intensifying*) betydelse hos 'en'. Denna intensifierande betydelse användes "to emphasize, to intensify, the quality expressed by the governing word or phrase" (s. 189).⁹⁰ Betydelsen beskrivs vidare

⁸⁹ På sida 81 och 97-98 i Leijström (1934) diskuteras även ingående ett exempel där *einn* används för att uttrycka förakt mot sorten som substantivet anger.

⁹⁰ En typisk kontext för denna användning av *one* i äldre engelska är superlativa fraser. Även fornvästnordiskt *einn* används ofta i förstärkande betydelse i just superlativer, och detsamma gäller i nyisländskan (Leijström 1934, s. 52 & 64).

som svårdefinierad och icke-enhetlig, och den är allmänt belagd i germanska och andra indo-europeiska språk (s. 189). Rissanen (s. 190), citerande Zaandvort (1940), ger bl.a. följande exempel på intensifierande 'en' i modern engelska: *It's one grand and glorious feeling, I've had one hell of a good time in Hollywood.*

De olika förstärkande, emfatiska och emotiva användningarna av 'en' som presenterats i detta kapitel (2.6) påminner i många avseenden om varandra. Jag betraktar därför alla användningar av 'en' som på något sätt förstärker, lyfter fram eller värderar typen som substantivet anger, som uttryck för en intensifierande betydelse hos räkneordet 'en'. Denna betydelsenyas har således ingen direkt relation till den indefinita artikeln, som utvecklats ur den individualiserande betydelsen hos räkneordet 'en'.⁹¹ För svenskans del innebär detta att jag i singulara och dividuala nominalfraser inte räknar med en speciell kategori emotiv artikel utan endast med "vanliga" indefinita artiklar. Den plurala formen *ena* betraktas dock som ett uttryck för räkneordet 'en' med intensifierande betydelse, och den formen står följaktligen vid sidan av intresset för detta arbete.

⁹¹ Rissanen menar följaktligen att den indefinita artikeln i engelskan "no doubt goes back to the dependent individualizing use of the numeral one" (1967, s. 269).

3. Metod och material

3.1 Metod

3.1.1 Presentation av metoden: markeringsgrader

I föregående kapitel visade jag att artikeln i ett språk befinner sig antingen vid eller mellan två ytterpunkter på ett diakront utvecklingsschema. Vid den ena ytterpunkten, startpunkten för utvecklingen, fungerar artikeln som en optionell topikalitetsmarkör. Vid den andra ytterpunkten, slutpunkten för utvecklingen, fungerar artikeln som en obligatorisk indefinitetsmarkör. Forskningen förefaller vara överens om att det moderna tillståndet hade etablerats senast när nysvensk tid inträder (1526), men det råder oklarhet om hur källorna till den fornsvenska artikeln skall tolkas. Artikelbruket varierar mellan olika texter, men hur skall variation förstås? Vad säger artikeln i de bevarade texterna om artikelbruket i det naturliga medeltida talspråket? Viss forskning tyder på att artikeln under medeltiden rör sig längs med detta utvecklingskontinuum och att utvecklingen således är möjlig att följa i källorna. Annan forskning hävdar att utvecklingen vid den litterära tidens begynnelse redan var fullt gången, och att det vi ser i källorna är stilistisk variation.

Detta arbetes syfte är att ringa in den faktor eller de faktorer som kontrollerar eller influerar den fornsvenska artikelvariationen. Jag kommer att placera artikeln i 16 fornsvenska texter på det diakrona utvecklingskontinuumet och se vilka texter som placerar sig var på kontinuumet. Är variationen diakron försöker jag beskriva den utgående från Givóns och Heines modell. Är variationen stilistisk försöker jag för varje text förklara varför den är skriven med en viss artikel, och sedan ser jag om ett mönster uppstår. Är t.ex. religiösa texter skrivna med en mer arkaisk artikel och profana texter med en mer modern? Har texter från gamla handskrifter ett ålderdomligare artikelbruk än texter från unga handskrifter? Har latinska mönster påverkat artikelbruket i de svenska översättningarna? Finns det över huvud taget något mönster?

Hur kan man då mäta artikelns utvecklingsgrad? När artikeln "utvecklas" sker egentligen två saker: (i) artikeln sprider sig till fler nominalfrastyper; (ii) artikeln blir mer obligatorisk. Frekvensen indefinita artiklar borde således fungera som ett grovt mått på artikelns utvecklingsgrad. Om man analyserar de markerade nominalfraserna i ett antal texter, kan man registrera frekvenskillnader mellan dem och observera i vilken mån artikeln sprider sig till nya kontexter. Men man kan trots det inte jämföra texterna med varandra på ett fullt tillfredsställande sätt, eftersom olika texter inte erbjuder samma antal tillfällen och kontexter för artikeln att användas i.

Följande exempel klagör problemet. Nedan presenteras en hypotetisk legendtext från år 1300 (1a) och en motsvarande hypotetisk text från år 1500 (1b):

- (1) a. 1300: *En riddare* bodde i Rom. Han gick varje dag i mässan och tog nattvarden.
b. 1500: *En riddare* bodde i Rom. Han var *en sträng man* och hade *en stor pondus*.

När de två texterna undersökts, kan man dra slutsatsen att det skett en betydande utveckling av artikeln under medeltiden. Artikeln har blivit tre gånger vanligare, och den har dessutom expanderat till både semantiskt icke-refererande nominalfraser och dividuativa nominalfraser. Men slutsatserna är förhastade. För att man skall kunna resonera så, borde man analysera både de markerade och de omarkerade nominalfraserna i en text, dvs. (1a) borde ha sett ut på följande vis:

- (2) 1300: *En riddare* bodde i Rom. Han var *_sträng man* och hade *_stor pondus*.

Nu kan man göra en direkt jämförelse mellan texten från 1300 och texten från 1500 och konstatera att artikelns distribution utvidgats till nya nominalfrastyper under 1400-talet.

Av de två individuativa nominalfraserna i (2) (*en riddare*, *_sträng man*) är endast en markerad, dvs. hälften i förhållande till texten från 1500 i (1b) (*en riddare*, *en sträng man*). Detta åskådliggör mitt huvudsakliga mått på artikelns utvecklingsgrad, nämligen den s.k. markeringsgraden. Markeringsgraden är det faktiska antalet markerade individuativa nominalfraser i förhållande till det potentiella antalet markerade individuativa nominalfraser. Markeringsgraden i (2) är således 50 %, medan markeringsgraden i (1b) är 100 %. Texten från 1300 ger följaktligen ett arkaiskt intryck, medan texten från 1500 ger ett modernt intryck. Nedan ges ett mer utförligt exempel ur Bibel 2000 (Apg 16), där samtliga artiklar är avlägsnade. Texten får för tillfället representera en hypotetisk 1300-talstext:

- (3) Därifrån fortsatte vi till Filippi, *_stad* som ligger i första makedoniska distriktet och är *_romersk koloni*. Där stannade vi några dagar. På sabbaten gick vi ut genom stadsporten och ner till *_flod*, där vi trodde att det skulle finnas *_böneställe*.

Om texten översätts till modern svenska, blir resultatet att de fyra omarkerade nominalfraserna får artikel. Texten blir därmed identisk med den verkliga texten i Bibel 2000:

- (4) Därifrån fortsatte vi till Filippi, *en stad* som ligger i första makedoniska distriktet och är *en romersk koloni*. Där stannade vi några dagar. På sabbaten gick vi ut genom stadsporten och ner till *en flod*, där vi trodde att det skulle finnas *ett böneställe*.

Markeringsgraden i (3) är 0 %, och texten framstår som arkaisk. I (4) är markeringsgraden 100 %, dvs. artikeln är obligatorisk, och artikeln framstår som modern.

Markeringsgraden kan sägas utgöra ett mått på artikelns obligatoriskhet, vilken i sin tur korrelerar med artikelns utvecklingsgrad.⁹² Men markeringsgraden beskriver i sig inte hurdan karaktär artikelanvändningen har. Eftersom topikalitetshypotesen bygger på att den tidiga artikeln markerar endast topikala nominalfraser, borde man dela in nominalfraserna i topikala och icke-topikala nominalfraser. En sådan kategorisering kan göras på t.ex. intuitiv grund. Problemet med en intuitiv karaktärisering är dock att subjektiviteten som då kommer in i bilden försämrar möjligheterna att jämföra texterna med varandra. Det behövs därför något slags objektiva mått på när en nominalfras är topikal. En annan tänkbar metod, som använts i Wright & Givón (1987), är att man räknar antalet gånger en referent återkommer i berättelsen efter att den introducerats. Metoden bygger på det rimliga antagandet att referenten för en pragmatiskt refererande nominalfras generellt har längre livstid i diskursen än referenten för en pragmatiskt icke-refererande nominalfras, och den tillämpades i liten skala i kapitel 2.2.5. Metoden har emellertid begränsningar om materialet är stort och artikeln frekvent, och det är möjligt att den fungerar bäst om den tillämpas på språk som har en artikel i ett tidigt skede av utvecklingen. Jag har därför utvecklat en annan metod som bygger på att jag identifierar en nominalfrastyp som jag antar att är associerad med topikalitet i betydligt högre grad andra nominalfrastyper.⁹³ Jag har tagit fasta på två egenskaper som präglar topikala nominalfraser. Den första egenskapen är att de är semantiskt refererande. I teoridelen framgick att artikeln inledningsvis markerar endast semantiskt refererande nominalfraser. Om individuativa nominalfraser kategoriseras i två semantiska referens kategorier, som får markeringsgrader, borde man kunna jämföra artikelns utvecklingsgrad i olika texter med varandra. Om endast semantiskt refererande nominalfraser är markerade i en text, är artikeln mer arkaisk än artikeln är i en text med markering i både semantiskt refererande och icke-refererande

⁹² När artikeln skall anses som "obligatorisk" är förstås en definitionsfråga. När markeringsgraden närmar sig 90 % anser jag att artikeln kan beskrivas som obligatorisk.

⁹³ Metoden som beskrivs gäller endast individuativa singulara nominalfraser.

nominalfraser. Nedan ges bibeltexten i (4) på nytt med markering endast vid semantiskt refererande nominalfraser:⁹⁴

- (5) Därifrån fortsatte vi till Filippi, *_stad* som ligger i första makedoniska distriktet och är *_romersk koloni*. Där stannade vi några dagar. På sabbaten gick vi ut genom stadsporten och ner till *en flod*, där vi trodde att det skulle finnas *ett böneställe*.

Nominalfraserna *stad* och *romersk koloni* fungerar som apposition respektive predikativ, och de är följaktligen semantiskt icke-refererande. *En flod* är semantiskt refererande, medan *ett böneställe* är referentiellt tvetydigt eftersom nominalfrasen är subjekt i en sats med irrealismodalitet. En semantiskt refererande tolkning framstår emellertid som sannolikare. Men enbart semantisk referens räcker inte för att identifiera den nominalfrastyp som inhyser de flesta topikala nominalfraserna i en text. Alltför ofta är semantiskt refererande nominalfraser icke-topikala. Studera följande text (Apg 28:1-6):

- (6) När vi var i säkerhet fick vi veta att ön hette Malta. De infödda var ytterst vänliga mot oss; de tände *ett bål* och tog hand om oss alla, för det började regna och var kallt. Paulus drog ihop *ett fång* torrt ris, och då han lade *det* på *elden* kom *en huggorm* fram på grund av värmen och *Ø* högg *sig* fast vid hans hand. När de infödda såg *ormen* hänga från handen på honom sade de till varandra: ”Den där mannen måste vara *en mördare*. Han har räddats från havet, men rättvisans gudinna ville inte att han skulle få leva.” Men Paulus skakade av sig *ormen* i *elden* och tog ingen skada. De andra trodde att han skulle svullna upp eller plötsligt falla död ner. När de sedan hade väntat *en lång stund* och sett att ingenting särskilt hände honom slog de om och sade att han var *en gud*.

Texten har sex indefinita nominalfraser. Fyra av dessa är semantiskt refererande, och de är kursiverade. Om man jämför de fyra semantiskt refererande nominalfraserna med varandra, märker man att *ett bål*, *ett fång* och *en lång stund* är mindre topikala än *en huggorm*. Trots att både *ett bål* och *ett fång* återkommer i berättelsen, har de sekundära roller. Bålet och fångnet ingår endast, tillsammans med bl.a. kylan och vätan, i en förklaring till att något viktigt händer, dvs. att en huggorm biter huvudpersonen Paulus utan att denne tar skada av giftet. Även om huggormen endast har en lokal roll i boken som helhet, är den en av protagonisterna i stycket

⁹⁴ I Heines schema skulle artikeln således befinna sig i skede 3.

ovan. Min tanke är därför att topikala nominalfraser typiskt har prototypiska huvudord. Den andra egenskapen som karakteriserar topikala nominalfraser är således att de har prototypiska huvudord.⁹⁵ Oftast är de topikala nominalfrasernas huvudord humana,⁹⁶ men de kan även vara animata som ovan (*huggorm*). Och är de inte animata så är de antagligen konkreta i högre grad än de är abstrakta. Alla individuativa nominalfraser kategoriseras därför i kategorierna: (i) prototypiskt huvudord; (ii) icke-prototypiskt huvudord. Eftersom indelningen i prototypiska och icke-prototypiska substantiv för det mesta stämmer överens med den traditionella indelningen i konkreta och abstrakta substantiv, använder jag emellertid den traditionella terminologin.⁹⁷ De fyra analyskategorierna blir således:

(7) a. Konkreta refererande	kon ref	t.ex. <i>en huggorm</i>
b. Konkreta icke-refererande	kon i-ref	t.ex. <i>en mördare, en gud</i>
c. Abstrakta refererande	abs ref	t.ex. <i>ett bål, ett fång, en lång stund</i>
d. Abstrakta icke-refererande	abs i-ref	—

Metoden bygger således på antagandet att de topikala eller pragmatiskt refererande nominalfraserna i en text normalt har konkreta huvudord och är semantiskt refererande. Mängden konkreta refererande nominalfraser skall dock inte förstås som identisk med mängden topikala nominalfraser. Topikala nominalfraser kan även förekomma i kategorierna (b), (c) och (d), och inom kategorin konkreta refererande nominalfraser kan nominalfraser även vara icke-topikala. Men om en texts artiklar enbart eller till överväldigande del befinner sig i kategorin konkreta refererande nominalfraser, är det enligt min mening en stark indikator på att markeringsstrategin i den texten är topikalitetsorienterad.

Med denna metod kan man utläsa den ofta konstaterade övergången från markering av semantiskt refererande nominalfraser till markering av semantiskt icke-refererande nominalfraser, men metoden är framför allt tänkt att fånga Givóns indelning av nominalfraser i pragmatiskt refererande och pragmatiskt icke-refererande nominalfraser. Inom de fyra kategorierna klassificeras nominalfraserna som antingen markerade eller ommarkerade, och markeringsgrader räknas ut för de

⁹⁵ För mer diskussion om prototypiska substantiv, se kap. 3.1.3.2.

⁹⁶ Notera kap. 2.2.4 där jag redovisade resultatet av en undersökning som visade att 26 av de 28 högtopikala nominalfraserna i Fornsvenska legendariets inledande del (dvs. 93 %) var semantiskt refererande och hade humana huvudord. Av de två återstående högtopikala nominalfraserna var en semantiskt icke-refererande – diskussion rörde sig kring en dotter som ännu inte var avlad – och en hade *stad* som huvudord.

⁹⁷ Termerna "konkret" och "abstrakt" är också behändigare att använda än termerna "prototypisk" och "icke-prototypisk".

olika kategorierna. Om en text har låga markeringsgrader i alla kategorier förutom i kategorin kon ref, har texten en topikalitetsorienterad "markeringsprofil". Med markeringsprofil förstår jag hur de olika kategoriernas markeringsgrader förhåller sig till varandra inom ramen för denna kvantitativa metod. Som exempel föregår jag resultatpresentationen och presenterar markeringsgraderna för Apostlagärningarna (Apg.) från 1385:

Tabell 1. Markerade och omarkerade individuativa nominalfraser i Apg. 1385.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	39	31	8	80
I-ref	10	2	8	20
Summa	49	33	16	67
Abstrakta				
Ref	7	1	6	14
I-ref	2	0	2	0
Summa	9	1	8	11
Ref	46	32	14	70
I-ref	12	2	10	17
Totalt	58	34	24	59

Betrakta först kategorin kon ref. Det finns 39 indefinita individuativa singulara nominalfraser i texten som kategoriserats som kon ref. Av dessa är 31 markerade och 8 omarkerade, vilket ger en markeringsgrad på 80 %. Betrakta sedan de tre övriga kategorierna. Deras markeringsgrader är betydligt lägre: 20 %, 14 % och 0 %. Markeringsprofilen är således topikalitetsorienterad, vilket antas korrelera med att texten har en topikalitetsorienterad markeringsstrategi. Följaktligen drar jag slutsatsen att markeringsstrategin i texten är topikalitetsorienterad, vilket innebär att texten har en artikel som antas befinna sig i ett (relativt) tidigt skede av utvecklingen. I tabellen presenteras även markeringsgraderna för de semantiskt refererande och semantiskt icke-refererande kategorierna som helhet. Man kan se att 70 % av de semantiskt refererande nominalfraserna är markerade, medan endast 17 % av de semantiskt icke-refererande nominalfraserna är markerade. Även markeringsgraderna för de konkreta och abstrakta kategorierna som helhet redovisas. Av samtliga konkreta nominalfraser är 67 % markerade, medan motsvarande siffra för de abstrakta nominalfraserna är 11 %. Slutligen ges även

textens totala markeringsgrad, vilken för denna text är 59 %. Den totala markeringsgraden utgör ett mått på artikelns obligatoriskhet. Här är något mer än varannan individuativ singular indefinit nominalfras markerad, vilket innebär att artikeln är optionell.

De texter i materialet som uppvisar den ovan beskrivna markeringsprofilen sägs representera en topikalitetsorienterad markeringsstrategi, och de placeras vid den arkaiska ändan av det diakrona utvecklingskontinuumet. Detta betyder emellertid inte att dessa texter nödvändigtvis är maximalt arkaiska i absolut mening. Det är t.ex. rimligt att anta att ett räkneord som nyss rekryterats som topikalitetsmarkör skulle markera färre indefinita nominalfraser än 59 %. Man kan även anta att en nyrekryterad markör inte markerade semantiskt icke-refererande nominalfraser över huvud taget – även om åtminstone vissa språks topikalitetsmarkörer uppenbarligen gör det (se kap. 2.2.4).

I motsatt ända av det diakrona utvecklingskontinuumet placeras jag texterna med en modern indefinitetsorienterad markeringsstrategi. Dessa texters markeringsprofil präglas av att alla kategorier har höga markeringsgrader, säg mellan 80 % och 100 %. Återigen föregår jag resultatpresentationen och ger nedan resultatet för Apostlagärningarna från 1541:

Tabell 2. Markerade och omarkerade individuativa nominalfraser i Apg. 1541.

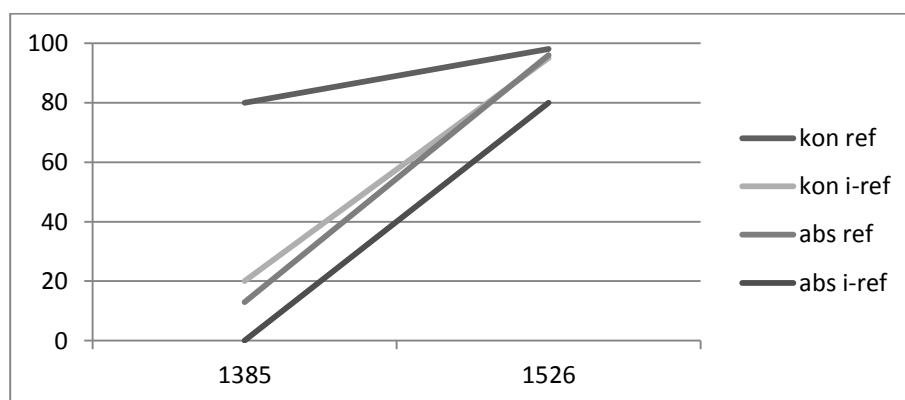
	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	49	48	1	98
I-ref	41	39	2	95
Summa	90	87	3	97
Abstrakta				
Ref	23	22	1	96
I-ref	11	9	2	82
Summa	34	31	3	91
Ref	72	70	2	97
I-ref	52	48	4	92
Totalt	124	118	6	95

I tabellen framgår att det t.ex. finns 49 indefinita individuativa singulara nominalfraser som kategoriserats som kon ref. Av dessa är 48 markerade, vilket ger en markeringsgrad på 98 %. I de övriga kategorierna är markeringsgraderna likaså

mycket höga: 95 %, 96 % och 82 %. Skillnaden mellan semantiskt refererande och semantiskt icke-refererande nominalfraser är liten, 97 % respektive 92 %, och den totala markeringsgraden är 95 %. Detta förhållande mellan markeringsgraderna karakteriserar den s.k. indefinitetsorienterade markeringsprofilen, dvs. samtliga markeringsgrader är höga oavsett kategori. Följaktligen drar jag slutsatsen att texten ovan representerar en indefinitetsorienterad markeringsstrategi, vilket innebär att artikelns antas befinna sig i sent eller terminalt skede av utvecklingen.

Ovan har resultatet för två texter presenterats. Den ena representerar den topikalitetsorienterade strategin och den andra den indefinitetsorienterade strategin. Med den metod jag här valt tar sig strategierna uttryck i att olika markeringsprofiler uppstår. Eftersom det i detta fall finns en diakron relation mellan de två texterna kan ett linjediagram användas för att visa hur markeringsgraderna i de två texterna förhåller sig till varandra över tid. Graf (1) nedan åskådliggör vad som avses med en topikalitetsorienterad markeringsprofil respektive indefinitetsorienterad markeringsprofil.

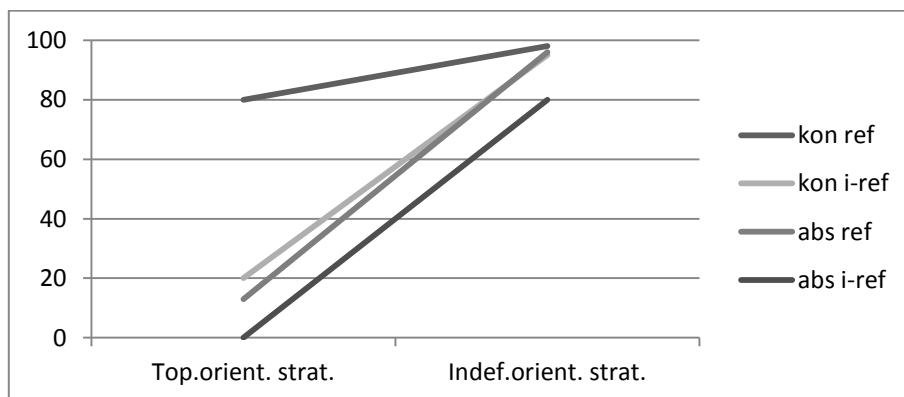
Graf 1. Förhållandet mellan markeringsgraderna för Apg. 1385 och Apg. 1526.

Om vi för stunden antar att artikeln i texterna representerar naturligt allmänsvenskt talspråk för 1385 respektive 1526, visar grafen hur det moderna systemet har utvecklats i svenskan under 1400-talet. I slutet av 1300-talet markerades dels de topikala nominalfraserna, dels en begränsad del icke-topikala nominalfraser. Under 1400-talet blev artikeln successivt mer obligatorisk i de icke-topikala nominalfraserna, och i början av 1500-talet markerades nästan alla indefinita nominalfraser oavsett topikalitet, dvs. det moderna stadiet hade uppnåtts. Som framkom i inledningen kommer jag emellertid att argumentera för att den ålderdomliga artikeln i bl.a. Apostlagärningarna från 1385 är ett stildrag som beror

på latinsk påverkan. Istället för att tolka linjediagrammet som en utveckling längs en tidsaxel kan det då användas för att åskådliggöra relationen mellan de två ytterpunkterna i det diakrona utvecklingskontinuumet:

Graf 2. Förhållandet mellan en top.orient. och en indef.orient. mark.strategi

Metoden är i första hand kvantitativ. Mitt mål har varit att utveckla ett lätthanterligt mått på artikelanvändningens karaktär, som möjliggör jämförelser mellan olika texter. Ibland måste det kvantitativa måttet, markeringsgraden, emellertid kompletteras av en kvalitativ bedömning av nominalfraserna, eftersom det kvantitativa måttet blir något missvisande. Orsaken till detta är att vissa nominalfraser kan vara svåra att ta ställning till, framför allt med avseende på om de skall utrangeras eller tas med i undersökningen. En text kan t.ex. ha höga markeringsgrader i tre av kategorierna och låg markeringsgrad i den fjärde kategorin. Den låga markeringsgraden kan vid ett närmare studium visa sig bero på att ett svåranalyserat ommarkerat uttryck utgör huvuddelen av beläggen inom kategorin, som i sig kanske har få belägg. Beroende på om det svåranalyserade uttrycket tas med eller utrangeras, kommer det relativa talet för den kategorin att påverkas starkt av den enskilda gränsfallsbedömningen. Som kontrast kan det finnas en text med höga markeringsgrader men som ändå har några ommarkerade nominalfraser vilka tydligt avviker från det moderna systemet. Denna senare text bör därför på kvalitativa grunder betraktas som mer avvikande från det moderna systemet än den förra texten, även om det kvantitativa resultatet skulle peka i en annan riktning.

Den metod jag redogjort för ovan berör som nämnt artikelns spridning i individuativa nominalfraser. För individuativa nominalfrasers del noterar jag dem enbart om de är markerade. De individuativa nominalfraserna kommer emellertid i två

typer, som jag valt att kalla "egentliga" och "icke-egentliga" dividuativa nominalfraser. Med egentliga dividuativa nominalfraser avser jag abstrakta dividuativa nominalfraser med deskriptiva attribut som *en häftig lidelse*, *en betydande pondus* och *en ära som inte vederfarits många*. Med icke-egentliga dividuativa nominalfraser avser jag markerade dividuativa nominalfraser som knappast skulle vara markerade idag, t.ex. *Hon rodnade som ett blod*, *Han fick ett ros* ('beröm'), *De anlände med en hast*.

Jag har även tagit fasta på att Leijström (1934, s. 181) uppgett att artikeln sprider sig senare till nominalfraser som innehåller *annan*, *sådan* eller *så*. Jag kontrollerar därför om detta stämmer och har arbetat med fyra s.k. specialgrupper, inom vilka de relevanta nominalfraserna kategoriseras. Specialgrupperna är följande: 1. *annan* (*Han tog en annan bok*); 2. *sådan* (*En sådan fågel hade de aldrig sett*); 3. *så* (*En så stor häst hade de aldrig sett*). Vidare tillför jag en fjärde specialgrupp som utgörs av nominalfraser med adjektivattribut i superlativ: *Han hade en käraste vän*. Denna konstruktion, som vanligen är ogrammatikalisk idag, förekom under medeltiden och är förmodligen en översättning av latinets absoluta superlativ (*amicus carissimus*).⁹⁸ Nominalfraser som innehåller dessa bestämningar kategoriseras som alla andra individuativa nominalfraser i de fyra analyskategorierna, men de analyseras också skilt för sig.

Metoden kan således sammanfattas på följande vis: Jag läser medeltida texter och identifierar individuativa singulara indefinita nominalfraser som (i) antingen redan har artikel eller (ii) skulle ta artikel vid en översättning till modern svenska. Dessa nominalfraser kategoriseras i en av fyra analyskategorier, för vilka markeringsgrader räknas ut. Dividuativa nominalfraser registreras i den mån markerade dylika påträffas. Utgående från den markeringsprofil texterna får, placeras de på ett kontinuum från topikalitetsorienterad markeringsstrategi till indefinitetsorienterad markeringsstrategi. Sedan ser jag vilka texter som placeras sig var på kontinuumet och försöker förklara denna distribution. Till slut lägger jag resultatet till grund för en gissning om när den svenska artikeln utvecklats i talspråket.

Ibland innehåller texterna passager som är svåranalyserade även om hjälpmedel begagnas. Svårigheter kan uppstå kring ett antal olika aspekter, t.ex. vilken semantiskt referens en viss nominalfras har eller hur ett visst uttryck skall översättas. Framför allt kan det ibland vara svårt att avgöra huruvida en omarkerad nominalfras skulle vara markerad idag. I vissa fall är det t.ex. möjligt att konstruera både markerade och omarkerade översättningar till modern svenska, vilket i synnerhet är

⁹⁸ I nusvenska skulle man använda positivformen förstärkt med *mycket* el. *dyl*. (se Tidner 1965, s. 127): *Han hade en mycket kär vän*.

fallet om man tar i beaktande alla de markeringsmöjligheter svenskan erbjuder i diverse poetiska, arkaiserande och formella stilar. Jag översätter därför de fornsvenska nominalfraserna till något som kunde kallas modern informell svenska. Om den fornsvenska omarkerade nominalfrasen enligt min uppfattning helst eller gärna skulle ta artikel idag i modernt informellt svenskt språkbruk, har den inkluderats i undersökningen, och i de fall jag inte kunnat avgöra frågan på ett tillfredsställande sätt har nominalfrasen utstrangerats.

Eftersom jag baserar bedömningen på min egen språkkänsla, stundtals kompletterad av sökningar på Internet, kan analysen inte bli fullständigt objektiv – men det är ofrånkomligt. Dels lever systemet med indefinita artiklar än idag, dels kan olika bedömare ha olika språkkänsla. Jag utesluter därför inte att det kan finnas ett antal belägg som kunde ha analyserats annorlunda med avseende på huruvida nominalfrasen idag skulle vara markerad eller inte. Även vissa referensbedömningar kan diskuteras, trots att teorin i sig är klar. Man kan dock utgå från att alla som behärskar svenska har samma intuition kring den stora massan av belägg. Upprepade analyser av texterna ur olika synvinklar och med något olika analyskriterier har även visat att det huvudsakliga resultatet förblir detsamma, dvs. texterna placerar sig på samma ställen på utvecklingskontinuumet. De mer svårbedömda fallen som existerar utgör ofta intressanta teoretiska problem, som är värda att diskuteras i andra sammanhang, men de påverkar inte resultatet.

3.1.2 Identifiering av indefinita, individuativa, singulara nominalfraser

Jag skrev ovan att jag identifierar individuativa singulara indefinita nominalfraser som antingen redan har artikel eller skulle ta artikel vid en översättning till modern svenska. Om den fornsvenska nominalfrasen är markerad, som i *Her beginnas atsyne aff en riddare som fødder war j i appolij*,⁹⁹ är det vanligtvis enkelt att identifiera analysobjektet. Ordet *en* i *en riddare* kan knappast analyseras på något annat sätt än som en artikel, och nominalfrasens (*en riddare*) individuativitet, singularitet och indefinitet kan knappast heller ifrågasättas. Den enda försvårande faktorn vid markerade nominalfraser är att stundtals skilja artikeln *en* från andra användningar av *en*.¹⁰⁰ Om nominalfrasen är omarkerad kan det dock vara svårare att identifiera analysobjektet. Ibland saknas kännetecknen på individuativitet, singularitet och indefinitet, och ibland skulle den omarkerade fornsvenska nominalfrasen hellre översättas till modern svenska med "noll" eller med *någon* som artikel. Nedan beskriver jag hur jag gått tillväga vid problematiska fall.

3.1.2.1 Species

Om nominalfrasen är omarkerad kan det ibland vara svårt att avgöra nominalfrasens (in)definitet. Nedan ges fyra omarkerade nominalfraser, som eventuellt är semantiskt definita:

- (8) a. hon skal hælagh wardha j *_modher lifwe*; Forn 3¹⁰¹
- b. fadher ok modhor satto barnit nidher a *_golffj* gudz mønstre; Forn 3
- c. wart hymellen snarlika owerdraghin mz *_mörkasta sky*; Link 304
- d. Gudz ængil kom en dagh til joachim liws som *_sool*; Forn 3

Kontexten bidrar oftast till en naturlig tolkning. *Modher lifwe* 'livmoder' är semantiskt definit eftersom referentens identitet kan utpekas entydigt med hänvisning till kunskap om verklighetens beskaffenhet. Jag har därför analyserat *modher lifwe* som en semantiskt definit nominalfras. *Golff* är svårare att ta ställning till. En definit översättning *golvet* är naturligast, men en indefinit tolkning är inte otänkbar: *De satte ned barnet på ett golv i templet*. En definit betydelse är dock så pass mycket naturligare att nominalfrasen också analyserats som en sådan. *Mörkasta sky* betyder 'ett mycket mörkt moln' och kunde också översättas på det sättet, men även en definit nominalfras kunde användas: *det mörkaste moln*. Men eftersom nominalfrasen introducerar en ny referent, har den här analyserats som semantiskt

⁹⁹ Från Didrik av Bern i (Hyltén-Cavallius 1850-1854, s. 1)

¹⁰⁰ För diskussion se kap. 3.1.2.6 nedan.

¹⁰¹ Angående texternas förkortningar, se kap. 3.2 nedan.

indefinit. *Sool* kan översättas med både *en sol* och *solen*. I en modern översättning av samma text (Fogelklou, E. & A. Lindblom & E. Wessen, 1917, s. 7) är nominalfrasen bestämd, vilket tyder på att nominalfrasen *sool* kanske borde utsträngas. I materialet finns emellertid många belägg på samma konstruktion med indefint artikel, vilket visar att översättaren mycket väl kan ha avsett en semantiskt indefinit betydelse.¹⁰² Därför har *sool* analyserats som semantiskt indefinit.

3.1.2.2 Individuativitet

Med individuativitet förstås att referenten är odelbar, den kommer som en helhet. En dividuativ referent är däremot delbar, med vilket förstås att den kan delas men ändå omtalas med samma ord. Dividuativa referenter kan därför mätas, medan individuativa referenter kan räknas (se Andersson 1993, s. 22). Artikeln 'en' anger individuativitet, vilket innebär att identifikationsprocessen av individuativa nominalfraser förenklas om nominalfrasen är markerad av *en*. Om nominalfrasen är omarkerad, kan det således vara svårt att avgöra nominalfrasens (in)dividuativitet.

I största delen av fallen har orden i materialet ungefär samma betydelse idag som på medeltiden, och följaktligen också samma möjligheter att böjas i pluralis. I de fall oklarhet råder har ordets betydelse och böjning kontrollerats i Söderwalls ordbok. Först ett entydigt exempel:

(9) mötte os en vng quinna hafuande *_spadoms anda*; ApoA 159

Spadoms anda verkar intuitivt betyda *spådomsande*, vilket betecknar en räknebar företeelse. En kontroll i Söderwall på uppslagsordet *ande* bekräftar att ordet under medeltiden hade betydelsen 'andeväsen', och att det förekom i plurala nominalfraser som i t.ex. *andom*. Nominalfrasen *spadoms anda* kan därför med säkerhet analyseras som individuativ. Betydelsen är även dividuativ: antingen har kvinnan spådomsanden i sig eller inte. Många tydligt abstrakta ord har emellertid både en individuativ och dividuativ betydelse:

(10) *spadoms anda hwilkin myklä aafling gaff sinom herrom*; ApoA 159

För *aafling* ger Söderwall betydelsen 'vinst', som passar väl i sammanhanget. Ordet *vinst* har dock dels en dividuativ betydelse (*mycket vinst*), dels en individuativ betydelse (*många vinster*). I detta fall är en dividuativ betydelse mer sannolik, dvs. nominalfrasen skulle lämpligen översättas med *mycket vinst* eller (*en*) *stor vinst*. Vinstens omfång går alltså att mäta. Att artikeln är optionell i nusvenskan, (*en*) *stor*

¹⁰² Exempel: oc tog fram eth belete forgylth som *en sooll*; Hist 16.

vinst, bekräftar även att *myklä aafling* bör analyseras som en dividualativ nominalfras. Vissa ord som jag inte kunnat kategorisera har uttrangerats, t.ex.:

- (11) *thz är en jnbwnden höffwiskhet*, ath wälbyrdog främiar then wälbirdog (...) är; Troj 12

Ordet *höffwiskhet* saknar pluralform i både Söderwall, SAOB och SAOL, men om det finns olika typer av höviskhet som man kan välja mellan borde ordet ändå kunna tolkas som individuativt och få pluralform (*höviskheter*) i analogi med andra ord på *-het* (*dumheter*). På grund av denna oklarhet har belägget uttrangerats. Kännetecknet på en dividualativ nominalfras i detta arbete är således att huvudordet enligt referenslitteraturen kan böjas i pluralis och/eller har en entydigt dividualativ betydelse. I de fall ett substantiv har både en dividualativ och dividualativ betydelse har jag sett till betydelse och kontext för att avgöra vilken betydelse som är relevant i sammanhanget, som i fallet med *aafling* 'vinst' ovan.

3.1.2.3 Numerus

Vid ett antal substantiv föreligger ingen formell skillnad mellan singularis och pluralis. Om nominalfrasen då är omarkerad kan nominalfrasens numerus vara svårbestämd. Detta gäller bl.a. vid neutrala substantiv (*barn*) och maskuliner som kan ha samma ackusativsuffix i singularis och pluralis (*lughī*):

- (12) a. *bætre barn giffwa gudz nadhe*: æn køtlikir luste; Forn 3
b. Honom waktade tiwra som spwtade aff siig *brännande eld logha*; Hist 2

Den nusvenska översättningen av Forn ger ingen ledning: *Bättre barn giver Guds nåd än köttlig lusta* (Fogelklou, E. & A. Lindblom & E. Wessen, 1917, s. 7). Om kontexten inte heller ger någon ledning, vilket fallet är för båda exemplen i (12), har exemplen uttrangerats. Ett par ord som ofta förekommer i svåranalyserade sammanhang är *land* och *tjåpande* 'nyhet':

- (13) a. Goda qwinnor oc jomffrur bortförden wt j *främmande land*; Hist 43
b. Män han fik *en annor önkneligen tydande*; Hist 31

Alla förekomster av *främadha land* har uttrangerats, även de fall som råkar ha artikel. Dels kan nominalfrasen vara konventionellt omarkerad, dels är numerus ofta oklar. Ordet *tjåpande* förekommer både i singulara och plurala nominalfraser. I (13b) är nominalfrasen singular och har t.o.m. artikel, men eftersom ordet ofta förekommer

utan möjlighet att kontrollera numerus har samtliga förekomster av *tjþande* uttrangerats.

3.1.2.4 Konventionellt ommarkerade nominalfraser

En speciell problematik erbjuder de konventionellt ommarkerade nominalfraserna. Precis som vi idag har många ord och uttryck som står utanför syntaxens regler, måste vi räkna med att det fanns motsvarande ord och uttryck på medeltiden. Vi kan idag säga både *Vi har katt* och *Vi har en katt*. Språkbrukarna vet att verbet *ha* kan kombineras med objektet *katt* och att *katt* i så fall kan stå utan artikel. Objektet *katt* i frasen *ha katt* består således av en konventionellt ommarkerad nominalfras, som tillsammans med verbet betecknar en normal existensform i samhället, nämligen existensformen att ha katt (se kap. 2.3.5 ovan). Under medeltiden förekom av allt av döma många liknande typer av konventionellt ommarkerade nominalfraser, vilka uttrangeras. Ofta är det frågan om samma ord och uttryck som kan vara ommarkerade idag, t.ex. *föda barn*:

(14) Thy ath hon war nw redhaboen ath fódha *_barn*; Birg 200

Barn ovan har uttrangerats. Ett annat exempel:

(15) fra tærz Ok til noons tima sat hon widher *_væff*ælla *_teen* ella *_nall*; Forn 4

Nominalfraserna kunde förvisso översättas med både artikel (*satt vid en slända*) och bestämd form (*satt vid sländan*), men de kan lika naturligt tolkas som konventionellt ommarkerade (orsaken är förmodligen att de är samordnade). Den nusvenska översättningen har valt denna markeringsstrategi (Fogelklou, E. & A. Lindblom & E. Wessen, 1917, s. 8):

(16) från ters och till non satt hon vid *_väv* eller *_slända* eller *_nål*

Följaktligen har *væff*, *teen* och *nall* uttrangerats. En stundtals problematisk kategori är predikativ och appositioner. Enligt Dyvik (1979) kan man skilja på objektivt klassificerande (17a) och subjektivt karaktäriserande (17b) predikativ. De klassificerande ofta nakna predikativen står utan artikel, medan de ofta modifierade karaktäriserande predikativen står med artikel.¹⁰³

¹⁰³ Dyvik skriver om norskan, men samma gäller för svenskan.

- (17) a. Han är *_kung* över Spanien.
b. Han är *en bra kung*.

Klassificerande predikativ anger titlar, yrken m.m. i samhället och alla dylika nominalfraser utranteras. Kriteriet på att predikativet skall vara klassificerande är att klassen skall vara etablerad i samhället eller i den kontext meningen yttras. För att avgöra detta måste man i princip ha kunskap om hur samhället ser eller såg ut i den miljö texten representerar eller beskriver, jämför:

- (18) a. han var *_propheta*; ApoA 134
b. Effter han nu war *en Prophet*; ApoB 71
c. Nu var han ju *_profet*; Apg kap. 2

Hur skall man t.ex. tolka *propheta* från 1385 ovan i (18a)? Fanns det ett etablerat yrke "profet" i samhället som beskrivs eller inte? I den nysvenska översättningen från 1541 (18b) är nominalfrasen markerad, men i Bibel 2000 (18c) är nominalfrasen återigen ommarkerad. Enligt min uppfattning kunde *propheta* lika väl översättas både med och utan artikel, och på grund av denna osäkerhet kunde belägget ha utranterats. Orsaken till att jag ändå inte utranterat belägget är att det finns ett annat belägg på samma konstruktion i materialet som har artikel, nämligen (18b). Jag har således följt den principen att svårbedömda ommarkerade fall tas med i undersökningen om jag påträffat markerade belägg på konstruktionen ifråga i andra texter.

Jag har slutligen valt att utrantera alla förekomster av den vanliga konstruktionen *av + adj + släkt/ätt/familj*:

- (19) Ja, thet är stoor skam, wara född *aff _höga släkt*, och icke skicka sich ther epter, EnSv 55

Konstruktioner av denna typ kan även idag konstrueras med ommarkerad nominalfras (*Hon var av _fin familj* o.dyl.). Eftersom det inte heller finns några markerade belägg av samma typ i materialet har alla uttryck av den typen utranterats.

Generellt måste man avgöra om en nominalfras är konventionellt ommarkerad eller inte genom att använda språkkänslan. Oftast handlar det om samma typer av ord och uttryck som är konventionellt ommarkerade idag.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Det finns även ett par fall med markerad nominalfras som idag skulle översättas med ommarkerad nominalfras: "Ther fore rustadhe han sich til strijdz med Harald Hildetand, huilken the Danske vpsat hade for *en konung*"; EnSv 24. En översättning till modern svenska skulle antagligen innehålla en ommarkerad nominalfras (*upphöjt till _kung, valt till _kung* etc.). Dessa fåtaliga fall har utranterats.

3.1.2.5 Någon istället för en

Vissa omarkerade nominalfraser skulle naturligare översättas med *någon* än med *en*, t.ex. nominalfraser som står inom räckvidden för en negation:

(20) at thu ey tilstadhi *_annan älskara* wtan honom; Link 313

Nominalfrasen *annan älskara* kunde översättas med både *en* och *någon* som artikel. Eftersom den negativa satsen är den typiska kontexten för *någon*, har alla nominalfraser som står inom räckvidden för en negation el. motsvarande negativt uttryck (t.ex. *aldrig*, *utan*) uttrangerats – förutsatt att nominalfrasen kunde tänkas ta *någon* som artikel. Exemplet ovan har därför uttrangerats. Ett annat exempel:

(21) Napliga är makt ellir läglighet j *_dödeligo människo*, motstrida gudenas krafft;
Hist 13

Även i detta fall kunde både *en* och *någon* tjänstgöra som markör. Eftersom jag uppfattar *en* som en något naturligare markör har exemplet tagits med i undersökningen, men det kunde även ha uttrangerats.

3.1.2.6 Andra användningar av en än artikeln

Som framkom ovan i kap. 3.1.2 kan artikeln förväxlas med andra användningar av *en*. Vad som är artikel och vad som är "andra användningar" av *en* är en definitionsfråga. I detta arbete beskrivs artiklar som bundna, obetonade nominalfrasmarkörer, vilkas uppgift är att koda indefinit referens. En indefinit artikel kan alltså inte stå självständigt, vara betonad eller ha andra betydelser som räkneordet 'en' är förknippat med ('exakt en', 'ensam', 'en och samma' etc.). Detta innebär att följande användningar av 'en' uttrangeras:

- (22) a. En används självständigt
Män *eth* begärrar jac myn fader; Hist 50
- b. En används med betydelsen "en av X"
Cedar (...) tog hästen oc antwardade *enom synom tiänare*; Hist 30
- c. En används i definit nominalfras
j then *ena hären* bliffwe konwng thelamon höwisman mz sith folk; Hist 26
- d. En används som bestämning till ett räkneord
i hwilko stor gudelikhet oppe hyöldz aff *eth tusand* iomffrwr; Link 292

- e. En används i betydelsen 'ensam'
Medea (...) myket vän oc faghor, oc *ena* rikesens arffwinge; Hist 9
- f. En används i betydelsen 'en och samma'
huilke alle mz *enne* röst (...) kesto oc wtkoradho karolum; Link 293
- g. En används i kontrast till *annar*
gangandhis aff *enne* dygdh til the *andhra*; Link 283
- h. En används i tidpunktsadverbial
Gudz ængil kom *en dagh* til joachim; Forn 4¹⁰⁵
tha han offra wilde vm *en høgtidhis dagh*; Forn 4¹⁰⁶
- i. En används i betydelsen 'enda'
jonkar karl (...) wthyög hiärnan i *eth* hwgh; Link 289
- j. En används i uttryck som anger minimal kvantitet eller kvalitet¹⁰⁷
hans dagtingan halv honom ey *eth haar*; Erik 141

Även andra nominalfraser med *en* som modifierare har uttrangerats av varierande skäl, t.ex. nominalfraser som har ett måttssubstantiv som huvudord (*en meter, ett kilo* m.fl.), eller lexikaliserade markerade uttryck som anger mängd (*en del, en part, en hop, ett tal*) (23a,b). Diverse andra fasta uttryck som innehåller *en* har uttrangerats (23c,d), vilket även gäller alla adverbial som anger duration, sträcka m.m. (23e,f,g):

- (23) a. Han sände syn legat oc sändebod mz *eth stort taall* folk; Hist 5
- b. Ok tok thenne tianaren (...) *en storan deel* aff offreth; Link 280
- c. gaff hon honum ena byssa fwlla mz *ena handa* wäska eller smöria; Hist 18
- d. han bärs j moth *hwart oc eth* ethersdiwrs asyn; Hist 22
- e. hon [...] fälthe mangha lönlige tåra j *ena hela wiko*; Hist 11
- f. tha forwanskas the til döden ey *langa stund* ther epter; Hist 22
- g. j *en lythen stwnd* kom thän starke oc drystoge hercules; Hist 32

¹⁰⁵ Jag finner analysen av *en* i denna typs fraser oklar. Se kap. 2.2.4 ovan för diskussion.

¹⁰⁶ När nominalfrasen är rektion i tidpunktsadverbial (vm *en høgtidhis dagh*) är *en* utan tvivel artikel. Dessa nominalfraser har emellertid också uttrangerats.

¹⁰⁷ Dessa s.k. minimerare har behandlats ur ett teoretiskt perspektiv i Stendahl (2006).

3.1.3 Gränsdragningar mellan analyskategorier

3.1.3.1 Semantiskt refererande och icke-refererande nominalfraser

När en nominalfras har konstaterats uppfylla kriterierna för kategorisering, kan det uppstå svårigheter att avgöra om den är semantiskt refererande eller icke-refererande, och om den är konkret eller abstrakt. Nominalfrasens semantiska referens har generellt avgjorts enligt de principer för semantisk referens som presenterades i kap. 2.1.1. Om modaliteten är realis, refererar nominalfrasen alltid till en viss (faktisk) referent:

(24) *litit ther j fra haffde en ylffuæ sith boo*; Namn 12

Eftersom *en ylffuæ* refererar till en existerande varginna kategoriseras nominalfrasen som semantiskt refererande. Om det är tydligt att nominalfrasen inte refererar till en viss referent, kategoriseras den som icke-refererande.¹⁰⁸

(25) *bloden fløt om honom som en strøm*; Namn 58

Det som existerar ovan är blod som rinner på ett sätt som en typisk ström rinner, dvs. ingen specifik ström introduceras i diskursen genom nominalfrasen *en strøm*. Alla predikativ, appositioner och nominalfraser som ingår i *som*-fraser (t.ex. *eth belete forgyllth som en sooll*) har analyserats som semantiskt icke-refererande. I andra irreella kontexter har jag bedömt referensen utgående från vad som verkar sannolikast i kontexten, dvs. jag har sett till den referentiella intentionen.

För konkreta nominalfraser är det sällan svårt att avgöra om talaren har en viss referent i åtanke eller inte, men vid abstrakta substantiv kan det uppstå problem. Abstrakta nominalfraser analyseras överlag enligt samma principer som konkreta nominalfraser. Nedan är *en belägring* semantiskt refererande och *en känsla* icke-refererande:

(26) a. Åbo slott utsattes för *en belägring* av hertig Karl.

b. Han skulle vilja uppleva *en frihetskänsla*.

I (26a) har en viss belägring ägt rum, och nominalfrasen refererar till denna belägring. I (26b) är det tämligen klart att det är en frihetskänsla i allmänhet som åsyftas. Men om nominalfrasen modifieras av t.ex. en relativsats, uppstår gärna en refererande tolkning:

¹⁰⁸ De sällsynta nominalfraserna med generisk referens har analyserats som icke-refererande.

(27) Han vill uppleva *en frihetskänsla som han upplevde när han bodde i skärgården*.

Här kan det vara frågan om en viss känsla som talaren kan identifiera och beskriva, och som han vill uppleva på nytt, men det kan också vara frågan om en frihetskänsla i allmänhet. Nedan ges några andra exempel:

- (28) a. Jag skall ställa dig *en fråga*.
b. Jag vill ge dig *ett råd*.
c. Du kommer att vara med om *ett under*.
d. På aprilmötet reserverade man *en dag* i maj för mattvätt.
e. Abedissan brukade gå till kapellet för att be *en bön* varje morgon.

Jag tolkar nominalfraserna (28a,b,c) som semantiskt refererande om talaren har en viss fråga eller ett visst råd uttänkt, eller om talaren vet exakt vilket under lyssnaren kommer att vara med om. Om talaren inte har en fråga eller ett råd uttänkt, eller inte kan specificera undret närmare, tolkar jag nominalfrasen som semantiskt icke-refererande. I (28d) är referenten ett tidsintervall i framtiden och kan i det avseendet inte existera i talögonblicket. Men om referenten utgörs av ett visst tidsintervall som alla kan identifiera, dvs. i detta fall ett visst datum, tolkar jag nominalfrasen som semantiskt refererande. I (28e) är nominalfrasen semantiskt refererande om abedissan ber samma bön varje morgon men icke-refererande om hon ber olika böner. Även andra problem med referensen har påträffats. Notera följande exempel:

(29) Tå the thetta hörde / fingo the *en styng* j hiertat; ApoB 71

Här är det inte ett enda styng som fördelas över alla deltagare i händelsen, utan satsen kan omskrivas som att alla fick varsitt styng. Nominalfrasen har distributiv betydelse. Semantiskt sett förefaller detta exempel vara refererande, men eftersom referens i Givóns system betecknar referens till en enda referent analyseras *en styng* ovan som icke-refererande. Ett annat problematiskt fall är när en redan introducerad referent betecknas med indefinit nominalfras:

(30) Thå Vestgötharne sagho at the med theres landzrett så förachtade wordo, forsamblade the sich emoot honom och slogho honom i hääl i Karlaby widh Scara, år epter Christi byrdh elloffua hundradh niyo och trettiyo, *Sådana endalycht* fick then stälte mannen; EnSv 52

Om den sista satsen studeras i isolation (*Sådana endalycht fick then stålte mannen*) är *sådana endalycht* semantiskt refererande eftersom nominalfrasen implicerar att ett visst slut (dvs. referenten) existerat. Emellertid känner läsaren redan till att referenten, dvs. dödsfallet, existerar. Eftersom indefinita artiklar uppstår för att introducera nya referenter, har nominalfraser av detta slag analyserats som semantiskt icke-refererande.

3.1.3.2 Prototypiska och icke-prototypiska nominalfraser

Humana, animata och de flesta konkreta företeelser är referenter som kodas av prototypiska substantiv. Dessa substantiv utmärks i första hand av att referenterna är temporalt stabila, och temporal stabilitet är den viktigaste faktorn för människans kategorisering av omvärlden (Givón 2001, s. 50-51).¹⁰⁹ Jag tänker mig därför, vilket bl.a. framkom ovan i kap. 3.1.1, att det typiska temat i en diskurs kodas av nominalfraser med prototypiska substantiv som huvudord. Prototypiska substantiv är temporalt stabila eftersom de dels har komplex betydelse, dvs. de har många semantisk särdrag, dels har massa enligt vardagstänkandet (man kan ta på referenten). Prototypiska substantiv omfattar således alla substantiv som traditionellt beskrivs som konkreta. Därtill är de avgränsbara mot omgivningen, med vilket förstås att de är spatialt koherenta och inte diffust distribuerade över rummet. Detta förklarar i sin tur varför prototypiska substantiv även är individuativa (se Givón 2001, s. 50-51). Icke-prototypiska substantiv har därför motsatta egenskaper: de är abstrakta, temporalt flyktiga och spatialt diffusa.

Gränsen mellan prototypiska och icke-prototypiska substantiv är i många avseende den samma som gränsen mellan konkreta och abstrakta substantiv. Till kategorin konkreta (dvs. prototypiska) substantiv har jag fört alla humana, animata och övriga konkreta ting (*fru, drake, sten*), alla temporalt stabila naturformationer (*flod, berg, sjö, öken, ström*), alla stabila konstruktioner och byggnadsverk (*stad, kloster, väg*), samt alla stabila avgränsbara territoriella enheter (*land, rike, -döme*). Även ett kollektivt ord som *skog* räknas som konkret, eftersom referenten är temporalt stabil och åtminstone på håll avgränsbar mot omgivningen. Några exempel på konkreta ord i materialet, givna i nusvensk form: *man, kvinna, stad, djävul, fru, riddare, präst, kyrka, port, jude, prost, kloster, tjuv, langobard, biskop, kapell, altare, mö, spåkvinna, hus, källa, sten, fågel, bro, berg, pilgrim, bröd, borgare, hustru, hund, gata, lik, strand, rep, brev, torn, stolpe, båge, lamm, klärk, sol, stav,*

¹⁰⁹ Givón 2001, s. 50-51): "...the feature of time stability is in some sense *primus inter pares*...". Och: "The prototype of the class noun occupies the most time-stable end of the scale. That is, the properties of prototypical nouns change little over repeated perceptual scans."

duva, dotter, son, barn, ström, syndare, dåre, fånge, sten, jungfru, sal, å, stridshäst, furste, ryss, gård, by, flotte, äng och krigare.

Alla andra substantiv har analyserats som abstrakta (dvs. icke-prototypiska), t.ex. de fornsvenska motsvarigheterna till *syn, liknelse, gnista, ärende, bön, herrskap, råd, hopp, högtid, lukt, ända, ljussken, död, saga, kamp, art, strid, under, gärning, mord, hämnd, ed, lek, eld, bål, moln, vind, visa, sed, sång, möte, bröllop, resa, släkt, gåva, skara, hav, färd, tornering, sjukdom, röst, ämbete, förvillelse, seger, befallning, dygd, namn, lag, gästabud, tanke, tecken, dröm, testamente, exempel, synd, offer, problem, brand, last, järtecken, sakrament, här, förföljelse, upplopp, jordbävning, ursäkt, löfte, straff, profetia, himmel* och *problem*. Vissa av dessa ord har även en dividualitativ betydelse, och vilken betydelse som är relevant i sammanhanget framgår normalt ur kontexten.

När åtskilliga ord skall pressas in i två diskreta kategorier, kommer alltid gränsfall att uppstå. Vissa av orden är därför svårkategoriserade. *Moln* och *bål* beskriver t.ex. referenter som saknar temporalt stabil massa, men de är ändå synliga och avgränsbara mot omgivningen. *Röst* anger ett fenomen som inte kan ses men som ändå har något slags fysikalisk substans (ljudvågor). Eftersom dessa ord antingen saknar klart avgränsad och/eller berörbar fast massa, enligt vardagstänkandet, eller är temporalt instabila, har jag valt att kategorisera dem som abstrakta (dvs. icke-prototypiska). Substantivet *ande* betecknar någonting osynligt och eventuellt materielöst, men en ande är levande och agerar som en human referent och analyseras därför som konkret. För ordet *stadher* har jag gjort så att ordet analyserats som abstrakt om det betyder 'ställe' och som konkret om det betyder 'stad'. *Rike* i betydelsen 'himmelrike' har analyserats som abstrakt. I princip vore terminologin prototypiska och icke-prototypiska substantiv bättre, men i det stora hela överensstämmer en sådan indelning med den traditionella indelningen i konkreta och abstrakta substantiv.

3.2. Material

3.2.1 Motiveringar för val av material

Ovan i kap. 2.4 gavs en översikt över den fornsvenska litteraturen. Där framgick att åtskilliga både litterära och icke-litterära genrer är skriftligt bevarade för eftervärlden. En komplett undersökning av den indefinita artikeln borde omfatta alla typer av texter, även diplom, facklitteratur, privatbrev, recept, religiös lyrik osv. I detta arbete har jag dock valt att koncentrera mig på genrer som kan beskrivas som episka och litterära. Orsakerna till denna avgränsning är flera. För det första vill jag komplettera tidigare undersökningar av artikeln med ett delvis nytt perspektiv, och därför vill jag basera min undersökning på ungefär samma material som använts tidigare. För det andra är den valda litteraturen narrativ vad framställningssättet beträffar. I berättelser följer skeenden på varandra kronologiskt. Aktörer av olika vikt introduceras regelbundet genom indefinita nominalfraser (t.ex. subjekt eller objekt), och dessa aktörer, eller referenter, beskrivs senare ofta med andra indefinita nominalfraser (t.ex. med predikativ och *som*-fraser). Narrativa texter kan också antas ligga talspråket närmare än mer abstrakta resonerande genrer (t.ex. skolastik) och genrer som i väldigt hög grad utformas enligt specifika stilistiska mönster (t.ex. diplom). För det tredje måste arbetet avgränsas i största allmänhet.

De narrativa litterära texterna som kan utgöra material för en undersökning av denna typ kan grovt indelas i två huvudgenrer: profan och religiös litteratur. Den profana litteraturen kan vidare indelas i två kategorier: lagar och övriga verk. I princip får vi således tre olika huvudgenrer att arbeta med: (i) lagarna; (ii) profana romaner, noveller, krönikor m.m.; (iii) religiösa legender, mirakelberättelser, bibelböcker, andliga romaner m.m. I detta arbete har jag valt att bortse från laglitteraturen. Orsaken till detta val är ytterst att det är välkänt att lagarna med några undantag saknar artiklar. Det innebär att det inte finns något att undersöka i dem, markeringsgraderna blir genomgående noll procent (eller nästan noll procent). Frågan blir då om detta är ett uttryck för hur det naturliga svenska talspråket fungerade när lagarna skrevs ned. Eftersom landskapslagarna och landslagen från 1347 alla härstammar från äldre fornsvensk tid, kommer den samlade textmassan från denna epok att ge ett intryck av att artikeln då var sällsynt och föga utvecklad, dvs. mycket arkaisk. Den yngre fornsvenskan saknar däremot lagar, med undantag för Kristoffers landslag, och har därtill annan litteratur i vilken artikeln är ymnigt förekommande. Den samlade textmassan från yngre fornsvensk tid ger därför ett intryck av att utvecklingen av artikeln är långt gånge, dvs. modern. Följaktligen drar man gärna slutsatsen att artikelns utveckling är relaterad till övergången från äldre fornsvenska till yngre fornsvenska. Om man gör ett tankeexperiment och föreställer sig att landskapslagarna aldrig skulle ha skrivits ned, utan landslagen

från 1347 skulle vara det enda lagarbetet från 1300-talet, skulle texterna från 1300-talet och 1400-talet i själva verket ge ett snarlikt intryck. Vi skulle ha: (i) en lagtext från vardera seklet som saknar artikel; (ii) religiös prosa från vardera seklet med en viss mängd artiklar; (iii) profan epik från vardera seklet med många artiklar.¹¹⁰

Men varför saknar lagarna artikel? Min uppfattning är att artikellösheten måste betraktas som en del av en speciell lagstil. Codex Bureanus (1350-1385), som innehåller en del av Fornsvenska legendariet, har konstaterats ha indefinita artiklar. Ungefär jämgammal med Codex Bureanus är landslagen från 1347 (i samtida handskrift), vilken saknar artikel. Kristoffers landslag är från 1442 (i samtida handskrift) och saknar artiklar, men Namnlös och Valentin i en handskrift från 1457 har en modern artikel. Jag kan inte tolka detta på annat vis än att artikellösheten i lagarna är ett stildrag. Min uppfattning är således att Pamps tolkning av artikellösheten i lagarna som ett arkaiskt stildrag är korrekt (se kapitel 2.4.2), en tolkning som även Leijström förfäktar (1934, s. 175).¹¹¹ Varför lagspråket sedan fått denna form är en annan fråga. Det kan vara frågan om en gammal formuleringskonst som härstammar från ett språkskede då artikeln ännu inte existerade. Det kan vara frågan om att lagarna behandlar hypotetiska fall trots att de ofta är skrivna som små berättelser, medan artikeln tidigast har markerat nominalfraser som refererat till faktiska referenter.¹¹² Det kan vara frågan om ett medvetet stildrag som man begagnade sig av för att ge texten en speciell arkaisk prägel och därmed skänka bestämmelserna högre auktoritet. Vidare kan det vara frågan om latinsk eller kanske västnordisk påverkan. Kanske t.o.m. skribenterna, som skrev med latinskt alfabet, var påverkade av den latinska formuleringskonsten i Moseböckerna eller andra latinska lagsamlingar?

Med lagarna borta ur bilden kvarstår profan och religiös narrativ litteratur. Svenskt källmaterial är då tillgängligt från sent 1200-tal och tidigt 1300-tal, vilket innebär att den relevanta perioden för en undersökning av artikelns utveckling begränsas till 250-årsperioden från 1276 till 1526.¹¹³ En uppdelning enligt innehåll i profan och religiös epik säger i sig inte nödvändigtvis mycket om språket. En profan

¹¹⁰ Se referatet av Leijströms avhandling i kap. 2.5.2.

¹¹¹ Artikellösheten verkar därtill vara ett segt stildrag. I lag- och författningstext utfärdar man än idag, med rätt eller orätt, rekommendationer mot användning av nakna nominalfraser i författningstext. I Svenskt lagspråk i Finland (2010, s. 67) konstateras att "en av de mest iögonfallande skillnaderna mellan författningstext och den allmänna sakprosan [tidigare] har varit att s.k. nakna substantiv förekommit rikligt i författningstexter". Därefter konstateras att man idag strävar efter att använda det normala språkets artikelregler även i författningsspråket, vilket visar att det inte är självklart att man gör så.

¹¹² I så fall är artikellösheten semantiskt motiverad eftersom en referentiell betydelse till en viss individ inte föreligger.

¹¹³ Årtalet 1276 härstammar från det faktum att Fornsvenska legendariet tidigast kan ha skrivits då. 1526 är det traditionella året för nysvenskans begynnelse i och med utgivningen av NT 1526.

roman som Flores och Blanzeflor har en religiös vinkling (kärleksparet inträder till slut i kloster), och en andlig roman som Barlaam och Josaphat är, bortsett från att berättelsen handlar om hur hedningar konverterar till kristendomen, en "vanlig" berättelse. Jag har därför inte valt material enligt genre, uppfattad här som profan respektive religiös litteratur, utan valt narrativa texter utgående från deras tillkomstperiod och ursprung. Med ursprung förstås här huruvida texterna är latinbaserade eller inte. Hälften av materialet är därför latinbaserat och hälften folkspråksbaserat.¹¹⁴ Med tillkomstperiod avses huruvida texten ursprungligen skrevs eller översattes under någon av de fyra kortare perioder jag delat in den fornsvenska tiden i:

- (1) a. Period 1: början av 1300-talet
- b. Period 2: slutet av 1300-talet
- c. Period 3: mitten/slutet av 1400-talet
- d. Period 4: början av 1500-talet

Att perioderna är oprecisa, framför allt period 3, beror på att materialtillgången är begränsad. Antalet narrativa litterära verk som står till buds för en undersökning av denna typ är i sig inte stort, och det potentiella materialet begränsas ytterligare av att jag för fyra perioder behövt två verk översatta från latin och två verk översatta från folkspråk eller skrivna på svenska. Sammanlagt analyseras således 16 texter: åtta latinbaserade och åtta folkspråksbaserade.

En följd av att man arbetar med ett medeltida material är att texten som utgör det litterära verket varierar mellan olika handskrifter. Texterna finns normalt inte i original, dvs. arketyper är försvunnen, utan endast avskrifter av originalet och avskrifter av avskrifter är bevarade. Hur kan man i sådana fall veta att en text från 1320-talet, som föreligger i en avskrift från 1470, är autentiskt återgiven i den unga handskriften, dvs. hur vet vi att språket i handskriften från 1470 innehåller 1320-talets språk? Denna problematik kallas här för "handskriftsfaktorn" och förefaller i den litteratur jag tagit del av (om artikeln) vara föga diskuterad. Den uppenbara risken är förstas att språket är moderniserat eller på något annat sätt avvikande från den ursprungliga formen. Den naturliga responsen på denna utmaning är att välja handskrifter som är så gamla som möjligt, och jag uppfattar att det är denna tanke som ligger bakom det flitiga användandet av Codex Bureanus (1350-1385) som material i tidigare undersökningar. Detta är förstas en i alla avseenden rimlig strategi. Men det är också bekant att det inte föreligger någon systematisk

¹¹⁴ Detta kommer i dock praktiken att nästan innebära en uppdelning av materialet i profan respektive religiös litteratur, eftersom den profana litteraturen typiskt är folkspråksbaserad och den religiösa litteraturen typiskt latinbaserad.

modernisering av språket i yngre handskrifter, och det finns säkra belägg på att yngre handskrifter har äldre språkform än äldre handskrifter. Så är det t.ex. allmänt känt att Pentateukparafrazen enligt Cod. Holm. A 1 (1526) har ett ålderdomligare språk, dvs. ligger närmare originalet, än den yngre handskriften Cod. Thott. 4 4:o från ca 1440 (Thorell 1959, s. XXXIV-XXXV).¹¹⁵ Detsamma gäller Birgittas uppenbarelser 7: handskrift Cod. Ups. C 61 från början av 1500-talet ligger närmare den ursprungliga yngre fornsvenska versionen än Cod. Holm. A 5a¹¹⁶ (Lindell 2000, s. 126-127). Eftersom det förhåller sig på detta sätt, dvs. gammal handskrift innebär inte med nödvändighet gammalt språk och vice versa, bör handskriftens ålder för ett verk inte inledningsvis tillmätas för stor betydelse.

Jag har försökt få till stånd en viss "neutralisering" av handskriftsfaktorn genom att välja handskrifter från ungefär samma tid för den äldsta perioden, nämligen handskrifter från mitten av 1400-talet. Istället för att analysera Fornsvenska legendariet enligt Codex Bureanus från 1350-1385 har jag använt Codex Bildstenius från 1420-50. Istället för att analysera Pentateukparafrazen enligt handskrift B (Holm. A 1) från 1526, har jag använt handskrift A (Thott. 4 4:o) från 1430-50. På samma sätt är Flores och Blanzeflors handskrift från 1430-50, och Erikskrönikans handskrift från 1470-80. På detta sätt blir texterna i period 1 mer jämförbara med varandra.

Texterna har inledningsvis valts utgående från tillgänglighet i elektronisk form.¹¹⁷ Det elektroniska formatet möjliggör effektiv läsning, snabba ordsökningar och enkla ordräkningar. Den egentliga excerperingen är dock undantagslöst baserad på texten i de fysiska utgåvorna. Det undersökta materialets sammanlagda ordmängd är ca 231 000 ord. Texter som är kortare än ca 15 000 ord har analyserats i sin helhet, och texter som är längre än 15 000 ord har representerats av textblock – normalt tagna från början av texten – om ca 15 000 ord per text. Antalet kategoriserade individuativa nominalfraser är 2106 stycken, vilket ger ett genomsnitt på ca 130 nominalfraser per text. Närmare information om de analyserade avsnitten ges i samband med resultatredovisningen.

¹¹⁵ Se även t.ex. Jansson (1934, s. IX): "Det är icke alltid säkert, att man i den till avfattningstiden äldsta handskriften också påträffar den äldsta språkformen."

¹¹⁶ Från 1400-1425 (Geete 1903).

¹¹⁷ Jag har utgått från de texter som finns på Fornsvenska textbanken: <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/>. Adress kontrollerad 27 juni 2012.

3.2.2 De enskilda verken

3.2.2.1 Period 1: Början av 1300-talet

Fornsvenska legendariet (Forn)

Legender, dvs. helgonberättelser, översatta till svenska från latin ”inmot 1300” (Jansson 1934, s. 4). Den latinska förlagan, *Legenda aurea*, räknas som högmedeltidens viktigaste legendsamling (Rasmussen & Thomassen 2007, s. 160). Handskrift: B. Cod. Ups. C 528 (*Codex Bildstenianus*) från 1420-1450 (Stephens 1858, s. 1329). Handskriften är vald för att texten skall vara mer jämförbar med de övriga texterna från period 1. Utgåva: Jansson (1966).

Pentateukparafrasen (Pent)

En blandning av Moseböckerna, historieskrivning och skolastik. Texten är huvudsakligen en kompilation av olika latinska texter. De undersökta delarna är narrativa till sin karaktär. Den svenska översättningen är från 1330-talet (Klemming 1848, s. 577), eller eventuellt från slutet av 1200-talet (Thorell 1959, s. XLIII). Handskrift: A. Cod. Havn. St. Kong. Bibl. (Thotts saml. nr 4) från 1430-1450 (Geete 1903, s. 106). Handskriften är vald för att texten skall vara mer jämförbar med de övriga texterna från period 1. Utgåva: Klemming (1848).

Flores och Blanzefflor (Flor)

Riddarroman på knittelvers som representerar Eufemiavisorna, vilka introducerade den höviska riddarepiken på svenska. Texten är översatt till svenska (antagligen) 1312 från en norsk prosaförlaga, som dock är endast fragmentariskt bevarad (Stähle 1967, s. 62, 64). Handskrift: A. Cod. Holm. D 4, antagligen ca 1425 (Kornhall 1959, s. 307). Handskriften uppges vara dels den äldsta bevarade handskriften, dels den bästa och omsorgsfullaste bevarade svenska handskriften av Flor (Olson 1921, XXI). Utgåva: Olson (1921).

Erikskrönikan (Erik)

Historisk krönika på svenska, skriven på knittelvers. Den har förmodligen tillkommit omkring 1320 (Pipping 1921, s. VI). Handskrift: A. Cod. Holm D 2, antagligen från 1470-1480 (s. I). Handskrift A uppges stå närmast arketypen av de bevarade handskrifterna, även äldre sådana (s. XIII-XIV). Utgåva: Pipping (1921).

3.2.2.2 Period 2: Slutet av 1300-talet

Apostlagärningarna (ApoA)

Bibelbok översatt från latin till svenska senast 1385. Handskrift: Cod. Holm. A 110 (Oxenstiernianus) från 1385 (Geete 1903, s. 52). Verket finns endast bevarat i nämnda handskrift. Utgåva: Klemming (1877-78).

Birgittas uppenbarelser 7 (Birg)

Heliga Birgittas Himmelska uppenbarelser representeras av bok 7. Birgittas ursprungliga text, som är försvunnen, skrevs på äldre fornsvenska och översattes i den formen till latin. Från latin översattes texten sedan tillbaka till yngre fornsvenska ca 1380 (Lindell 2000, s. 11). Handskrift: M. Cod. Ups. C 61 från början av 1500-talet (Geete 1903, s. 99). Handskriften har valts eftersom den föreligger i en modern utgåva. Utgåva: Lindell (2000).

Karl Magnus (Karl)

Texten är den enda fornsvenska texten som tillhör den medeltida litteraturen om Karl den store och hans riddare. Texten är översatt från fornvästnordiska till svenska ca 1400 (Ståhle 1967, s. 109). Handskrift: B. Cod. AM 191 (Cod. Askabyensis) från 1492 (Geete 1903, s. 127). Karl finns i fyra handskrifter, samtliga utgivna. Någon särskilt princip för valet av handskrift har inte följts här. Utgåva: Klemming (1887-89).

Sju vise mästare (SjuV)

Texten består av ett antal noveller inom en ramberättelse. Texten har orientaliskt ursprung och översattes via latin och grekiska till de västeuropeiska folkspråken. Enligt Klemming (1887-1889, s. 258-259) översattes den i slutet av 1300-talet till svenska och ytterligare två gånger på 1400-talet. Handskrift: A. Cod. Holm. D 4 från ca 1425 (Kornhall 1959, s. 307). Handskriften A antas återge den äldre översättningen (Klemming 1887-1889, s. 359), och därför har A använts här. Klemming (1887-89, s. 358) menar att A-versionen är översatt till svenska från antingen lågtyska eller franska, men enligt Ståhle (1967, s. 116-117) är den översatt från latin. Här betraktas den inledningsvis som byggande på en folkspråklig text. Utgåva: Klemming (1887-89).

3.2.2.3 Period 3: *Mitten/slutet av 1400-talet*

Barlaam och Josaphat (Barl)

Andlig roman översatt till svenska i huvudsak från en latinsk text men med visst stöd av en fornvästnordisk översättning (Klemming, 1887-89, s. 357). Stähle (1967, s. 108) ser den emellertid som baserad på en fornvästnordisk förlaga. Här betraktas den inledningsvis som i huvudsak byggande på en latinsk text. Den svenska översättningen är från ca 1440 (Geete 1903, s. 125). Handskrift: A. Cod. Holm. A 49 från ca 1442 (Geete 1903, s. 125). Verket är endast bevarat i den nämnda handskriften. Utgåva: Klemming (1887-89).

Judit & Ester (JuEs)

Två bibelböcker översatta från latin till svenska 1484 av Jöns Budde (Klemming 1853, s. 431). Handskrift: Cod. Holm. A 1 från 1526 (Geete 1903, s. 53). Verken förekommer endast i den nämnda handskriften. Utgåva: Klemming (1853).

Didrik av Bern (Didr)

Roman översatt till svenska från fornvästnordiska på 1450-talet (Henning 1970, s. 28). Texten representerar tillsammans med Karl och Barl en senmedeltida trend av översättningar till svenska av västnordisk litteratur. Handskrift: A. Cod. Skokloster 115, 116, 4:o, från början av 1500-talet (Geete 1903, s. 126). Didr i finns i två handskrifter. Version A har använts eftersom B anses sämre (daniserande, defekt och ofullständigt) i Geete (1903, s. 126). Utgåva: Hyltén-Cavallius (1850-54).

Namnlös och Valentin (Namn)

Prosaroman översatt från lågtyska till svenska ca 1450 (Stähle 1967, s. 115). Texten är en senmedeltida utlöpare av den höviska riddarepik som inleddes med Eufemiavisorna. Handskrift: A. Cod. Holm. D 4a (Verelianus) från 1457 (Geete 1903, s. 128). Namn föreligger även i en senare handskrift. Utgåva: Wolf (1934).

3.2.2.4 Period 4: Början/mitten av 1500-talet

Linköpingslegendariet (Link)

Legender översatta till svenska från latin. Enligt legenden som utgör största delen av underlaget för analysen (S:ta Amalberga) översattes den 1503 av Nils Ragvaldi (Stephens 1874, s. 276, 320). Handskrift: Cod. Linc. 39 från början av 1500-talet (Geete 1903, s. 63). Utgåva: Stephens (1874).

Historia Trojana (Hist)

Roman om trojanska kriget översatt från latin till svenska antingen något före 1529 eller 1529 (Fortelius 1965, s. 19). Handskrift: Cod. Holm. D 3a från 1529. En enda känd handskrift. Utgåva: Geete (1892).

En svensk krönika (EnSv)

Historisk krönika om Sverige skriven på svenska någon gång under 1530-1540-talen av reformatorn Olaus Petri. Handskrift: O. Petri krönika Nr 1 i KB, 1540-50-talen (Sahlgren 1917, s. III-IX). Utgåva: Sahlgren (1917).

Apostlagärningarna (ApoB)

Bibelbok översatt till svenska från tyska någon gång före 1541 av Olaus Petri och Laurentius Andrae. Utgåva: Biblia, thet är all then Helgha scrifft på swensko, faksimilutgåva (1959-1960) av Gustav Vasas bibel.

Tabell 3. Översikt över materialet.

Text	Textens originalspråk	Den svenska textens ålder	Handskrift	Handskriftens ålder
Tidigt 1300-tal				
Forn	lat	ca 1300	Ups. C 528	1420-1450
Pent	lat	1290-1340	Thott. 4 4:o	1430-1450
Flor	fvn ¹¹⁸	1312	Holm. D 4	ca 1425
Erik	sve	ca 1320	Holm. D 2	1470-1480
Sent 1300-tal				
ApoA	lat	senast 1385	Holm. A 110	1385
Birg	lat	ca 1380	Ups. C 61	1500-1525
Karl	fvn	ca 1400	AM 191	1492
SjuV	ty/fra/lat	1351-1399	Holm. D 4	ca 1425
1400-tal				
Barl	lat/fvn	ca 1440	Holm. A 49	ca 1442
JuEs	lat	1484	Holm. A 1	1526
Didr	fvn	1450-talet	Skokl. 115, 116	1500-1525
Namn	lågty	ca 1450	Holm. D 4a	1457
Tidigt 1500-tal				
Link	lat	1503	Linc. 39	1503-1525
Hist	lat	1529	Holm. D 3a	1529
EnSv	sve	1530-49	O.Petri kr. Nr1	ca 1550
ApoB	ty	ca 1540	—	—

¹¹⁸ Fvn = fornvästnordiska.

4. Resultat

I detta kapitel presenterar jag resultatet på två olika sätt. I den första delen 4.1 ger jag en koncentrerad översikt över analysresultatet för varje text. Kapitlet kan dels läsas som sådant för att få en överblick över artikelanvändningens karaktär i de olika texterna, dels användas som referensmaterial vid den fortsatta framställningen. I den andra delen 4.2 grupperas texterna enligt sin markeringsstrategi i fyra grupper, vilkas karaktär beskrivs och diskuteras.

4.1 Koncentrerad översikt

I denna del presenterar jag på resultatet för de enskilda texterna. Varje text presenteras på två sidor. På den första sidan ger jag inledningsvis information om utgåvan och de analyserade ställena i utgåvan. Sedan kommer ett textprov, taget från början av det analyserade stället. Därefter följer en tabell. I tabellen indelas såväl konkreta som abstrakta nominalfraser i semantiskt refererande respektive icke-refererande nominalfraser. På så vis erhålls de fyra primära analyskategorierna: kon ref, kon i-ref, abs ref, abs i-ref. Med "ref" och "i-ref" avses huruvida nominalfrasen är semantiskt refererande eller icke-refererande. Teorin bakom semantisk referens presenterades i kapitel 2.1.1. Motiveringen för kategorisering enligt nominalfrasens semantiska referens presenterades i kapitel 3.1.1. Gränsdragningar jämte praktiska analysproblem rörande semantisk referens diskuterades i kapitel 3.1.3.1. Med "kon" och "abs" avses huruvida nominalfrasen har prototypiskt eller icke-prototypiskt huvudord, dvs. i praktiken konkret respektive abstrakt huvudord. Motiveringen för kategorisering enligt huvudordets prototypiskhet diskuterades i kapitel 3.1.1 och gränsdragningar och praktiska analysproblem rörande denna egenskap hos nominalfraser i kapitel 3.1.3.2. De fyra analyskategorierna slås därefter samman till två semantiska referens kategorier: semantiskt refererande ("ref") och semantiskt icke-refererande ("i-ref") nominalfraser. Under data för de semantiska referenskategorierna ges data för det totala antalet individuativa analysobjekt i texten. För varje kategori som nämnts i detta stycke ges det totala antalet belägg i kategorin, antalet markerade och ommarkerade belägg i kategorin samt kategorins markeringsgrad.¹¹⁹

I tabellernas undre del finns sex kategorier. Med förkortningen "div eg." förstås egentliga dividuativa nominalfraser. Dessa beskrevs i kapitel 3.1.1 som nominalfraser med dividuativa huvudord som innehåller deskriptiva attribut (*en häftig åtrå*).

¹¹⁹ Se även kap. 3.1.1 och diskussionen kring tabell 1 och 2 för mer information om hur tabellerna i detta kapitel skall förstås och tolkas.

Gränsen mellan individuativa och dividuala substantiv diskuterades i kapitel 3.1.2.2. Med förkortningen "div i-eg." förstås icke-egentliga dividuala nominalfraser, dvs. dividuala nominalfraser som knappast skulle ta artikel idag – t.ex. *ett blod* och *ett pris* 'beröm' (se. 3.1.1). För de dividuala kategorierna ger jag endast antalet markerade belägg jag påträffat.

Under data för de dividuala kategorierna följer data för de fyra s.k. specialkategorierna *annan*, *sådan*, *så* och A-sup. Beskrivning av dessa s.k. specialgrupper och motivering för dem gavs i kapitel 3.1.1. Nominalfraser i vilka orden i fråga utgör bestämningar (*Han tog en annan tandborste*, *Hon ville ha en sådan sko*, *De kalasade på en så stor grötportion*, (*)*Hon åt med en största sked*) har i normal ordning kategoriserats i någon av de fyra primära analyskategorierna (dvs. kon ref, kon i-ref, abs ref och abs i-ref), men de har även kategoriserats i respektive specialkategori. Nominalfraser i vilka *annan* eller *sådan* utgör huvudord (*Han tog en annan*, *Hon ville ha en sådan*) har inte kategoriserats i någon av de fyra primära analyskategorierna utan endast i respektive specialkategori.¹²⁰ På grund av att antalet belägg i specialkategorierna är lågt i de enskilda texterna ges inga markeringsgrader för dem.

På den andra sidan ges två exempel per analyskategori: ett markerat och ett omarkerat. Ibland har inga belägg påträffats. De enskilda exemplen diskuteras inte i denna koncentrerade översikt, och kontexten är ibland begränsad. Den fornsvenska språkformen antas vara förståelig, men för vissa huvudord har en ordförklaring (från Söderwall) tillfogats. Exemplen återges med utgåvans stavning och interpunktion, men kursivering i utgåvan har inte återgivits. I vissa texter, t.ex. i Pent, har utgåvans *a'* och *o* återgivits som *ä* och *ö*. Siffrorna efter exemplen hänvisar till sidorna i utgåvan. För Fornsvenska legendariets del, som bygger på en faksimilutgåva av Codex Bildstenianus, anges de analyserade ställena något annorlunda. "Fol." är en förkortning för folio och syftar på bladet i handskriften. Termerna "recto" (r) och "verso" (v) syftar i sin tur på bladets fram- respektive baksida. I Fornsvenska legendariets exemplifieringssektion anges endast folion.

¹²⁰ Indefinita nominalfraser med *så* som huvudord eller ett adjektiv i superlativ som huvudord (t.ex. (*) *Han tog en största*) förekommer inte i materialet.

4.1.1 Fornsvenska legendariet

Utgåva och analyserade avsnitt: Jansson (1966), fol. 3^r till fol. 12^r rad 1; fol. 14^r rad 26 till fol. 16^r rad 20; fol. 25^v rad 19 till fol. 32^v rad 6; fol. 33^r rad 29 till fol. 37^r rad 24. (16 000 ord.)¹²¹

Gwdhi til hedher oc hans modher maria mø Oc sancto dominico Oc allom hælghum mannom til loff, Oc lekfolke til cristelikin kænnedom Oc mik til afflat minna synda, offrar jak owerdhugher mit ærfwodhe

Var en judhe Joachim at nampne j nazaræth, han tok sik hustrv mz gudz laghum godha oc gudhelika Annam aff bædhleem aff dawid konungx slækt oc ædhla, the bodho samman gudhlika mz mykle dygdh allom til gaghn oc engom til genwerdho

Tabell 4. Markerade och ommarkerade nominalfraser i Forn.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	115	87	28	76
I-ref	39	3	36	8
Summa	154	90	64	58
Abstrakta				
Ref	30	4	26	13
I-ref	7	2	5	29
Summa	37	6	31	16
Ref	145	91	54	63
I-ref	46	5	41	11
Totalt	191	96	95	50
Div eg.		0		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	4	2	2	
<i>Sådan</i>	1	0	1	
<i>Så</i>	3	0	3	
A-sup	7	3	4	

¹²¹ Ordantalsangivelserna här och nedan i kapitlet är ungefärliga.

kon ref

EN syndugh quinna war mz *ens mandrapara* barne ok qualdis j barn sæng; 26
Tha møtte hanum. j stadz portenom. folk mz *_like*; 26

kon i-ref

FEbruus war ok *en hedhno manna gudh* som at andro nampne heth pluto; 5
Eptir thæssa bøn kom liws aff hypnóm. ok sken vm kring han som *_sol*; 28

abs ref

ETH hionalagh gipto sina dottor vngum swene; 11 'ähta par'
hans frænder ... tænde *_brandh* vnder thera hærberghe; 26

abs i-ref

Andreas ... sagdhe korss wara *et værdhught tekn*; 27
Min modher saa mik vænan ok frestadhe mik til *_fulan last*; 26

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

En annar riddare war længe røfware; 4
han ... læth *_annan* liwfuare biscop wardha; 11

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
folkít ... sagdhe *_tholkin miukan man* oc mildan oc godhan kænnefadher: ey vara værdhan døø: for godhgærninga; 28

så

Inga markerade belägg har påträffats.
sitia j kænneswena stadh æn æn han vilde *_swa værdhught sacrament* nima; 27

a-sup

februus pluto tok mz wald *ena vænasta quinno* aff manheme til hæluitis; 5
hon sompnadhe. ok saa j sympne sik wara j *_wænisto mønstre*; 5 'kyrka'

4.1.2 Pentateukparafrazen

Utgåva och analyserat avsnitt: Klemming (1848), s. 1-28; s. 275-301 rad 1. (15 000 ord.)

Adam war förste man skapadher aff iordh / hans kona ewa aff eno riwe hans siidho
The waro jämskyt the wordho swa wäxen som tilhörir människio natwro / tha hon är
thrätighi aara gamul Moyses sigher mz faam ordhom aff hans nästa synom Sanctus
methodius sigher främmer meer aff them / äpter thy som then hälghe ande wiiste
honum / then tima han war a sinom bönom tha han la fangin i häfftom oc iärnom. Oc
sigher sanctus methodius swa A fämptanda aare sidhan the waro skapath / oc wt
kastath aff paradiis / tha födde ewa adame son / oc kalladhe han chayn. Äpter
skamman tima sidhan födde hon dotter / chayni syster / oc kalladhe hona calmana

Tabell 5. Markerade och ommarkerade nominalfraser i Pent.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	41	31	10	76
I-ref	42	14	28	33
Summa	83	45	38	54
Abstrakta				
Ref	9	5	4	56
I-ref	12	1	11	8
Summa	21	6	15	29
Ref	50	36	14	72
I-ref	54	15	39	28
Totalt	104	51	53	49
Div eg.		0		
Div i-eg.		0		
Annan	4	0	4	
Sådan	1	0	1	
Så	3	1	2	
A-sup	0	0	0	

kon ref

En steen kom aff eno berghe vtan mantz hand; 15

Moyses ... war ther margha dagha mz *_wäldoghum biskope; 280*

kon i-ref

thz skal skipta mantz wit / i *et nötz* wit / oc skal äta gräs som *en oxe; 16-17*

tha gaff han honum äta gräs som *_oxa; 19*

abs ref

darius ... gaff sinom bwrswenom *et ämpne* at studera; 25 'ämne för tanke, uppslag'

han ... wan wtländis *_mykin sigher* oc faghran; 279-280

abs i-ref

Waar herra bödh honum ... omskärilse först / til *et tekn* oc märke; 5

oc ær thz *_dødhelikin synd* at liwgha fore sinom domara; 276

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div. i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

Inga markerade belägg har påträffats.

Epter idhert rike komber *_annath rike*. som fordärwar idhert rike; 14

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.

oc hawer forbrutith mz thässe olydhno *_tholikt nadhabudh* fram aleedh; 292

så

NAbogodonosor drömpde annan tima som han saghe *et swa stort trä* / at thz rakte op til himilen; 16

Esdras war *_swa gamal man* / at han kunne vtan bøker alla iwdha bibliam; 26-27

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.3 Flores och Blanzeflor

Utgåva och analyserat avsnitt: Olson (1921), s. 1-137. (14 000 ord.)

SOM iak ij bøkir skrifuith sa // ok æwintyrith sigher ij fra, // een hedhin konung foor medh brand // hæria ok ødha sancti Iacobs land. // Han var een formæktigh man; // Fenix aff Apolis swa heet han. // Tha thera skip varo komin swa nær, // the lagdho til land ok dwaldis ther // om siæx vikur tima // sirla ok swa snima // Huath the matto aff landith køra, // the loto thet alt til skipin fōra, // swa at ther nær stodh aldre træ, // a thrætighi mila ey folk ey fæ // æller nakath thet hws folk matte ij vara; // thet hafdho the forøøt swa sara.¹²²

Tabell 6. Markerade och ommarkerade nominalfraser i Flor.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	74	73	1	99
I-ref	25	23	2	92
Summa	99	96	3	97
Abstrakta				
Ref	6	4	2	67
I-ref	8	3	5	38
Summa	14	7	7	50
Ref	80	77	3	96
I-ref	33	26	7	79
Totalt	113	103	10	91
Div eg.		0		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	8	6	2	
<i>Sådan</i>	3	1	2	
<i>Så</i>	1	1	0	
<i>A-sup</i>	0	0	0	

¹²² Dubbla snedstreck har tillagts och markerar radslut.

kon ref

een hedhin konung foor medh brand; 1
Nu hafuer Flores *_bana saar*; 123

kon i-ref

Han var *een formæktigh man*; 1
Bezolith ok ther til hofuudhlædher skeen som *_sool* mot thet vædher; 36

abs ref

mik ær *een smælek* komin til handa; 108
Nu hafuer thenne saghan *_ænda*; 137

abs i-ref

Blanzaflor, giff hær *en ændha*; 26
vardher konungin ther vidher var, at thu æpter *_tholik sökian* far; 62 'sökande'

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats

annan

ok fingo thet *een andre iomfru* rika; 90
han ær aldre køpman, *_annath ærende* tha hafuer han; 39

sådan

thet thu toghe *ena iomfru slika*; 29
The prøfuath vardher ij *_tholkith maal*, hon vardher genast brænd ij baal; 77

så

Iak her aldre førre fan nakan tidh *swa diærfuan een man*; 80
Inga omarkerade belägg har påträffats.

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.4 Erikskrönikan

Utgåva och analyserat avsnitt: Pipping (1921), s. 1-135. (15 000 ord.)

gud hawe heder äro ok looff // han er til alskons dygd vphooff // all jorderikis frygd ok hymmerikis nade // thz han er welduger ouer them bade // at giffwa ok läna hwem han thz an // wel er then thz forskylla kan // werldena hauer han skipat swa weel // hwar her swa liffuier tha er han sääl // Thz han gömer hans helgha budh // tha faar han hymmerikis friid mz gud // Verldena hauer han skipat swa widha // skogh ok marka bergh ok lidha // lööff ok gräss vatn ok sand // mykin frögd ok margh land // Ok eth ther med som swerighe heter // hwar som nor i werldena lether // Tha faar han fynna huar thz er // godha tiägna finder man ther // ridderskap ok häladha godha // the Didrik fan berner vel bestodo¹²³

Tabell 7. Markerade och ommarkerade nominalfraser i Erik.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	77	76	1	99
I-ref	45	44	1	98
Summa	122	120	2	98
Abstrakta				
Ref	33	32	1	97
I-ref	19	18	1	95
Summa	52	50	2	96
Ref	110	108	2	98
I-ref	64	62	2	97
Totalt	174	170	4	98
Div eg.		0		
Div i-eg.		7		
<i>Annan</i>	9	7	2	
<i>Sådan</i>	1	0	1	
<i>Så</i>	1	1	0	
<i>A-sup</i>	0	0	0	

¹²³ Dubbla snedstreck är tillagda och markerar radslut.

kon ref

en riddare aldre dust for tröt herra peder skanung swa heyt han; 62
the rytza giordo aff thörran widh *_flota* högre än nokor hwss; 87

kon i-ref

een the grewa dotter ther han badh aff rawensborgh *eth hws en stadh*; 112
Hwo *_slikan riddera* skal besta han skal ey trädha perlor mädhan swa frampt at han
wil liffwande thädhan; 52

abs ref

han fik *en pust* wiid sina kin honom tokte som hans öra bran; 121'örfil'
Thy sath ogipter magen dagh nw bygde han *_annat hionalagh*; 112 'äktenskap'

abs i-ref

The wiisto ey hwart the skullo a wända tith thera kumber fanger *en enda*; 123
The flutto thera kloster aff stadh ok sattot ther som konungen badh vpa eth näss
widh en sio ther haffua the *_wänare stad* at boo; 68

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

Ok sagdo i görin thz for *eth rooss* ati älska meer the vtlenzska mer än ooss ; 57 'skryt'

annan

Ok rädh konungenom at han skulle fly oc gripa *ena andra veryo* aff ny; 40
vtan thz at konungen war hans magher som then som *_annars* dotter agher; 60

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
Hwo *_slikan riddera* skal besta; 52

så

ther er ok *een swa ädela hampn*; 84
Inga omarkerade belägg har påträffats.

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.5 Apostlagärningarna A

Utgåva och analyserat avsnitt: Klemming (1877-78), s. 131-178. (11 800 ord.)

O theophile Jak skref for kiännedom aff allom thöm thingom som ihesus tilburdhe at giöra ok kiänna til then dagh, j hulkom han vpfoor til himerikis, biwdhande aposlum vm then hälgha andä hulka han vtvalde ok hulkom han tedhe sik liffuande äptir sina pino J mangom prøvilsom teandis them vm fyretio dagha ok talande medh thöm af himerikis rikie ok ätande mz thöm, bödh han them at the skuldo ey bort gaa aff ierusalem vtan bidhiä guz fadhirs iättan hulkä i hördhin sagdhe han aff minom mun

Tabell 8. Markerade och omarkerade nominalfraser i ApoA.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	39	31	8	80
I-ref	10	2	8	20
Summa	49	33	16	67
Abstrakta				
Ref	7	1	6	14
I-ref	2	0	2	0
Summa	9	1	8	11
Ref	46	32	14	70
I-ref	12	2	10	17
Totalt	58	34	24	59
Div eg.		0		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	4	0	4	
<i>Sådan</i>	0	0	0	
<i>Så</i>	0	0	0	
<i>A-sup</i>	0	0	0	

kon ref

forsthodhom wi os wara komna till *enna öö* som kalladhis mutilena; 175
hwilkin them insatto ii nädhrä myrkästuuona ok lagdho *_stok* a therä been; 159

kon i-ref

han är mik *et wtuult aar* ther til at han skal mit nampn fram bärä; 148 'redskap'
Thy at gudh gaff petro himirikis nykla. swa som *_godhom ämbitz manne*; 177

abs ref

Ok i thy hördhe han *enä röst* ok sagdhe swa til hans; 147
Thär äptir syntis paulo i *_andelike syn* swa som en man aff macidonia; 159

abs i-ref

Inga markerade belägg har påträffats.
ok iak skal gifua *_vnderlikt tekn* i himnomin ouantil; 133

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

Inga markerade belägg har påträffats.
Äftir tw aar kom *_annar domare* äftir felicem domara; 171

sådan

Inga belägg har påträffats.

så

Inga belägg har påträffats.

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.6 Birgittas uppenbarelser bok 7

Utgåva och analyserat avsnitt: Lindell (2000), s. 137-226. (15 000 ord.)

Hær boryas sywendhe bokin sancte birgitte gwdhe gwdheleka opp[a>e]nbarath
 Maria gwdz modher kwngør sancte birgitte ath hon skwlde komma till iherusalem
 Capitulum prim n Ar sancta birgitta christi brwdh varande j rom / stodh entiidh aa
 gwdhikom bõnom / boryadhe hon ath hwxa \\oc tee-// hwrw iomffrw maria fõddhe
 sin son / och aff høxta gwdz godhlek\het/ Hwlkin sik ville wthwælia tolka renasta
 modher / Och tha optændhis hænne hyæarta swa mykyth j jomffrwna alskogha /
 Ath hon sagde j syna hyæarta / O myn frw hymmeriikis drøthningh

Tabell 9. Markerade och omarkerade nominalfraser i Birg.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	42	34	8	81
I-ref	27	3	24	11
Summa	69	37	32	54
Abstrakta				
Ref	5	1	4	20
I-ref	14	0	14	0
Summa	19	1	18	5
Ref	47	35	12	75
I-ref	41	3	38	7
Totalt	88	38	50	43
Div eg.		1		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	0	0	0	
<i>Sådan</i>	7	0	7	
<i>Så</i>	2	0	2	
<i>A-sup</i>	4	2	2	

kon ref

Iomffrw maria swarar *enom mwnk*; 157

Æn konungher ... opbygghiane *_hws* j hwlkit han satte sina ælzkeleka dotter; 146

kon i-ref

Thy letadhe dyæffwlen granlegha / hwar han motte fynna *en man*; 195

och stygghias ath see mich swa som *_spethælzskan man værsth lwktandhe*, 212-213

abs ref

hon hordhe *en røst* sæghyandhe \til/ sik; 164

Tha hordhe hon *_røsth* sæghyandhe sik; 142

abs i-ref

Inga markerade belägg har påträffats.

hans ... skyn var saa klenth ... \at// aff *_litzslo slaghy* / syntis blath tekn vtantill; 189

div eg.

Huilka som ... erffwoda mædh *itt stadwkt framhald*; 184 'ihärdighet'

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

Inga belägg har påträffats.

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.

han skwlde andhelica fördømas mædh *_tolkom dom*; 167

så

Inga markerade belägg har påträffats.

Sæyandhe ath thw vilth hæller thola dødth ... æn til thet leffwa ath thw skwlle retha

_swa væluilioghan gwdh mædh ordhom; 150

a-sup

sagh iach *ena fæghirsta iomffrw* haffwandhe mædh barne; 200

Och tha swalgh iach the glædhina swa som *_søthaste byta*; 141

4.1.7 Karl Magnus

Utgåva och analyserat avsnitt: Klemming (1887-89), s. 290-328; undantaget s. 305-313, som i utgåvan meddelats efter annan handskrift. (9000 ord.)

Här sigx aff hurw karl konung sökte jherusalems borg ok the hälge graff drottins wars Swa är sagt at han war j paris oc hafde stämpno mz allom härtogom ok järlom j rike sino Än konungin sattis vnder högt trä ok drötning hans näst honom oc alla höfdinga kring vm han, än konungin mälte wid drötning sina mz glädis orde wet tu nakan then konung j wärldene som jämwäl höwe krono at bära som mik aller jäm wän är j härwapn som iak

Tabell 10. Markerade och omarkerade nominalfraser i Karl.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	35	23	12	66
I-ref	34	5	29	15
Summa	69	28	41	41
Abstrakta				
Ref	7	0	7	0
I-ref	6	2	4	33
Summa	13	2	11	15
Ref	42	23	19	55
I-ref	40	7	33	18
Totalt	82	30	52	37
Div eg.		0		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	1	0	1	
<i>Sådan</i>	2	0	2	
<i>Så</i>	5	0	5	
<i>A-sup</i>	0	0	0	

kon ref

Än olofernes drog tha swärdit sit ok hug *en hedin riddara* som het Justin; 314
Tha lot K M K. göra *_skrin* aff gul ok binda mz silffbandom; 293

kon i-ref

han sken som *en sool*; 316
taki kesaren morgen fyra kliff bly ok stöpe them wällande j *_kätle* ok j *_kari*; 297

abs ref

Inga markerade belägg förekommer.
thz tykker mik *_rad* wara at tu heet a gud; 327

abs i-ref

Tha bad K M K at hwar thera skulle *eth äwintyr* sigia; 295
nw mäle frankismen thz war *_mykit manz hug*, ok bläste ro. j lude sinom; 318

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

Inga markerade belägg har påträffats.
Nu bars for han *_annar drömber*; 326

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
Än frankismen mäto mykin scadi är äpter *_tolkin dräng*; 315

så

Inga markerade belägg har påträffats.
Maktugher ok witer skal then wara som *_swa myklom här* skal styra; 291

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.8 Sju vise mästare

Utgåva och analyserat avsnitt: Klemming (1887-89), s. 113-172. (16 000 ord.)

[---] Thy at thz ma hända. thz i faa aldre flere söner än honum. Hwi wilin i thz han skal liffwa swa enlika, taghin han heem. thz iak matte se honum mz idher. thy at modherlikin elskoghe thwingar mik ther til Kesaren kalladhe sit sändebudh oc sagdhe swa. Far oc helsa siw wisa mästara oc sigh them thz. at iak astundar se min son. oc wil iak wita än han haffwer nakath lärt i swa langan tima som the haffwa han hafft Budhith foor aff stadh oc wardh wäl vntfangith aff the siw mästara

Tabell 11. Markerade och omarkerade nominalfraser i SjuV.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	120	113	7	94
I-ref	21	12	9	57
Summa	141	125	16	89
Abstrakta				
Ref	14	8	6	57
I-ref	6	3	3	50
Summa	20	11	9	55
Ref	134	121	13	90
I-ref	27	15	12	56
Totalt	161	136	25	85
Div eg.		0		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	9	7	2	
<i>Sådan</i>	1	0	1	
<i>Så</i>	1	1	0	
A-sup	0	0	0	

kon ref

En byman war i thenna stadh. hwilkin som haffdhe *ena skato*; 147
ens rikx riddara hws. om kring mwrath mz *_gamblom mwr*; 120

kon i-ref

Tagh *ena yxe* oc fölgh mik; 138
Thässa soot fik thu aff qwinno. oc thy ma thu ändelika fa thik *_qwinno*; 134

abs ref

Han lot göra op *en eld*; 141
ther war *_eld* som hon haffdhe op tänt; 155

abs i-ref

Gaan oc redhin *et stoort baal*; 172
Wiste iak hwa orätta skuld hafdhe ower honum skulle iak läta ga *_rättan dom*; 161

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

Sidhan lot han sla henne op *ena andra adthro* på winstre armin; 141
Tha läät han tagha *_annan dwk*; 141

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
tha vndradhe han ... oc spordhe. hwadhan *_swa dant trä* war komith; 138

så

Jpocras war *swa wiis en mästare* thz hans like war ey til; 124
Inga omarkerade belägg har påträffats.

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.9 Barlaam och Josaphat

Utgåva och analyserat avsnitt: Klemming (1887-89), s. 3-62. (15 000 ord.)

Äpter wars helara jhesu christi pino oc hälghasta dödh oc äpter hans ärofullo vpstandilse tedis han sinom vinom sandir gudh oc sandir man j thy at han dödh tolde allo mankyneuo til aterlösn fran diäfwlsins trälldom Ther äpter komo oc hans wälsignadha budhordh widha om werdhlena Oc mange aff thäs häl ganz tilqwämd oc inskiwtilsom vidhersagdho oc forläto fullelika thänna fafänga oc forgängeligha werdhlena astundan Oc skildo sik fran vinom oc frändom fran waldom oc rikedomom Oc fran thässa framfarlika lifsens bälde

Tabell 12. Markerade och ommarkerade nominalfraser i Barl.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	46	42	4	91
I-ref	30	21	9	70
Summa	76	63	13	83
Abstrakta				
Ref	18	9	9	50
I-ref	12	5	7	42
Summa	30	14	16	47
Ref	64	51	13	80
I-ref	42	26	16	62
Totalt	106	77	29	73
Div eg.		0		
Div i-eg.		0		
Annan	7	7	0	
Sådan	1	0	1	
Så	3	0	3	
A-sup	6	1	5	

kon ref

fan han *en man* liggjande j thiokkasta buskom hawande *en saran foot*; 14
thäntidh mannin snarlika lopp ful han j *_stort diwp*; 38

kon i-ref

jak är *en gammal fatiker man*; 47
tha jak thik j ödmarkine togh thic vara *_godhan ordha läkiara*; 18

abs ref

ther vil jak sighia thic *en liknilse aff*; 42
fik jak j minne siäl *_got hop* til thinne komo; 28

abs i-ref

fulföör thit radh oc gör ther aa *een qwämelighan oc godhan ända*; 50
vardh josaphat mykit gladher oc sagdhe, thätta är *_sansagha*; 40

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

tha känner jak *en annan gamblan fulwisan man*; 55
Inga omarkerade belägg har påträffats.

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
äller hwar faar jak *_tolkin hirdha* oc helsamlighan siälana ledhara; 54

så

Inga markerade belägg har påträffats.
Tolkin atirlön taka the som thiäna *_swa grymmom oc ilwilioghum herra*; 38

a-sup

loth konunghen vpbyggia thär j stadhenom *eth ärligasta oc fäghirsta palacium*; 13
äller skalt thu tha mz *_grymmasta dödh* forfara; 59

4.1.10 Judit och Ester

Utgåva och analyserat avsnitt: Klemming (1853), s. 145-204. (15 000 ord.)

Anamen tækkelige alle / änkieonne jwdith. renleqx äptirsyn oc mz sigheterlighø loffwe kwngøren hona wärduga äwärdelikin hedher før thy at gudh satte hona til äfftir syn. ey ens qwinnom wtan iämväl mannom hwilken warandis hennes renleqx atrilønare tolko krafftelica dygdh gaff henne / at hon skulle winna aff allom människiom owinnelighan / oc offwirgaa then enghen offwir kwnne

Tabell 13. Markerade och omarkerade nominalfraser i JuEs.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	18	15	3	83
I-ref	19	10	9	53
Summa	37	25	12	68
Abstrakta				
Ref	16	2	14	13
I-ref	7	1	6	14
Summa	23	3	20	13
Ref	34	17	17	50
I-ref	26	11	15	42
Totalt	60	28	32	47
Div eg.		0		
Div i-eg.		1		
Annan	1	1	0	
Sådan	4	0	4	
Så	0	0	0	
A-sup	2	1	1	

kon ref

hon fik syna pigho *ena wiin flasko*; 162
Oc satte *_gull krantz* a sith huffwodh; 162

kon i-ref

radde honom hans hwstru ... lät vp resa *en galga*/ l.alna høghan; 188-189
Mardocheus jwdeus ... som bodde j stadhen susis / *_mäctogher man*; 196

abs ref

skuldho alle dräpas/ oc förgöras paa *en bestiktadhan dagh* owir alt landit; 185
Än israels søner ... drogho äptir them mz *_stort skrij* oc roop; 172

abs i-ref

thz vardher thyno hälgo nampne *eth ewigth amynne*; 161 'minne'
Oc thy mädhan the nw swa göra/ är nogh *_wist märke* at the warda giffne j
fortappilse; 164

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

oc lät mz *enne hast* til redha galghan; 189

annan

Vtan hennes rike taghi *en annor* hennes bättre; 180
Inga omarkerade belägg har påträffats.

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
han saagh *_tolken drøm*; 196

så

Inga belägg har påträffats.

a-sup

han lät sik vpbyggia *en allan starkastan stadh*; 145
een lithin källa vaxte j *_størsta flodh*; 196

4.1.11 Didrik av Bern

Utgåva och analyserat avsnitt: Hyltén-Cavallius (1850-54), s. 1-60 rad 10. (15 000 ord.)

Her begynnas atsyte aff en riddare som fødder war j appolij i en stadh som salerna heter / Ther radde en jarll føre som rodger het / oc hans brodher brwnsten . Jarlen haffde enä deghelighä dotter het hillewidh / oc hanum thiente en riddare het samson . han war mykit starkare en andra men hans haar oc skäg war swart som pik / han war woxen som jette vtan han war icke swo høgh / han war tiwkker oc starker som en rise / togh war han welwoxen han haffde et stort hiertä / hans entlite war bret oc langt oc grymmeligit / mellom hans øghen war en span

Tabell 14. Markerade och omarkerade nominalfraser i Didr.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	131	129	2	99
I-ref	67	44	23	66
Summa	198	173	25	87
Abstrakta				
Ref	27	25	2	93
I-ref	4	2	2	50
Summa	31	27	4	87
Ref	158	154	4	98
I-ref	71	46	25	65
Totalt	229	200	29	87
Div eg.		0		
Div i-eg.		5		
<i>Annan</i>	11	11	0	
<i>Sådan</i>	2	0	2	
<i>Så</i>	5	0	5	
<i>A-sup</i>	0	0	0	

kon ref

tha tog herding *et purpura kläde*; 26

tha screff han *_breff* till siäland; 26

kon i-ref

iak will rida hem oc se om iak kan skipa ider *en godan häst*; 19

Wideki swaradi . jak will helzt älska *_godan häst*; 57

abs ref

nw skal jak vnsettia hanum eller thz skall gälla mit liiff oc samlade *en omyken här*; 40

iij manede ther effter samlede sampson *_myken här*; 10

abs i-ref

hanum will jak søkia j *en kamp* will jak hanum besta; 58

skulde han winna sigher aff mik . tha ware thz *_vnder*; 18 'någonting förunderligt'

div eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

div i-eg.

oc rodnade wid som *et blod*; 9

annan

tha ware jak nw vpa *et annat land*; 55

Inga omarkerade belägg har påträffats.

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.

om iak äy haffde funnit *_sadan höffdingiä* som i ären; 38

så

Inga markerade belägg har påträffats.

hon war *_sa mykin trulkona* at lutterna skrido saman oc wart strax heell; 15

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.12 Namnlös och Valentin

Utgåva och analyserat avsnitt: Wolf (1934), s. 2-160. (15 000 ord.)

Her effter bōriæs eth hōffuist æuintyr aff Nampnlos och Falantin, aff all theres mandom, som the bedriffuo j theres daga; och ær lusteligt at hōræ, hwo ther wil giffue liudh och akt pa, at fordriffuæ tiiden til thæs en hōgre glædi komber.

thet war en ærligh konung j Frankarike. han het Pipping. han haffde enæ ærligæ iomfrv til dotter. hon heth Clarina, och hennes fader syster hon het iomfrv Phila.

Tabell 15. Markerade och omarkerade nominalfraser i Namn.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	88	86	2	98
I-ref	36	35	1	97
Summa	124	121	3	98
Abstrakta				
Ref	15	12	3	80
I-ref	25	16	9	64
Summa	40	28	12	70
Ref	103	98	5	95
I-ref	61	51	10	84
Totalt	164	149	15	91
Div eg.		8		
Div i-eg.		7		
Annan	1	1	0	
Sådan	4	1	3	
Så	2	2	0	
A-sup	0	0	0	

kon ref

hon hawer *eth pantir*; 112 'panter'

iach hawer ligat her fangen j *_torn* och storæ boyor wæl j xiiij aar; Namn 88

kon i-ref

the stormade til honom som til *en mwr* medh mang owinneligen slagh; 58

the knappæ, owan pa them stodho, skinu som *_soll* aff rødhæ gull; 122

abs ref

ther aff gik *eth vnderligit skin*; 56

ther war pa en stor iætte i *_græseligin skipilsse*; 110

abs i-ref

thet ær mik *eth stort vnder*; 36

tolkit ær stort owerwald och *_odygdeligh gerning*; 28

div eg.

at fordriffuæ tiiden til thæs *en høgre glædi* komber; 2

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

och fødde thet som *en annan vngæ*; 12

Inga omarkerade belägg förekommer.

sådan

at man skulde brennæ *swadanna en förstinnæ*; 24

huru torde han for min øgon *_swadant mord* bedriffuæ; 44

så

huru wart thu nokon tiidh aff *swa ondæ enæ art*; 18

Inga omarkerade belägg har påträffats.

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.13 Linköpingslegendariet

Utgåva och analyserat avsnitt: Stephens (1874), s. 276-320; s. 390-413. (15 000 ord.)

Rwbrica her börrias en bok som kallas sancta amalbärga bok Oc skriiffwas först aff the hälga iomffrwanna liffwärne oc sidhan aff alla the hälga iomfrwr hystorias oc hälga manna som war käre fadher her nigils rawaldi wändhe aff latino oc oppa swänsko i sinne ytersta sywkdom sot Oc aff hans dödz snare tilkommo fik han ey swa mykyt samman skriffwat som han aktat haffde Thy wari thzta litla idher allom anameliket til andeliken hwgnat Oc honom til äwerdeliken lön j hymerike för thzta oc alt annat som han os opplyst haffwer aff the hälge skriff

Tabell 16. Markerade och ommarkerade nominalfraser i Link.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	59	55	4	93
I-ref	34	21	13	62
Summa	93	76	17	82
Abstrakta				
Ref	28	13	15	46
I-ref	30	4	26	13
Summa	58	17	41	29
Ref	87	68	19	78
I-ref	64	25	39	39
Totalt	151	93	58	62
Div eg.		6		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	3	3	0	
<i>Sådan</i>	10	0	10	
<i>Så</i>	1	0	1	
A-sup	9	6	3	

kon ref

oc togh aff allom synom storom rikedomom mz sik alzenkte, wtan *eth klädhe*; 295
oc the haffdo *_präst* när sik; 296

kon i-ref

flögh han snarlika fram i wäghen som *en foghol*; 288
saa hon sik sithia som *_lamb* i blandh wlffua; 391

abs ref

oc flydho aff hennas asyn allaledhis görandis aff sik *eth stort gny* oc ropan; 300
han haffdhe oppa thentidh *_högmälis ärandhe* för händher; 308

abs i-ref

hwat ey ware nw bättre haffya *ena stora päningga summo* til at köpa sina bärnigh, än
lidha saadana hwngher; 317
hillegardh skulle karolo magno tilföghias i *_cristeliko hyonelag*; 293 'äktenskap'

div eg.

enkannelika oppwäktis *en omätteliken kärleker* i ywnkar her kars bryste; 286

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

oc slogh thz wth i *eth annat kaar*; 318
Inga omarkerade belägg har påträffats.

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
han haffde *_swa dana grofft örloghe* oppbögyntat; 303

så

Inga markerade belägg har påträffats.
ther war aldrigh förra *_swa stor fisker* sedher; 302

a-sup

Entidh tha hon war twinghat aff *enom hardastom sywkdom*; 400
tässen hälga iomffrun war som *_clarasta morghonstiärna*; 301

4.1.14 Historia Trojana

Utgåva och analyserat avsnitt: Geete (1892), s. 1-60. (15 000 ord.)

J tessalia rike, j Greca land, war en fwlmäktog konwng Peleus ath nampne, Han haffde en broder som het eson, nar han war saa aldrog ath han ey formatthe styra tessalie rike, antwardade han thz peleo synom broder, än nw foren han dödhe Thenne konwng eson haffde än son som hett Jason, Han war mycket fromer oc ädela wnger man oc starker, mycket fagor oc wän, wäl talog myld oc i allom sedom sofftidelegen, Saa ath alt ey ath enasth härscapehdh, wthan ämwäl aller almogan i tessalie rike, wnthe honom gath for syna dygdeliga seder skuld

Tabell 17. Markerade och omarkerade nominalfraser i Hist.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	60	54	6	90
I-ref	34	9	25	27
Summa	94	63	31	67
Abstrakta				
Ref	37	16	21	43
I-ref	39	10	29	26
Summa	76	26	50	34
Ref	97	70	27	72
I-ref	73	19	54	26
Totalt	170	89	81	52
Div eg.		7		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	4	4	0	
<i>Sådan</i>	13	0	13	
<i>Så</i>	2	0	2	
<i>A-sup</i>	0	0	0	

kon ref

Ther epte fik hon honom *en gwrling* j hwlkom sath *en dyrbär sten*; 18
Ey langt wthan for staden war *_fagor oc losteligen skoger*; 8

kon i-ref

Colcos war *en lyten öö*; 20
Hans hwstru het heccuba *_myket wälbyrdog qwinna*; 35

abs ref

oprestes bradeliga *en offwermäktog stor storm* j haffwet; 46
böriade han ... giffwa *_grymt oc faseliget liwd* wtaff sig; 21

abs i-ref

ath tw skalt giffwa ther *en dom* om; 52
som j then tiid syntes *_stort wnder* wara; 5 'något förunderligt'

div eg.

oc epterfolde *en stor oboteligen skade*; 34

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

Then stenen haffde oc *en annan dygd*; 18
Inga omarkerade belägg har påträffats.

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
Ärom wij ey saa manga starka mäktoge män oc rika som boo j *_tolkom mäktogom starkom stad*; 51

så

Inga markerade belägg har påträffats.
epter han war *_saa fromer man* ädela; 11

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.15 En svensk krönika

Utgåva och analyserat avsnitt: Sahlgren (1917), s. 50-88 rad 17. (15 000 ord.)

Efter Halstens död bleff hans son Philippus konung, han slechtades aldeles på sin fader, och war mild och godh, så at alle Suenske män vndte honom gott, och hadhe honom kää, I hans tijdh widh Mlxxxvj år effter Christi byrd, war S. Knuth konung i Danmark, huilken ther hadhe ena dotter som heet Ingrid, och wardt gifft hijt til Suerige, som then Danska Crönekan seger, och fick en aff the ypperste här i landet som heet Folke, Och på thet man må haffua en rettilse i thet här effter följer wil man här insettia itt lijthet slecht Register, at man må see huadhan thenne slechten kommen är

Tabell 18. Markerade och omarkerade nominalfraser i EnSv.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	33	30	3	91
I-ref	55	53	2	96
Summa	88	83	5	94
Abstrakta				
Ref	25	20	5	80
I-ref	17	14	3	82
Summa	42	34	8	81
Ref	58	50	8	86
I-ref	73	68	5	93
Totalt	131	118	13	90
Div eg.		17		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	2	2	0	
<i>Sådan</i>	8	4	4	
<i>Så</i>	0	0	0	
<i>A-sup</i>	0	0	0	

kon ref

Ther the Lybeske sedhan gjorde *itt swartmunka Closter* vthaff; 54
han stichtade *_gråbrödhra Closter* i Stocholm; 83

kon i-ref

Men Vlffs son, war Karll, som war laghman, *en booklärđ Mann*; 62
än thå han wore *_förrädhare*, 67

abs ref

och kom på thet sidzsta til *en openbara feyde*; 62
Ther epter gjorde konung Magnus *_än starkare forbund* med konung; 82-83

abs i-ref

epther thet the woro *itt hardnackat folk*; 65
och wille läta henne komma til *_sådana gifftermåål* som henne höffdes; 72

div eg.

Drotningen hade nw fått ... *en stoor neese*; 72

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

wij wilie forsee oss om *en annan konung*; 66
Inga omarkerade belägg har påträffats.

sådan

Fförräderij är *en sådana odygd*; 67
och ther före gjorde han *_sådana lagh*; 84

så

Inga markerade belägg har påträffats.
Inga omarkerade belägg har påträffats.

a-sup

Inga belägg har påträffats.

4.1.16 Apostlagärningarna 1541

Utgåva och analyserat avsnitt: *Biblia, thet är all then Helgha scrifft på swensko*, faksimilutgåva (1959-1960) av Gustav Vasas bibel, s. 70-83 t.o.m. kap. 19. (15 000 ord.)

Tilförenna haffuer iagh talat min godhe Theophile / om alt thet Jesus begynte / bådhe göra och lära / in til then daghen han vptaghen wardt / sedhan han Apostlomen (som han vthwaldt hadhe) genom then helgha Anda hadhe giffuit befallning / huilkom han och effter sijn pino beteedde sikh leffuandes medh mongahanda bewisning / tå han lät sikh see aff them j fyratiyo daghar / och taladhe med them om Gudz Rike. Och tå han hadhe församlat them / bödh han them / at the icke skulle gå vthaff Jerusalem / vthan förbijdh fadhrens löffte / ther j aff hördt haffuen (sadhe han) aff migh

Tabell 19. Markerade och omarkerade nominalfraser i ApoB.

	NP	Mark	Omark	%
Konkreta				
Ref	49	48	1	98
I-ref	41	39	2	95
Summa	90	87	3	97
Abstrakta				
Ref	23	22	1	96
I-ref	11	9	2	82
Summa	34	31	3	91
Ref	72	70	2	97
I-ref	52	48	4	92
Totalt	124	118	6	95
Div eg.		7		
Div i-eg.		0		
<i>Annan</i>	4	4	0	
<i>Sådan</i>	1	0	1	
<i>Så</i>	1	0	1	
A-sup	0	0	0	

kon ref

Och sij / ther war *en Läriunge* benemd Timotheus / *een Judesk quinnos* son; 81
och toggo fatt på Apostlanar / och satte them vthi *_almennelighit fängelse*; 73

kon i-ref

Såsom *itt fåår* wardt han leedder til at slachtas; 75
then dråpo the och hengde på *_trädh*; 77¹²⁴

abs ref

Jagh war j Joppe stadh bidhiandes / tå kom iagh vthi *en dwala*; 77
Och han förwerffde en åker för *_orettferdigh löön*; 71

abs i-ref

wardt ... en dön ... såsom *itt mechtigt stoort wädher* kommet hadhe; 71
Tå effter han fick *_så streng befallning* / kastadhe han them in j ... fångahuset; 81

div eg.

och vnderwijste them genom Andan / at *en stoor hunger* komma skulle; 78

div i-eg.

Inga markerade belägg har påträffats.

annan

och droogh bortt på *en annan stadh*; 78
Inga omarkerade belägg har påträffats.

sådan

Inga markerade belägg har påträffats.
Och ändoch Gudh haffuer offuerseedt här til dags *_sådana fåwitskheetz tijdh*; 82

så

Inga markerade belägg har påträffats.
Tå effter han fick *_så streng befallning*; 81

a-sup

Inga belägg har påträffats.

¹²⁴ Personen som talar i texten återger ett välbekant händelseförlopp, och därför anses inte *trädh* introducera en ny referent.

4.2 Gruppering av texterna

4.2.1 Inledning

I 4.1 presenterade jag resultatet av undersökningen text för text. I denna del kommer jag att gruppera texterna enligt den markeringsstrategi de representerar. Nedan rangordnar jag inledningsvis texterna efter deras totala markeringsgrad. Den totala markeringsgraden kan sägas utgöra ett mått på artikelns obligatoriskhet, och måttet ger en uppfattning om hurdan variation som förekommer i materialet.

Tabell 20. Texterna rangordnade enligt total markeringsgrad (%).

Text	Tot. m.gr.
Erik	98
ApoB	95
Namn	91
Flor	91
EnSv	90
Didr	87
SjuV	85
Barl	73
Link	62
ApoA	59
Hist	52
Forn	50
Pent	49
JuEs	47
Birg	43
Karl	37

Tabellen visar att det finns texter med obligatorisk markering (t.ex. Erik) och texter där endast en dryg tredjedel av de individuativa nominalfraserna är markerade (Karl). Detta speglar rimligtvis artikelns utvecklingsskede i det avseendet att Erik har modern artikel och Karl ålderdomlig artikel. Men den totala markeringsgraden ger inte information om vilka typer av nominalfraser som markeras. På basis av markeringsprofilerna föreslår jag därför följande gruppering enligt markeringsstragi:

- (1) Gruppering av texterna enligt markeringsstrategi
 - i. Grupp A. Modern indefinitetsorienterad markeringsstrategi
Flor, Erik, Namn, EnSv och ApoB.
(76-100 % av de icke-refererande nominalfraserna är markerade.)
 - ii. Grupp B. I huvudsak indefinitetsorienterad markeringsstrategi
Barl, SjuV, Didr
(51-75 % av de icke-refererande nominalfraserna är markerade.)
 - iii. Grupp C. Tendens till topikalitetsorienterad markeringsstrategi
JuEs, Pent, Hist, Link
(26-50 % av de icke-refererande nominalfraserna är markerade.)
 - iv. Grupp D. Arkaisk topikalitetsorienterad markeringsstrategi
Karl, Birg, Forn, ApoA
(0-25 % av de icke-refererande nominalfraserna är markerade.)

Fem texter (Flor, Erik, Namn, EnSv och ApoB) uppvisar en indefinitetsorienterad markeringsstrategi. Dessa placerar sig vid den moderna ändan av det diakrona utvecklingskontinuumet och utgör grupp A. Fyra texter (Karl, Birg, Forn, ApoA) uppvisar en topikalitetsorienterad markeringsstrategi. Dessa placerar sig följaktligen vid den arkaiska ändan av det diakrona utvecklingskontinuumet och utgör grupp D. Däremellan urskiljer jag två mellangrupper. Dessa kan uppfattas som mindre tydliga varianter av respektive yttergrupp. Grupp B är i huvudsak indefinitetsorienterad, men texterna i fråga (Barl, SjuV, Didr) har omarkerade nominalfraser som tydligt skiljer sig från de omarkerade nominalfraserna i grupp A. Grupp C i sin tur påminner om grupp D, men texterna i grupp C (JuEs, Pent, Hist, Link) har överlag högre markeringsgrader än texterna i grupp D.

I stora drag korrelerar denna gruppering med rangordningen enligt total markeringsgrad, dvs. texter med högre total markeringsgrad befinner sig i en modernare grupp och vice versa, men det finns ett par skillnader. Skillnaderna är att ApoA och Forn har placerats i den mest arkaiska grupp D, medan JuEs och Pent har placerats i den något mindre arkaiska grupp C – trots att ApoA och Forn har högre total markeringsgrad än JuEs och Pent.

Grupperna kännetecknas även av en sjunkande markeringsgrad för de semantiskt icke-refererande nominalfraserna. Detta är förväntat, eftersom topikala nominalfraser antas vara enbart, eller i första hand, semantiskt refererande. I texter där artikeln i första hand kodar kataforisk topikalitet (grupp D), kommer därför

inga, eller nästan inga, semantiskt icke-refererande nominalfraser att vara markerade. I texter där artikeln däremot kodar indefinitet (grupp A), kommer således alla, eller nästan alla, semantiskt icke-refererande indefinita nominalfraser att vara markerade. Texterna har grupperats förutsättningslöst. Ingen hänsyn till ålder, ursprung, genre, handskrift m.m. har tagits vid denna gruppering, utan grupperingen är gjord enbart utgående från texternas markeringsstrategier – så som de definierats i detta arbete.

Nedan presenterar jag grupperna. Jag ger först de relevanta markeringsgraderna, så att markeringsprofilerna inom gruppen kan jämföras med varandra. Markeringsgraderna är de samma som i kapitel 4.1, och de absoluta talen från kapitel 4.1 ges i den löpande texten. Sedan presenteras varje analyskategori skilt för sig. Jag exemplifierar kategorin i löpande text och diskuterar vid behov olika typer av exempel utgående från vad de säger om texternas artikelbruk som helhet. Efter att de olika kategorierna presenterats sammanfattar jag gruppen och försöker ge en helhetsbedömning av markeringsstrategin – en helhetsbedömning som baserar sig på en läsares intuitiva helhetsintryck, kvalitativa bedömningar av enskilda exempel och på kvantitativa data.

4.2.2 Grupp A. Texter med indefinithetsorienterad markeringsstrategi

Tabell 21. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp A.

Text	kon ref	kon i-ref	abs ref	abs i-ref
Erik	99	98	97	95
ApoB	98	95	96	82
Namn	98	97	80	64
Flor	99	92	67	38
EnSv	91	96	80	82

4.2.2.1 Konkreta refererande nominalfraser

Artikeln är regelbunden. Erik har 77 nominalfraser, och 76 är markerade: t.ex. *Jnnan eth kloster thz heyter skoo* (4), *Ok satto ther en foghota then ther wel thorde sea vredha men* (76), *en dansker heet magnus dysewald* (62). Ett undantag från regeln att nominalfraserna är markerade har jag funnit: *the rytza giordo aff thörran widh _flota högre än nokor hwss* (87).

I ApoB har jag identifierat 49 nominalfraser, av vilka 48 är markerade: t.ex. *Och sij / ther war en Läriunge benemd Timotheus / een Judesk quinnos son* (81), *funno the ther en trulkarl som war en falsk Prophete* (78), *Ty iagh haffuer gånget om kring och skodhat idhor gudz dyrkan / och fann itt altare* (82). Ett enda omarkerat exempel, ett oklart sådant, har identifierats *och togho fatt på Apostlanar / och satte them vthi _almennelighit fängelse* (73). Eventuellt borde *almennelighit fängelse* tolkas som konventionellt omarkerat.

Namn har 88 nominalfraser, av vilka 86 är markerade: t.ex. *och tok enæ litzlæ flaskæ och fyltæ honæ* (78), *thet war en ærligh konung j Frankarike* (2), *ther næst lot han kastæ honom j en siwdande ketil* (106). De två omarkerade fallen är båda tveksamma: *iach hawer ligat her fangen j _torn och storæ boyor* (88), *Philæ gaffuo the en gangare swa godh som hundrada mark, och _sadell* (24). I fornsvenskan kunde *torn* betyda 'fängelse', och frasen bör kanske tolkas som "i fängelse". I det andra fallet ingår den omarkerade nominalfrasen i en samordning. Samordningar kan jag innehålla nominalfraser som är konventionellt omarkerade, men eftersom det första ledet (*en gangare...*) i samordningen är markerat har jag också kategoriserat det andra ledet (*_sadell*) som en omarkerad nominalfras.

Flor har 74 belägg, och 73 är markerade: t.ex. *Gønom knappin gar een stang* (65), *fingo thet een andre iomfru rika* (90), *een slæt ganger ther om kringh* (75). Ett enda ommarkerat exempel har noterats: *Nu hafuer Flores _bana saar* (123). Denna konstruktion, *ha sår*, är vanlig och är stundtals ommarkerad även i andra texter.

EnSv har färre belägg i kategorin: 33 stycken. Trettio är markerade: t.ex. *Samme Ingewald hade en son som heet Folke* (50), *Och war på then tijdh här i landet en merkelig och högberyktat man som heet Joar blåå* (65), *han stichtade gråbrödhra Closter i Stocholm, på en holma som thå kallades Kidhiaskäär* (83). De ommarkerade beläggen är tre, samtliga tveksamma. Två är av typen *stifta kloster*, t.ex. *han stichtade _gråbrödhra Closter i Stockholm* (83), och ett är av typen *bygga mur*: *the hade bygd _mwr kring om theras stadh* (86). I dessa fall kan man tänka sig att nominalfraserna är konventionellt ommarkerade, dvs. man kan fundera på om författarna av konvention kombinerade verb som *stifta* eller *bygga* med nakna objekt i dessa fall.

4.2.2.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser

Artikeln är regelbunden. Kategorin är viktig, eftersom artikeln anses sprida sig från semantiskt refererande till semantiskt icke-refererande nominalfraser. Texterna innehåller ofta även meningar som är identiskt formade (t.ex. *Han var en ädel man*), vilket möjliggör bra jämförelser mellan texterna. Erik har 45 nominalfraser, och 44 är markerade: t.ex. *som en sool swa glimadho the* (90), *Ok takin en annan dande man then wel wil ok then wel kan* (114), *Tha satte han honom en tuktomester en riddare then som honom var betzster* (13). Apposition är ibland en problematisk satsdel, eftersom man kan diskutera vilken nominalfras av *en tuktomester* och *en riddare* det är som är refererande respektive icke-refererande – eller är båda refererande? Jag har valt att analysera *en riddare* som apposition till *en tuktomester* och därefter följt principen att alla predikativ och appositioner är icke-refererande. Att *en tuktomester* är refererande, i egenskap av objekt i en sats med realis-modalitet, är enligt min uppfattning klart, och eftersom meningen inte introducerar två olika referenter betraktar jag *en riddare* som beskrivning av den redan introducerade referenten. I Erik finns därtill ett ommarkerat belägg, bestämt av *sådan*: *Hwo _slikan riddera skal besta* (52).

I ApoB har jag hittat 41 nominalfraser, och 39 är markerade: t.ex. *Cornelius then Höffuitzmannen som är en rettferdigh och Gudhfruchtigh man* (77), *Gack / ty han är migh en uthkorat redzskap* (76), *Tå beeddes han itt liws* (81). De två ommarkerade beläggen är av samma osäkra typ. Konstruktionen är *hänga upp på träd* 'korsfästa', som kan tolkas som konventionellt ommarkerad: t.ex. *Wåra fädhers Gudh haffuer vpweckt Jesum / then j dräpitt haffuen / och vphengdt på _trädh* (73). Båda fallen har analyserats som icke-refererande, eftersom referenten, träpålen, är introducerad tidigare i berättelsen.

Namn har 35 markerade nominalfraser: t.ex. *och fødde thet som en annan vngæ* (12), *i allæ minæ mina liiff dagha sa iach aldrik enæ skønare iomfrv* (138), *tha brast pantirit sunder som eth eg* (138). En enda omarkerad nominalfras har påträffats, som därtill är av en typ som ofta är omarkerad i materialet: *skinu som _soll aff rødhæ gull* (122).

Flor har 25 nominalfraser och 23 är markerade: t.ex. *tha skipar han mik ena jomffrw rika* (54), *Iak her aldre fõrra fan nakan tidh swa diærfuan een man* (80), *iak ville før medh een kniif skæra sunder mit eghith liiff* (119). Det första exemplet kunde även tolkas som refererande, men eftersom jungfrun inte figurerar i texten efter detta omnämmande har jag antagit att talaren, Flores, endast beskriver en trolig framtid och inte har en viss jungfru i tankarna. De två omarkerade beläggen i Flor är av samma något oklara typ: *skeen som _sool mot thet vædher* (36), *liws som _sool ij myrkir skeen* (20).

I EnSv har 55 belägg kategoriserats. Femtiotre av dessa är markerade: t.ex. *Men thet är en Förstes största skam och blygd at* (50), *Ther fore läät Birger Jerl byggia Stocholms slott och stadh, som itt lås wara skulle för Mäler* (69), *Och thetta nampnet Ladhulåås [är] itt ärligit nampn* (84). De två omarkerade exemplen är något oklara: *sporde them åter sedhan til hwarest the wille få sich _konung* (66), *än thå han wore _förrådhare* (67). Frågan inställer sig om predikativet *förrådhare* är klassificerande. Eftersom jag utgår från dagens naturliga språkbruk och anser att *förrådare* helst kombineras med artikel i kontexter som ovan idag, är exemplet medtaget.

4.2.2.3 Abstrakta refererande nominalfraser

Artikeln är antingen regelbunden eller mycket vanlig. I Erik är artikeln regelbunden. Av 33 belägg är 32 markerade: t.ex. *Ok sidhan wart ather en annor strid* (3), *Ther kom tha saman en harder leek 'kamp, strid'* (51), *THär epter a thz tridhia aar eth hooff i suderköpunge war 'gästabud'* (104). Det enda omarkerade belägget är bestämt av *annan*: *nw bygde han _annat hionalagh 'äktenskap'* (112).

Även i ApoB är artikeln regelbunden. Tjugotvå av tjugotre nominalfraser är markerade: t.ex. *Och the anammadhe een vrsäkt aff Jason* (81), *Och medh hast wardt en stoor jordbäffuing* (81), *Thenne männenar göra ena willo j vår stadh* (81). Den omarkerade nominalfrasen är *Och han förwerffde en åker för _orettferdigh löön* (71).

I Namn är beläggen något färre, femton stycken. Tolv är markerade: t.ex. *iach wil giffuæ idher eth got radh* (84), *Her effter börææs eth høffuist æuintyr* (2), *tha ropade biscop Frankart medh enæ högæ røst* (20). Exemplet *enæ högæ røst* är intressant. Denna konstruktion innehåller i materialet som helhet ofta en omarkerad nominalfras, och samma nominalfrastyp kan vara omarkerad även idag (*Han ropade*

med *_hög röst*).¹²⁵ Enligt Givón är nominalfraser med den semantiska rollen sätt sådana som universellt skyr artiklar (se kap. 2.3.5 ovan). Att artikeln trängt in i denna kategori kan därför tolkas som ett tecken på att grammatikaliseringen är långt gången. Namn har tre ommarkerade belägg, och två av dem har *under* som huvudord: t.ex. *och driffuæ ther _mykit och stort vnder* (48). Det tredje är något svåranalyserat: *ther war pa en stor iætte i _græseligin skipilsse* (110).

Flor har mycket få belägg i kategorin. Av de sex exempel jag hittat har fyra artikel: *the hafdho ther ena godha nat* (50), *Tha sagdhe Darias eet ordh til Flores* (59), *Konungin hafuer ok een vndirlik sidh* (70), *mik ær een smælek komin til handa* (108). I Flor är det ena ommarkerade belägget bestämt av *annan*: *han ær aldre kôpman, _annath ærende tha hafuer han* (39). Det andra är av en typ som ibland förekommer som ommarkerad i materialet: *Nu hafuer thenne saghan _ænda* (137).

I EnSv har jag hittat 25 nominalfraser och 20 är markerade: t.ex. *och kom på thet sidzsta til en openbara feyde och skedde itt stoort slagh* (62), *Och på thet man må haffua en rettilse i thet här effter följer* (EnSv 50). I det sista exemplet analyseras *en rettilse* som refererande, eftersom det är tänkt att läsaren skall få en specifik korrigerings i sin omvärldssyn genom att ta del av den fortsatta redogörelsen. De fem ommarkerade beläggen är: *Och war _mechta godh tijdh i landet* (60), *Och en tijdh giorde han _gestabodh* (78), *Ther epter giorde konung Magnus _än starkare forbund* (82), *ther före giorde han _sådana lagh at* (84), *och giorde han _stoor förplichtelse ther vppå* (86). Ett av beläggen är bestämt av *sådan*, och ett är av typen *göra gästabud*. Konstruktionen *göra gästabud* är ofta ommarkerad i de fornsvenska texterna, vilket kan tyda på att det är frågan om ett konventionellt ommarkerat uttryck.

4.2.2.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser

Artikelbruket varierar stort. I vissa texter är den regelbunden, i andra endast vanlig. Nominalfraserna i denna kategori är ofta fåtaliga, vilket gäller för hela materialet. Kategorin innehåller inte sällan nominalfraser som är svåranalyserade. Denna kategori är således den "sämsta" i undersökningen både ur ett kvalitativt och kvantitativt perspektiv.

I Erik är artikeln regelbunden. Av 19 belägg är 18 markerade: t.ex. *till gudz riddara han tha ouer foor en här aff lättugha digher oc stoor* (17), *jak tenker han fik et vlukkes fall* (63), *Thy wil iak orloff aff ider haffua ok tigger iak thz for ena gaffwa* (114). I det andra exemplet karaktäriseras en tidigare beskriven händelse med *et vlukkes fall*. I Erik finns ett ommarkerat belägg: *ther haffua the _wänare stad at boo* (68). Nominalfrasen karaktäriserar här en viss plats som utpekats tidigare.

¹²⁵ Orsaken till att frasen *ropa med _hög röst* inte utrangerats som innehållande en konventionellt ommarkerad nominalfras är just att den även förekommer med artikel i materialet, t.ex. i Namn.

I ApoB finns få belägg. Jag har funnit 11 stycken, och 9 är markerade: t.ex. *Jagh haffuer satt tigh Hedhningomen för itt Liws* (79), och *samladhe sigh j en rota* (81), *Ty han haffuer satt en dagh före / på hwilken han skal döma jordennes kreetz medh rettferdigheet* (82). I det andra exemplet beskriver nominalfrasen en formation som andra referenter utgör, och därför har den analyserats som icke-refererande. I det tredje exemplet tolkar jag betydelsen som att den exakta dagen i framtiden inte nödvändigtvis kan identifieras av någon av de inblandade parterna; dvs. en dag när vissa händelser skall inträffa kommer med säkerhet, men vilken specifik dag det handlar om är inte fastslaget i talögonblicket. Men nominalfrasen kunde också tolkas som refererande. I ApoB finns två ommarkerade belägg – bestämda av antingen *sådan* eller *så*: *Tå effter han fick _så streng befallning* (81), *ändoch Gudh haffuer offuurseedt här til dags _sådana fåwitskheetz tijdh* (82).

Namn har något fler belägg i kategorin: 25 stycken. Av dessa är 16 markerade: *tha skal ther ower rættæs medh en strengen ræt* (14), *huru wart thu nokon tiidh aff swa ondæ enæ art* (18), *warin j ey en prest som j ærin* (20). Namn har hela 9 stycken ommarkerade belägg. Tre av dem är bestämda av *sådan*: t.ex. *och kærde til henne _swa dant mordh, som j haffuin hørt* (96). Tre har *råd* som huvudord: t.ex. *thy torff iach nw _radh wider, huru iach her bæst aff komma kan* (102), och ett har *under* som huvudord: *aff them skal warda _mykyt vnder sport* (8). Av de två som återstår är ett något tveksamt, *och bødh henne widh _hardæ hempt* (10), medan det andra är aningen tydligare: *tolkit ær stort owerwald och _odygdigh gerning* (28).

Flor har med sina åtta nominalfraser få belägg. Endast tre av dem är markerade: *Blanzaflor, giff hær en ændha* (26), *Giff mik eet tekn honum til* (50), *the stolpa gaa thet golff om kring, alla skippade i j een ringh* (66). I det sista exemplet beskriver nominalfrasen en formation som stolparna utgör, och därför har nominalfrasen analyserats som icke-refererande. Av de fem ommarkerade nominalfraserna har två *sådan* som bestämning, t.ex. *vardher konungin ther vidher var, at thu æpter _tholik søkian far* (62), ett har *råd* som huvudord: *Thet ær _got radh, thu sigher mik* (104). De två sista är: *thy ij kunnin sighia _ömkelika sagha* (41), *ij skulin _ondan dødth hær fa* (105).

I EnSv förekommer 17 nominalfraser, av vilka 14 är markerade: t.ex. *och är thet itt jemmerligit ting*, at (59), *Ther kan en ringa sack komma som gör all breff och insigel, ordh och förpflichtelse, til intit* (76), *Och än thå at ostadugheet, och icke bliffua widh ordh och sanning, är en sådana odygd, at* (80). De tre ommarkerade nominalfraserna är följande: två innehåller *sådan*, t.ex. *och wille läta henne komma til _sådana gifftermåål som henne höffdes* (72), och ett innehåller *råd*: *Hwar thå icke är _gott rådth och forstond med* (70).

4.2.2.5 Kommentar

Texterna i grupp A kan beskrivas som att de har en modern indefinitetsorienterad användning av den indefinita artikeln vid individuativa nominalfraser. Den moderna läsaren reagerar inte på att artikelns användning skulle avvika från den moderna användningen. Av särskild vikt är att konkreta icke-refererande nominalfraser är obligatoriskt markerade. Det finns t.ex. inga belägg på typerna *Hon var _vän jungfru*, *Han var stark som _jätte*, som förekommer i de övriga grupperna.

Den indefinitetsorienterade markeringsprofilen kännetecknas av höga markeringsgrader i samtliga kategorier. Utgående från tabellen i kapitlets början kan man konstatera att detta gäller åtminstone för Erik, ApoB och EnSv. Flor och Namn har något lägre markeringsgrader vid vissa av de abstrakta kategorierna. Många av de ommarkerade nominalfraserna i denna kategori är dock kvalitativt diskutabla, dvs. det är oklart vad de säger om systemet, och det är möjligt att vissa av dem borde ha analyserats som konventionellt ommarkerade. När ett belägg har konstaterats vara tveksamt eller motsvarande avses just att belägget är svåranalyserat med avseende på om det borde ha utrangerats som konventionellt ommarkerat eller inte.

De ommarkerade nominalfraserna som finns i grupp A karaktäriseras således normalt av ett antal egenskaper. De kan (i) vara allmänt svåranalyserade gränsfall. De kan (ii) vara exempel på samma eventuellt formelartade uttryck som återkommer flera gånger i texten, t.ex. fraser som *skina som _sol*, *vara/ge _gott råd*, *vara _stort under*, *stifta _kloster*. Denna egenskap gör dem svåranalyserade. De kan (iii) vara bestämda av *annan* eller *sådan*, dvs. bestämningar som har visat sig motverka markering. Den stora mängden *annan* och *sådan* vid de ommarkerade nominalfraserna visar att Leijströms uppfattning var korrekt, dvs. artikeln når regelbundenhet vid dessa nominalfraser senare än vid nominalfraser som saknar dessa bestämningar. På basis av de överlag få ommarkerade fallen i kombination med deras kvalitativa betänklighet karaktäriserar jag samtliga texters artikel i grupp A som modern.

4.2.3 Grupp B. Texter med i huvudsak indefinitetsorienterad markeringsstrategi

Tabell 22. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp B.

Text	kon ref	kon i-ref	abs ref	abs i-ref
Didr	99	66	93	50
SjuV	94	57	57	50
Barl	91	70	50	42

4.2.3.1 Konkreta refererande nominalfraser

Artikeln är regelbunden. I Didr finns väldigt många belägg, 131 stycken, och 129 är markerade: t.ex. *Ther radde en jarll føre (1), hans fader gaff hanum en häst som rispa het (17), han kom till ena stora aa som heter eydiss aa (60), Efftir hanum bars ena stora jarnstang (26). De två omarkerade exemplen är oklara: *tha screff han _breff till siäländ (26), jak will giffue tik _konungs dōme i yspania (7)*. I det första exemplet är det oklart om numerus är singularis eller pluralis, och i det andra exemplet är det oklart om kungadömet är ett visst kungadöme eller om utsagan gäller ett kungadöme i allmänhet. Eventuellt kunde artikellösheten tolkas som att referensen är icke-specifik.*

Även i SjuV finns väldigt många belägg, 120 stycken, av vilka 113 är markerade: t.ex. *Här i stadhin war en borghare som hafdhe en fager trægardh (117), Hans husfru elskadhe en annan man (147), Sidhan lot han sla henne op ena andra adhro pa winstre armin (141), *Tha hände thz swa at the waro i et skip* (s. 167). I SjuV finns sju omarkerade nominalfraser, av vilka några är delvis oklara: t.ex. *Then riddaren hafdhe en son vngan liggande i _waggo (120), giordhe han en man aff kopar mz en bändan bogha oc _skot pa laght (143), Om morghonin legdhe riddarin _skip (166)*. Det är möjligt att omarkerade nominalfraser skulle kunna användas i dessa exempel i modern svenska (t.ex. *leja _skepp*), men jag uppfattar att en markerad variant är naturligare i kontexten. I följande exempel är det oklart huruvida nominalfrasen är semantiskt definit eller indefinit: *sonen skar hoffwodith aff oc kastadhe thz wti _hemelshws 'avträde' (127)*. Tre omarkerade exempel i SjuV är tydligare: *tha war en fagher äng widh ens rikx riddara hws. om kring mwrath mz _gablom mwr (120), Tha läät han tagha _annan dwk (141), genast syntis _stort saar äpter (157)*. Här kan*

man notera att nominalfraser med *sår* normalt är markerade i SjuV: *han haffdhe et stort saar i hoffwodhith* (157), *giffwin honom et saar i hoffwodhith* (157).

Barl har något färre belägg, 46 stycken. Av dem är 42 markerade: t.ex. *J thom timanom var een konunger j ndia land* (4), *Oc min bolek är i ene ödkn som kallas sennar* (48), *oc bar vidh sik ena ludhna skræppo* (56). Barl har fyra omarkerade nominalfraser. Två av dem skiljer sig tydligt från moderna principer: *han hauer giuit mik _helan likama* (46), *thäntidh mannin snarlika lopp ful han j _stort diwp* (38). Ett exempel är något oklarare: *tha konungen sa han j _fatighum oc siwurdhum klädhebonath* (8). Det sista exemplet kan eventuellt uppfattas som definit: *ok lät sik födha aff _renasta möö jumfru maria* (32).

4.2.3.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser

Artikeln är vanlig. I denna kategori demonstreras tydligt den egenskap som utmärker de flesta andra kategorier både i denna grupp och i grupperna C och D, nämligen en mer eller mindre omfattande variation mellan markerade nominalfraser å ena sidan och omarkerade nominalfraser som tydligt skulle ta artikel i modern svenska å andra sidan. Didr demonstrerar variationen väl. I Didr förekommer 67 nominalfraser, och 44 är markerade. Variationen är godtycklig: *han war woxen som _jette* (1) kontra *han war tiwkker oc starker som en rise* 'jätte' (1). Konstruktionerna är identiska och huvudorden synonyma. Ändå är den ena nominalfrasen markerad och den andra omarkerad. Varför? Ungefär samma gäller predikativ. I Didr finns omarkerade predikativ: *han war _myken orlixman* 'krigsman' (12), *än ästw _doll god smid* (51), *hon war _sa mykin trulkona at* (15), men även markerade predikativ förekommer: *han war en fager man* (13), *herdink war en myken kempe* (25) och *tha är thz et hwast jarn* (45).

I SjuV är beläggen färre: 21 stycken. Av dessa är 12 markerade, t.ex. markerade predikativ och *som*-fraser: *honum thykker mik hälder wara en diäffwl i manz likne* (116), *Jak giordhe som en daare* (121), *Jpocras war swa wiis en mästare* (124). Men även omarkerade predikativ förekommer: *iak är _vng qwinna* (133), *then godhe mannen ... war _mykith gamal man* (137), *i ärin _vng qwinna erlikin oc wäl skapt* (155).

I Barl förekommer 30 nominalfraser, och 21 är markerade: t.ex. *J örlögh oc stridh var han en manlighin man* (4), *han var en hedninghe* (5), *en ärligher herra ... som var een förste ofuer andra höfdhinga j hans rike* (14). Av de nio omarkerade beläggen har de flesta andra grammatiska roller än predikativ: t.ex. *tha lykkis thin kropp ... j _litla graff* (35), *thic höfwer ey at taka _fatixmanz dotter til hustru* (47), *äller hwar faar jak _tolkin hirdha oc helsamlighan siälana ledhara* (54).

4.2.3.3 Abstrakta refererande nominalfraser

Artikeln är antingen regelbunden eller vanlig. I Didr är markeringen regelbunden i och med att nästan alla av de 27 nominalfraserna är markerade: t.ex. *oc ther kom en stor här oc brende slottit (5), sampson hwg et annat hwg (5), oc giorde et mektokt brylløp till jomfrw Ercha (40). Ett par omarkerade nominalfraser har påträffats: *ther effter samlede sampson _myken här (10), then sama dag slogx konungen mz syna fyänder/ ok fik ther _mykin siger (51)*. Det kunde vara frestande att föreslå att adjektivet *mykil* har något med detta att göra, eftersom substantivet *här* 'armé' förekommer sju gånger med adjektivet *stor*, i samtliga fall markerat, och endast en gång med *mykil*, omarkerat. Hypotesen urholkas emellertid av att *här* förekommer två gånger med adjektivet *ofmykil*, båda gångerna med artikel: *wilkinus koning stempde wt en offmyken här (20), oc samlade en omyken här (40)*.*

I SjuV är bilden aningen oklar. Texten har 14 belägg, och 8 är markerade: t.ex. *Fore thy thz haffwa en ondan sidh (152), Tha byriadhe hon at kwädha ena elskoghx wiso (162), ther mz fik thz örlögh en ända (163)*. De 6 omarkerade nominalfraserna är ibland oklara. Två är av typen *te någon blitt anlete* (med olika adjektiv), som kanske innehåller en konventionellt omarkerad nominalfras: *the ... tedho kesarens budh _bliit änlite (115), tha tedhe hon kesarenom _dröfft änlite (117)*. Ett har rådd som huvudord: *Jak wil wäl radha idher _got raadh (114)*. Därtill finns ett par omarkerade fall med *eld* som huvudord: *tha komo the i geen oc giordho _eld om honum (145), ther war _eld som hon haffdhe op tänt (155)*. Men *eld* förekommer också med artikel: *Han lot göra op en eld (141), Tha läto the genast wardha en stoor eld (172)*. Det sista exemplet är *the ... togho _stora byrdhe mz gull oc silff oc gingo heem mz (128)*.

I Barl förekommer 18 nominalfraser. Lika många är markerade som omarkerade. Variationen är snarast godtycklig: *Ther kom saman en stoor moghe (11-12) kontra *hanom fölgdhe _stort härskap (28)*. Båda substantiven är kollektiva, men markeringen varierar. I ett fall förekommer *bön* i markerad nominalfras, *beddis iosaphat ena andra bön (52)*, men i ett annat fall i omarkerad nominalfras: *Barlam ... stodh vp til _gudhelika bön (54)*. I ett fall är *syn* omarkerat, *oc sagho thär _styggasta syyn (30)*, men i ett annat fall markerat: *tha sa josaphat ena rädhelika oc ömkelika syyn vppa hanom (50)*. I Barl är refererande *ända* omarkerat, *som hans wägh oc ärande hafdhe leet til _sälan oc godhan ända (54)*, men i SjuV förekommer det med artikel (se ovan).*

4.2.3.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser

Artikeln är vanlig. Som konstaterat är denna kategori den minst fruktbara i undersökningen. Didr har t.ex. endast fyra belägg i denna kategori: *skulde han winna sigher aff mik . tha ware thz _vnder 'någonting förunderligt' (18), mik hauer ängen för bodet _sadant bodh som thw gør (18), iak will rida hem oc se om iak kan skipa ider*

en godan häst ther tola skall en stöt (19), hanum will jak sökia j en kamp will jak hanum besta (58). Av de omarkerade nominalfraserna ser man att huvudordet *under* återkommer i det ena exemplet, jämför med kapitel 4.2.2, medan *sådan* är bestämning i det andra.

SjuV har också få belägg, sex st., men de tre markerade beläggen är intressanta: *thin husbonde skal göra et stort gästabudh* (140), *Aldra kärasta frw i funnin et got raadh* (156), *Gaan oc redhin et stoort baal* (172). I grupp A förekom *råd* och *göra gästabud* i omarkerad nominalfras, men här är de markerade. I en av meningarna har rådet presenterats tidigare, och nominalfrasen tolkas därför som icke-refererande. Även den markerade nominalfrasen med *bål* som huvudord är intressant med tanke på att *eld* i ett par fall var omarkerat i den förra kategorin. De omarkerade nominalfraserna är alla av samma slag: *tha skulle iak hardhan doom göra* (158), *skulle iak läta ga rättan doom* (161), *Tha skal iak oc döma rättan doom* (166).

Barl har desto fler abstrakta icke-refererande belägg, 12 stycken, och variationen framstår som godtycklig. Samma substantiv förekommer ömsom med artikel, ömsom utan artikel: *gör ther aa een qwämelighan och godhan ända* (50) kontra *alt thingh j wärdlene hafua ända* (9), eller *een hardhan dödh ware thu ginstan wärdher* (59) kontra *äller skalt thu mz grymmasta dödh forfara* (59).

4.2.3.5 Kommentar

Texterna i grupp B kan beskrivas som att de representerar en i huvudsak indefinitetsorienterad markeringsstrategi, som dock utmärks av att få men kvalitativt signifikanta undantag från det moderna systemet existerar. Med det avses att de omarkerade nominalfraserna kan vara av ett sådant slag att de med säkerhet skulle vara markerade idag (t.ex. *Han var stark som jätte*), även om också flera oklara fall förekommer. De omarkerade nominalfraserna i grupp B är således av en annan karaktär än de omarkerade nominalfraserna i grupp A. Vid läsning av större textmängder, t.ex. 15 000 ord, utgör de omarkerade nominalfraserna en så pass liten grupp att läsarens intuitiva helhetsintryck trots allt blir att texterna har en modern artikel.

Om man ser till markeringsprofilen framträder en viss topikalitetsorientering i och med att markeringsgraderna i lägre i alla kategorier förutom i kategorin konkreta refererande nominalfraser (Didr avviker något). Artikeln är regelbunden vid konkreta refererande nominalfraser, medan de övriga kategorierna uppvisar en variation mellan markerad och omarkerad nominalfras.

4.2.4 Grupp C. Texter med tendens till topikalitetsorienterad markeringsstrategi

Tabell 23. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp C.

Text	kon ref	kon i-ref	abs ref	abs i-ref
Link	93	62	46	13
Hist	90	27	43	26
Pent	76	33	56	8
JuEs	83	53	13	14

4.2.4.1 Konkreta refererande nominalfraser

Artikeln är antingen regelbunden eller mycket vanlig. I Link är artikel regel. Jag har identifierat 59 nominalfraser, och 55 är markerade: t.ex. *fik han see ena wänasta klena iomffru (284), hiälp mik i mine nödh, thy en owermatto stor brot byörn kom wt aff skoghen (288), oppsprangh iämsköt en störste grymber fysker (301), stigho thwa aff them wthi ena ekio (391). Endast fyra ommarkerade nominalfraser har påträffats, vissa dock tydligt avvikande från modern svenska: *oc holde sith hwffwdh mz _wigdho wile 'dok' (310), honom prydhandes mz _konungxlike krono (293), oc the haffdo _präst när sik (296), Somlika aff thz hälga sälskapet sprwngho nidher i _jllalwktandis prywath 'avträde' (391).**

I Hist är artikel regel. Av 60 nominalfraser är 54 markerade: t.ex. *Thenne konwng eson haffde än son som hett Jason (1), wty eth beflwted land som kallades Colcos ... war en väder (2), Wider the satho saman ... wart them tilkastad eth sofftideliget äpla (52), kom langdt j fraa them w ledena oc bort j ena ökn (52). Av de sex ommarkerade fallen är tre tydligt avvikande från modern svenska: *Jason nedersattes a _dyrpridda säthe (16), plägades tiith faras mz _litslom bätthe (20), Ryngmwrena j fra jorden oc öffwersta högden war ij^c alna mz _wnderligen mwrngang (37). Ett exempel kunde kanske tolkas som dividuativt: *Ey langt wthan for staden war _fagor oc losteligen skoger (8). Två är något oklara: *kom hon j _dyrom skrwd prydy offwer alla mättho tiill bordzs (10), Jason lagde sedan _ook oppa them (21). Det senare exemplet numerus är svårbestämt.****

I Pent är artikeln inte regelbunden, men den är mycket vanlig. Antalet belägg i kategorin är relativt litet: 41 stycken. Av dessa är 31 markerade: t.ex. *J hans daghum tedhe war herra danieli the fyra fäghersta rike ... mz eno diwre (18), hans kona ewa aff*

eno riwe hans siidho 'revben' (1), *han skreff aff hans mwnne all hans ordh i ena book* (8), *tha tedhis honum waar herra siälwer mz lughandhe elde i enom buska* (281). Pent har hela tio omarkerade nominalfraser, men fyra är av typen *föda son/dotter*: t.ex. *tha födde ewa adame _son* (1), *Äpter skamman tima sidhan födde hon _dotter* (1). De andra exemplen är delvis oklara, t.ex. *Oc lät cirus scriwa _breff/ oc läsa* (22), *Esdras togh her ower _breff aff konunge oc las fore iwdhom* (27). Av kontexten framgår inte numerus, men singularis framstår som naturligt. Ett annat oklart exempel: *konungin lät illa göra widh ieremiam oc kasta han i _torn* (11). Eventuellt betyder *i torn* 'i fängelse' eller 'i fångenskap' snarare än 'i ett torn'. De tre sista exemplen: *the gato änkte meer ... byght mädhan cirus lifdhe / vtan _swa höghan mwr aff templo domini at man matte läggia sin arm oppa* (23), *oc fangit honum _swärdh i händer at dräpa os* (289), *Moyses ... war ther margha dagha mz _wäldoghum biskope* (280).

JuEs har överlag få belägg oavsett kategori. I denna kategori har JuEs 18 nominalfraser, och 15 är markerade: t.ex. *hon fik syna pigho ena wiin flasko/ oc eth olyio kar* (162), *Än holofernes alt kringom farandis fan ena källo østir aff stadhen* (155), *än nw haffwom wi en større owen* (191), *iförde sikh j en säk* (186). Tre omarkerade belägg har påträffats, samtliga något oklara. Två är av samma typ: *Oc satte _gull krantz a sith huffwodh* (162), *bärandis _gulkrono a sith huffwodh* (193). Här kunde man argumentera för att de borde utrangeras med tanke på moderna konstruktioner som *Han bar _krona på sitt huvud*, men artikel är enligt min uppfattning naturligare.¹²⁶ Den tredje omarkerade nominalfrasen är *hon war resogh oc haffde _faghert änlite* (157-158).

4.2.4.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser

Artikeln är relativt vanlig men något mindre frekvent i Pent och Hist. I Link är 21 av de 34 nominalfraserna markerade: t.ex. *Naar tässen hälga iomffrwn war än en lithen pigha* (279), *bygdhe sancta amalbergha ... eth litet hws som eth cappal* (279), *gak tith oc lath ther wardha ena kyrkio i iomffru maria gudz modhers hedher* (313), *förtänksuld, at eth goth hiärta rädhes optha ther syndhena wara, hwar enghen synd är* (400). Några exempel på de 13 omarkerade beläggen: *war hon ... som _skinandis carbunculus i blandh dyra stena 'karbunkel'* (283), *oc thu skalt taka _krono aff herranom gudhi* (313), *saa hon sik sithia ... som _dwffua i blandh höka* (391), *thenne domherran war _lywffer man* (407). Eventuellt kunde exemplet med *taka krono* ha utrangerats såsom antingen definit eller konventionellt ommarkerat.

Hist utmärker sig genom sina talrika omarkerade nominalfraser. Av 34 nominalfraser är endast 9 markerade: t.ex. *jac gissar tiig for en fåne* (45), *Laomedon ... är en wnderligen herre* (6), *cammaren sken aff gyllene malningen som en sooll* (16).

¹²⁶ Bibel 2000 (Est 8): *Han bar ett stort gyllene diadem.*

Några exempel på de 25 omarkerade beläggen: *Han war _myket fromer oc ädela wnger man oc starker* (1), *Tha kom raskeliga farande troya konwng laomedonta som _riwtande leon* (28), *oc astad kommer _rynnande flod oc lopande watn op for höga bärigen, ... oc kommer _skalloth trää tiill ath bära löff oc blomster* (10).

Även Pent utmärks av sina talrika omarkerade nominalfraser. Av 42 belägg i kategorin är 14 markerade: t.ex. *Strabus en wiis mästare sigher* (1), *Pharao swarar them som en omilder herra* (288), *Oc swa som en stekare tänder eld vnder kiätel* (293), *swa som en lime thiänar mz fadhernom/ at giwa mz disciplinam/ hans kärasta söne* (15). Förekomsten av markerad och omarkerad icke-refererande nominalfras i samma sats (*en stekare, kiätel*) kan noteras ovan. Några exempel på de 28 omarkerade nominalfraserna: *til salmon war födder oc _wäxen man* (6), *iak är _wäldogher herra* (289), *Sidhan gudh lyser _syndogx mantz hiärta / oc ledher han aff egipto land* (284), *iämskyt wändis wandin i _orms like* (284).

I JuEs är omarkerad nominalfras ungefär lika vanlig som markerad. Av de 19 exemplen är 10 markerade: t.ex. *han skal jföras konungxligh klädhir ox sätias pa en häst/ aff konungxsins stalle* (189), *war annars offwir oss en mildher oc spaker herre* (148), *bidh än för os som äst en hälaggh qwinna* (159), *lät vp resa en galga/ l. alna høghan* (188-189). I det sista exemplet utgör meningen ett citat där en person av sina vänner uppmanas resa en galge. Några omarkerade belägg: *The litla källan som wäxte j _stora flodh* (195), *_konungx krona skal sätias pa hans huffwod* (189), *Mardocheus jwdeus aff beniamin släkte som bodde j stadhen susis/ _mäctogher man* (196), *vinet war thz yppersta som _tolkom konunge wäl höffdes* (179).

4.2.4.3 Abstrakta refererande nominalfraser

Artikeln är relativt vanlig förutom i JuEs, som har få markerade nominalfraser. Av Links 28 belägg är 13 markerade. Det är överlag svårt att se något system i markeringen. Ibland är ärende markerat, *än hören her alla eth wnderliket ärande* (297), ibland omarkerat: *han haffdhe oppa thentidh _högmälis ärandhe för händer* (308). Substantivet *gny* kan vara markerat, *görandis aff sik eth stort gny oc ropan* (300), men substantivet *rop* är omarkerat: *Tha gaffwo diäfflane fran sik grymmasta lywdh, oc _styggeliket roop* (299). Substantivet *krankdom* är ibland markerat, *än hon haffde en hardhan krankdom* (302-303), men ibland omarkerat, *oc nidherfyöl oppa sotta säng i _swarom krankdom* (409). Kollektiva substantiv tenderar vara markerade: t.ex. *fik han se ena stora samqwämdh aff clostersens iomffrwm* (286), *oc sagho ena största fähdyordh widh bärghen* (296).

Hist har en ganska jämn fördelning mellan markerade och omarkerade nominalfraser. Jag har funnit 37 nominalfraser, varav 16 är markerade. Ofta är variationen godtycklig: *eth wnderliget rykte gik j mang landscap* (2), kontra *kom _stort rikte aff them farande* (5); eller: *Han tog sig eth skadeliget raad fore* (5), kontra

tha råder jac eder _gath rad ath (7); eller: *bortha ... mz en stor häär wiider eth slaath* (34), kontra *kom rikte ok stort anskrij ath _wtlänsker här kommen war* (27).

Pent har få belägg, endast nio stycken. De fem markerade är: *NAbogodonosor saa en rädhelikin dröm* (13), *Ther näst hördhe han ena röst aff himilin* (16), *Oc en röst aff himpnom skal dräpa han ... Jhesus christus han skal siälwer sighia the röstina* (18), *Honum war läsin en prophecia* (21), oc *gaff sinom bwrswenom et ämpne at studera* (25). Den första av de fyra omarkerade nominalfraserna är *Epter idhert rike komber _annath rike. som fordärwar idhert rike* (14). Nominalfrasen har tolkats som refererande. Talaren, den bibliske personen Daniel, tyder en dröm och ser på det viset in i framtiden och kan se hur ett annat rike tar tar form; i det avseendet existerar referenten. Av de tre återstående är två kollektiva: *Nememias kom mz _dighert herskap til ierusalem* (27), *Sidhan foor han siälwer mz _myklom här* (279), och det tredje är *oc wan wtländis _mykin sigher oc faghran* (279-280).

JuEs har 16 belägg, och påfallande många, 14 st., är omarkerade. De två markerade beläggen utpekar båda en viss dag i framtiden: *Män oc qwinnor oc theris barn skuldho alle dräpas/ oc fjörgoras paa en bestiktadhan dagh owir alt landit* (185), *war satter j breffwen owir alt rikit en hämpnilse dagher* (193). Nominalfrasen utpekar en viss dag i framtiden som kan identifieras, och därför analyseras nominalfrasen som refererande. Av de 14 omarkerade nominalfraserna i JuEs har hela sju *gästabud* som huvudord: t.ex. *Oc giordhe _stort gästabudh* (155). De sju övriga fallen är av annat slag: t.ex. *hwilken ... _tolko krafftelica dygdh gaff henne / at hon skulle winna aff allom människiom owinnelighan* (145), *Oc ødhmyukade sigh j _stora fasto män oc qwinnor* (149), *Än israels söner ... drogho äptir them mz _stort skrij oc roop* (172).

4.2.4.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser

Artikeln är överlag ovanlig. Link har 30 belägg, men endast fyra är markerade: *foglane ... samnadhos the i en flok* (307), *hennas händher oc arma samman slängdo sik som en cirkil* (409), *takandhis mz sik iomfrwnnas brodher som kalladis rodinus, til eth goth hopp skuld* (286), *hwat ey ware nw bättre haffua ena stora päningga summo til at köpa sina bärningh* (317). I det första exemplet har jag tolkat nominalfrasen som icke-refererande, eftersom flocken beskriver formationen som de enskilda referenterna, fåglarna, utgör. Av de 26 omarkerade nominalfraserna kan följande exempel ges: *oc redha sik mz henne til _konungxliket bryllopp* (294), *Oc ther mz at honom ware _goth radh, at han blidkadhe henne mz _kärlike bön* (315), *oc bleff dödher mz _wslom dödth, oc är skepadher til _äwardheliken dödth* (405). I det sista exemplet har dödsfallet redan introducerats, och *wslom dödth* beskriver endast referentens beskaffenhet. Den andra nominalfrasen i meningen syftar på en kommande evig död, som ännu inte inträffat i berättelsen.

Hist har relativt många belägg i denna kategori: 39 stycken. Av de 10 markerade fallen kan följande presenteras: *riket skulle bliffwa wid syn konwng spiras makt till en oändelig äwigx tiid* (40), *hwar thera haffwer loffwad tiig en stor lön* (53), *Thz maa kallas en säl begynnelse som tager en säl ändalikt* (50). Men ommarkerad nominalfras är betydligt vanligare: *Ty lather thz bestaa hwket som haffwer _sörgeligen ändelykt* (55), *Thz är wäl wärt at wälbyrdogom manne främmande som är oppo nagot wärff skulle giffwas _gath helsasamt råd* (12), *annars syntes thz waro _stort straff* (49), *saa faa wij _stort lofford oc mykla rykedoma* (26).

Pent har betydligt färre belägg i kategorin: 12 stycken. Ett enda markerat belägg har noterats: *Waar herra bödh honum ... omskärilse först / til et tekn oc märke* (5). De ommarkerade fallen är således elva: t.ex. *Thetta skal wardha thik til _tekn* (285), *som fast är sompnadher / oc ey waknar för än widh _ondan dröm* (294), *Lat mit folk lidhught / at göra mik _gudhlikt offer wtländis* (287), *Oc är thz _märkelikt/ oc gudhlikt epterdöme* (300).

JuEs har få nominalfraser i kategorin. Av de sju förekommande beläggen är ett markerat: *thz vardher thyno hälgo nampne eth ewigth amynne 'minne'*. (161). De övriga nominalfraserna är ommarkerade: t.ex. *J thy förwaradhe thu thit liff at thu vpfan _tolkit raadh* (163), *_fulbordat ärinde wil gudh mz tik göra* (164), *Oc thy mädhan the nw swa göra/ är nogh _wist märke at the warda giffne j fortappilse* (164).

4.2.4.5 Kommentrar

Texterna i grupp C kan beskrivas som att de representerar ett topikalitetsorienterat system som är utjämnat av moderna drag i markeringen. Artikeln kan upplevas som modern eftersom den dels är frekvent vid konkreta refererande nominalfraser, dels förekommer vid alla nominalfrastyper. De ommarkerade nominalfraserna är dock talrika och ofta tydligt avvikande från det moderna systemet. Den moderna läsarens intryck blir därför klucket i och med att arkaiska och moderna drag förekommer om varandra.

Markeringsprofilerna är topikalitetsorienterade i högre grad än i grupp B. Markeringsgraderna är höga vid konkreta refererande nominalfraser men betydligt lägre vid de övriga kategorierna. Vid abstrakta icke-refererande nominalfraser är artikeln i tre texter ovanlig. Medan artikellösheten i grupp B har karaktären av enstaka lapsusar inom ramen för ett i övrigt modernt indefinitetsorienterat system, representerar texterna i grupp C en annorlunda övergripande strategi vad användningen av den indefinita artikeln beträffar.

4.2.5 Grupp D. Texter med topikalitetsorienterad markeringsstrategi

Tabell 24. Markeringsgraderna (%) för texterna i grupp D.

Text	kon ref	kon i-ref	abs ref	abs i-ref
ApoA	80	20	14	0
Forn	76	8	13	29
Birg	81	11	20	0
Karl	66	15	0	33

4.2.5.1 Konkreta refererande nominalfraser

Artikeln är mycket vanlig. I ApoA markerar artikeln 31 av 39 nominalfraser: t.ex. *kom een romara höfdhinge lisias meth mangom riddarom* (166), *thit kom een prophete aff iudha landeno agabus at nampne* (166), *ok gingo fram ena gatu* (154), *ok saa thär en altare* (161). Relativt många omarkerade belägg, åtta stycken, har påträffats. Tre av dem är bestämda av *annan*, t.ex. *ok komo til _annan stadh hwar mange toko guz ordh mz mykle giri* (161), och tre av dem har åker som huvudord: t.ex. *En man Ananias at nampne mz sinne hustru saphira saalde _akir* (139). De två sista är: *mötte os en vng quinna hafuande _spadoms anda* (159), *lagdho _stok a therä ben* (159).

I Forn är markeringsgraden ungefär på samma nivå som i ApoA, dvs. en betryggande majoritet av nominalfraserna är markerad. Av alla 115 nominalfraser är 87 markerade: t.ex. *læt kalla til sin ena wisasta spakunw* (15), *thær the hwiltus en tima A wæghenum vnder eno dactile thræ* 'dadelpalm' (16), *lagdho a en sten som the først funno* (34), *brast up j thy sama huse en olio kiælda vællande* (15). Ett stort antal nominalfraser, 28 stycken, är emellertid omarkerade: t.ex. *Abiathar Judha biscopir wredher aff harme castar _reep ifwir hals jacobi* (34), *La fangin j _diupo torne* (36), *Tha vændis hon vidh jærtekne til cristin dom: Ok giordhe _kirkio aff sinom saal* (35), *kom andreas vtan hynder til murgundiam: Ok thær in at _øpnium porte* (25)

Även i Birg är markering vid nominalfraserna mycket vanlig. Av de 42 exemplen är 34 markerade: t.ex. *the haffde mædh sik en oxa* och *asna* (200), *gik han wth och baar till iomffrwna eth tænth lywss* (200), *tha sag hon swa som eth mønster vndherlikx vænlikx* 'tempel' (138), *j samma stwndh gik eth stykke aff sancte thomasa benom fram aff kistona* (145). Åtta omarkerade nominalfraser har påträffats, ibland tydligt avvikande från det moderna systemet: t.ex. *jAch sagh _storth palacium* (222),

Och j thy palacio saat j _vndherliko sæthe / swa som ens mans mænniskia (222), han giordhe ey goda gærningha tha han haffde samwith fwlt och _helan lechama (181), sagh iach ena fæghersta iomffrw haffwande mædh barne j fœrdha j _hwitan mantoll och _klenan kiortill (200). I de sista exemplet finns två något oklara nominalfraser. Det är möjligt att de borde ha uttrangerats som konventionellt omarkerade, men jag anser att markerad nominalfras är naturligare i modern svenska.¹²⁷

Karl har den lägsta markeringsgraden i denna kategori av alla texter. Av 35 nominalfraser är 23 markerade: t.ex. *Eth diwr som leon heter tyktis hafwa bada armlægga hans j munde sinom* (326), *K M K gik vndher eth oliuo trä* (299), *lot göra ena kirkio tha* (293), *roland ... gik til eth berg* (323). Av de 12 omarkerade nominalfraserna kan följande presenteras: *Än konungin sattis vnder _högt trä* (290), *wänte jak at wi hafdom _nyusnare jnne när os 'spejare'* (299), *ok se alzskona diwr rådelikin ok _fugil then som heter gambler* (326), *ok sat konungin a gulstole enom ok vnder _gulpälle 'guldbaldakin'* (293).

4.2.5.2 Konkreta icke-refererande nominalfraser

Artikeln är ovanlig. ApoA har få belägg i kategorin, men av de tio som finns är två markerade: *var härrä skal idher vpresa en propheta som var christus* (136), *han är mik et wtualt aar 'redskap'* (148). I det första exemplet utgör nominalfrasen ett direkt citat i vilket Moses förutsäger att en profet skall komma, men tolkningen att profeten är Kristus står apostlagärningarnas författare för. Inom kontexten för citatet har nominalfrasen därför tolkats som icke-refererande. De övriga åtta exemplen är omarkerade: t.ex. *ok sagho hans änlite swa som _ängils änlite* (143), *gudh gaff petro himirikis nykla, swa som _godhom ämbitz manne Ok paulo gaff han mästerscap swa som _qwämelikom kännefadhir 'lärare'* (177), *Han var _godhir man ok rätwis* (153).

Bland Forns 39 nominalfraser är endast 3 markerade: *FEbruus war ok en hedhno manna gudh som at andro nampne heth pluto* (5), *jak ofra daghlika gudhi alz waldughum et menløst lamb som lifwir oc helt ær sidhan thz ær ætit* (27), *Josias en judha klærkir som sanctum jacobum drogh til dødth* (34). Två av dessa belägg är kanske något tveksamma. Det är möjligt att det första och sista exemplet är refererande enligt Givóns beskrivning av skillnaden mellan refererande och icke-refererande predikativ (se kap. 2.1.1), eftersom de är bestämda av en relativsats. I den andra meningen är modaliteten habituell. Det är frågan om olika offer varje dag, vilket innebär att nominalfrasen är icke-refererande. De övriga 36 beläggen är omarkerade: t.ex. *Han sagdhe the wara _vældughan hæluitis gudh* (5), *Jak ær _lxx. ara gamal syndare* (26), *Octouianus _wis man kændis widher sik dødhelikan* (15),

¹²⁷ Lundén (1958, s. 238): (...) såg jag en mycket fager havande jungfru, iklädd vit kappa och en tunn klänning.

_iller diæfwl dræpa thæn thik thætta radh kiænde (9), prouadhis tha sanlica at _mø var modher vordhin (15), Ok sagdhe _tholkin miukan man oc mildan oc godhan kænnefadher : ey vara værdhan døø (28), Ok læt sik hafwa gripit _godhan fanga (10), hwar. ogypter man aff dauidz konungs æt, ok ædhla: føra _thørran wand j hænde til gudz mønster 'spö, stav' (4), jæmsköt stodh diæfwlin qwar som han war slaghin mz _stene vidh ænne (9), brast up j thy sama huse en olio kiælda vællande. oc ran allan daghin _stridhum ströme (15), Ok thornit bøgde sik som _bughi til jordh (36).

I Birg finns också endast 3 markerade nominalfraser av 27 belägg sammanlagt: *Thy letadhe dyæffwlen granleggha / hwar han motte fynna en man j hwilkom han motte blandha syn illa andha / mædh thæss manzsens vilia (195), han amyntis prophetana spadom hwilke som føresagdo ath gwdz son skwlde fødhas aff enne iomffrw (208), iach tykte swa som eth hwasth swærdh ginghe genom mith hyærtha (188).* Det första exemplet är tydligt icke-refererande, men det andra är svåranalyserat vad referensen beträffar. Eventuellt kunde det ha analyserats som refererande om det är bestämt att en viss jungfru skall födas. Det tredje exemplet är återigen klarare, eftersom sorgen är så stark att den liknas vid den upplevelse som uppstår när ett svärd genomtränger ett hjärta. Av Birgs 24 ommarkerade belägg ingår många i jämförelsefraser: t.ex. *Och tha swalgh iach the glædhina swa som _søthaste byta (141), han fo\o/r gladheleka \op/ ath them swa som _meenløsth lamb / dragith till dødhen (187), iach synis edher swa som _dødher madhker om vintern 'mask' (225), Ath wæluiliogher och miskwnsamber gwdh ware genstan swa redhoboen ath tagha the mænniskiona j syna nadh mædh mykle glædhy swa som _kærlekh fuller fadher (157-158).*

Karl har 34 nominalfraser, och 5 är markerade: *hwar man thz spör mon kalla tik en dara (323), Torpin ärkebiscoper drap siklorald en hedin (314), Han sken som en sool (316), hwart thera hafde eth horn j sinom munne (294), tha satte tu qwarran en nyusnara när os 'spejare' (299).* I det sista exemplet har referenten, spejaren, redan tidigare introducerats, och nominalfrasen analyseras därför som icke-refererande. Följaktligen förekommer 29 ommarkerade nominalfraser i Karl: t.ex. *mykin skadi är äpter _tolkin dräng (316), han är skiutare än _fugel flygande (316), grandomes är _godher riddare starker oc rasker (317), taki kesaren morgen fyra kliff bly ok stöpe them wällande j _kätle ok j _kari (297), ffaa kesaren mik morgone _spiut (298), Än thz war ey lösare for honom än for _barne natto gamblo (327).*

4.2.5.3 Abstrakta refererande nominalfraser

Artikeln är ovanlig eller icke-existerande. ApoA har få belägg, sju stycken, av vilka ett är markerat: *Ok i thy hördhe han enä röst (147).* De sex ommarkerade är bl.a. *Nv ... kom _bradhlikit liudh aff himnomin (133), Tha kom _lius af himnom skinande iuir han (147), Sidhan wi hafdhom manga dagha farit j _myklom storm ok genwädhre (173), the ... vptändo _eld at wi mattom wärmas (175).*

I Forn är de 30 beläggen normalt omarkerade. De 4 markerade exemplen är: *gafuo enom manadhe nampn æpte hæenna nampne* (5), *Tha en høghtidh kom* (7), *ETH hionalagh gipto sina dottor vngum swene* 'äktat par' (11), *sanctus augustinus sigher at gudz son ware lango för föddir æn han hafdhe ey stygx vidh ena fula synd: som mænniskio natur war smittat mædh* (15). Några exempel på de 26 omarkerade beläggen: *Fadherin tendhe _dighran eld j ongne* (9), *Eptir han dødhan kom _røst til andream* (26), *Eptir thæssa bøn kom _liws aff hypnom. ok sken vm kring han som sol* (28), *oc fik hans alder _godhan ænda* (10), *en hælager hermiti prøfwadhe at ængla sungo _sotan sang hwart aar vm the nat* (9). I det sista exemplet tänker jag mig att det är samma sång som sjungs varje år.

Birg har få belägg i kategorin, närmare bestämt fem stycken. Det enda markerade belägget i Birg är *hon hørdhe en røsth sæghyandhe \til/ sik* (164). De fyra omarkerade nominalfraserna är följande: *swa stod hon ... oplypth j _gwdhelike \be/skodan* 'betraktelse' (137-138), *war hon gripin j _andhelike syn* (138), *Tha hørdhe hon _røsth sæghyandhe sik* (142), *seandhe j hymmelenom alla redhas til _stora høghtiidh* (138).

Även Karl har få belägg i kategorin. Samtliga sju nominalfraser är omarkerade: t.ex. *han war j paris oc hafde _stämpno mz allom hærtogom* 'möte' (290), *nu sa olofernes _här myklan* (321), *nu är _strid hard ok akäff* (314). I det sista exemplet tänker jag mig att betydelsen motsvarar ungefär *En hård och enträgen strid äger nu rum*.¹²⁸

4.2.5.4 Abstrakta icke-refererande nominalfraser

Artikeln är ovanlig eller icke-existerande. Beläggen är få i vissa texter. ApoA har sammanlagt två exempel, båda omarkerade: *kom bradhlikit liudh aff himnomin swa som _änklikx mykins vädhär 'vind'* (133)¹²⁹, *iak skal gifua _vndarligt tekn i himnomin ouantil* (133). Det sista exemplet kunde också tolkas som refererande.

Forn har sju belägg, av vilka två är markerade: *Ok sagdhe korss wara et værdhught tekn* (27), *Ok faar skøt en ondan dødth* (37). Det första belägget är ett bra exempel på att markerade icke-refererande nominalfraser förekommer i Forn, medan det andra kanske är något oklarare. En person förutspår att en annan person kommer att få en ond död. Även om referenten, dödsfallet, inte existerar i talögonblicket kan nominalfrasen tolkas som refererande ifall förutsägelsen i talögonblicket av någon orsak är giltig. De fem omarkerade nominalfraserna är: *hanum offradho the hedhno hwart aar _rikt offer* (5), *ok halft liusit hiolt hon til _iærtækne fæghin aff gudz: Ok wara fru nadhom* (6), *Min modher saa mik vænan ok*

¹²⁸ *Akävin* betyder 'envis, enträgen'.

¹²⁹ *Änklikx* betyder 'häftig', 'våldsamt'. Uppslagsform *angistliker*.

frestadhe mik til *_fulan last* (26), *Tha jak stygdhis vidh _tolka ogerning* (26), *Andreas badh egeam sitia j kænneswena stadh æn han vilde _swa værdhught sacrament nima* (27).

Birg har 14 belägg, samtliga ommarkerade: t.ex. *O \om/ grwndwalen vndherstaar iach _godhan och fastan och stadwghan vilia* (147), *swa som kærlekx fuller fadher hwlkin som sag[d>h]e syn ælzskelikin son atherkomma till sik nw frælstan aff mæsto skam ok _fwlastom dødth* (158), *hans iomffrwleka lechama skyn var saa kleneth / och thwnth \at// aff _litzslo slaghy / syntis _blath tekn vtantill* (189), *Ath cristne preste / hwlke som haffwa _saa hælgath \helakt--// och værdoght æmbete* (167). I det andra exemplet liknas Guds relation till människorna vid hur en typisk fader förhåller sig till sin son. Referenterna är alltså hypotetiska. I det tredje exemplet tolkar jag även referensen som icke-specifik. Det är alltså inte ett visst slag eller ett visst blåmärke som omtalas, även om en annan tolkning också vore möjlig.

I Karl har jag hittat sex fall. Två är markerade: *Tha bad K M K at hwar thera skulle eth äwintyr sigia* (295), *En hedin man mälte thz war eth banzsat hug* (316), och fyra är ommarkerade: *Maktugher ok witer skal then wara som _swa myklom här skal styra* (291), *thz war _mykit manz hug* (318), *Nu koma mang hug ok stor ok wardher _strid hard* (319), *allom thotte mykit wara at döma _swa stora sak* (328). I det näst sista exemplet, som är ett citat, beskriver nominalfrasen en hård strid som är på väg att uppstå, och därför har den tolkats som icke-refererande.

4.2.5.5 Kommentar

Texterna i grupp D kan beskrivas som att de i huvudsak representerar en arkaisk topikalitetsorienterad markeringsstrategi. Markeringsprofilerna är i princip typiskt topikalitetsorienterade. Artikeln är vanlig vid konkreta refererande nominalfraser men ovanlig eller icke-förekommande vid de övriga nominalfrastyperna. Men även i grupp D förekommer vissa moderna inslag. Moderna drag är att artikeln dels inte är alltför lågfrekvent totalt sett i texterna, dels förekommer vid alla nominalfraskategorier i de flesta texter. Absolut sett representerar texterna därför inte den arkaiska ytterpunkten på det diakrona utvecklingskontinuumet. Texter med en maximalt arkaisk markering skulle förmodligen ha något färre artiklar i kategorin konkreta refererande nominalfraser och sakna artiklar helt och hållet i de icke-refererande kategorierna.¹³⁰

Texterna i grupp D företräder den markeringsstrategi som avviker mest från det moderna systemet. I tre av de fyra kategorierna – kon i-ref, abs ref och abs i-ref – kunde man betrakta de markerade fallen som undantag från en regel som kräver

¹³⁰ Det skulle vara intressant att undersöka de fornvästnordiska ättesagorna med metoden som använts i detta arbete, eftersom de enligt Leijström företräder artikeln i sin tidigaste inkarnation (se kap. 2.5.2).

omarkerad nominalfras vid nominalfraser som inte är associerade med topikalitet. Situationen är sålunda spegelvänd i förhållande till grupp A, och det är därför befogat att inom ramen för denna undersökning beskriva markeringsstrategin som topikalitetsorienterad och texternas artikel som arkaisk.

4.2.6 Dividuativa nominalfraser

Markerade dividuativa nominalfraser har påträffats i sex texter: Birg, Namn, Link, Hist, EnSv och ApoA. De enskilda exemplen diskuteras inte desto närmare här, utan jag nöjer mig med att lista de belägg jag funnit. Vissa av substantiven har pluralböjning, men det är så fall frågan om substantiv som har både en individuativ och en dividuativ betydelse, ett förhållande som är vanligt framför allt vid abstrakta ord. I exemplen nedan är det naturligtvis den dividuativa betydelsen som är aktuell, även om bedömningen av vissa exempel, t.ex. *en stor darscap*, kan diskuteras. I Birg har jag påträffat ett enda belägg:

- (2) \\Huilkā som bidia mædh allan kerlek / oc erffwoda mædh itt stadwkt framhald oc godom vilia//; 184 'ihärdighet'

I Namn har följande åtta exempel identifierats:

- (3) a. at fordriffuæ tiiden til thæs *en høgre glædi* komber; 2
b. thet ware mik *en stor blygd* at fordærffuæ thenne ædlæ frwkt; 10 'skam'
c. thet ware *en stor fregd* ower werlden; 22
d. iak wil biuda och halda *en troen och fastan frid* medh idher; 62
e. j komin j *enæ stora nødh*, om j ey genstan bliffuin dødh; 80
f. thu hawer *en innerlig kerlek* til then vnga mannyn; 114
g. ther til will iach halda *en stadugh frid* medh idher; 134
h. thok wilom wi følgia thy pa *enæ godhæ tro*; 136

I Hist har jag identifierat följande sju belägg (4a har två belägg):

- (4) a. thz ware meg *en stor heder* oc tiig *en stor ära*; 3
b. oc ty drager tiig *en stor darscap* ther tiill; 13
c. meg bliffwer till *en wanfrägd* j bland alt folk; 19
d. oc epterfolde *en stor oboteligen skade*; 34
e. oc lagd til öde mark, sig oc synom til *en oboteligen skade*; 36
f. epter sadant kommer ath enast aff *en fawisk lössynnoghet*; 56 'obetänksamhet'

Link har sex exempel:

- (5) a. oc (...) oppwäktis *en omätteliken kärleker* i ywnkar her kars bryste; 286
- b. tha kändhes oc lekamlika i theras mwne *en obegripeliken sötme*; 393
- c. fingho the i sith liff *en sötasta sötma*; 393
- d. fingho som *en andeliken hwngher* oc wndhersamma begärilse; 393
- e. gladha göra siälena, swa som mz *enne söte andelilke frögdh*; 400
- f. kännandis i sit hiärta *ena wndherlika frögdh*, 406

EnSv har 17 belägg, men endast 6 återges här:

- (6) a. oc war thet Swenske män *en drâpeligh skadhe*; 51
- b. menniskian jw hatar och haffuer *en ond wilia* til then hon fruchtar; 52-53
- c. vtan thet war honom heller *en stoor ära*; 55
- d. aff hwilken gerning heela riket fick *itt stoort mishag* til honom; 72
- e. Drotningen hade nw fått *ena dobbel sorgh*; 72
- f. vtan at han bleeff så satt i *en ewogh fengelse*; 87 'fångenskap'

I ApoB har jag noterat sju nominalfraser:

- (7) a. Och *een fruchtan* kom vppå hwario och ena siäl; 71
- b. Och *en stoor reddhoge* kom offuer alla them som thetta hörde; 73
- c. vnderwijste them genom Andan / at *en stoor hunger* komma; 78
- d. Tå wardt *een twedregt* och trätta; 80
- e. Then samme hadhe *itt gott rychte*; 81
- f. Och *en reddhoghe* föll offuer them alla; 83
- g. ther the *en stoor winning* aff hadhe; 83

Förutom de egentliga dividuatva nominalfraserna, som jag listat ovan, har jag även listat s.k. icke-egentliga dividuativa nominalfraser. Dessa utgörs av icke-individuativa nominalfraser som antagligen inte skulle ta artikel i modern svenska. Ternér (1922, s. 166-168) har behandlat denna speciella användning av artikeln. Enligt Ternér har användningen gamla anor och har omfattande spridning utanför Sverige, bl.a. i alla germanska språk. Ternér uppfattar uttrycken som formelartade stående uttryck, som vandrat runt i Europa tillsammans med folkvisorna. I denna undersökning har jag noterat dessa uttryck i tre texter: Namn, Didr och JuEs. I Namn förekommer bl.a. följande fem exempel (ytterligare två exempel med *hast* förekommer):

- (8) a. the gaffuo *eth wik* opp for honom; 58
b. tha wende thet sik om medh *en hast* och mykyn grymhet; 70
c. tha bødth konungen *en frid* at halda pa sinæ wegnæ; 100
d. mit hiærtæ brinder som *en glødh* effter enæ iomfrv; 114
e. swa gik hon til herra Falantin och giorde *en frid* mellan them; 124

I Didr har jag funnit följande fem exempel:

- (9) a. oc rodnade wid som *et blod*; 9
b. hans haar war som *et gwll* oc wäll kruset; 12
c. Sidhan giorde konunga sik *en winskap* i mellom; 20
d. tha i see *en nyfallen sniø* om morgonen; 53
e. Om nattena fiøll *en sniø*; 53

Slutligen finns ett exempel i JuEs;

- (10) honom täktis wäl radith oc lät mz *enne hast* til redha galgan; 189

De egentliga dividutiva nominalfraserna är spridda över olika grupper. I grupp A har Namn, EnSv och ApoB markerade dividutiva nominalfraser. Grupp B har inga texter med markerade nominalfraser, men i grupp C har Link och Hist flera exempel. I grupp D har Birg en markerad nominalfras. Detta är något oväntat eftersom artikeln enligt teorin sprider sig sist till dividutiva nominalfraser. Man kunde därför ha förväntat sig att markerade dividutiva nominalfraser främst skulle förekomma i grupp A och i mindre mängd nedåt mot grupp D. Även de icke-egentliga beläggen är spridda över olika grupper: i grupp A (Namn), i grupp B (Didr) och grupp C (JuEs).

4.2.7 Specialkategorier

Med specialkategorier avses i detta arbete nominalfraser som innehåller en av de bestämmingar som enligt Leijström (1934, s. 181) gör nominalfrasen mer artikelresistent. Bestämningarna är *annan*, *sådan* och *så*.¹³¹ Till dem har jag även fört nominalfraser av typen *en största orm*, dvs. indefinita nominalfraser som innehåller ett adjektiv i superlativ. Med tanke på att dessa kategorier är mindre viktiga i arbetet har jag inte ansett särskild exemplifiering utanför den som förekommer ovan

¹³¹ Ordet *swa* eller *så* som bestämning (*en så stor orm*) gäller förstås inte substantivet utan ett adjektiv som i sin tur bestämmer substantivet. Eftersom adjektivfrasen ingår i substantivfrasen (nominalfrasen) beskriver jag *så* som en bestämning i nominalfrasen. Närmare diskussion om detta är inte nödvändig i detta arbete.

nödvändig. Likväl kan markeringen inom dessa specialkategorier komplettera undersökningen av artikelns förekomst vid individuativa nominalfraser. Nedan presenteras en tabell där andelen markerade belägg per grupp redovisas:

Tabell 25. Markerade nominalfraser i specialkategorierna.

Grupp	<i>annan</i>			<i>sådan</i>			<i>så</i>		
	<u>NP</u>	<u>M</u>	<u>%</u>	<u>NP</u>	<u>M</u>	<u>%</u>	<u>NP</u>	<u>M</u>	<u>%</u>
A	24	20	83	17	6	35	6	4	67
B	27	25	93	4	0	0	9	1	11
C	12	8	67	28	0	0	6	1	17
D	9	2	22	10	0	0	10	0	0

Markeringen i specialkategorierna följer i princip markeringsprofilerna för den stora massan individuativa nominalfraser. Den moderna indefinitetsorienterade grupp A har markerade belägg i samtliga kategorier, medan den arkaiska topikalitetsorienterade grupp D saknar markerade belägg i kategorierna *sådan* och *så* och endast har få markerade belägg i kategorin *annan*. Mellangrupperna B och C har få eller inga markerade belägg i kategorierna *sådan* och *så*, men högre markeringsgrad i kategorin *annan* än grupp D.

Den latininfluerade konstruktionen A-sup förekommer som *sådan*, dvs. antingen som markerad eller omarkerad, endast i följande latinbaserade texter: Forn, Birg, Barl, JuEs och Link. I Forn är tre av de sju nominalfraserna markerade, i Birg två av fyra. Barl har sex belägg, men endast ett av dem är markerat. I JuEs har två exempel påträffats, och ett av dem är markerat. I Link slutligen är sex av nio belägg markerade. Något eventuellt mönster är svårt att upptäcka för denna grupp, förutom att typen förekommer både som markerad och omarkerad i latinbaserade texter från alla perioder.

Sammantaget kan konstateras att undersökningen på denna punkt bekräftar Leijströms iakttagelse att artikeln når regelbundenhet senare i nominalfraser med dessa bestämningar, dvs. bestämningarna medför en varierande grad av artikelresistens, eftersom markering inte är obligatorisk ens i gruppen med modernt artikelbruk (grupp A).

4.2.8 Sammanfattning

Artikeln utveckling har i teoridelen beskrivits inom ramen för ett diakront utvecklingsschema. I den arkaiska ändan av kontinuumet fungerar artikeln som en optionell topikalitetsmarkör och i den moderna ändan som en obligatorisk indefinitetsmarkör. I detta kapitel har jag placerat texterna på kontinuumet utgående från hurdan markeringsstrategi de representerar, dvs. utgående från artikelns utvecklingsgrad. För att komma åt artikelns utvecklingsgrad har jag använt en metod som bygger på tanken att topikala nominalfraser vanligen dels är semantiskt refererande, dels har prototypiska huvudord. Genom att mäta markeringsgraderna i olika nominalfraskategorier har olika markeringsprofiler uppstått, med vilka förstås de olika markeringsgradernas förhållande till varandra. Dessa markeringsprofiler antas spegla olika markeringsstrategier. Texter i vilka artikeln främst förekommer i nominalfraser som är semantiskt refererande och har prototypiska huvudord antas representera en arkaisk topikalitetsorienterad markeringsstrategi (dvs. artikeln befinner sig i ett tidigt utvecklingsstadium), medan texter i vilka alla nominalfrastyper har höga markeringsgrader antas representera en modern indefinitetsorienterad markeringsstrategi (dvs. artikeln befinner sig i ett sent utvecklingsstadium). Utgående från de enskilda texternas markeringsprofil har jag grupperat texterna i fyra grupper. Fem texter, grupp A, har visat sig ha en indefinitetsorienterad markeringsstrategi. Dessa texters artikelbruk är i det närmaste identiskt med den moderna svenskans artikelbruk. Fyra texter, grupp D, har visat sig ha en arkaisk topikalitetsorienterad markeringsstrategi – om än med vissa moderna inslag. Mellan dessa ytterpunkter har jag urskiljt två mellangrupper B och C, som kan betraktas som mindre tydliga varianter av respektive ytterpunkt.

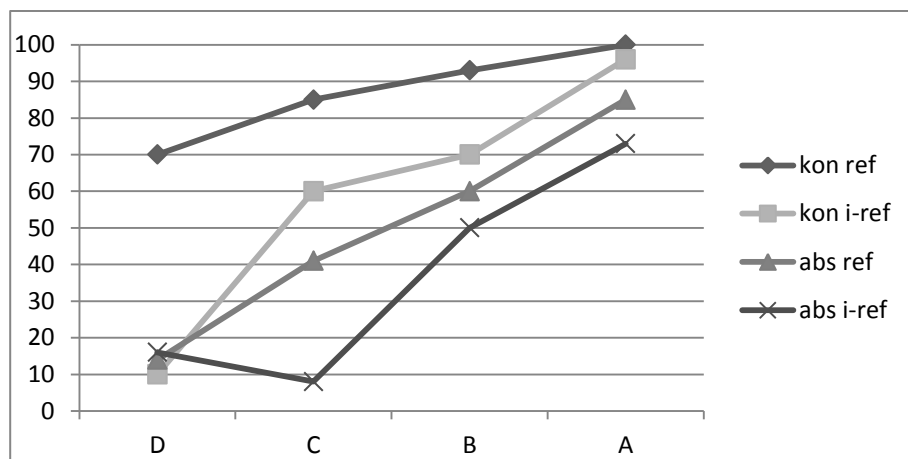
För att få ett genomsnittligt mått på gruppernas markeringsgrader har jag för varje text inom respektive grupp tagit de tio första beläggen per kategori och slagit ihop dem. Alla texter kommer inte upp till tio belägg per kategori, och därför blir antalet nominalfraser stundtals lägre än det maximala antalet nominalfraser (dvs. 50 i grupp A, 30 i grupp B och 40 vardera i grupp C och D).

Tabell 26. Markeringsgraderna för grupperna som helhet.

Grupp	kon ref			kon i-ref			abs ref			abs i-ref		
	NP	M	%	NP	M	%	NP	M	%	NP	M	%
A	50	50	100	50	48	96	46	39	85	48	35	73
B	30	28	93	30	21	70	30	18	60	20	10	50
C	40	34	85	40	24	60	39	16	41	37	3	8
D	40	28	70	40	4	10	29	4	14	25	4	16

I tabellen framgår de olika markeringsprofilerna. I grupp A varierar markeringsgraderna mellan 73 % och 100 %, medan grupp D har markeringsgrader på 10 % till 16 % i alla kategorier förutom i kategorin kon ref, som har en markeringsgrad på 70 %. För att tydligare åskådliggöra relationerna mellan de olika grupperna placeras de nedan på ett linjediagram, enligt samma princip som i graf 2 i kapitel 3.1.1. Grafen anger inte en diakron utveckling utan hur de olika gruppernas markeringsprofiler förhåller sig till varandra:

Graf 3. Gruppernas genomsnittliga markeringsgrader.

I den arkaiska topikalitetsorienterade grupp D är få nominalfraser markerade, förutom i kategorin konkreta refererande nominalfraser. I den moderna indefinitetsorienterade grupp A har samtliga kategorier markeringsgrader på över 70 %. Analysen av specialgrupperna korrelerar med detta schema. Ju ålderdomligare markeringsstrategi en text har, desto färre markerade nominalfraser förekommer inom specialgrupperna. Ju modernare markeringsstrategi en text har, desto fler markerade nominalfraser förekommer inom specialgrupperna. Markerade dividuativa nominalfraser korrelerar dock inte med detta schema, utan de förekommer i alla grupper förutom i grupp B. Resultatet låter sig väl förstås inom ramen för den topikalitetscentrerade teori som i detta arbete lagts till grund för beskrivningen av artikeln utveckling. Ju mer arkaisk artikeln är, desto mindre används artikeln inom de tre nominalfrastyper som är associerade med icke-topikalitet. Vid den nominalfrastyp som antas inhysa textens topikala nominalfraser används artikeln dock genomgående tämligen frekvent.

5. Tolkning och diskussion

5.1 Inledning

I detta kapitel kommer jag dels att försöka förklara varför de enskilda texterna placerar sig på det diakrona utvecklingskontinuumet på det sätt de gör, dels reflektera över vad det innebär för försöken att datera den indefinita artikelns utveckling i svenskan. För att göra framställningen så klar som möjligt kommer resonemanget att utmynna i följande huvudsakliga tolkning av resultatet:

- (1) Huvudsaklig tolkning av resultatet
 - i. Texterna i grupp A representerar i stora drag det naturliga svenska artikelbruket för den tid texterna representerar. Eftersom Flor och Erik ingår i grupp A innebär detta att en mer eller mindre modern artikel bör ha varit utvecklad redan ca 1300.¹³²
 - ii. De övriga texterna representerar stilistiska avvikelser från det moderna artikelbruket, dvs. en ålderdomligare artikel fungerar som ett stildrag i många texter. Orsakerna kan vara många. Påverkan från latin och västnordiska samt strävan efter arkaisering förefaller vara sannolika förklaringar.
 - iii. Alternativa tolkningar av resultatet framstår som mindre sannolika. En möjlig alternativ tolkning förutsätter att 1300-talstexterna i grupp A är moderniserade i handskrifterna. Emellertid finns ingen allmän tendens i materialet att yngre handskrifter har yngre artikelbruk än de äldre.

Utgångspunkten för denna tolkning är de data som presenteras i tabell 27. I tabellen är både grupperna och texterna placerade på en skala från indefinitetsorienterad till topikalitetsorienterad markeringsstrategi. Av samtliga texter är följaktligen Erik modernast och Karl ålderdomligast. I tabellen framgår att alla texter som avviker från det moderna systemet (grupp A) antingen har latinskt eller västnordiskt ursprung. Texterna i grupp A har istället, med ett undantag, svenskt eller tyskt

¹³² Mer exakt antas artikelbruket i grupp A representera författarnas naturliga artikelbruk, vilket dock torde vara representativt för åtminstone talspråket i de centrala svenska bygder. En dialektal, och även social, variation inom det svenska språkområdet vad artikelbruket beträffar kan naturligtvis ha förekommit under den undersökta perioden. Detta är underförstått i alla kommentarer om naturligt svenskt artikelbruk.

ursprung. I tabellen framgår vidare att texternas ålder inte korrelerar med grupptillhörighet. Två texter i den moderna grupp A är från tidigt 1300-tal, medan tre texter i den relativt ålderdomliga grupp C är från slutet av 1400-talet samt 1500-talet. I tabellen framgår slutligen att inte heller handskrifternas ålder korrelerar med grupptillhörighet. Nu ligger ju största delen av handskrifternas ålder endast inom en hundraårsperiod. Men om artikeln verkligen utvecklas under den fornsvenska perioden, och denna utveckling speglas i handskrifterna, skulle man bl.a. inte förvänta sig att finna handskrifter från sent 1400-tal och tidigt 1500-tal i grupp D.

Tabell 27. Texterna rangordnade enligt total mark.grad inom respektive grupp.

Text	Textens originalspråk	Den svenska textens ålder	Handskriftens ålder	Total markeringsgrad
Grupp A				
Erik	sve	ca 1320	1470-1480	98 %
ApoB	ty	ca 1540	---	95 %
Namn	lågty	ca 1450	1457	91 %
Flor	fvn	1312	ca 1425	91 %
EnSv	sve	1530-49	ca 1550	90 %
Grupp B				
Didr	fvn	1450-talet	1500-1525	87 %
SjuV	ty/fra/lat	1351-1399	ca 1425	85 %
Barl	lat/fvn	ca 1440	ca 1442	73 %
Grupp C				
Link	lat	1503	1503-1525	62 %
Hist	lat	1529	1529	52 %
Pent	lat	1290-1340	1430-1450	49 %
JuEs	lat	1484	1526	47 %
Grupp D				
ApoA	lat	senast 1385	1385	59 %
Forn	lat	ca 1300	1420-1450	50 %
Birg	lat	ca 1380	1500-1525	43 %
Karl	fvn	ca 1400	1492	37 %

5.2 Den svenska artikeln i höviska och reformatoriska texter

5.2.1 Inledning

Texterna i grupp A kan indelas i tre grupper: de tidiga höviska knittelverken Flor och Erik, det senmedeltida höviska prosaverket Namn samt de två "reformatoriska" texterna EnSv och ApoB. Det som görs gällande här är att samtliga dessa texter representerar naturligt svenskt artikelbruk för den tid texterna representerar. Artikeln kallas därför "svensk", emedan den anses representera sin tids svenska artikelbruk. Argumenten för detta kommer att framgå på olika ställen i kapitlet. Jag tar för givet att de två reformatoriska verken representerar naturligt svenskt artikelbruk. Andra undersökningar (t.ex. Brandtler & Delsing 2010) har identifierat ett modernt artikelbruk i texter från tidigt 1500-tal,¹³³ och mindre undersökningar jag utfört i anslutning till detta projekt har visat att artikeln inte varierar i narrativa litterära texter från ny- och nusvensk tid. EnSv och ApoB, i samtida handskrift respektive upplaga, kan därför sägas ange en sista tänkbar tidpunkt för när artikeln måste ha varit fullt utvecklad i svenskan. Men en sådan sista tänkbar tidpunkt för artikelns fulla utveckling utgör även Namn. Namn föreligger i en handskrift från 1457, vilket i jämförelse med EnSv och ApoB tidigarelägger den fullt utvecklade artikeln med ca 80 år. Men även Flor representerar ett modernt artikelbruk vad de individuativa nominalfraserna beträffar, och Flors handskrift Holm. D 4 är från ca 1425. Således tidigareläggs utvecklingen av det moderna systemet än mer och kan med säkerhet dateras till åtminstone första kvartalet av 1400-talet.

5.2.2 Markerade dividuativa nominalfraser

En intressant skillnad mellan Flor och Namn är att endast den senare har markerade dividuativa nominalfraser. I detta material är Namn den äldsta texten som har säkra belegg på markerade dividuativa nominalfraser, och det kan därför finnas skäl att behandla de markerade dividuativa nominalfraserna här. Frågan gäller om de markerade dividuativa nominalfraserna är uttryck för naturlig 1400-talssvenska eller om de är direkt översatta från den lågtyska förlagan. I Wolfs utgåva av Namn (1934) förekommer den svenska texten parallellt med den medellågtyska förlagan, kallad Valentines Bök (Vale), vilket möjliggör jämförelser mellan förlaga och översättning. Jämförelsen visar att tre av de åtta markerade dividuativa nominalfrasernas i Namn har jämförbara motsvarigheter i Vale. I två av dessa har både Vale och Namn artikel,

¹³³ Brandtler & Delsing (2010): "Sammanfattningsvis har Link en distribution av obestämd artikel som är mycket lik nusvenskans." Bedömningen av Links artikel som modern grundar sig i Brandtler & Delsing på att artikeln förekommer obehindrat i alla typer av kontexter med icke-specifik referens.

se (1a).¹³⁴ Namns översättare har alltså i (1a) översatt en markerad dividuala nominalfras i Vale med en markerad dividual nominalfras i svenskan. I det tredje jämförbara fallet saknar Vale artikel, medan Namn har artikel, se (1b):

- (1) a. ik wil drade *enen truwen vasten vrede* holden; Vale 63
iak wil biuda och halda *en troen och fastan frid* medh idher; Namn 62
- b. gi bliven dôt edder gi komen in *_grote nôt*; Vale 81
j komin j *enæ stora nødh* om j ey genstan bliffuin død; Namn 80

I de övriga fallen har Namns översättare valt en dividual nominalfras trots att den lågtyska förlagan har ett annat uttryckssätt. Detta visar att översättarens eget språk är representerat i åtminstone sex av fallen, dvs. i åtminstone alla fall förutom de två med *fridh* som huvudord som exemplifierades i (1a). De dividuala nominalfraserna i Namn har alltså sannolikt inte fått markering som en följd av påverkan från Vale.

Markerade dividuala nominalfraser finns förutom i Namn endast i texterna från 1500-talet (Hist, Link, EnSv, ApoB), viket tyder på att materialet här speglar en diakron förändring under den fornsvenska perioden (se exemplifiering i kapitel 4.2.6). Följande ommarkerade dividuala nominalfraser är från texter som saknar artikel vid dividuala nominalfraser. Texterna är följaktligen från perioderna 1 (Forn, Pent, Flor, Erik), 2 (ApoA, Birg, Karl, SjuV) och 3 (Barl, JuEs, Didr). Tanken är att de skall jämföras med de markerade dividuala nominalfraserna som listades i kapitel 4.2.6:

- (2) a. klærkin fik j sinne hælsoth *_dighran ræddugha* om sine siæl; Forn 7
b. Oc är thz *_digher wadhe* oc blygdh; Pent 291
c. The hafdho til næme *_mykla nadhe*; Flor 9
d. dAnmark thz fik *_digher skadha*; Erik 32
e. the som hafua *_godha frægdh* fullä mz them hælghä andä; ApoA 142
f. gør hwariom enom godhgærnigha aff *_gdwlikom kærlek*; Birg 155
g. Än hugin .k. bad alla wara glada ok giorde *_mykin heder* K M K; Karl 303
h. iak finge *_swa stora skam* thz aldre iordhrikis qwinna finge; SjuV 134
i. at thänna werdhlena sötlek oc glädhi fölgher *_äwinneligh sorgh*; Barl 17
j. Ther owir twingar them oc nw *_største hunger*; JuEs 164
k. alla minä men haffua hafft *_godhan fridh*; Didr 8

¹³⁴ De två exemplen med artikel i Vale har samma huvudord, och därför ges endast ett exempel här.

Det är intressant att markerade dividuativa nominalfraser finns i både de latinbaserade och de folkspråksbaserade texterna från period 4. Detta tyder på att artikeln måste ha varit väl rotad i dividuativa nominalfraser i början av 1500-talet, vilket i sin tur stöder iakttagelsen att de förekom redan i mitten av 1400-talet. Det är förstås möjligt att det finns texter utanför detta material som kan tidigarelägga artikelns inträngande i dividuativa nominalfraser, men jag nöjer mig här med gissningen att det skedde under första halvan av 1400-talet. Det finns dock en markerad dividuativ nominalfras även i Birg från sent 1300-tal (se 4.2.6). I Söderwall uppges *framhald* betyda 'framhårdande, ihärdighet' och är dividuativt. Handskriften Ups C 61 återgår på en förlaga från 1380-talet (Lindell 2000, s. 84), och det är anmärkningsvärt om markering av dividuativa nominalfraser varit gängse vid denna tid utan att det syntts i de andra texterna från period 2 och 3 – förutom i Namn. Ett annat anmärkningsvärt faktum beträffande detta exempel är att artikeln har formen *itt* medan Birg normalt har *eth* i neutrum. Formen *itt* förekommer annars i EnSv och ApoB, dvs. i texter från av 1500-talet, vilket händelsevis är samma tid som Ups C 61 härstammar från. Om man dessutom tar i beaktande att belägget står som om en addition i marginalen i Ups C 61, utförd av en korrektör, framstår det som klart att *itt stadwkt framhald* representerar korrektorns artikelbruk från 1500-talet och inte det sena 1300-talets språk.

5.2.3 Artikeln i Flor och Erik

Hittills har jag konstaterat att artikeln med säkerhet var obligatorisk vid individuativa nominalfraser senast ca 1425 och optionell vid dividuativa nominalfraser senast 1457. Frågan blir då om artikeln i Flor och Erik säger något mer om utvecklingen av svenskans artikelsystem. Frågan kan formuleras på följande vis: Föreligger artikeln i Flor och Erik i den form den skrevs ned på i början av 1300-talet, eller har artikeln moderniserats i senare avskrifter?

I texterna från period 1 är två texter latinbaserade och två folkspråksbaserade. De latinbaserade texterna (Forn, Pent) har ålderdomligare artikel, medan de två folkspråksbaserade texterna (Flor, Erik) har modern artikel. Mönstret går igen i period 3 och framför allt i period 4. I period 3 har den folkspråksbaserade Namn modern artikel och den likaså folkspråksbaserade Didr nästan modern artikel, medan åtminstone den latinbaserade JuEs har en mer ålderdomlig artikel. I period 4 är artikeln i de folkspråksbaserade EnSv och ApoB modern, medan artikeln i de latinbaserade Link och Hist har tydligt arkaiska drag. Det förekommer således en konsekvent synkron variation i materialet; eller annorlunda uttryckt: givet en viss tidpunkt under den fornsvenska perioden används artikeln olika beroende på textens genre och ursprung. Detta anser jag tyda på att variationen är synkron även i period 1. Med andra ord: den höviska folkspråksbaserade litteraturen (Flor, Erik)

skrevs med ett visst artikelbruk, medan den religiösa latinbaserade litteraturen (Forn, Pent) skrevs med ett annat.

Ett annat argument som stöder tolkningen i (1i) ovan är att det finns anledning att anta att den höviska litteraturen medvetet skrevs med en modern svensk artikel. I detta material representeras Eufemiavisorna av Flor. Flor är översatt 1312 från en norsk prosaförlaga, som dock endast är fragmentariskt bevarad (se kap. 3.2.3.1). Utgående från Leijströms undersökning av den västnordiska litteraturen (se kap. 2.5.2) kan man dra slutsatsen att "norska Flor", en riddarsaga, bör ha haft ett artikelbruk som präglades av att artikeln var tämligen vanlig i semantiskt refererande nominalfraser och stundtals även förekommande i semantiskt icke-refererande nominalfraser.¹³⁵ Detta påminner om hur artikeln används i grupp D, och Leijström konstaterar följdriktigt att Forn, som ingår i grupp D, representerar "ett stadium motsvarande bruket i riddarsagor, fornaldrasagor m.fl. fornvästnordiska texter" (1934, s. 177). Detta betyder att den svenska Flors moderna artikel rimligtvis inte har lånats in som en följd av översättning från den norska Flor, eftersom artikeln i Forn och Flor följer helt olika markeringsstrategier. Svenska Flors översättare bör således ha behärskat norska väl men valt att använda ett annat artikelbruk i sin svenska översättning. Orsaken till att norskan inte slår igenom i den svenska språkdräkten (åtminstone inte i detta avseende) är förmodligen att norska Flor är skriven på prosa, medan svenska Flor skrevs på knittelvers enligt kontinentala förebilder.¹³⁶ När Eufemiavisorna översattes till svenska fanns, vad vi vet, ingen etablerad eventuellt arkaiserande tradition för hur man skulle skriva narrativ underhållningslitteratur på svenska. Eftersom den svenska knittelöversättningen formellt inte ansluter sig till den norska prosaversionen, kom inte heller norska Flor att utöva ett strukturellt inflytande på svenska Flors artikeldistribution. Eufemiavisorna verkar etablera en ny stil och genre i svenskan, och det är sannolikt att naturligt svenskt artikelbruk läggs till grund för artikelbruket i Flor (Stähle 1967, s. 64):

¹³⁵ Jag har inte kontrollerat de bevarade fragmenten av norska Flor, men jag finner det osannolikt att just denna saga, dvs. norska Flor, skulle avvika från alla andra fornvästnordiska riddarsagor som Leijström undersökt, på så sätt att den skulle ha ett modernt artikelbruk.

¹³⁶ Enligt Lilja (2006, s. 212) är det inte tysk knittel som utgjort förebilden för den svenska knitteln. Impulsen har istället kommit från franska riddarvisor, från vilka man övertog slutrimmet och versomfånget. Från de skandinaviska balladerna övertog man i sin tur ett redan existerande poetiskt språk samt en uppsättning formler och fraser. Från den fornnordiska versen övertog man slutligen den fria versfyllnaden och det upprepade prominensantalet. Knitteln i Eufemiavisorna består således av tre olika ingredienser.

... den västnordiska litterära prosatraditionen var vid denna tid alltför fast för att en epik på knittelvers skulle kunna ha stora utsikter att göra sig gällande [i västnordiska], medan Sverige saknade all litterär verksamhet av detta slag och fältet var fritt för genren, som man tidigare gjort bekantskap med i dess tyska utformning. Häri ligger även sannolikt förklaringen till att Eufemiavisorna i språkligt avseende förefaller så avancerade: en litterär genre utan inhemska tradition är mer obunden av ärvda formler och uttryckssätt, den uppträder i tidsenligare språkdräkt och förefaller modernare än den samtida litteratur, som avfattas efter gamla inhemska mönster.

Att Flor och Erik använder sig av samma markeringsstrategi får eventuellt sin förklaring i och med att texterna kan knytas till samma miljö. Översättaren av Flor kan på vissa grunder antas vara Peter Algotsson. Peter Algotsson var lagmannason från Västergötland, studerade i Paris, blev kanik i Skara och kansler under Magnus Ladulås. Genom olika förvecklingar kom han som landsflyktig till Norge och knöts till det norska hovet, där han fick tillgång till Nordens mest omfattande och internationella bibliotek (Ståhle 1967, s. 66). Initiativet till översättningen togs av Norges drottning Eufemia av Arnstein, när hennes dotter prinsessan Ingeborg Håkansdotter 1302 trolovades med Magnus Ladulås son hertig Erik Magnusson, dvs. huvupersonen i Erikskrönikan. Erik Magnusson avrättades 1318, och någon som tillhört hans parti förmodas ha skrivit Erikskrönikan efter hans död. Här har ny forskning (Jonsson 2010) visat att författaren förmodligen var Tyrgils Kristinsson. Tyrgils Kristinsson hade rötter i Västergötland och var släkt med bl.a. Erik Magnusson. Han studerade i Skara, antagligen även i Paris, och var kanik i Skara. Någon gång efter 1306 gick han i tjänst som sekreterare hos hertig Erik Magnusson (s. 70), och efter dennes död fortsatte han som sekreterare hos änkan Ingeborg Håkansdotter. Denna anställning bör ha avslutats 1324, varvid han fick tid för kompositionen av Erikskrönikan (s. 83). Dennes tillskyndare var i sin tur sannolikt Upplands lagman Birger Persson, Ingeborgs rådgivare, men initiativet till krönikan kan också ha kommit från Ingeborg själv (s. 22). Flores och Blanzeflor översattes således av en västsvensk klerk i tjänst hos Ingeborgs mor, och Erikskrönikan skrevs inte allt för långt senare av en annan västsvensk klerk i tjänst hos Ingeborg personligen. Båda texterna kan således knytas till samma furstliga kretsar, de är för att tala med Jonsson "samma andas barn" (s. 51). Trots att Flor och Erik egentligen tillhör olika genrer, Flor är en översatt riddarroman och Erik versifierad historieskrivning på svenska, kommer texterna i den svenska litteraturen att tillhöra samma höviska litteraturform. Likheter i stil och språk mellan Eufemiavisorna och Erik är ofta påtalade i litteraturen – t.ex. i Ståhle (1967, s. 71-72):

Dess [Erikrönikans] närmaste förebilder är att finna i Tyskland, där genren - historieskrivning på vers - utvecklades och hade en rik blomstring under 1100- och 1200-talen i nära anslutning till riddardiktningen. [---] En viktig förutsättning för Erikskrönikans tillkomst och utformning var givetvis även, att den höviska epiken redan var introducerad i Sverige - i Eufemiavisorna hade författaren ett litterärt mönster på det egna språket. Redan inledningen röjer, att han har samma livssyn och ideal som Eufemiavisornas översättare...

Resultet av min undersökning stöder forskningens gruppering av Flor och Erik i samma höviska genre i och med att den moderna indefinitivmarkeringen är så gott som identisk i båda verken. Flor har förvisso en liten grupp omarkerade nominalfraser, eventuellt ett resultat av västnordisk påverkan, men i allt väsentligt är det samma nästan obligatoriska artikel som kommer läsaren till mötes. Språkformen i båda verken har därtill bedömts som autentisk, t.ex. av Pipping (1926, s. 771, 736):

När Nordfelt s. 13 n. 2 avvisar tanken att språket i EK [Erikskrönikan] varit jämförelsevis framskridet, med anförande av att den poetiska stilen i allmänhet utmärker sig genom ålderdomliga former, tror jag han bedömt läget orätt. Han förbiser, att EK (och Euf.) vid sitt framträdande betecknade en ny och "modern" stilart, som nog hade sina beröringspunkter med de höviska kretsarnas umgängesspråk [---] Vi må ej låta vilseleda oss av, att stilen i EK förefaller oss arkaisk och naiv. För samtiden måste den ha haft en prägel av modern och realistisk elegans, som kom till uttryck icke endast i en formelbunden sirlighet, utan även i ett ledigt behag.¹³⁷

Pipping betraktar de juridiska och latinbaserade kyrkliga texterna som arkaiserande (1926, s. 771). Den folkspråksbaserade höviska diktingen, med sin eleganta stil och sitt moderna språk som hovkretsarna kunde identifiera sig med, framträder i kontrast mot de arkaiserande juridiska och religiösa genrerna. På svenskt håll beträddes jungfrulig litterär mark när Eufemiavisorna skapades, och artikelanvändningen kunde otvunget användas enligt dåtidens talspråkliga regler. Min slutsats är således att artikeln i Flor och Erik speglar den naturliga artikelanvändningen i de svenska kretsar inom vilka verken ifråga tillkom.¹³⁸

¹³⁷ Även Klemming instämmer (1877,78, s. 440): " ... våra äldre rimverk [hafva] i hufvudsak sitt tillbörliga språkskick, oakadt de befintliga handskrifternas ringa ålder; med andra ord, [...] "Euphemidiktterna" och Erikskrönikan äro i sin fulla rätt, då de uppgifva begynnelsen af 1300-talet som tiden för sin tillkomst."

¹³⁸ Ett motsvarande resonemang förs i Christophersen (1939, s. 106), som hävdar att Chaucers tämligen moderna artikel speglar talspråket i hans samtid, medan engelska bibeltexter uppvisar arkaiska drag.

Om det förhåller sig på ovan nämnda vis blir den moderna artikelnanvändningen i Namn odramatisk, eftersom den moderna artikeln sedan länge var fullt etablerad i svenskan. Namn tillhör också den höviska genren och antas i Wolf (1934, CVII) vara översatt av en munk från Stockholmstrakten med höga riddarideal.¹³⁹ Namn påminner om både Flor och Erik i och med att markeringen är obligatorisk, men likheterna med Flor är trots allt större, eftersom ströfall av ommarkerade nominalfraser förekommer. Resultatet står i samklang med det speciellt nära förhållande man skönjt mellan Namn och Eufemiavisorna (Stähle 1967, s. 114-115):

Översättaren [av Namn] har ett utpräglat sinne för den höviska epikens stilmedel, uppenbart förvärvat [sic] genom flitig läsning av de stora svenska rimverken från 1300-talets början. Trots att han valt att återge sin versifierade förlaga på prosa, formar han då och då sin framställning till knittelverser. De flesta av dessa är antingen övertagna från förlagan eller också reminiscenser från Eufemiavisorna - i det senare fallet tillhör de oftast det vanligaste ordförrådet. Även själva prosan är rik på vändningar från både Eufemiavisorna och Erikskrönikan. [---] I sin helhet är Namnlös och Valentin ett intressant vittnesbörd om att den höviska epiken ännu icke förlorat sin makt över den litterära publiken. Trots att romanen framträder i prosans form - en prosa som för övrigt kännetecknas av enkelhet och stundom kraft - fullföljer den icke alldeles ovärdigt den stolta traditionen från Eufemiavisorna.

En stolt tradition från Eufemiavisorna kan t.ex. vara att låta *sol* vara ommarkerat i följande konstruktioner:

- (3) a. liws som *_sool* ij myrkir skeen; Flor 20
- b. skinu som *_soll* aff rødhæ gull; Namn 122

Den lågtyska originaltexten har ett annat uttryckssätt,¹⁴⁰ vilket innebär att Namns översättare måste ha plockat frasen ur sitt eget förråd av bilder – vilket säkerligen till en del härstammade från Flor och de övriga Eufemiavisorna.

¹³⁹ "Er war ein bäuerlicher, grobkerniger Mann, der jedoch ein sehr hohes Ritterideal vertrat und allem Anschein nach Mönch in Stockholm oder dessen näherer Umgebung gewesen sein muss." Författaren hade alltså liknande egenskaper som Flors och Eriks skapare, dvs. en kyrkoman med nära anknytning till riddarkulturen.

¹⁴⁰ "... se blenkeden van golde in schoner var." Wolff (1934, s. 123).

5.3 Den latiniserade artikeln

5.3.1 Texter med tydlig latinsk påverkan på artikelbruket

5.3.1.1 Inledning

Att latinet på något sätt måste vara en faktor som inverkar på den fornsvenska artikelvariationen står klart, eftersom samtliga latinbaserade texter avviker från det moderna systemet. Frågan är bara på vilket sätt latinet påverkat och i vilken omfattning. Jag tror att man måste räkna med både direkt och indirekt latinsk påverkan. Med direkt påverkan förstår jag att en översättare strävat efter en så formellt originaltrogen översättning som möjligt. Översättaren översätter då konsekvent markerad nominalfras i latin med markerad nominalfras i svenskan och omarkerad nominalfras i latin med omarkerad nominalfras i svenskan. Enligt min mening är detta fallet i åtminstone Forn, ApoA och Birg, dvs. tre av texterna i grupp D. Forn är den tidigaste latinska översättningen av religiös prosa, översatt inom den "dominikanska" traditionen, medan ApoA och Birg är två tidiga översättningar inom den "birgittinska" traditionen.

Jag har valt att undersöka dessa tre texter ur olika synvinklar för att kontrollera i vilken mån texterna verkligen följer latinet. I den första undersökningen behandlar jag ApoA. Jag jämför den dels med den latinska förlagan, dels med ApoB, och visar att den topikalitetsorienterade markeringsstrategin i dessa fall uppstår som en följd av att översättningen följer bruket av latinets *quidam*. I den andra undersökningen introducerar jag en ny text i arbetet. Jag jämför den mycket korta äldre fornsvenska texten Birgittaautograferna, först med den ursprungliga översättningen till latin, sedan med återöversättningen till fornsvenska. I den tredje undersökningen undersöker jag Fornsvenska legendariet ur ett antal olika synvinklar.

Jämförelserna mellan de svenska och latinska texterna förutsätter att nominalfraserna i de två versionerna är jämförbara. Med "jämförbara" avses att nominalfraserna i de två jämförda texterna är singulara, individuativa och indefinita, samt att de har huvudord med någorlunda samma betydelse. Däremot kan nominalfraserna ha olika attribut, stå på olika positioner i satsen och ha olika grammatiska roller (Apg 16:9):

- (1) et *_visio* per noctem Paulo ostensa est
Thär äptir syntis paulo i *_andelike syn*; ApoA 159

Visio 'syn' står som subjekt utan markör. Den svenska översättningen är utvidgad med adjektivattributet *andelike* och står som rektion i en prepositionsfras efter verbet. Likväl betraktar jag nominalfraserna *visio* och *andelike syn* som jämförbara, eftersom båda är singulara, individuativa, indefinita och har samma huvudord. I

exemplet nedan är nominalfraserna däremot inte jämförbara. Ett något längre händelseförlopp i den latinska bibeln (Apg 16:13-14) sammanfattas kraftigt i den svenska översättningen:

- (2) Die autem sabbatorum egressi sumus foras portam iuxta flumen, ubi videbatur oratio esse, et sedentes loquebamur mulieribus, quae convenerant. Et *quaedam mulier* nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit; cuius Dominus aperuit cor intendere his quae dicebantur a Paulo.

Ther äftir vplät gudh *ena ärlikä quinno* hiärta at hon aatuaktadhe granlikä hwat paulus sagdhe; ApoA 159

Här finns två nästan identiska nominalfraser: *quaedam mulier* och *ena ärlikä quinno*. Men eftersom *ena ärlikä quinno* inte är avsett att vara en direkt översättning av *quaedam mulier* i rätt kontext uppfattar jag inte nominalfraserna som jämförbara. Översättningen är för fri.

5.3.1.2 Undersökning 1: Apostlagärningarna

I denna undersökning har jag utgått från de individuativa nominalfraserna jag identifierade och använde i textundersökningen (kap. 4.1.5). Jag har jämfört dem med motsvarande passager i både den latinska förlagan (LatA) och ApoB. Nedan redovisar jag för de flesta av de belägg i ApoA som visade sig ha jämförbara nominalfraser i såväl LatA som ApoB. Exemplifieringen är fullständig för alla kategorier förutom för kategorin konkreta refererande nominalfraser.

Av åtskilliga jämförbara nominalfraser i kategorin konkreta refererande nominalfraser ges nedan endast tre exempel som är markerade i ApoA. Det intressanta är ju hur frånvaron av artiklar i ApoA kan förklaras, och därför ges inte fler exempel på markerade nominalfraser i ApoA:

- (3) a. *Vir autem quidam* nomine Simon; 1035
J them stadhenom var *en koklare* swikande folkit; ApoA 144 'trollkarl'
Så war ther *en man* benemd Simon; ApoB 75
- b. Et, dum irent per viam, venerunt ad *quandam aquam*; 1036
at väghenom komo the til *eet vatn*; ApoA 146 'vattendrag'
åt väghen komo the til *itt watn*; ApoB 76

- c. processit *_puella* ad audiendum nomine Rhode; 1040
een sma möö Rode at nampne wt gick at see hwar ther var; ApoA 155
gick *een pijgha* vth at höra hoo ther war / benemd Rhode; ApoB 78

Ovan ser vi hur LatA i ett fall saknar artikel men får artikel i ApoA. Av de åtta ommarkerade konkreta refererande nominalfraserna i ApoA har fem motsvarigheter i ApoB och LatA:

- (4) a. Et hic quidem possedit *_agrum* de mercede iniquitatis; 1029
han atte *_akär* aff vranglikhezins värdhe; ApoA 132
Och han förwerffde *en åker* för orettferdigh löön; ApoB 71
- b. Ioseph autem ... cum haberet *_agrum*, vendidit eum; 1032
iosep ... aatte *_akir* ok salde han; ApoA 139
han hadhe *en åker* / then sålde han; ApoB 73
- c. Et egressus abiit in *_alium locum*; 1040
ok gik sidhan til *_annan stadh*; ApoA 155
och droogh bortt på *en annan stadh*; ApoB 78
- d. puellam quandam habentem *_spiritum pythonem* obviare nobis; 1044¹⁴¹
mötte os en vng quinna hafuande *_spadoms anda*; ApoA159
mötte os een pijgha som hadhe *en spådoms Anda*; ApoB 81
- e. et pedes eorum strinxit *_ligno*; 1045
ok lagdho *_stok* a therä been; ApoA 159
och sloogh *en stock* offuer theras fötter; ApoB 81

Som framgår följer ApoA LatA, medan ApoB följer en annan strategi. Samma mönster ses i de konkreta icke-refererande nominalfraserna, av vilka sex exempel i ApoA är jämförbara med ApoB och LatA:

- (5) a. *_Propheta* igitur cum esset; 1030
thy at han var *_propheta* af christi vpstandilsom; ApoA 134
Effter han nu war *en Prophet*; ApoB 71

¹⁴¹ Notera även att *puellam quandam* motsvaras av *en vng quinna*.

- b. viderunt faciem eius tanquam faciem *_angeli*; 1034
ok sagho hans änlite swa som *_ängils* änlite; ApoA 143
och sågho hans ansichte lijkawist som *eens Ängels* ansichte; ApoB 74
- c. Tanquam *_ovis* ad occisionem ductus est; 1036
Han är leddir til drap som *_faar*; ApoA 146
Såsom *itt fåår* wardt han leedder til at slachtas; ApoB 75
- d. et sicut *_agnus* coram tondente se sine voce; 1036
swa som *_lamb* for them som thet klippe; ApoA 146
såsom *itt lamb* är tyst för honom som klipper thet; ApoB 75
- e. erat *_vir bonus* et plenus Spiritu sancto; 1040
Han var *_godhir man* ok rätwis ok fullir mz them hälghä andä; ApoA 153
Ty han war *en godh man* / och full medh then helgha Anda; ApoB 78
- f. ego ipse *_homo* sum; 1038
Jak är *_dödhelikin man* swa som thu; ApoA 151
iagh är ock *een menniskia*; ApoB 77

Återigen har ApoA identisk markering med LatA, medan ApoB har en modern markering.

I ApoA finns det få belägg i de abstrakta kategorierna. Jag har funnit tre refererande och ett icke-refererande (6b) belägg som har motsvarighet i ApoB och LatA:

- (6) a. et factus est repente de caelo *_sonus*; 1029
än i sama stadhenom kom *_bradhlikit liudh* aff himnomin; ApoA 133
Och wardt hastigt *en dön* aff himmelen; ApoB 71
- b. et factus est ... sonus tanquam advenientis *_spiritus vehementis*; 1029
kom ... liudh ... swa som *_änxliks mykins wädhär*; ApoA 133
wardt ... en dön ... / såsom *itt mechtigt stoort wädher*; ApoB 71
- c. subito circumfulsit eum *_lux* de caelo; 1036
Tha kom *_lius* af himnom skinande iuir han; ApoA 147
tå kringskeem honom hasteligha *itt sken* aff himmelen; ApoB 76

- d. et *_visio per noctem Paulo ostensa est*; 1044
Här äptir syntis paulo i *_andelike syn*; ApoA 159
Och *een syyn* syntes Paulo om nattena; ApoB 81

Den ovanstående uppställningen demonstrerar för det första skillnaden mellan den topikalitetsorienterade och den indefinitetsorienterade markeringsstrategin, dvs. här skillnaden mellan ApoA och ApoB. För det andra visar den att den topikalitetsorienterade markeringsstrategin (i detta fall) bäst förstås som ett resultat av latinsk påverkan.

5.3.1.3 Undersökning (ii): Birgittautograferna

I textundersökningen undersökte jag bok 7 från Himmelska uppenbarelser. I denna undersökning kommer jag istället att undersöka ett av de två existerande textfragment som kan anses vara skrivna av Heliga Birgitta personligen (Högman 1951, s. 72) samt den latinbaserade översättningen av samma text. Textfragmentet är A 65a, vilket är det längre av de två textfragment som utgör de s.k. Birgittautograferna. Detta fragment utgör kapitel 49 i den fjärde boken av Heliga Birgittas Himmelska uppenbarelser. Birgitta skrev texten på svenska 1367 (Klemming 1862, s. 177). Texten översattes därefter till latin av någon av hennes biktfäder och fick i denna latinska språkform internationell spridning. I Vadstena i slutet av 1300-talet översattes den latinska texten tillbaka till svenska. Detta innebär att samma text, dvs. kapitel 49 i fjärde boken, finns i två fornsvenska versioner: Birgittas egen handskrift från 1367 och den latinbaserade återöversättningen från slutet av 1300-talet. I mitten av 1900-talet översattes (bl.a.) fjärde boken från latin till nusvenska, och denna översättning innehåller därtill en översättning av A 65a till nusvenska. Texten i A 65a existerar således också i två nusvenska versioner: en version översatt från den latinska texten och en version översatt direkt från A 65a.

Antalet ord i A 65a är knappt 1000. Jag har identifierat åtta indefinita nominalfraser som skulle ta artikel i modern svenska. Dessa återges nedan på den första raden (a) i varje exempel enligt Högman (1951, s. 73-78).. Den andra raden (b) innehåller den latinska översättningen, presenterad enligt Lübeckupplagan 1492 sådan den återges i Högman (1951, s. 84-86). Den tredje raden (c) innehåller den fornsvenska återöversättningen (Klemming 1860, s. 89-92), och rad fyra (d) innehåller den nusvenska översättningen av textfragmentet (Lundén 1958, s. 311-313). På grund av textens begränsade längd har textställena inte angetts.

- (7) a. *enne persona* syntis vakande/ ok eg sofande/
 b. *Vni persone* videbantur
 c. *ENe människio* syntis
 d. För *en person*, som vakade och ej sov
- (8) a. sum hon vare i *eno palacio*/
 b. quasi quod esset in *_magno choro*
 c. suasom hon vare ij *enom storom koor*
 d. föreföll det som om hon vore i *ett palats*
- (9) a. oc i fræste væginne syntis *en sol*/ myok stor framan
 b. Et apparuit *_sol* magnus et lucens
 c. oc *_stor sol* skinande syntis
 d. Och på väggen längst framme syntes *en mycket stor sol*
- (10) a. oc suasum *et + rum* var e mællan solinna/ oc stolanna
 b. (*distantes a sole longo spatio et interuallo*)
 c. (oc huar thera lankt skildi fran solinne)
 d. Och det var såsom *ett rum* mellan solen och stolarna
- (11) a. *en røst* byrþiade at tala/ a vinstra stolum
 b. Tunc *vox una* audiebatur de sede. que ad sinistram partem erat
 c. tha hördhis *een røst* aff thom stolum som var vinstra væghin
 d. *En røst* började tala på vänstra stolen
- (12) a. *en røst* suarape af høghra stolum
 b. Respondit *_vox* de destra sede
 c. *_Røst* suaradhe aff høghra stolum
 d. *En røst* svarade från den högra stolen
- (13) a. þær æpte at sua var talat/ þa øpte *en røst*/ a vinstro handena
 b. Respondit *_vox* de sede ad partem sinistram
 c. *_Røst* suaradhe aff thy sätenu som var vinstra væghin
 d. Sedan detta hade talats, ropade *en røst* på vänstra sidan
- (14) a. fore þy taki pafen hamar oc *tang ena*
 b. Ideo recipiat papa in manu malleum et *_forpicem*
 c. Thy taki pafwin hamar oc *_tang* j hand
 d. Därför må påven taga hammare och *_tång*

I ett fall har den medeltida svenska översättaren frångått den latinska förlagan, och det är i (8) när platsen för händelseförloppet introduceras (*_magno choro/enom storom koor*). I övrigt följer återöversättningen (c-exemplet) den latinska översättningens bruk av *unus* (b-exemplet). Ett stöd för hypotesen att återöversättningens artikelbruk är latiniserat är att Birgitta själv (a-exemplet) i sin originaltext använt artikel i tre fall (9, 12, 13) där återöversättningen har ommarkerad nominalfras.

Birgittas egen artikelanvändning är överlag identisk med den moderna artikelanvändningen. I (14) är det rentav så att Birgitta har artikel (*ena*) och nusvenskan inte. Emellertid är det så att *ena* skrivits ovanför raden. Detta kan tyda på att Birgitta känt en tvekan inför detta uttryck, som om hon inledningsvis tänkt använda den konventionellt ommarkerade samordningen *hammare och tång*, men sedan ändrat sig och markerat *tang* med indefinit artikel. Å andra sidan är *ena* tillagt till höger ovanför *tang* (se plansch i Högman 1951), vilket kan tyda på att *ena* är bestämd slutartikel (*tang* i bestämd form ackusativ är *tangena*). Huruvida den betydelsen är lämplig i sammanhanget är dock oklart. Eftersom de andra indefinita artiklarna i texten är framförställda, skulle det vara naturligare att den indefinita artikeln *ena* tillagts till vänster om *tang*, i synnerhet när det finns utrymme i handskriften. Hur *ena* i skall tolkas i (14) är således delvis oklart, men jag anser att tolkningen som artikel är den sannolikaste.

Det finns en nominalfras i den nusvenska översättningen (15b) (Lundén 1958, s. 311) som har artikel, medan Birgitta (15a) har ommarkerad nominalfras:

- (15) a. af ræfeno dryp brænne stens drupa/ mz *_brænnande elde*/ þe þær illa ryka
b. från taket dryper det svaveldroppar med *en brännande eld*, som illa ryker

Enligt mig är det möjligt att nominalfrasen även idag skulle vara ommarkerad (*svaveldroppar med _brännande eld som illa ryker*), och det är möjligt att även Birgitta stod inför ett val mellan att ha artikel eller inte.

Artikelbruket i A 65a ger sammantaget ett föga latiniserat intryck. Högman (1951, s. 41-43) konstaterar att Birgittas språk i denna autograf, skriven efter närmare två decenniers vistelse i Italien, är påfallande svenskt, trots att en del latinismer finns. Högman menar emellertid att antalet latinismer är påfallande begränsat, och han uttrycker sin förvåning över att "Birgitta ännu på sin ålderdom var i stånd att skriftligen uttrycka sig på ett språk, som till övervägande del verkar så naturvuxet svenskt." Birgittas artikelbruk i A 65a kan således ses som ett exempel på hur artikeln användes i svenskan i mitten av 1300-talet av en person född 1303. Eftersom (14a) är delvis oklart finns det inte säkra belägg på markerade semantiskt

icke-refererande nominalfraser i texten, men den obligatoriska markeringen vid semantiskt refererande nominalfraser är intressant i sig. Artikelbruket i denna text utgör således ett exempel på den av Högman ovan påtalade svenskheten i Birgittas språk, samtidigt som återöversättningens artikelbruk utgör ett exempel på en påtaglig latinsk influens i den svenska språkdräkten.

5.3.1.4 Undersökning (iii): Fornsvenska legendariet

Detta fornsvenska verk har analyserats flera gånger tidigare i syfte att fastslå när den indefinita artikeln tränger in i svenskan. Eftersom den ursprungliga översättningen, arketypen, inte är bevarad, existerar Forn idag som avskrifter av antingen arketypen eller andra avskrifter (se Jansson 1934, kap. 3). Hittills har alla undersökningar av Forn baserat sig på Cod. Holm A 34, även kallad Bureanus (Bure), eftersom Bure, som innehåller ca en tredjedel av hela legendariet, är en relativt gammal handskrift (1350-1385). I detta arbete har jag istället undersökt Forn enligt handskriften Cod. Ups C 528 från 1420-1450, även kallad Bildstenianus (Bild).

Här kommer jag att jämföra artikelbruket i Bild med den latinska förlagans bruk av *quidam*. Materialet utgörs av Bilds Marialegender på ca 7000 ord. Jag har identifierat de singulära individuativa nominalfraser i Bild som antingen har eller skulle ta artikel idag. Sedan har jag kontrollerat nominalfraserna i fråga med motsvarande passager i den latinska förlagan *Legenda Aurea* (Lege) enligt Graesse (1965). I de fall där nominalfraserna är jämförbara har jag jämfört markeringen.

Bild finns delvis utgivet i Stephens (1847, 1858). Stephens utgåva baserar sig dock på Bure i de fall det är möjligt, vilket i detta fall innebär att Marialegenerna i Stephens utgåva är baserade på Bures text.¹⁴² För att komma åt Bilds version av Marialegenerna har jag därför använt Janssons faksimilutgåva från 1966 (fol. 3-11).

Det sammanlagda antalet identifierade jämförbara nominalfraser i Lege och Bild är 40. Av dessa är 26 markerade i Lege. Den svenske översättaren har i de fallen konfronterats med *quidam* i den latinska texten. I 21 fall har den svenske översättaren följt latinet. Nedan ges fem exempel:

- (16) a. *Miles quidam ... ordinem Cisterciensium introivit*; 221
EN riddare rikir ok væl borin gafs j kloster; 4
- b. *Quidam miles quoddam in via castrum habebat*; 221
En annar riddare war længe røfware satt j fasto ok store. borgh; 4

¹⁴² De relevanta legenderna upptar i Stephen (1847) de inledande sidorna 3 till 31 t.o.m. rad 5.

- c. *quidam vir* religiosus et sanctus inde transitum faceret; 221
En godher renliuis mann kom thær vm sidhe farande; 4
- d. *Quaedam matrona* nobilis in beatam virginem maximam devotionem habebat; 165
En ærlik ok wælbodin frw hafdhe storan godh wilia at thiæna ware frw; 5
- e. *Quidam clericus* virgini Mariae devotus; 513
EN klærkir warefrw gærna thiænugher; 7

Härutöver finns 16 exempel till av samma typ. Dessa nominalfraser förekommer i början av legenderna och introducerar huvudpersoner i handlingen eller eventuellt viktiga platser där handlingen utspelar sig. Nominalfraserna är vanligtvis subjekt och motsvarar normalt Heines skede 2. Att såväl Lege som Bild ofta har artikel vid dessa topikala nominalfraser är således inte förvånande. Mer överraskande är det att det finns fem markerade nominalfraser i Lege som är omarkerade i Bild:

- (17) a. *Quidam miles quoddam* in via castrum habebat; 221
En annan riddare ... satt j _fasto ok store. borgh widh almænna vægh; 4
- b. *Haec quandam capellam* juxta domum suam construxerat; 165
hon hafdhe _cappellam siælff j sinom gardhe; 5
- c. *Tunc subito in excessum mentis facta, videbatur sibi, se in quadam ecclesia* pulcherrima et speciosa collocatam esse; 165
ok saa j sympne sik wara j _wænisto mønstre; 5
- d. *Episcopus quidam ... quandam ecclesiam* beate Mariae in nocte media ex devotione adibat; 591
EN biscooper godher ... gik vm midhia nat til _wara fru kirkio for hæna thiænisto skuld; 9-10
- e. *Quidam vir et uxor sua filiam unicam habentes eam cuidam juveni* nuptui tradiderunt; 594
ETH hionalagh gipto sina dottor _vngum swene; 11

I (17b) beror artikellösheten eventuellt på att verbet i den svenska översättningen är *ha*. Det är möjligt att nominalfrasen är konventionellt omarkerad, jfr *De har _bastu på gården*. I (17c) innehåller nominalfrasen i ett adjektiv i superlativ, vilken

konstruktion ofta är omarkerad i svenska latinbaserade texter. En förklaring till artikellösheten i (17d) och (17e) kan vara att nominalfraserna är kodade som indirekta objekt i den svenska översättningen, dvs. den minst topikala grammatiska rollen. Å andra sidan förekommer markerade indirekta objekt även i Bild: *The hwila sik en stadh a wæghænum: nær enne kirkio* (Bild, 8) och *ok hordhe mæssa a wæghenom j eno klostre, som bygt war oc wikt ware frw til hedher* (Bild, 9).

Av de jämförbara nominalfraserna är 14 omarkerade i Lege. Den svenske översättaren har i dessa fall konfronterats med omarkerade latinska nominalfraser. I 13 fall har den svenske översättaren följt latinet och valt att låta de svenska nominalfraserna stå omarkerade. Nominalfraserna är i 6 fall konkreta och refererande:

- (18) a. Joachim ... sanctam Annam ex Betlehem duxit *_uxorem*; 587
han tok sik *_hustrv* mz gudh laghum godha oc gudhelika Annam; 3
- b. vidit ... *_sacerdotem* sacris indutos vestibus; 166
Hær æpter saa hon *_præst* klædan til mæssa; 5
- c. et *_sacerdoti* omnia per ordinem confessa fuit; 594
oc thok aff *_præste* script, ok lönlica aff løsn; 11
- d. Haec ... *_proprium capellanum* habens omni die missam suam beata virgine audire volebat; 165
hon hafdhe ... *_præst* at sighia daghlica ware frw mæssa; 5
- e. quaedam virgo pulcherrima *_dyademate* coronata praeibat; 165
Ok wara frw først j scaranom mz *_gull krona*; 5
- f. et in ejus cacumine *_columba* de coelo adueniens consedisset; 589
Ok *_dufa* fløgh aff himpnum: Ok sattis øfwir blomster qwisten; 4

De tre första nominalfraserna introducerar referenter som i viss mån är tematiskt prominenta, vilket framgår vid läsning av en större kontext. De kunde därför vara markerade i såväl latinet som svenskan. Den svenska översättningen följer emellertid latinet, som av någon anledning har omarkerad nominalfras. De tre sista nominalfraserna introducerar däremot referenter som inte är speciellt tematiskt prominenta. I (18d) har referenten ingen annan roll än att vara frånvarande vid en viss högtid. Exempel (18e) kunde eventuellt analyseras som konventionellt

omarkerad med hänvisning till nusvenska exempel av typen *Lucia skred fram med krona på huvudet*. I (18f) återkommer duvan en gång.

Vid de fyra konkreta icke-refererande nominalfraserna följer svenskan latinet:

- (19) a. Proinde Anna ... pariet tibi *_filiam* et vocabis nomen ejus Maria; 588
Gudh gifwir idher *_godha dotter*: hæna napn skal wara Maria; 3
- b. spiritus sanctus in *_columbae* specie consedisset; 589
ok *_dwa* cumbar øfwer flyghande; 4
- c. *_malus dyabolus* intret in buccam illius, qui te istud docuit; 517
_iller diæfwl dræpa thæn thik thætta radh kiænde; 9
- d. *_bonum obsidem* pro filio suo habere gaudens; 591
Ok læt sik hafwa gripit *_godhan fanga*; 10

Tre nominalfraser som är omarkerade i Lege är abstrakta och semantiskt refererande:

- (20) a. mox de loco oratorii cunctis audientibus *_vox* insonuit; 589
komber aff himpnum *_røst* swa at alle hørdho; 4
- b. coelum repente insonuit et *_nubes* candida ipsum sustulit; 505
kom aff himpnum *_skinande sky* mz blesande wædhre Ok ferdhe
johannem up j wædhrit; 6
- c. At ille vicedominatu contentus *_alium* in episcopum maluit ordinari; 593
han ... sagdhe sik læta nøghia at them systlum. ok skipilsom som han før
hafdhe Ok læth *_annan* liwfuare biscop wardha; 11

I ett fall har den svenske översättaren dock använt artikel, trots att den latinska förlagan har omarkerade nominalfraser:

- (21) Quaedam mulier a *_daemone* sibi visibiliter in forma hominis apparente multas molestias sustinebat; 517
En sælugh quinna tholdhe dyghra nødh ok mødho aff *enom diæfle*; 9

Av de totalt 40 jämförbara nominalfraserna följer den svenska översättningen latinets markering i 34 fall, dvs. i 85 % av fallen. När latinets ommarkerad nominalfras följer svenskan latinets speciellt noggrant, dvs. i 13 av 14 fall (93 %).

I denna undersökning har jag visat hur Forn fått sin topikalitetsorienterade markeringsstrategi. Den huvudsakliga förklarande faktorn är enligt min uppfattning latinsk influens, även om också andra faktorer kan ha inverkat på utformandet av artikeldistributionen (se kap. 5.3.3 för kort diskussion).¹⁴³ Man kan även notera att Fornsvenska legendariet är ett stort verk. Det är därför möjligt att markeringsstrategin, och förklaringen eller förklaringarna till den, varierar mellan olika delar och legender.

5.3.2 Texter med mindre tydlig latinsk påverkan på artikelbruket

5.3.2.1 Det senbirgittinska artikelbruket

Ovan behandlade jag tre latinbaserade texter: ApoA, Birg¹⁴⁴ och Forn. Min tolkning var att deras artikeldistribution bäst förstås som ett resultat av latinisering. ApoA och Birg är särskilt intressanta, eftersom de kan knytas till Vadstena. Dessa "tidigbirgittinska" verk utmärks således av ett påtagligt latiniserat artikelbruk.

I kontrast till de tidiga birgittinska alstren står tre texter från grupp C: JuEs, Link och Hist, vilka representerar "senbirgittinska" latinöversättningar. JuEs och Link har med säkerhet kommit till inom Birgittinordens kloster i dåtidens Sverige. JuEs översattes av Jöns Budde och Link av Nils Ragvaldi. Jöns Budde föddes antagligen senast 1437, enligt traditionell uppfattning i Österbotten,¹⁴⁵ och förekommer i källor från tidigt 1460-tal som ansluten till klostret i Nådendal i sydvästra Finland. Han dog tidigast 1491 (se Wollin 2011). Nils Ragvaldi å sin sida var östgöte. Född eventuellt 1445 inträdde han i Vadstena 1476 och valdes till generalkonfessor 1501. Han dog 1514 (Bengtsson 1947, s. 10-11). Hist har inte en namngiven upphovsman, men enligt Fortelius (1969, s. 301) kan den stilistiska och syntaktiska likheten mellan Hist å ena sidan och Buddes och Ragvaldis översättningsprosa å andra sidan, ifråga om latiniserade satskonstruktioner och ordval i allmänhet, antyda att Hist:s upphovsman även han hörde hemma i Vadstena klostrets kulturmiljö. Detta är intressant med tanke på att JuEs, Link och Hist förenas av en liknande artikelanvändning. Texterna förenas av att en modernare svensk

¹⁴³ Notera i kap. 2.4.4 att Klockars (1967, s. 157) påtalat förekomsten av latinismer i Forn. Artikelbruket i Forn kan således förstås som en av dessa latinismer. Man kunde eventuellt ha förväntat sig att Forn skulle ha haft en mer modern markeringsstrategi i och med att den är översatt inom den dominikanska, friare översättningstraditionen.

¹⁴⁴ Förvisso i form av en annan text än bok 7.

¹⁴⁵ På senare tid har förslaget att han härstammade från en lagmannasläkt i sydvästra Finland framkastats (Nikula 2011).

markeringsstrategi begagnas parallellt med en till synes latiniserad markering. Moderna och ålderdomliga drag samsas i en och samma text. Betrakta JuEs nedan. I JuEs används artikel regelbundet vid konkreta refererande nominalfraser, trots att latinet har ommarkerade nominalfraser:

- (22) Et in superioribus domus suae fecit sibi *_secretum cubiculum*; 419
hon haffde sigh bygt *en lönkamar* vppe j syno hwse; JuEs 157

Även konkreta icke-refererande nominalfraser är ibland markerade i JuEs, trots att latinet har ommarkerad nominalfras:

- (23) Nunc ora pro nobis, quoniam *_mulier sancta* es et timens Deum; 419
bidh än för os som äst *en hälagh qwinna*. oc rädhandis gudh; JuEs 159

Andra moderna drag är att abstrakta semantiskt icke-refererande nominalfraser kan markeras (24a) samt att den enda nominalfrasen med *annan* är markerad (24b):

- (24) a. thz vardher thyno hälgo nampne *eth ewigth amynne*; JuEs 161 'minne'
b. Vtan hennes rike taghi *en annor* hennes bättre; JuEs 181

Parallellt med dessa moderna drag förekommer ommarkerade nominalfraser. Dessa förefaller följa latinets markering:

- (25) a. *_coronam auream* portans in capite; 431
bärandis *_gulkrono* a sith huffwodh; JuEs 193
- b. Parvus fons, qui crevit in *_fluuium*; 433
The litla källan som växte j *_stora flodh*; JuEs 195
- c. et fecit ei *_cenam magnam*; 417
Oc giordhe *_stort gästabudh*; JuEs 155

Denna blandning av gamla och nya drag framträder ännu tydligare i de yngsta texterna Hist och Link, eftersom de texterna även har markerade dividuala nominalfraser – vilka ju saknas i JuEs.¹⁴⁶ Nedan visas i Hist kontrasten mellan de

¹⁴⁶ Det kunde vara intressant att göra mer omfattande jämförelser mellan Budde och Ragvaldi vad artikeln beträffar. Är det t.ex. ett genomgående drag hos Budde att dividuala nominalfraser är ommarkerade?

arkaiska omarkerade individuativa nominalfraserna i (26a,b) och de moderna markerade dividuativa nominalfraserna i (26c):

- (26) a. kom ... farande troya konwng laomedonta som *_riwtande leon*; Hist 28
b. kom rikte ok stort anskrij ath *_wtlänsker här* kommen war; Hist 27
c. thz ware meg *en stor heder* oc tiig *en stor ära*; Hist 3

Hist har blivit negativt bedömd i litteraturhistorien, bl.a. för sin osjälvständiga hållning gentemot latinet (Stähle 1967, s. 123): "Stilen [i Hist] uppvisar också de flesta av de drag, som utmärker den sämre, mekaniserade och osjälvständiga religiösa översättningsprosan från medeltidens slut med dess latinska ordföljd, dess participialkonstruktioner, objektiva genitiver och relativa anknytningar." Fortelius å sin sida värderar Hist annorlunda och anser Hist utgöra den till stilen och syntaxen latinpräglade senmedeltida prosans sista blomstring (1969, s. 299). Intressant nog konstaterar Fortelius att de latinska stildragen förekommer parallellt med inhemska talspråkliga drag, vilka enligt Fortelis ger texten en "modern prägel" (s. 299). Såvitt jag kan se, dock vid en blott ytlig genomgång av Fortelius (1965, 1969), behandlar han inte den indefinita artikeln. Detta arbete tillför därför den indefinita artikeln som en exponent för både de latinska och inhemska talspråkliga dragen i Hist.

Enligt min mening representerar de senbirgittinska översättningarna JuEs, Link och Hist en ökad svenskhet och modernisering av artikeln. Artikeln är fortfarande latiniserad, men i mindre grad. Med successivt ökad säkerhet och behärskning av översättning och svensk språkbehandling frigör översättarna sig från ett onödigt starkt latinberoende och försvenskar artikeln. Den ökade frekvensen av markerade icke-refererande nominalfraser i JuEs, Link och även Hist, samt förekomsten av åtskilliga markerade dividuativa nominalfraser i Link och Hist, anser jag tyda på detta. Sammanfattningsvis skönjer jag en diakron utveckling mot försvenskning av artikelsyntaxen inom den birgittinska linjen – en utveckling som dock präglas av en viss återhållsamhet, som i sin tur kan signalera en strävan efter att upprätthålla en stilistisk kontinuitet inom genren.

5.3.2.2 Övriga typer av latinsk påverkan

En mer omedveten latinisering tror jag att SjuV från grupp B representerar. SjuV har hittills i detta arbete betraktats som en folkspråksbaserad text med hänvisning till Klemming (1887-89). Något som tyder på att SjuV är folkspråksbaserad är den höga totala markeringsgraden och det intuitivt moderna intryck artikelbruket ger. Men det är antagligen bättre att följa Stähle (1967, s. 113) och betrakta SjuV som latinbaserad andlig underhållningslitteratur med Vadstena som tillkomstort. SjuV uppges vara översatt från en latinsk version, ehuru språket är "anmärkningsvärt ledigt och fritt

från latinismer”. Det tämligen moderna artikelbruket i SjuV passar väl in i den beskrivningen av SjuV. Orsaken till att SjuV är skriven med ett latinismfritt språk kan vara genren. I Pipping (1943, s. 95) konstateras att SjuV har realistisk prägel men med en "moralisk skylt". Exempelen skall synas vara tagna ur livet, och därför måste de vara "allmängiltiga, lättfattliga och slående". Det är naturligt att tänka sig att dessa krav leder till att ett mer publikanpassat språk används. De ommarkerade nominalfraser som förekommer kan kanske uppfattas bero på att översättaren, pga. av sin vana med latinet och latinöversatta svensk texter, på ett omedvetet plan lät vissa nominalfraser stå ommarkerade. Men det är förstås också möjligt att det fortfarande fanns någon betydelsenyans kvar i valet mellan markerad och ommarkerad artikel, en nyans som idag kan vara svår att rekonstruera. Artikelbruket i SjuV visar att latinskt textursprung i sig inte med nödvändighet innebar att den svenska artikeln påtagligt latiniserades, utan graden av latinisering kunde variera mellan olika texter.

Av de latinbaserade texterna har jag hittills diskuterat ApoA, Birg, Forn, SjuV, JuEs, Hist och Link – dvs. sju texter. Eftersom nio texter nu betraktas som latinbaserade återstår två texter: Pent och Barl. Jag kommer inte att kommentera Barl desto mer i detta arbete. Den antingen latinska eller norska förlagan kan antas förklara artikeldistributionen i Barl. Den norska förlagan kommer dock att kort beröras senare i arbetet. Vad Pent beträffar finns det däremot en del att säga. Artikeln i den tidiga latinbaserade texten Pent framstår inte som latiniserad i samma mån som artikeln i den jämgamla Forn eller i de något yngre Birg och ApoA, utan som mer modern. Artikelbruket i Pent är dock i vilket fall som helst tydligt avvikande från artikelbruket i de jämgamla Flor och Erik, och detta faktum får gärna förklaras. Pent är, som framgick i kapitel 2.4.4, till huvuddelen en sammandragen översättning av de fem Moseböckerna, men den innehåller även skolastiska resonemang av biblisk-filosofisk karaktär samt ett slags världshistoria med det judiska folkets historia i centrum. Varken upphovsman eller ålder är kända, men den traditionella uppfattningen, refererad i t.ex. Pipping (1943), är att verket härstammar från ca 1340 och att det utarbetats av den Heliga Birgittas bikt-fader magister Matthias. Klockars (1967, s. 161-162) uttrycker sig försiktigare och konstaterar att en prästutbildare kan komma ifråga, och hon frågar sig om arbetet delvis är en översättning av studieanteckningar från upphovsmannens studietid i Paris. Förslaget är intressant och passar väl ihop med den hypotes Thorell (1959) framför. Thorell går igenom de upplysningar bibelverket självt ger om upphovsmannen, dvs. betoningar, linjer och speciella intressen som denne tycks företräda, och finner att biskop Brynolf Algotsson kan vara ett tänkvärt alternativ. Brynolf Algotsson, död 1317, var västgöte, tillhörde en lagmannasläkt och var därtill släkt med folkungarna, studerade i Paris, blev biskop i Skara och satt som biskop i

konungens råd (Thorell 1959, s. XLIII-XLV). Enligt Thorell kunde Brynolf ha skrivit verket på latin redan under studietiden i Paris, då han kom i direktkontakt med såväl Tomas av Aquino som dennas nyss färdigställda Summa, och senare översatt texten till svenska – eller så skulle texten ha översatts av någon annan till svenska.

Om Thorells antagande är riktigt, kan även denna text knytas till samma kretsar som Flor och Erik. Det är t.ex. Brynolfs bror, den vid det norska hovet verksamme Peter Algotsson, som Ståhle (1967) identifierar som översättare av Eufemiavisorna (se ovan 5.2.3). Den svenska språkformen pekar intressant nog mot både direkt och indirekt norsk influens. Thorell beskriver språket som mycket ålderdomligt, med få latinismer men med åtskilliga beröringspunkter till västnordiskt språk, klassisk isländska, lagspråk och poetiskt språk vad syntaxen beträffar. Stilen leder vidare tankarna till såväl isländsk som norsk prosa, samt till svenskt lagspråk (s. XXXV). Att stilen påminner om västnordisk prosa är inte förvånande, då Pents upphovsman enligt bl.a. Jonsson (2010, s. 161-162) begagnat sig av det norska bibelverket Stjórn som stöd vid skapandet av den svenska texten. Stjórn dateras till ca 1310 i Jonsson (2010, s. 272), vilket innebär att Brynolf, ifall Thorell har rätt, skulle ha skrivit den svenska texten mellan detta år och 1317. De personliga, litterära och språkliga kontakterna mellan Västergötland och Norge kunde i detta fall förklara artikeldistributitionen i Pent, vilket passar in med Thorells konstaterande att syntaxen uppvisar överensstämmelser med västnordiskt språk.

Men man kan inte utesluta latinet som influens. I Wollin (2001) utvecklas hypotesen att bibelspråket i Pent och Stjórn kommit till som två självständiga verk inom samma miljö, nämligen Dominkanordens konvent i Norden. En norsk och en svensk dominikan i samma nordiska dominkanska provins, Dacien, skulle alltså ha ställts inför samma uppdrag (s. 295): "...att parafrasera bibeltexten på folkspråket, med sikte på förkunnelse för en bred publik." Att den latinska bibeltexten och de övriga latinska verken som använts påverkat artikeln i den svenska översättarens språk är lika naturligt att tänka sig som att det rör sig om påverkan från västnordiska och svenska lagspråkliga stilar och uttrycksmedel. Den mer moderna artikelanvändningen kunde i så fall förklaras inom paradigmet dominiskansk kontra birgittinsk översättningsideologi (se Wollin 2009). Den dominikanska översättningen är inte bunden vid förlagan i samma mån som den typiska birgittinska översättningen, och därmed möjliggörs eventuellt uppkomsten av ett artikelbruk som inkorporerar såväl svenska talspråkliga som latiniserade drag.

5.3.3 Kommentar

Att hitta precisa förklaringar till varför varje text har en sådan artikel som den har är förstås varken möjligt eller ens nödvändigt, men det är intressant att försöka. För t.ex. Pents del räcker det med att konstatera att texten är latinbaserad och att forskningen, med varierande tonvikt, identifierat olika potentiella språkliga och stilistiska förebilder och influenser, som alla kan bidra till att förklara artikelns distribution i svenska Pent. För Forn del hävdade jag att en latinsk påverkan kan förklara distributionen av artikeln, men man kan även tänka sig andra kompletterande förklaringar. Jansson konstaterar t.ex. att legendariets språk (diskussionen berör dock främst ljud- och formläran) företer "markanta" överensstämmelser med de västgötska lagarna. Han noterar också att det försvunna originalet av Forn präglats av ortografiska egenheter med förbilder i latinska diplom och den allra äldsta fornsvenskan, samt att Forns ordförråd innehåller bl.a tyska, latinska, västsvenska och götiska inslag (1934, s. 237-241). När man föreställer sig de medeltida översättarna i arbete, måste man således tänka sig att dessa levde i högt utvecklade litterära miljöer och hade kunskap om många olika genrer och stilar. Det som bestämde den slutgiltiga markeringsstrategin i t.ex. Forn kan således ha varit en kombination av influenser av skilda slag. Att latinet var en av dessa influenser bör dock stå klart.

I ingen text är latinbundenheten fullständigt slavisk. Jag har konstaterat att de texter som i denna undersökning beskrivs som mest arkaiska inte nödvändigtvis är maximalt arkaiska ur ett objektiva perspektiv. Det är, som nämnt, troligt att artikeln i sin allra tidigaste funktion som topikalitetsmarkör markerade färre konkreta refererande nominalfraser än vad som är fallet i t.ex. Forn, ApoA och Birg, samt att artikeln i det tidigaste skedet var hänvisad till endast semantiskt refererande nominalfraser. De relativt höga markeringsgraderna vid konkreta refererande nominalfraser för Forn, Birg och ApoA kan tolkas som en modern egenskap, vilket även gäller markeringen av semantiskt icke-refererande nominalfraser. Om artikeln i Forn, Birg och ApoA vore slaviskt latiniserad, borde den svenska artikeldistributionen i t.ex. ApoA sakna moderna drag som markerade icke-refererande nominalfraser.¹⁴⁷ Orsaken till att det ändå finns markerade icke-refererande nominalfraser är följaktligen att översättningen aldrig är fullständigt slavisk. Som exempel kan ges följande från ApoA (ex. 27b gavs redan i kap. 5.3.1.2):

¹⁴⁷ Resonemanget förutsätter att latinets markering är maximalt arkaisk, dvs. att *quidam* och *unus* aldrig markerade t.ex. semantiskt icke-refererande nominalfraser. Det skulle för övrigt vara intressant att testa metoden som använts i detta arbete på latinskt material från olika epoker.

- (27) a. quoniam *_vas electionis* est mihi iste; 1037
for thy at han är mik *et wtualt aar*; 148
- b. processit *_puella* ad audiendum nomine Rhode; 1040
een sma möö Rode at nampne wt gick at see hwar ther var; ApoA 155

Trots att de latinbaserade texterna i grupp A enligt min mening är tydligt latiniserade vad artikeln beträffar, röjer markerade nominalfraser som t.ex. de i (27) existensen av en modernare parallellt liggande markeringsstrategi hos översättaren. Om den moderna artikeln var fullt utvecklad när Forn och ApoA översattes, är det endast rimligt att omarkerade nominalfraser i latinet som *vas electionis* stundtals översattes med artikel, även om översättaren överlag strävade efter att följa sin förlaga. I synnerhet kan en omarkerad konkret refererande nominalfras i subjeksposition som *puella* i (27b) ha framstått som alltför stridande mot språkkänslan och därför översatts med *een sma möö*. Markerade nominalfraser som (27a) är även orsaken till att semantiskt icke-refererande nominalfraser i t.ex. ApoA har en högre markeringsgrad än noll procent i textundersökningen.

5.4 Den norvagiserade artikeln

Ståhle (1967, s. 108) konstaterar att den västnordiska litteraturen hade påfallande liten betydelse för den svenska litteraturen under 1300-talet men att detta vände på 1400-talet, då en rad översättningar av västnordiska verk till svenska utfördes. De texter som återstår att behandla är sålunda prosaberättelserna Karl, Didr och delvis även Barl, vilka antingen är översatta från västnordiska eller översatta med stöd av en västnordisk förlaga från och med ca 1400. Närmare bestämt är Karl översatt ca 1400, Barl ca 1440 och Didr på 1450-talet. En viss betydelse för den norska handskriftsimporten antas Karl Knutssons kröning till norsk kung i Trondheim 1449 ha haft i och med att någon i hans följe hemförde handskriften som legat till grund för Didr (Hyltén-Cavallius 1850-1854, s. II-III). I Jonsson (2010) presenteras istället tanken att det redan var den norska hertiginnan Ingeborgs sekreterare Tyrgils Kristineson, Erikskrönikans eventuella författare, som fört de norska förlagorna till Karl, Didr och Barl till Sverige. Översättningar från västnordiska vid mitten av 1400-talet brukar i vilket fall som helst sättas i samband med Karl Knutssons "nationalistiska kulturupprustning" (se t.ex. Lönnroth i Den svenska litteraturen 1987, s. 113), och åtminstone för Didr finns det goda skäl att anta att "götiska" nationella motiv varit ledande för översättningen (Henning 1970, s. 28).

De svenska översättningarna från fornvästnordiska förenas av att deras artikelbruk avviker dels från det moderna svenska artikelbruket, dels från artikelbruket i andra svenska texter som skrevs i deras samtid. Karl och SjuV är skrivna ungefär samtidigt, men artikelbruket skiljer sig åt betydligt. Även Didr och Namn är ungefär lika gamla, men Didr har åtskilliga omarkerade nominalfraser, medan artikeln i Namn är modern. Det ligger därför nära till hands att misstänka att den svenska artikeln i Karl och Didr är påverkad av den fornvästnordiska artikeln i förlagorna. Den fornvästnordiska artikeln är grundligt undersökt i Leijström (1934), refererad i kapitel 2.5.2. Leijström studerar i princip hela den fornvästnordiska litteraturens ätte- och riddarsagor och kommer fram till att det finns två system i bruk. I ättesagorna används artikeln nu och då när referenter introduceras men ytterst sällan annars. I riddarsagorna används artikeln ofta när nya referenter introduceras men även nu och då i semantiskt icke-refererande nominalfraser – dock inte regelbundet. De fornvästnordiska förlagor som de svenska Karl, Didr och Barl – och även Flor – översattes från kan således antas ha haft en artikel som motsvarar artikeln i de fornvästnordiska riddarsagorna, något som även bekräftas av Leijströms grundliga analys av "fornvästnordiska Didr".¹⁴⁸

¹⁴⁸ Leijström (1934, s. 161): "Den fornvästnordiska Didrikssagan intar betr. bruket av *einn* ungefär samma ståndpunkt som riddarsagorna: en riklig användning av *einn* i fall tillhörande grupp 1 samt enstaka exemplar med *einn* även i grupperna 3 och 4, utan att en förstärkande betydelse föreligger. [...]"

Det överlägset mest norvagiserade artikelbruket finner vi i Karl från grupp D. Svenska Karl framstår som ett föga uppskattat bidrag till den svenska litteraturskatten, och det verkar råda en samstämmighet kring textens beroende av den fornvästnordiska formen. Enligt Ståhle (1967, s. 109) är svenska Karl ”starkt norvagiserande” och ger ett falskt ålderdomligt intryck:¹⁴⁹

I jämförelse med den övriga samtida svenska litteraturen kan visserligen Karl Magnus ge ett suggestivt intryck av ålderdomlighet och en viss närhet till den klassiska västnordiska epiken, men detta torde snarast bero på den dåliga översättningen. Den svenske bearbetaren har från sin förlaga övertagit en mängd ord, som var främmande för samtidens svenska men som ge den nutida läsaren förrådiska associationer till den goda västnordiska litteraturen, bl.a. skaldediktningen, och också till den norska kämpavisan.

Didr från grupp B är däremot betydligt svenskare i sin språkdräkt. Leijström (s. 161-165) har jämfört 26 000 ord av svenska Didr med fornvästnordiska Didr.¹⁵⁰ Leijström menar att hans undersökning ger en "god bild av den obestämda artikelns användning i yngre fornsvenska", och som jag tolkar Leijström är avsikten den att läsaren skall uppfatta artikeln i svenska Didr som tämligen modern. Leijström visar dels att svenska Didr nästan genomgående har markerad nominalfras där fornvästnordiska Didr har omarkerad nominalfras, dels att svenska Didr har omarkerad nominalfras vid främst *annan*, *så* och *sådan*. Leijström ger sammanlagt 17 exempel på omarkerade nominalfraser i svenska Didr, vilka han samlat från s. 1-100 i Hyltén-Cavallius utgåva.¹⁵¹ Jag instämmer i påståendet att artikeln i svenska Didr i sin helhet ger ett modernt intryck, men mitt resultat är trots allt att svenska Didr har en ålderdomligare artikel än Flor och Erik, vilka är ca 150 år äldre än svenska Didr. Trots att jag undersökt en mindre ordmängd än Leijström (se kap. 4.1.11) har jag funnit nästan 30 omarkerade nominalfraser i svenska Didr. Kännetecknande för svenska Didr är, som visades i kapitel 4.2.3, att samma uttryck

Men lika litet som i riddarsagan är bruket av *einn* regelbundet genomfört ens i fallen tillhörande den först nämnda gruppen. Texten representerar sålunda i huvudsak det äldre stadiet, dock med ansatser till en utvidgning av bruket". Grupp 1 syftar på semantiskt refererande nominalfraser med betydelsen 'en viss'. Grupp 3 syftar på *som*-fraser, och grupp 4 syftar på nominalfraser i satser som innehåller ett allmänt omdöme (*Även en blind höna kan finna ett korn*).

¹⁴⁹ Samma helhetsintryck av Karl presenteras i Kornhall (1959).

¹⁵⁰ Jag har räknat Leijströms ordmängd maskinellt utgående från den elektroniska utgåva som Fornsvenska textbanken upprätthåller på <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/>. Senast kontrollerad 13.6.2012.

¹⁵¹ Emellertid uppger Leijström inte om dessa belägg är de enda omarkerade exempel han funnit eller om nominalfraserna han presenterar är valda exempel ur en större mängd belägg.

och konstruktioner förekommer ömsom med, ömsom utan artikel. Trots att Didr redan exemplifierats, ger jag för tydlighets skull några exempel:

- (1) a. han war tiwkker oc starker som *en rise*; 1
han war woxen som *_jette*; 1
- b. herdink war *en myken kempe*; 25
han war *_myken orlixman*; 12
- c. tw skalt føda *en son* i aar; 55
lat mik spørria at iak haffuer *_son* oc ekki dotter; 42
- d. thz vndrar mik herra ati skule äy haffua *en godan häst*; 19
jak will helszt älska *_godan häst*; 57

I fall som ovan är det svårt att se något system bakom markeringen. Samma typer av i detta fall icke-refererande nominalfraser är ibland markerade och ibland omarkerade. Eftersom jag utgår från att motsvarande nominalfraser åtminstone oftast är omarkerade i den fornvästnordiska förlagan, det är på det viset jag tolkar Leijström, menar jag att fornvästnordisk influens syns i användningen av artikeln i svenska Didr. Detta resultat överensstämmer med Hennings (1970) analys av norvagismer i svenska Didr. Henning konstaterar att den svenske översättaren genomgående eftersträvat ett "rent svenskt ordförråd", men Henning finner trots allt en begränsad uppsättning "direkta norvagismer" (s. 239-241). Norvagismerna förekommer främst i "hjaltekatalogen", dvs. bland de ord med vilka riddarna beskrivs. Kanske det inte är en slump att ett par av de omarkerade förmodat norvagiserade nominalfraserna ovan ingår i denna hjältekatalog? Henning beskriver skillnaden i norvagisering av ordförrådet mellan Karl och Didr som "markant" (1970, s. 241), och min analys av artikelns distribution i Karl och Didr ligger i linje med den beskrivningen, dvs. Karl är strängt norvagiserad i jämförelse med den betydligt mer svenska Didr.

5.5 Handskriftsfaktorn och alternativa förklaringar

Ovan har jag presenterat min tolkning av undersökningens resultat. Resultatet visar att texter över hela den undersökta perioden varierar med avseende på hur artikeln används, och tabell 27 visar hur texter från samma period placerar sig i olika grupper. Förklaringarna till artikelns distribution i de olika texterna har visat sig vara naturliga: I de texter som etablerar en modern litterär genre på svenska, med ett språk som har beröringspunkter med talspråket, är artikelbruket modernt. I texter som är översatta från latin eller generellt rör sig i en latinsk genrevärld är artikeln påverkad av latinet. I texter som är översatta från fornvästnordiska har den fornvästnordiska språkformen utövat ett varierande inflytande.

Utgående från tabell 27 går det inte att utläsa någon diakron utveckling av artikeln. En sådan skulle förutsätta att texterna såg annorlunda ut i original och att den nu iakttagbara variationen kommit till genom att avskrivare radikalt moderniserat artikelbruket i vissa texter men inte i andra. För period 1 skulle det innebära att artikelbruket i de moderna Flor (hskr ca 1425) och Erik (hskr 1470-1480) moderniserats, medan artikelbruket i de mer arkaiska Forn (hskr 1420-145) och Pent (hskr 1430-1450) inte moderniserats. För period 2 skulle det innebära att den arkaiska ApoA (hskr 1385) kanske har autentisk markering medan markeringen i SjuV (hskr ca 1425) är något moderniserad, samtidigt som Karl (hskr 1492) och Birg (hskr 1500-tal) av någon anledning inte har moderniserad markering.¹⁵² För period 3 och period 4 måste man emellertid konstatera att ett modernt bruk redan är etablerat i och med att Flor förekommer i en handskrift från ca 1425 och Namn i en handskrift från 1457. Senast från period 3 måste således man ta itu med den stilistiska variationen, eftersom artikelbruket i Didr, Barl, Link och Hist avviker från det moderna systemet som förekommer i Namn. Eftersom en stilistisk variation är klart belagd i handskrifter från mitten av 1400-talet, inställer sig frågan om det trots allt inte är sannolikare att en stilistisk variation kan förklara variationen även i period 1 och 2, snarare än att språket tämligen godtyckligt har moderniserats i vissa handskrifter men inte i andra.

Hypotesen att modern markering för de tidigaste texterna kunde förklaras med hänvisning till modernisering i senare avskrifter skulle vinna mycket i styrka om det generellt vore så att ung handskrift skulle motsvaras av ungt språk och artikelbruk och vice versa. Detta förutsätter att man kan jämföra olika varianter av samma text med varandra, och uttryckligen varianter i handskrifter som är åtskilda av ett mer betydande tidsintervall, så att något slags skönjbar språkutveckling hinner äga rum. Detta gäller inte Flor och Erik. Erik föreligger enbart i handskrifter från 1450-talet

¹⁵² Man kan även fråga sig varför SjuV och Flor, som föreligger i samma handskrift, företräder olika slags markeringsstrategi.

och senare. Den Erik som använts här (A-handskriften) är från ca 1475 och antas i Pipping (1921) ligga närmast originalet (s. XIII-XIV). Pipping konstaterar att A överträffar B (ca 1457) "ehuru A får antagas vara yngre" (s. XIV). Flors handskrifter är från andra halvan av 1400-talet, så när som den i denna undersökning använda Cod. Holm. D 4 från ca 1425. SjuV:s handskrift är den enda som representerar den äldsta redaktionen (se kap. 3.2.2.2). Det är därför endast Forn, Pent, Birg och Karl från period 1 och 2 som förligger i handskrifter som på detta sätt kan jämföras.

Som framkom redan i kapitel 3.2.1 finns det ingen tendens att dessa texters yngre handskrifter har ett yngre språk. Pent finns i två handskrifter: A-handskriften Cod. Thott. 4 4:o från 1430-1450 och B-handskriften Cod. Holm. A 1 från 1526. Enligt Geete (1903, s. 106) är Thott. 4 4:o antagligen skriven i Vadstena, vilket även gäller Holm. A 1 (Thorell 1959, s. XVIII). Mellan dessa handskrifters tillkomst kan alltså närmare ett sekel ha förflutit, och man kunde tänka sig att detta syntes i språkformen. Emellertid har samtliga bedömare konstaterat att det motsatta gäller. Till exempel hävdar Klemming (1848, s. 577) att B-handskriften har ett äldre språk, och i Thorell (1959, s. XXXIV) konstateras att särskilt B-handskriften utmärker sig av en ålderdomlig karaktär vad språket beträffar. Samma förhållande har konstaterats gälla Birg. Birg föreligger i en handskrift B Cod. Holm. A 5a från 1400-1425 (Geete 1903, s. 99) och i en annan handskrift M Cod. Ups. C 61 från början av 1500-talet. Återigen är det ca ett sekel mellan handskrifterna, men båda texterna återgår på en gemensam svensk text. I kap. 2.4.4 konstaterades att Birg finns i en tidig strängt latiniserad version och i en något yngre fornsvensk version där texten är reviderad i en försvenskande anda. För handskrifternas del är det intressant nog så att den unga Ups. C 61 representerar den tidiga latiniserade svenska texten, medan den ca hundra år äldre Holm. A 5a representerar den språkliga revisionen. Tendensen här är alltså återigen att den sena avskriften placerar sig närmare originaltexten än den tidiga avskriften.¹⁵³

Det finns två texter kvar att kontrollera: Forn och Karl. Karl är en översättning av en "västnordisk Karl", som i sin tur går tillbaka på fransk versepik. Den västnordiska Karl översattes från franskan strax före mitten av 1200-talet och den svenska ca 1400 eller däromkring. Den svenska översättningens tillkomstort är inte möjligt att få vetskap om, enligt Kornhall (1959, s. 103), som ägnat Karl ett ingående studium. Karl föreligger i fyra handskrifter från 1400-talet. Den äldsta är Cod. Holm. D 4, varifrån även Flor och SjuV i denna undersökning härstammar. Handskriftens ålder är svår att bestämma (se s. 3-24), men Kornhall daterar den till ca 1425 (s. 397), eller eventuellt till en ännu tidigare tidpunkt.¹⁵⁴ Sedan följer Cod. Holm. D 4a, från

¹⁵³ Se Wollin (2001, s. 234 fotnot 5) för kort reflektion kring detta förhållande.

¹⁵⁴ Kornhall (1959, s. 307): "D 4 would seem to be at least two or three decades older than 1450".

vilken Namn i denna undersökning härstammar. Kornhall instämmer i att största delen av texten härstammar från 1457, men menar att delar kan ha skrivits före och också efter 1457. Den tredje är Cod. Holm. D 3 från 1476 (s. 308), som inte bidragit med några texter till denna undersökning, och den fjärde är Cod. AM 191 från 1492 – som legat till grund för analysen av Karl i detta arbete. Ingen av de svenska handskrifterna representerar originalet. Däremot kan man slå fast att det har funnits två olika redaktioner av originalet, varav Holm. D 4, Holm. D 4a och AM 191 samliga går tillbaka på en gemensam försvunnen redaktion, medan Holm. D 3 utgör den andra redaktionen (s. 160). Av de tre handskrifterna som har en gemensam förlaga, en försvunnen prototyp, konstaterar Kornhall att det är texten i den äldsta handskriften Holm. D 4 som avlägsnat sig mest från prototypen i förhållande till de två yngre handskrifterna. Återigen demonstreras ett mönster där handskriftens tilltagande ålder i förhållande till originalet verkar medföra större trohet mot originalet snarare än tvärtom.

Här har jag jämfört de två Karl-texterna som finns i Klemming (1887-89), dvs. Holm. D 4 och AM 191. Jämförelsen visar mycket riktigt att den yngre handskriften AM 191 har en ålderdomligare artikel än den äldre handskriften Holm D 4. Några exempel:

- (1) a. Tha lot k.m. k. göra *et skriin* aff gul; Holm D 4 s. 252
Tha lot K M K göra *_skrin* aff gul; AM 191 s. 293
- b. oc sat konungin a enom gulstole oc vnder *eno gul pälle*; Holm D 4 s. 253
ok sat konungin a gulstole enom ok vnder *_gulpälle*; AM 191, s. 293
- c. oc stöpe thz wällande i *en kättil* eller i *et kar*; Holm D 4, s. 257
ok stöpe them wällande j *_kätle* ok j *_kari*; AM 191, s. 297
- d. lot hughin kesare redha *et härbärghe* som; Holm D 4, s. 260
lät hugin kesare reda *_härberge* som bädzt matte; AM 191, s. 300
- e. thz hafdhe warit *en godher höffdhinge*; Holm D 4, s. 274
ok *_goder dränger* ware han vm han ware cristen; AM 191, s. 315

Förutom dessa finns ytterligare några exempel. Den naturligaste tolkningen är att Holm D 4 har en moderniserad artikel i förhållande till den ursprungliga svenska översättningen, vilken AM 191 ligger närmare. Den ursprungliga svenska översättningen av fornvästnordiska Karl har därför med största sannolikhet haft en kraftigt norvagiserad artikel.

Till slut behandlar jag Forn ur detta handskriftsperspektiv. Forn är som tidigare nämnt intressant, eftersom legendariet föreligger i en handskrift från 1300-talet, nämligen Cod. Holm. A 34 (Bureanus). Bures exakta tillkomsttid är inte känd, men Jansson konstaterar att Bure har en "förhållandevis ung prägel" och vill ogärna förlägga Bure till tiden före 1350 (1934, s. 21-22). Carlquist (1996, s. 26) anger intervallet 1350-1385. Den nästäldsta handskriften är Cod. Ups. C 528, även kallad Bildstenianus. Även Bild är svåraterbar, men någon gång före 1450 förefaller troligt. Carlquist (1996, s. 32) sammanfattar Janssons (1934, s. 28-41) diskussion av Bilds tillkomsttid med intervallet 1440-1450. Därtill finns även den s.k. Passionarius från 1450-1470 (Jansson 1934, s. 41).

Jag har här undersökt hur Bild förhåller sig till Bure genom att jämföra Marialegendernas nominalfraser i Bild enligt Janssons (1966) faksimilutgåva med de motsvarande nominalfraserna i Bure enligt Stephens (1847) utgåva. Hur exakt alla delar av Bure och Bild förhåller sig till varandra är inte helt klarlagt, men det står klart att Bild inte är en avskrift av Bure (Jansson 1934, s. 234). Med tanke på Bilds yngre ålder kunde man tänka sig att Bild även språkligt sett är yngre.¹⁵⁵ Resultatet av denna undersökning är emellertid att så inte är fallet. Av de 81 jämförbara nominalfraser jag funnit skiljer sig Bure från Bild endast fyra gånger vad artikeln beträffar:

- (2) a. sat ii *eno fasto huse* viþ almanna væghen; Bure 7
satt j *_fasto ok store. borgh* widh almænna vægh; Bild 4
- b. han saghþe nøþoghar sik vara *_diæwl* ok eigh man, Bure 8
han saghdhe nødhogher sik wara *en diaefwl* ok ey mann; Bild 4
- c. ok lifþe viþ nøþ ok sorgh . ii . *_skoghe*; Bure 18
redh riddarin (...) j *en skogh* sorghfulder oc bedrøfder; Bild 7
- d. gik vm miþia nat tel *enna varra fru kirkio*; Bure 25
gik vm midhia nat til *_wara fru kirkio*; Bild 9

I alla andra fall är markeringen identisk. Detta visar att Bild fungerar lika bra som källa till artikelbruket i det ursprungliga legendariet, trots att Bild kan vara hela 100

¹⁵⁵ Så tänkte t.ex. Stephen (1858, s. 1293): "Liksom nu den handskrift, som kommer näst i ålder [efter Bure] (Codex Bildstenianus) men som är 100 år yngre, har i hufvudsaken alldeles samma innehåll, men i ett betydligt moderniseradt språk; så var äfven språket uti Codex Bureanus på sin tid, en modernisering af urskriftens text, ehuru i mindre grad, ty tungomålet förändrar sig långsammare ju längre vi gå tillbaka."

år yngre. Detta tyder också på att den svenska originalöversättningen från ca 1300 bör ha haft ungefär samma artikeldistribution som Bure och Bild.

Tidigare forskning om de olika handskrifternas språk och de undersökningar jag utfört i anslutning till detta underkapitel visar således att artikeln överlag inte moderniserats i sena avskrifter, vilket stöder hypotesen att artikeln i Flor och Erik är autentisk för tidigt 1300-tal, trots att handskrifterna är från 1400-talet. Stöd för tolkningen att artikelbruket i Flor och Erik inte är moderniserat i de sena handskrifterna ger även det moderna artikelbruket i det korta fragmentet av Birgittas egen hand som behandlades i 5.3.1.3. Detta fragment kan t.o.m. vara äldre än Codex Bureanus. Men det finns ett fragment till att analysera från samma tid, nämligen ett litet utdrag ur Flores och Blanzeflor, som daterats till något senare än 1350 (Olson 1921, s. XII). Texten i fragmentet är utgivet i Olsson (1921, s. 138-141). Följande fem individuativa nominalfraser som skulle ta artikel idag har identifierats: *thæn konungh hafuer en vnderlik sidh* (138), *ther hærf hafuer varith en langa ridh* (138), *ena mō takir han hwart aar* (139), *æn sidhen later han kalla the iomfrur saman alla ii en trægardh skampt ii fra* (139), *annan vægh thet apla riis ligger eth vatn aff paradis* (140). Som framgår avviker inte artikelbruket ovan från det som konstaterats gälla för Flor överlag. De individuativa nominalfraserna är genomgående markerade, och det gäller även abstrakta substantiv som *sidh*. Av intresse är det också att en av nominalfraserna, *ena mō*, är semantiskt icke-refererande. Kungen tar sig varje år en ny partner, som efter årets slut avdagatas. Jag kan inte se att en kvantifierande betydelse skulle te sig naturlig i kontexten, och därför drar jag slutsatsen att artikeln med säkerhet förekom vid icke-refererande nominalfraser vid 1300-talets mitt.

Flor kan även bidra till denna diskussion i och med att handen som skrivit Eufemiavisorna i Holm. D 4 i Noreen (1931, s. VIII) dateras till "första fjärdedelen av 1400-talet", medan de övriga händerna är senare. Om Noreen har rätt i denna tidiga datering, dvs. 1400-1425, kan tidsavståndet mellan den moderna artikeln i Flor enligt Cod. Holm. D 4 och den arkaiska artikeln i Forn enligt Cod. Holm. A 34 (1350-85) krympa ihop till 15 år. Detta avdramatiserar förstas handskriftsfaktorn än mer.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Flyktig läsning av de andra Eufemiavisorna från Holm. D 4 ger vid handen att de har samma markeringsstrategi som Flor. I Herr Ivan påträffas påfallande moderna markerade nominalfraser, t.ex. i satser med negativ modalitet: *Een fræmbre riddare aldre war* (Noreen 1931, s. 68); *een vænare riddara man aldre sa* (s. 96).

5.6 Syntes: utvecklingen av artikeln i de nordiska språken

Svenskans indefinita artikel *en* kan härledas till protoindoeuropeiskans **h₁oinos*. Under samgermansk tid hade **h₁oinos* utvecklats till protogermanskans **ainaz*, som förmodligen fungerade bl.a. som optionell topikalitetsmarkör. Från protogermanskan ärvde den nordiska dialektgruppen denna användning av 'en' som optionell topikalitetsmarkör. När denna topikalitetsmarkör blev frekventare i semantiskt refererande nominalfraser (Heines skede III) och spred sig till semantiskt icke-refererande nominalfraser (Heines skede IV) i nordgermanskan är svårt om inte omöjligt att säga. Med tanke på att det kontinentala Västeuropa geografiskt och språkligt utan avbrott övergår i Norden bör utvecklingen av artikeln i åtminstone vissa av de nordgermanska dialekterna inte ha legat allt för mycket efter utvecklingen i de kontinentala språken. I t.ex. anglosaxiskan är artikeln belagd i semantiskt icke-refererande nominalfraser redan på 800-talet (se kapitel 2.3.4). Med tanke på att anglosaxarna och skandinaverna bodde granne med varandra på Storbritannien under vikingatiden och antagligen kunde kommunicera med varandra på respektive modersmål (Braunmüller, 2002), kunde även denna språkkontaktzon ha förmedlat eventuella novationer till skandinaverna på Storbritannien, vilka förmedlade dem vidare till Skandinavien.

Säkra belägg på markerade semantiskt icke-refererande nominalfraser i nordiska språk finns i vilket fall som helst i norska handskrifter från 1200-talet. Dyvik (1979) har analyserat den norska Barlaams ok Josaphats saga och studerat de definitiva och indefinita artiklarna. Barlaams ok Josaphats saga är en kristen omdiktning av Buddalegenden. Den översattes från grekiska till latin på 1100-talet och sedan från latin till olika folkspråk. Circa 1250 genomfördes en mycket fri översättning från latin till norska, vilken sedan tillsammans med en latinsk version lades till grund för den svenska Barl (se Rindal 1981, s. 15-16). Dyvik har analyserat den Barlaams ok Josaphats saga enligt Sth. perg. 6, en handskrift som Rindal tidfäster till andra halvan av 1200-talet. Översättningen bär nordöstländsk prägel, vilket tyder på att den eventuellt utförts i Hamar norr om Oslo eller i Osloområdet överlag (se Rindal 1987, s. 140-143). Dyvik finner att *einn* används 130 gånger som obestämd artikel och att 10 av dessa är i semantiskt icke-refererande nominalfraser. Ett exempel från Dyvik (1979, s. 65): *mjok úberiligt er þat guði at hann sé bundinn ok bakfellaðr eða kastaðr sem eitt kefli* 'trästycke'. *Einn* ingår här i en fras som i detta arbete kallats jämförelsefras eller *som*-fras, och konstruktionen som sådan är en frekvent icke-refererande nominalfrastyp i materialet. Med tanke på att den norska Barl är översatt från den latinska Barl, som rimligen saknar artikel i nämnda konstruktion, måste exemplet, och de andra Dyvik funnit, tolkas som att *einn* på Østlandet under 1200-talet användes i semantiskt icke-refererande nominalfraser –

vilket Dyvik även konstaterar.¹⁵⁷ Och användes *einn* på detta sätt på Østlandet vid mitten eller under andra halvan av 1200-talet, ligger det nära hands att anta att samma förhållanden var rådande i t.ex. Västergötland, varifrån ju upphovsmännen till Flor och Erik antagligen kom.

Enligt Nedkvitne (2009, s. 105) började riddarromaner översättas till fornvästnordiska på 1100- och 1200-talen. Norges kulturella och politiska centrum låg då i Västnorge, och ett enhetligt norskt skriftspråk växte sålunda fram på västnorsk grund. Detta på västnorska dialekter grundade skriftspråk hade enligt Wessén (1969) en ålderdomlig karaktär.¹⁵⁸ Men i de västnordiska riddarsagorna från denna tid och senare användes artikeln ändå enligt ett "utvidgat bruk" med moderna inslag.¹⁵⁹ Leijström (1934) tolkar detta utvidgade bruk av artikeln som enbart en främmande influens på skriftspråket. En alternativ tolkning är att de norska riddarsagorna någorlunda väl speglar ett naturligt artikelbruk för den miljö och tid riddarsagorna representerar, dvs. västra Norge ca 1200. De ålderdomligare ättesagorna kan i så fall vara skrivna med en medvetet arkaiserande artikelsyntax, vilket vore naturligt, eftersom ättesagorna pekar bakåt i tiden mot en ärofull forntid. Riddarsagorna speglar i kontrast mot ättesagorna en modern kulturform importerad från samtidens ledande kontinentala hov. Riddarsagorna kan därför ha skrivits med en för den tiden naturlig artikel, även om ättesagornas arkaiska artikelbruk kan ha uppmuntrat till en viss återhållsamhet med artikeln även i riddarsagorna.

Det på västnorska dialekter baserade norska skriftspråket stelnade emellertid tidigt i sin form och upplevdes redan ca 1300 som föråldrat, när Norges politiska centrum hade flyttat till Oslo (se Wessén 1969, s. 60). Det är därför tänkbart att talspråket i de centrala fastlandsskandinaviska dialekterna utvecklade en nästan modern indefinit artikel under loppet av 1200-talet, utan att denna utveckling syntes skrift. Det skulle i så fall ha varit först i och med översättningen av Eufemiavisorna till svenska ca 1300 som det naturliga talspråkets artikelbruk i de centrala

¹⁵⁷ Dyvik (1979, s. 64): "De omkring ti eksemplene med 'einn' og ikke-spesifikk referanse bør formodentlig betraktas som utslag av en begynnende utvikling mot den mod. do. tilstand, der bruk av artikkel er umarkert i forhold til fravær av artikkel." Man kan notera att även läroboken *Norrøn grammatikk* (Hanssen et al. 1975, s. 137) konstaterar att utvecklingen av *einn* på 1200-talet i norskan kommit så långt att "vi stundom kan tale om *einn* som ubest. artikkel".

¹⁵⁸ Wessén (1969, s. 59): "På 1200-talet framträder tydligen ett gemensamt officiellt [norskt] språk, som mest bygger på tröndska och västnorska. (---) Däremot gör sig östnorskan föga gällande i skriftspråket i de äldsta tiderna. Fornnorskan är alltså väsentligen ett västnorskt-tröndskt skriftspråk av starkt ålderdomlig karaktär".

¹⁵⁹ Det "utvidgade bruket" innebär som bekant att artikeln var vanlig när nya referenter introducerades (dvs. vid semantiskt refererande nominalfraser) och därtill stundtals förekommande vid semantiskt icke-refererande nominalfraser (t.ex. vid predikativ och *som*-fraser).

nordgermanska fastlandsskandinaviska dialekterna framträdde i skrift.¹⁶⁰ Den sista fasen i artikelns utveckling, åtminstone i de svenska dialekterna, skedde sedan under 1400-talet, då artikeln trängde in i dividuala nominalfraser. Återigen är det i en hövisk roman (Namn) som förändringen syns tidigast.

På Island var utvecklingen annorlunda. Som en följd av den geografiska isoleringen och bristen på befolkningskoncentrationer kan allmogen ha fortsatt använda artikeln enligt de principer som rådde i främst västra Norge under landnamstiden, dvs. ca år 900. Den isländska eliten kan däremot ha använt artikeln något annorlunda som en följd av kontakterna med den skandinaviska och allmäneuropeiska kulturen. En utvidgad isländsk användning av 'en' skulle i så fall ha varit begränsad till en liten grupp individer som haft behov av att anpassa sitt språk till flera olika situationer. Gruppen kan ha begagnat sig av en utvidgad artikel som en stilistisk resurs utan att ändå utveckla en dylik artikel i sitt vardagliga isländska talspråk. En sådan bredare stilrepertoar kan ha fortsatt existera bland den isländska eliten även in på den danska tiden, när kontakterna riktades mot Köpenhamn. När ett nytt och "rent" isländskt språk etablerades som skriftspråklig norm på 1800-talet, med bl.a. en kraftigt inskränkt användning av *einn* som artikel, kan den s.k. bildade klassen ha tagit modell därefter och utrangerat de eventuella artikelliknande användningarna av *einn* ur talspråket. Men det är också möjligt att en eventuell utvidgad användning av artikeln hos eliten kom av sig och tillbakabildades, då novationerna inte slog rot hos allmogen. Ett utvidgat bruk av artikeln i medeltida isländska texter skulle i så fall vara endast skriftspråklig påverkan.

¹⁶⁰ Resonemanget utesluter förstas inte att en dialektal och social variation vad artikelbruket beträffar kan ha förekommit. Det är t.ex. möjligt att utvecklingen gått snabbast i vissa danska dialekter, medan t.ex. de västnorska dialekterna kan ha utvecklades något långsammare.

6. Sammanfattning och avslutning

Detta arbete har behandlat användningen av 'en' som indefinit artikel i både det fornsvenska skriftspråket och det fornsvenska talspråket. Syftet har i första hand varit att få kunskap om: (i) hur artikeln användes i skrift; (ii) varför artikeln användes i skrift såsom den användes; (iii) hur artikeln användes och utvecklades i det naturliga svenska talspråket.

Artikeln, dess olika utvecklingsfaser och de begrepp som är associerade med en beskrivning av artikelns utveckling beskrevs i kapitel 2 inom ramen för en funktionell grammatisk teori. Ett diakront utvecklingsschema beskrevs och exemplifierades, och två markeringsstrategier presenterades: en arkaisk topikalitetsorienterad markeringsstrategi och en modern indefinitetsorienterad markeringsstrategi. Tidigare svensk forskning om fenomenet refererades, och det framkom att den indefinita artikeln ofta saknas vid indefinita individuativa singulara nominalfraser i medeltida svenska texter. Forskningen om den svenska artikeln har emellertid tolkat detta förhållande olika. Viss forskning har kommit till resultatet att artikeln genomgick en omfattande grammatikaliseringsprocess under loppet av den fornsvenska perioden, medan en avvikande uppfattning (Leijström 1934) hävdar att artikeln hade uppnått det moderna stadiet redan på 1200-talet. Artikellösa nominalfraser kan ur det perspektivet förstås som ett stildrag.

För att ställa intuitiva iakttagelser på säkrare grund utvecklade jag i kapitel 3 ett mått som tillät objektiva jämförelser mellan texterna. Jag identifierade en nominalfraskategori, semantiskt refererande nominalfraser med prototypiska huvudord, som jag på olika grunder antog var associerad med topikalitet i högre grad än andra nominalfraskategorier. När artikeln i en text är topikalitetsorienterad, antas de markerade nominalfraserna i första hand befinna sig i den nominalfraskategorin. I takt med att artikeln blir frekventare och expanderar till nya kontexter, dvs. blir mer indefinitetsorienterad, antas sedan de övriga nominalfrastyperna få markering i successivt högre grad. När samtliga nominalfrastyper har höga markeringsgrader, har det moderna indefinitetsorienterade systemet uppstått. Med hjälp av detta mått kunde jag placera de 16 undersökta texterna på det diakrona utvecklingskontinuumet. Texterna kunde jämföras sinsemellan, och resultatet, som presenterades i kapitel 4, blev att texterna kunde grupperas i fyra grupper, som skiljde sig åt med avseende på artikelns utvecklingsgrad. Fyra texter visade sig ha en relativt arkaisk topikalitetsorienterad markeringsstrategi och fem texter en modern indefinitetsorienterad markeringsstrategi. De sju övriga texterna befann sig däremellan.

I kapitel 5 besvarade jag frågan varför texterna grupperade sig som de gjorde. Jag fann att avvikelser från det moderna systemet i första hand kunde förklaras med hänvisning till antingen latinsk eller västnordisk påverkan. Texternas placering på kontinuumet topikalitetsorienterad–indefinitetsorienterad markeringsstrategi speglade inte en diakron utveckling av artikeln utan en stilistisk variation i artikelanvändningen som förekom under hela den undersökta perioden ca 1300-1541. De texter som placerade sig i den topikalitetsorienterade ändan av utvecklingskontinuumet följde latinska eller västnordiska förebilder noga, medan de äldre texterna som placerade sig i den indefinitetsorienterade delen av spektrumet visade sig tillhöra en genre, den höviskaepiken, som i olika avseenden har ansetts vara karaktäriserad av ett modernt språk.

Resultatet placerar artikelns utveckling bortom räckvidden för det befintliga medeltida textmaterialet, förutom när det gäller dividuativa nominalfraser. Artikeln har påträffats i dylika endast i texter från mitten av 1400-talet och senare, vilket tyder på att en diakron utveckling skett i detta avseende under fornsvensk tid. Eftersom inte heller handskrifternas ålder visade sig ha betydelse för artikelbruket, på så sätt att artikelbruket generellt skulle vara moderniserat i sena avskrifter, är arbetets slutsatser följande:

(1) Arbetets huvudsakliga slutsatser

- (i) Artikeln är i naturligt svenskt talspråk nästan obligatorisk vid individuativa semantiskt refererande och icke-refererande nominalfraser ca 1300 och blir optionell vid dividuativa nominalfraser på 1400-talet.
- (ii) Ett i varierande mån arkaiserande artikelbruk fungerar av olika orsaker som ett litterärt stildrag under hela medeltiden.

Argumenten för att denna tolkning är mer sannolik än tolkningen att artikeln genomgick en mer omfattande diakron utveckling under medeltiden framgick på olika ställen i kapitel 5. Jag lyfte fram att stilvariationen var konsekvent förekommande under hela den undersökta perioden. Jag visade att tidigare litteraturhistorisk och filologisk forskning hållit det sannolikt att Eufemiavisorna och Erikskrönikan förligger i autentisk form, som dessutom anses ha haft beröringspunkter med det talade språket. Jag konstaterade att det är naturligt att svenska texter som är översatta från latin och fornvästnordiska har en mer arkaisk artikelanvändning, eftersom både latinets och den litterära fornvästnordiskans artikelbruk avviker från det moderna indefinitetsorienterade systemet. Att ommarkerade nominalfraser kan förstås som latinismer och norvagismer är därför

snarast något man kan förvänta sig. Vidare framgick att artikelbruket i handskriftsfragment från mitten av 1300-talet följer det moderna artikelbruket samt att artikeln i semantiskt icke-refererande nominalfraser är belagd i norska handskrifter från 1200-talet. Slutligen noterade jag att den främsta alternativa förklaringen, dvs. att språkformen moderniserats i de sena avskrifterna av Flor och Erik och att det moderna artikelbruket i Flor och Erik sålunda inte är autentiskt för tidigt 1300-tal, är svår att hitta stöd för. Mitt resultat stöder således Leijströms hypotes från 1934 att utvecklingen av artikeln har skett senast på 1200-talet. Detta resultat passar även väl ihop med utvecklingen av artikeln i de kontinentala språken. Framför allt är det intressant att Christophersen (1939) presenterat ett nästan identiskt resultat för utvecklingen av den engelska artikeln, dvs. att det moderna artikelbruket var etablerat i det engelska talspråket ca 1300, medan ett mer eller mindre arkaiskt artikelbruk användes i vissa litterära genrer under en lång tid (se kap. 2.3.4).

Variationen i texterna från 1300- till 1500-talet är sålunda stilistisk. Varför denna stilistiska variation upprätthölls är en svår fråga att besvara. Jag har tidigare nämnt att medeltidens lärda var vana vid texter med omarkerade nominalfraser. Bildningseliten kunde latin och hade kännedom om det antika genresystemet som förvaltats i kyrkans hägn. Lagarna skrevs med omarkerade nominalfraser, och sättet att formulera lagar kan ha anor från en tid när artikeln ännu inte hade utvecklats. Formelartade uttryck som ordspråk kan ännu idag ha omarkerade nominalfraser. Kanske det också fanns dialekter i författarnas samtid som representerade äldre skeden. Kunskap om en äldre svensk artikelanvändning har således levt kvar passivt, trots att talspråket moderniserades. Översättaren kan måhända medvetet ha eftersträvat en arkaisk effekt genom att använda omarkerade nominalfraser (t.ex. Karl), eller så har översättaren följt sin förlaga noga som ett uttryck för en specifik översättningsideologi (t.ex. tidiga birgittinska verk). En annan möjlighet är att texter som översattes för att också användas i undervisningssyfte översattes mer exakt enligt förlagan (Forn?), medan texter som översattes i mer renodlat underhållningssyfte fick ett mer åhöraranpassat språk (t.ex. SjuV).¹⁶¹ Ibland kanske en viss påverkan skedde på ett mer omedvetet plan (Didr?), och ibland kanske de övergripande stilistiska idealen inom genren ledde till en viss återhållsamhet med artikeln (Pent?). Översättarna kan även ha valt mellan markerad eller omarkerad nominalfras för att uttrycka små betydelsenyanser, som kan vara svåra eller omöjliga att rekonstruera idag. I vilket fall som helt har omarkerad nominalfras inte upplevts som ett språkfel i normal narrativ litteratur.

¹⁶¹ Idén framkastad av prof. Erik Andersson.

Materialet som denna undersökning bygger på har varit relativt stort, och det är i väsentlig grad tack vare det stora materialet som den stilistiska variationen kunnat blottläggas. I framtida undersökningar kunde materialet dock utvidgas ytterligare för att möjliggöra kartläggning av artikelns användning i enskilda mindre frekventa kontexter, som kunde uppställas på basis av t.ex. nominalfrasernas struktur, satdelstillhörighet, satstyp och propositionell modalitet. Man kunde här studera arbetsfördelningen mellan *en*, *någon* och "noll" i de olika kontexter som uppställs. Man kunde även inkludera även mer typiska icke-litterära genrer i en undersökning för att få en mer komplett helhetsbild av de fornsvenska artikelbruket, samtidigt som de återstående litterära verken analyseras. Vidare kunde man i högre grad än tidigare jämföra handskriftsvariationen och se om de tendenser som upptäckts här är allmängiltiga. Även variation inom en och samma handskrift kunde analyseras. Kan de händer som identifierats knytas till specifika markeringsstrategier inom en och samma handskrift eller t.o.m. inom en och samma text?

Den svenska artikelns sammanhang i ett större perspektiv kunde mätas större vikt. I en nordisk kontext kunde man i högre grad jämföra nordiska texter med varandra med avseende på genre, tillkomst, ålder, handskrift m.m. och se om mönster uppenbarar sig. Leijströms (1934) arbete är en bra startpunkt, men det finns mer att göra. Hypotesen att även det norska artikelbruket var modernt ca 1300 och att den fornorska litteraturen har ett arkaiserande artikelbruk kunde utforskas närmare. Den medeltida europeiska litteraturen kunde därtill delas in i genrer, och sedan kunde man se om det finns likheter i hur de olika folkspråken behandlar artikeln i de olika genrerna. Är t.ex. latinbaserade texter överlag representerade av en arkaiserande artikel, medan hövisk litteratur är representerad av en modern? I mån av möjlighet kunde även fler jämförelser mellan förlaga och översättning utföras, t.ex. kunde Birg (dvs. bok 7), SjuV och Barl jämföras med sina latinska eller fornvästnordiska förlagor. Den latinska aspekten kunde i sin tur kompletteras genom att se i vilken mån en latiniserad artikel korrelerar med förekomst av andra latinismer. Vidare kunde den pågående spridningen av artikeln till nya kontexter studeras. Artikeln kan i framtiden tränga in i nya typer av nominalfraser, t.ex. dividuativa nominalfraser (*De upplevde en eufori*) och predikativ som anger etablerade kategorier (*Hon är en läkare*), eller varför inte till fler typer av plurala nominalfraser. Även teorierna kring hur pragmatisk referens egentligen skall förstås bör utvecklas vidare, t.ex. genom att man närmare studerar hur 'en' används som topikalitetsmarkör i moderna talspråk som begagnar sig av en sådan, t.ex. finskan. Slutligen kunde även sambanden mellan den indefinita artikelns uppkomst och övriga strukturella förändringar i de västeuropeiska språken utredas grundligare.

Summary

The use of 'one' as an indefinite article in Old Swedish

Background

The development of the numeral 'one' as an indefinite marker (indefinite article) is a common phenomenon in many languages. In Western European languages 'one' is ubiquitous as an indefinite article. In Swedish the indefinite article is *en/ett*, depending on the gender of the head noun. In written Swedish the form *en/ett* is formally similar to the numeral *en/ett* 'one', which is not surprising since the article *en* has evolved from the numeral *en*. In spoken Swedish, however, there is a difference. The numeral is a free word while the indefinite article is a phonetically reduced clitic.

In Contemporary Swedish the indefinite article is normally obligatory in all types of indefinite singular noun phrases with count nouns as heads:

- (1) a. Han ser *en*-fågel
he sees *a*-bird
- b. Hon är *en*-bra lärare
she is *a*-good teacher
- c. De vill se *ett*-lejon
they want see *a*-lion
- d. De såg *ett*-lejon, inte *en*-tiger
they saw *a*-lion, not *a*-tiger

In every sentence above, the use of a bare noun phrase would render the sentence ungrammatical. Nevertheless, several instances where bare noun phrases are acceptable, or the only grammatical option, exist. A large number of more or less lexicalized noun phrases, as well as nominal predicates that define a member of a class, do not take an indefinite article:

- (2) a. Han åkte till sitt jobb med *_bil*
he travelled to his job by *_car*
- b. Han körde *_bil* till jobbet
he drove *_car* to the-job
- c. Hon är *_finländare*
she is *_Finn*

When did this system with almost obligatory noun phrase marking develop? Swedish has a large number of runic inscriptions, dating back to pre-historic times, but these mostly short and formulaic inscriptions are not suitable for a study of indefinite articles. The indefinite article did originally mark only pragmatically referential noun phrases. Pragmatically referential noun phrases introduce referents that remain topical in the discourse. This means that longer narratives are needed in order to study the indefinite article in its earliest stage. The use of Swedish as a more elaborate written language harkens back to the first half of the 13th century, but true narratives in Old Swedish (OS, 1226-1526) were for the first time written only in circa 1300. From this period we have romances (Eufemiavisorna) translated from Old West Norse (OWN), legends and bible texts translated from Latin (Fornsvenska legendariet, Pentateukparafrazen), and a historical chronicle originally written in Swedish (Erikskrönikan). These texts are the first ones that can give us an indication of how the article was used in Swedish in 1300. Unfortunately, most of the remaining codices are much younger than the original texts. The oldest codex, Cod. Holm. A 34 (Bureanus), dates from 1350-1385 and contains about one third of Fornsvenska legendariet. Cod. Holm. A 34 has been used several times accordingly in previous research on the Swedish article. Overall, the standard view in the literature of the past 100 years seems to be that the article was in a state of development during the 14th and 15th century. An opposing view is articulated in Leijström (1934), who argues that the present-day use of the article was already established during the 13th century.

Aim and Methods

My aim with this thesis is to find out whether the variation in the use of the article in OS texts is due to an on-going diachronic change or stylistic variation. I analyse 16 OS texts from about 1300 to 1541 (two of the youngest texts actually represent Early Modern Swedish). The texts represent four shorter periods: (i) early 14th century; (ii) late 14th century; (iii) mid to late 15th century; (iv) early 16th century. Every period is represented by four narrative texts: two texts translated from Latin and two texts translated from a vernacular language or originally written in Swedish.¹⁶² For every

¹⁶² Period (i): Fornsvenska legendariet (Latin), Pentateukparafrazen (Latin), Flores och Blanzeflor (vernacular), Erikskrönikan (vernacular). Period (ii): Birgittas uppenbarelser 7 (Latin), Apostlagärningarna 1385 (Latin), Karl Magnus (vernacular), Sju vise mästare (vernacular). Period (iii): Barlaam och Josaphat (Latin), Judit and Ester (Latin), Didrik av Bern (vernacular), Namnlös och Valentin (vernacular). Period (iv): Linköpingslegendariet (Latin), Historia Trojana (Latin), En svensk krönika (vernacular), Apostlagärningarna 1541 (vernacular). The number of words analyzed for each text was approximately 15 000.

text, I evaluate the developmental stage of the article in the context of a diachronic scale from an archaic to a contemporary article use. I do this by registering the so-called marking rate of the texts. The marking rate is the number of actual marked noun phrases in relation to the number of potentially marked noun phrases. A potentially marked noun phrase is a marked or unmarked singular noun phrase that would be marked by the article when translated into Contemporary Swedish. The lower the marking rate is, the more archaic the article is. However, I also want to examine the fact that the article, according to theory (e.g. Givón 2001), is spread from topical (pragmatically referring) noun phrases to non-topical (pragmatically non-referring) noun phrases. Accordingly, I operate with four noun phrase categories: (i) semantically referential NPs with a prototypical head; (ii) semantically non-referential NPs with a prototypical head; (iii) semantically referential NPs with a non-prototypical head; (iv) semantically non-referential NPs with a non-prototypical head. The assumption is that the first noun phrase category is associated with topicality in a far greater degree than the other categories. If the article in a text only or primarily marks noun phrases of the first category, I interpret it as a sign of an early developmental stage. When the article regularly marks noun phrases in every category, I interpret it as a sign of a terminal developmental stage. Regarding the marking of noun phrases with mass nouns as heads, I simply take note of their existence when they are observed.

Results and Discussion

The results of the text study can be summarized in the following way: archaic deviations from the present-day use of the indefinite article in Swedish were only found in texts that are translated from either Latin or OWN. In fact, every Latin based text had an article that to some degree deviated from its present-day use in Swedish. Since Latin lacks an indefinite article and only uses *quidam*, 'a certain', as an optional topicality marker, it seems clear that latinization can explain the archaic nature of the article in Latin-based OS texts. In some texts, particularly in Fornsvenska legendariet from approximately 1300, Apostlagärningarna from 1385 and Birgittas uppenbarelser from the late 14th century, the Swedish translator seems to have closely followed the Latin original. Careful comparisons between the Latin original and the OS translation support this interpretation. As an example, consider the following passage from Apostlagärningarna (Acts of the Apostles) (16:16). First, I present the English text from the New King James Bible:

- (1) *a certain slave girl* possessed with *a spirit of divination* met us

Here, there are two marked indefinite noun phrases: *a certain slave girl* and *a spirit of divination*. In the Latin bible, only one of these, the first one, is marked:

(2) *puellam quandam habentem _spiritum pythonem obviare nobis*

In the Latin text only the topical slave girl is marked by *quidam* 'a certain'. Of course, even the spirit is important, but the identity of the spirit does not matter. It is simply 'a spirit', and the noun phrase is unmarked in Latin. The OS translation parallels this marking pattern:

(3) *mötte os en vng quinna hafuande _spadoms anda*

Where Latin has *quidam* the OS translation has *en*, and where Latin has no article the OS translation has no article. Compare this pattern with the latest Swedish bible translation (Bibel 2000), which has two marked noun phrases exactly like the New King James Bible:

(4) *mötte vi en slavflicka som hade en spådomsande i sig*

The OS text above in (3) could easily be interpreted as representing an older stage in the development of the Swedish article if the Latin influence was not recognized. The remaining Latin-based texts show an archaic article-use to varying degrees throughout all periods.

OWN used *einn* 'one' as a marker of indefiniteness, but its use was optional and varied across genres. In Leijström (1934) we learn that the article in family sagas was used only as an optional marker of topical noun phrases. In other genres, especially in chivalric sagas, 'one' was used more frequently. It was not restricted to topical noun phrases, and it could even mark semantically non-referring noun phrases like nominal predicates. However, according to Leijström (1934) OWN *einn* was never used in the same obligatory manner as *en* is used today in Swedish. Two texts in the study, Karl Magnus and Didrikssagan, are translations from OWN prose. Karl Magnus dates from approximately 1400 and Didrikssagan from the 1450s. The article in Karl Magnus is the most archaic of all texts in the study. Since Karl Magnus is generally considered to be heavily "norwegianized", this is not overly surprising. On the other hand, the article-use in Didrikssagan is very advanced. Still, there are several unmarked noun phrases in Didrikssagan, often existing side by side with marked noun phrases of the same type:

- (5) a. han war ... starker som *en rise*
'he was strong as *a-giant*'
- b. han war woxen som *_jette*
'he was built as *_giant*'

While the marking pattern in Karl Magnus seems to follow the OWN marking pattern, the translator of Didrikssagan seems to have been randomly influenced by the OWN original. In both cases, OWN influence seems to explain the unmarked noun phrases in the OS translations.

This leaves us with five texts that represent the Contemporary Swedish marking pattern. Two of these texts, *En svensk krönika* and *Apostlagärningarna 1541*, are young in the sense that they were written in the 16th century. In fact, they belong to the Early Modern Swedish period, which traditionally is said to have begun with the translation of the New Testament in 1526. The use of 'one' as an indefinite article in these young texts could simply be interpreted as a sign that the article was fully developed in the beginning of the 16th century at the latest. However, even *Namnlös och Valentin* from the 1450s has an obligatory indefinite article (and several marked mass nouns as well). Since the codex dates from 1457, we can be sure that the present-day Swedish marking pattern was established in the 1450s at the latest.

The most interesting result is that two of the texts with a Contemporary Swedish marking pattern, save marking of mass nouns, date from the early 14th century. The texts are *Flores och Blanzeflor* and *Erikskrönikan*. *Flores och Blanzeflor* (1312) is a romance, translated into knittelverse from an OWN prose original. *Erikskrönikan*, a historical chronicle from the 1320s, is a Swedish original also written in knittelverse. Now, since the codices date from the 15th century the article does not necessarily correspond to the original article. The language might be corrupt. Nevertheless, there are several indications that the article in the young codices of *Flores och Blanzeflor* and *Erikskrönikan* indeed corresponds to the original one. Firstly, literary historians and philologists have pointed out that texts in these genres encouraged use of a contemporary language. While religious texts and laws could reflect foreign and archaic structures, vernacular romances written to entertain the social elite would rather reflect the normal language of the audience. When *Flores och Blanzeflor*, and the rest of *Eufemiavisorna*, were translated into Swedish, no Swedish literary tradition for writing romances in knittelverse existed. This meant that the translator could freely create a literary style and language based on the spoken language of his time. Since the OWN original was written in prose, it did not influence the Swedish outcome in this regard. A few decades later *Erikskrönikan* was written in the same style, heavily influenced by *Eufemiavisorna*.

Secondly, the Latin-based texts from the same period as Flores and Blanzeflor and Erikskrönikan are also represented by codices from the 15th century. These Latin-based texts deviate, however, as already noted, from the present-day use of the article. If the article in e.g. Flores and Blanzeflor is modernized in the young codex, why is not that the case for e.g. Fornsvenska legendariet? Thirdly, comparisons between older and younger codices with the same text have shown that the younger codices in several instances reflect an older language than the older codices. Finally, two very short fragments of Flores och Blanzeflor and Saint Bridget's own Swedish handwriting from the mid-14th century do have an obligatory indefinite article. Although these fragments only have 13 noun phrases overall, the regular use of the article, even in a semantically non-referring noun phrase, supports the interpretation that the article in Flores och Blanzeflor and Erikskrönikan, in the surviving codices from the 15th century, represents the original use of the article from the beginning of the 14th century.

In conclusion, the text study shows that the present-day use of the indefinite article as an almost obligatory marker of indefiniteness had been developed in spoken Swedish by the year 1300. In literary Swedish, archaic marking patterns continued to be used throughout the medieval times due to different stylistic reasons, e.g. Latin influence. The study thus confirms the main points in Leijström (1934). One diachronic change did occur, however, and that was the expansion in the 15th century of the article into noun phrases with mass nouns.

The results mean that the development of the Swedish article closely resembles the development of the English article, as presented in Christophersen (1939). The results might also indicate that the article in the closely related neighbouring languages or dialects, i.e. Norwegian, developed roughly at the same pace.

Källförteckning

- Andersson, E. (1993) *Grammatik från grunden*, Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Anward J., J. Swedenmark (1997) "iKasus nej, bestämdhet ja! Om möjliga modeller av nominalböjningens utveckling i svenskan." P. Åström (red.): *Studier i svensk språkhistoria*, 4, Stockholm: Stockholms universitet.
- Bede Venerabilis (1990) *Ecclesiastical history of the English people, with Bede's letter to Egbert and Cuthbert's letter on the death of Bede*, Harmondsworth: Penguin books.
- Bengtsson, A. (1947) *Nils Ragvaldi, Domareboken och Linköpingslegendariet. En filologisk författarbestämning och ett bidrag till kännedomen om det senmedeltida vadstenaspråket*, Lund.
- Bernhardt, E. (1875) (utg.) *Vulfila, oder, Die gotische Bibel: hrsg. und erkl. von Ernst Bernhardt*, Halle: Weisenhause.
- Biblia, thet är all then Helgha scriff på swensko*, faksimilupplaga av Gustav Vasas bibel tryckt i Uppsala 1540-41, utgiven under samverkan med Samfundet Pro fide et christianismo, (1959-60), Malmö: J. Kroon.
- Bickerton, D. (1981) *Roots of language*, Ann Arbor: Karoma.
- Brandtler J., L.-O. Delsing (2010) "Framväxten av obestämd artikel i svenska. Definithet specificitet och referens." G. Byrman, A. Gustafsson, H. Rahm (red.): *Svensson och svenskan. Med sinnen känsliga för språk*, Lund Elektroniskt material, hämtad 21 maj 2012:
<http://lnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:288916>.
- Braunmüller, K. (2002) "115. Language contacts during the Old Nordic period I: with the British Isles, Frisia and the Hanseatic League." O. Bandle et al. (red.): *The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages*, Berlin & New York: de Gruyter.
- Bright, J. (1917) *An Anglo-Saxon reader: ed., with notes, a complete glossary, a chapter on versification and an outline of Anglo-Saxon grammar*, New York: H. Holt and Company.
- Carlquist, J. (1996) *De fornsvenska helgonlegenderna. Källor, stil och skriftmiljö*, Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet.
- Christophersen, P. (1939) *The Articles: a study of their theory and use in English*, Köpenhamn: Munksgaard.
- Dahl, Ö. (2004) *The growth and maintenance of linguistic complexity*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Den svenska litteraturen. 1, Från forntid till frihetstid : 800-1718* (1987), L. Lönnroth, S. Delblanc (red.), Stockholm: Bonnier.

- Dyvik, H. J. J. (1979) "Omkring fremveksten av artiklene i norsk. Språklig markering av referensielle forutsetninger." *Maal og minne*. 40-78.
- Engstrand, O. (2007) *Fonetik light [lajt]*, Lund: Studentlitteratur.
- Fogelklou, E., A. Lindblom, E. Wessen (1917) *Legender från Sveriges medeltid: illustrerade i svensk medeltidskonst*, Stockholm: Lagerström.
- Fortelius, B. (1965) *Historia trojana eller Troya borgdzs chröneca: studier över språk och stil i en svensk 1500-talstext. 1, Förhållandet till den latinska förlagan. Lokalisering av språkformen*. Diss. Åbo Akademi.
- Fortelius, B. (1969) *Nya Historia Trojana-Studier: översättningsteknik, stil, syntax, lånord*, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Geete, R. (1892) (utg.) *Historia Trojana: en medeltidsroman om trojanska kriget: från latinets öfversatt till svenska år 1529/efter den enda kända handskriften*, SFSS 29.
- Geete, R. (1903) *Fornsvensk bibliografi: förteckning öfver Sveriges medeltida bokskatt på modersmålet samt därtill hörande litterära hjälpmedel / utarb. af Robert Geete, Isak Collijn*, SFSS.
- Gernsbacher, M., J. Jesheniak (1995) "Cataphoric Devices in Spoken Discourse." *Cognitive psychology*, 29. 24-58.
- Givón, T. (1975) "Negation in language: Pragmatics, function, ontology." *Working Papers on Language Universals*, 18, Stanford University. 59-116.
- Givón, T. (1979) *On understanding grammar*, New York: Academic Press.
- Givón, T. (1981) "On the development of the numeral 'one' as an indefinite marker." *Folia Linguistica Historica*, 2(1). 35-53.
- Givón, T. (1985) "The pragmatics of referentiality." D. Schiffrin (red.): *Meaning, form, and use in context*, Washington (DC): Georgetown University Press.
- Givón, T. (1995) *Functionalism and Grammar*, Amsterdam: John Benjamins.
- Givón, T. (2001) *Syntax: an introduction*, vol. 1 & 2, Amsterdam: John Benjamins.
- Graesse, Th. (1965) (utg.) *Jacobi a Voragine Legenda aurea vulgo historia Lombardica dicta*, Osnabrück: Otto Zeller.
- Gustavson, H. (1994) "Runsk latinitet." I. Lindell (red.): *Medeltida skrift- och språkkultur. Nio föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1992*. Stockholm.
- Halldórsson, H. (1979) "Icelandic Purism and Its History." *Word*, 30 (1-2). 76-86.
- Hanssen, E., E. Mundal, K. Skadeberg (1975) *Norrøn grammatikk. Lydlære, formlære og syntaks i historisk framstilling*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Haspelmath, M. (1997) *Indefinite pronouns*, Oxford: Oxford University Press.
- Heine, B. (1997) *Cognitive Foundations of Grammar*, New York: Oxford University Press.
- Heine, B., T. Kutewa (2007) *The Genesis of Grammar: A Reconstruction*, New York: Oxford University Press.

- Henning, B. (1970) *Didrikskrönikan: handskriftsrelationer, översättningsteknik och stildrag*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Holmbäck, Å., E. Wessén (1933) *Svenska landskapslagar. 1, Östgötalagen och Upplandslagen / tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessen*, Lund: Geber.
- Hopper, P., J. Martin (1987) "Structuralism and diachrony; the development of the indefinite article in English." A. Ramat, O. Carruba, G. Bernini (red.): *Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam: Benjamins. 295-304.
- Hopper, P., E. Traugott (1993) *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Huddleston, R., G. Pullum (2002) *The Cambridge grammar of the English language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyltén-Cavallius, G. O. (1850-1854) (utg.) *Sagan om Didrik af Bern*, SFSS 10.
- Högman, B. (1951) (utg.) *Heliga Birgittas originaltexter*, SFSS 51.
- Jansson, V. (1934) *Fornsvenska legendariet. Handskrifter och språk*, Stockholm: Hugo Gebers.
- Jansson, V. (1966) (utg.) *Legendarium Suecanum (Fornsvenska Legendariet) e codice membr. Bibl. Univ. Upsal. C 528 (Codice Bildstenianum) Suecice et Britannice praefatus edidit Valter Jansson*, Hafniae.
- Jarva, V., T. Nurmi (2006) *Oikeeta Suomee: suomen puhekielen sanakirja*, Helsingfors: Gummerus.
- Jonsson, B. (2010) *Erikskrönikans diktare: ett försök till identifiering*, SFSS 94.
- Keenan, E. (1976) "Toward a universal definition of 'subject'." C. Li (red.): *Subject and topic*, New York: Academic Press.
- Klemming, G. E. (1848) (utg.) *Svenska medeltidens Bibel-arbeten*, SFSS 9:1.
- Klemming, G. E. (1853) (utg.) *Svenska medeltidens Bibel-arbeten*, SFSS 9:2.
- Klemming, G. E. (1860) (utg.) *Heliga Birgittas uppenbarelser*, SFSS 14:2.
- Klemming, G. E. (1862) (utg.) *Heliga Birgittas uppenbarelser*, SFSS 14:4
- Klemming, G. E. (1877-78) (utg.) *Klosterläsning. Järteckensbok, Apostla gerningar, Helga manna lefverne, legender, Nichodemi evangelium*, SFSS 22.
- Klemming, G. E. (1887-1889) (utg.) *Prosadikter från Sveriges medeltid*, SFSS 28.
- Klockars, B. (1967) = *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*.
- Kornhall, D. (1959) *Den fornsvenska sagan om Karl Magnus: handskrifter och texthistoria*, Lund: Gleerup.
- Landgren, B. (2002) "Vad är en litterär text?" S. Bergsten (red.): *Litteraturvetenskap - en inledning*, Lund: Studentlitteratur.
- Launey, M. (1999) "Compund nouns vs. noun incorporation in Classical Nahuatl." *Sprachtypologie und Universalienforschung*, 52. 347-364.

- Leijström, G. (1934) *Om obestämda artikeln. Ett bidrag till nordisk språkhistoria*, Stockholm: Hugo Gebers.
- Lenhammar, H. (2001) *Genom tusen år. Huvudlinjer i Nordens kyrkohistoria*, Uppsala: Harry Lenhammar, cop. 2001.
- Lilja, E. (2006) *Svensk metrik*, Stockholm: Svenska akademien.
- Lundén, T. (1958) *Himmelska uppenbarelser / den heliga Birgitta; till sv. av Tryggve Lunden*, vol. 2, Malmö: Allhem.
- Lindell, I. (2000) (utg.) *Heliga Birgittas uppenbarelser bok 7 efter Cod. Ups. C 61: Diplomatarisk utgåva med kommenterande inledning*, SFSS 84.
- Lönnroth (1987) = *Den svenska litteraturen. 1, Från forntid till frihetstid : 800-1718*.
- Mallory, J. P., D. Q. Adams (2006) *The Oxford introduction to Proto Indo European and the Proto Indo European world*, New York: Oxford University Press.
- Moravesik, E. (1969) "Determination." *Working Papers on Language Universals*, 1, Stanford University.
- Nedkvitne, A. (2009) "Skrift i makthavernes og undersåttenes tjeneste i skandinavisk middelalder." *Folkmålsstudier*, 47. 93-107
- Nikula, K. (2011) "Skrev Jöns Budde "österbottniska"?" L. Wollin (red.): *Bilden av Budde. Studier av en svensk språk pionjär*, Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Nivre, J. (2002) "Three Perspectives on Swedish Indefinite Determiners." *Nordic Journal of Linguistics*, 25 (2). 3-47.
- Noreen, E. (1931) (utg.) *Herr Ivan: Kritisk upplaga*, SFSS 50.
- Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Första delen. Forntiden, medeltiden, Vasatiden*, (1967), E. N. Tigerstedt (huvudred.), Stockholm: Natur och kultur.
- Olson, E. (1921) (utg.) *Flores och Blanzeflor: Kritisk upplaga*, SFSS 46.
- Ordbok öfver svenska språket utgiven af Svenska Akademien*, (1889-), Lund: Gleerup.
- Pamp, B. (1971) *Svensk språk- och stilhistoria*, Lund: Gleerup.
- Pettersson, G. (2005) *Svenska språket under sjuhundra år: en historia om svenskan och dess utforskande*, Lund: Studentlitteratur.
- Pipping, R. (1921) (utg.) *Erikskrönikan: Enligt Cod. Holm. D2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter*, SFSS 47.
- Pipping, R. (1926) *Kommentar till Erikskrönikan, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland*, 187, Helsingfors.
- Pipping, R. (1943) *Den fornsvenska litteraturen*, Stockholm: Bonniers.
- Rasmussen, T., E. Thomassen (2007) *Kristendomen: En historisk introduktion*, Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag AB.
- Riley, H. T. (1912) *The Comedies of Plautus*, H. T. Riley (övers.), London: G. Bell and Sons. Elektronisk utgåva, hämtad 21 maj 2012: www.perseus.tufts.edu/hopper.
- Rindal, M. (1981) *Barlaams ok Josaphats saga*, Oslo: Kjeldeskriftfondet.

- Rindal, M. (1987) *Ortografi, fonologi og morfologi i Sth. perg. fol. nr. 6 (Barlaams ok Josaphats saga)*, Oslo: Novus.
- Ringe, D. (2006) *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*, Oxford: Oxford University Press.
- Rissanen, M. (1967) *The Uses of 'One' in Old and Early Middle English*, Helsingfors: Societe neophilologique.
- Rissanen, M. (1986) "'Sum' in Old English Poetry." P. Brown, G. Crampton, F. Robinson (red.): *Modes of intepretation in Old English literature: essays in honour of Stanley B. Greenfield*, Toronto: University of Toronto Press.
- Sahlgren, J. (1917) (utg.) "En Svensk Cröneka af Olavus Petri efter handskrift (O. Petri krönika Nr 1, KB) utgifven af Jöran Sahlgren", *Samlade skrifter af Olavus Petri*, vol. 4, Uppsala: Sveriges kristliga studentrörelses förlag.
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket utgiven af Svenska Akademien*.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*.
- Schlyter, C. J. (1834) (utg.) *Corpus iuris sueo-gotorum antiqui = Samling af Sweriges gamla lagar på Kongl. Maj:ts nådigste befallning. Bd 3, Codex iuris Uplandici : cum notis criticis, variis lectionibus, glossario et indice nominum priorum = Uplands-lagen / utg. af C. Schlyter*, Lund.
- Skrzypek, D. (2012) "Grammatikalisering av obestämd artikel i fornsvenskan." Abstrakt till sektionsföredrag vid konferensen *Svenska språkets historia*, 12. Elektroniskt material: www.nordiska.su.se/polopoly_fs/1.74378.1332843909!/menu/standard/file/SSH12_abstract_27%20mars.pdf. (Hämtad 6 juni 2012.)
- Skrzypek, D. (2012) *Grammaticalization of (in)definiteness in Swedish*, Poznan: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Stendahl, A. (2006) "Skalprincipen och minimerare i svenskan." *Svenskan i Finland* 9, Jyväskylä.
- Stephens, G. (1847) (utg.) *Ett forn-svenskt legendarium*, SFSS 7:1.
- Stephens, G. (1858) (utg.) *Ett forn-svenskt legendarium*, SFSS 7:2.
- Stephens, G. (1874) (utg.) *Ett forn-svenskt legendarium*, SFSS 7:3.
- Stähle, C. I. (1967) = *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*.
- Süsskand, P. (1935) "Geschichte des unbestimmten Artikels im alt- und frühmittelenglischen." *Studien zur englischen Philologie*, 85. Halle.
- Svenska Akademiens grammatik = Teleman, U., S. Hellberg, E. Andersson (1999). *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. Trettonde upplagan (2006). Stockholm: Norstedt.
- Svenskt lagspråk i Finland*, (2010), Helsingfors: Statsrådets kansli.
- Söderberg, B. (1994) "Saga och bulla. Fornsvenska genrebetckningar och medeltida skriftmiljöer." *Arkiv för nordisk filologi*, 109. 141-172.
- Söderwall, K. F. (1884-1918) *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*, Lund.

- Teleman, U., S. Hellberg, E. Andersson (1999) *Svenska Akademiens grammatik*, vol. 1-4, Stockholm: Norstedts.
- Terner, E. (1922) *Studier över räkneordet en och dess sekundära användningar, förnämligast i nysvenskan*, Uppsala.
- Thorell, O. (1959) (utg.) *Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1*, SFSS 60.
- Tidner, E. (1965) *Latinsk grammatik*, Almqvist & Wiksell.
- Wessén, E. (1965) *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wessén, E. (1969) *De nordiska språken*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wolf, W. (1934) (utg.) *Namnlös och Valentin. Kritische Ausgabe mit nebenstehender mittelniederdeutscher Vorlage hrsg. von Werner Wolf*, SFSS 52.
- Wollin, L. (1991a) "Ska vi forska om fornsvenska?" *Studier i svensk språkhistoria*, 2, 239-257.
- Wollin, L. (1991b) "Två språk och flera skikt: uppenbarelsernas texttradition." T. Nyberg (red.): *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden*. Odense: Odense universitetsförslag.
- Wollin, L. (1999) "Bibels makt och språkets frihet. En linje i den äldsta svenska bibelöversättningen." R. Boström Andersson (red.): *Ordets makt och tankens frihet. Om språket som maktfaktor. Humanistdagarna vid Uppsala universitet 1999*. Uppsala.
- Wollin, L. (2000) "Guldåldersdrömmen. Ett filologiskt komplex. Tankar ur östnordisk synvinkel." K. Jóhannesson, K. G. Johansson, L. Lönnroth (red.): *Den fornnordiska texten i filologisk och litteraturvetenskaplig belysning: studier och diskussionsinlägg*, Göteborg.
- Wollin, L. (2001) "Stjórn och Pentateukparafrazen. Ett samnordiskt dominikanprojekt i högmedeltiden?" *Arkiv för nordisk filologi*, 116. 221-299.
- Wollin, L. (2009) "Textframställning och genrer i nordisk medeltid." *Folkmålsstudier*, 47. 232-258.
- Wollin, L. (2011) "Jöns Budde och eftervärlden. En presentation, en forskningsrapsodi – och några spekulationer." L. Wollin (red.): *Bilden av Budde. Studier av en svensk språk pionjär*, Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Wright, S., T. Givón (1987) "The pragmatics of indefinite reference: quantified text-based studies." *Studies in Language*, 11 (1). 1-33.
- Zaandvort, R. W. (1940) "Pregnant One." *EStudies*, XXII. 199-200.
- Öberg, J. (1994) "Vem kunde latin i medeltidens Sverige?" I. Lindell (red.): *Medeltida skrift- och språkkultur. Nio föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1992*. Stockholm.